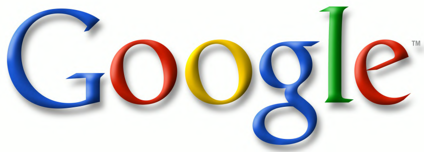

DAVID SPRENGEL

DE NYA POETERNA (80-TALET)

STOCKHOLM
C & E. GERNANDTS
FÖRLAGS
AKTIEBOLAG

DE NYA POETERNA

DAVID SPRENGEL

DE NYA POETERNA

(80-TALET)

DOKUMENT OCH KÅSERIER

STOCKHOLM
C. & E. GERNANDTS FÖRLAGSAKTIEBOLAG

STOCKHOLM 1902
IDUNS KUNGL. HOFBOKTRYCKERI

NOTER TILL 80-TALETS LITTERÄRA HISTORIA

348

DEKADANSEN I DEN SVENSKA LITTERATUREN.

DET våldsamma, med rörelserna ute i Europa sammanhängande litterära nydaningsarbete, hvilket bedrifvits af de stora författarna i seklets början, hade så småningom domnat af. Diktarna hade unga gått ur lifvet som Stagnelius eller som Atterbom och Tegnér genom att misskänna tiden mistat lusten och förmågan till produktion. Ensamt Almqvist fortsätter länge än att bringa oro i hjorden, men denna underligt hopfogade karaktär, månskenstrånande romantiker och revolutionär nyhetsman i intim förening, var en alltför komplicerad natur för att för samtiden stå annat än som ett förargelsens tecken och för att icke äfven periodens mest avancerade andar skulle dra en suck af lättnad, när författaren till *Amorina* och *Det går an*, excentriskt och glänsande som det ägnade den braverande trollkarl han var, ändtligen ger sig af.

Lika stilla som det var i litteraturen var det emellertid icke i sinnena. Det adertonde århundradets aldrig fullkomligt kväfda frigörelsearbete började snart på nytt låga upp. De vindar, hvilka 1830 ströko in öfver Norden med bud och hälsningar från de stora kravallerna där ute, hade väl mojnat af betydligt, innan de bröto mot litteratörernas vindskupor i Stockholm eller hvisslade in genom de unga lärdes studentkamrar i »torynästet» Uppsala, och de orkade väl icke så mycket. Men ett decennium senare begynner man röra på sig. 1838 begår Geijer sitt beryktade affall till förfäran för sina kolleger, hvilka perplexa slå nattmössorna i borden, samma år, när Crusenstolpe, den svenska publicismens passionerade castilian, under pukor och trumpeter, med högburet hufvud, beger sig till sin fästning, sker den första uppseendeväckande sammanstötningen mellan oppositionen och Karl Johans välvilligt faderliga regemente. Ett par tre år senare får den kyrkliga ortodoxien en knäck genom försvenskningen af Strauss' *Leben Jesu,* det däraf föranledda åtalet och den följande polemiken. Missnöjet med regeringen, hvilket förut mest närts af riddarhusets aristokratiska frond, stiger ner och blir allmänt.

Det börjar blåsa upp till oväder i parkerna, bladen och gräset fläkta för ilarna, och vattenytornas plan krusas oroligt. Så ropar stormen på lyror att brusa genom, och upphettade människor vilja än ytterligare få sin glöd att blossa

upp genom vers och dikter. Gif akt, siare, — mumlade man — och hör på, poeter, öppnen era munnar till sång och hämten hit era instrumenter! Gen oss den litteratur, som speglar vårt sinnes oroliga längtan, och reciteren för oss de visor, där det skratt jublar och den gråt snyftar, hvaraf vårt hjärta slites och bränner. — Men af poeterna drömde de flesta öfver versraderna i de gamla diktböcker, hvilka de älskade, och deras hvälfda tänkarpannor, öfver hvilka det ljuslockiga håret svallade, skakade betänksamt åt tidens fåfänga äflan. Knappt mer än två kunna besluta sig för att blifva den politiska omstörtningens röster och helt gifva uttryck åt allt det jäsande och oroliga — Talis Qvalis och Orvar Odd. Med ungdomens heta blod och vackra djärfhet slungar Talis Qvalis 1841 ett bittert angrepp mot Tegnér, för att han svikit det kommande och spirande och sällat sig till det gamla och gråa, och lidelsefullt förkunnar han i sin *Hälsningssång till folkrepresentanten Hans Jansson* stormen, som knäcker det svaga och dömda, den nya tiden, som växer upp, det nya riket, som skall resa sig i afbränd mylla:

Hur skönt det blixtrar! Vaknande, Europa
i oro bidar. Friska vindar sopa
från ögonlock och pannans djärfva hvalf
hvart åskmoln undan. Såg du, jorden skalf!
En feberoro gick igenom världen
och går ännu; det rycker uti svärden,
den nya tiden står med blixt i hand
och strålig panna öfver alla land.

Det är ny klang i lyran, hetsig ungdom, opposition, som sprutar gnistor.

Denne poet är en handlingens hänförde och blundande tolk, en hand, som griper efter svärdsfästet, ett bröst, som längtar möta kulorna. — Åh, ni efterklangens vattusiktiga kvintilerare, ni albumspoesiens bleklagda gråtare — ropar han — ve öfver er,

som suckar sån, men icke bränder.

Hvad är nu en diktning, som icke är agressiv och slår, hvem kan öfverhufvud tveka i valet mellan versmakarens granna perioder och krigarens bart huggande svärd i en tid, då man redan längese'n tröttnat på de varma orden och endast längtar höra stålets skarpt klingande tungomål? Det är realismen han predikar för sin samtids verklighetsskygga poeter, och det är vackert och det är modernt, när han gent emot den uppstyltade söndagspoesien förklarar ovädersdiktens, den åskdigra verklighetsdiktens uppgift:

— — — i solsken svalan tager
sin granna flykt och spänner sina senor
till lek i jubel högt utöfver parken,
men när det mulnar till och åskan drager
ur lidret fram sin vagn med starka skenor,
så jagar samma fågel tätt vid marken.

I samma idéers tjänst, hvilka Talis Qvalis ägnar sin personlighets orubbliga vederhäftighet och sin konsts fasta malmklang, ställer Orvar

Odd sin sprittande och eldfulla poesi. Liksom vännen vill den snillrike tidningsredaktören se

idéen binda svärd vid länd
och lägga musköten till öga.

Och sin ställning i den åratal senare så brännande frågan »idealism—realism» klargör han med all önsklig tydlighet i den vackra dikt, som han kallat *Verkligheten till Fantasien* och i hvilken han med en enkel och stolt åtbörd pekar på den realistiska poesien: — Se här, min dikt för mig! Hvilket 80-tals program, hvilket manifest för läsare af *Utopier i verkligheten* ligger icke i denna bekännelse:

För mänskor jag på jorden här
ett Gimle bygga vill,
och sången blott mitt verktyg är,
min murarslef därtill.

— Hvad blef nu där af all denna vackra hänförelse, all denna högsinta sträfvan efter allvar, allt detta sångares ädla begär att genomdallras och genklinga?

Låt oss tänka efter, hvilket mål män som dessa närmast sträfvade mot och huru långt de hunno på vägen.

Man hade kommit till år 48, folkrörelsernas orofyllda klang- och jubelår. Det flög gnistor kring i luften, och det bekanta i franska deputeradekammaren fällda yttrandet »vi kunna hafva revolutionen om en månad — om en vecka — i

morgon» hade man skäl att upprepa för sig själf litet hvarstädes. Kung eller icke kung, det hade man litet hvarstädes sett öfvergå till en ekonomisk fråga, hemmahörande på civillistan. Folket, detta nya begrepp, hade blifvit kärnan, kring hvilken allt skulle ordna sig. Denna hela det dåtida Europa genomgående, på en gång revolutionära och nationella strömning, fick i Norden sitt uttryck i den skandinaviska rörelsen, och det var denna, som med makten af ett nytt och stort fenomen, hvaraf man kunde vänta sig allt, drog till sig alla unga människor med heta hufvuden och hjärtan, som bultade. — Vi veta ju alla, hur det blifvit allt mera vanligt att med föraktet för öfvervunna ståndpunkter och slungade hjärngriller tala om detta studenters och poeters försök att politicera, och naturligtvis är det föga att invända emot att vi, som sett det anspråkslösa resultatet, endast med en axelryckning minnas denna de gamles illusion. Emellertid är företeelsen viktig att ihågkomma som en stor och allmän protest mot Karl Johans ryska familjepolitik, som ett uttryck för ungdomens och de orepresenterades bestämda önskan att ha ett ord med i laget, som det mål, kring hvilket alla unga och friska viljor faktiskt samlade sig. Ty helt säkert, all denna hänförelse, som rörelsen tände på, alla dessa ord och löften, som flammade och glödde, allt detta, som bragte feberfärg på kindbenen, det var nog icke enbart ett rus framkalladt af studentmötenas punsch och uppgask-

ning och bestämdt att förflyktigas så fort som andra dylika, det låg alldeles afgjordt — ingen som blickat in i tidens historia kan tvifla därpå — en oerhörd mängd ärlig vilja och manligt uppsåt bakom de stora orden och de yfverborna åthäfvorna, och det är ju icke endast Nybom, som deklamerar på tribunerna, den skandinavistiska poesien företrädes ju äfven af män som Strandberg och Malmström och Sturzen-Becker.

Men i hvilket stort och svart kärr utmynnade icke denna en gång så ljust och hoppfullt började skandinavistiska rörelse! Af studenterna predikad i tal och omsatt i verser, af regeringen biträdd med försäkringar, förbindelser, löften, hann den icke träda in på verklighetens skådebana, innan den drabbades af det stora fiaskot och som en dålig histrion kom af sig vid ingången. Det frihetspatos och den ljusa tro på lifvet, som utgjorde det som bar upp denne Talis Qvalis, denne Orvar Odd, hela denna generation, fick den första svåra knäcken, när skandinavismen ledde till så litet af hvad man väntat. När Orvar Odd närmade sig de femtio åren företog han en gång en uppgörelse med sig själf. Illusionerna hade ramlat, den ena efter den andra, och af de unga årens drömmar var det knappt någon, som slagit in. Men med handen på hjärtat kunde han säga till sig själf, att han åtminstone ingenting förrådt och aldrig, hur skiftena än hade varit och hvilken vakt han än hade fått, svikit vid fanan. Och på den

post, där han stått hela den gångna tiden, där ville han också framgent stå:

jag viker icke en tum som man och mogen
från där jag ställde mig själf, som yngling, fast,

Det var icke alla, som kunde afge samma manligt stolta förklaring. Låt vara, att man icke i fråga om Talis Qvalis bör tala om affall och svikna åsikter, men i alla fall, hvilken ypperlig representant för tiden, denna frihetsdiktare, denne oppositionelle pansarsångare, som nu på äldre dar står där med sin dämpade röst och sin uppsyn af att så småningom ha »kommit till andra resultat», uppmanande till försiktighet gent emot politiska emigranter, och när han påminnes om sitt förflutna, svarande, att — som han nu lärt sig inse — all förhäfvelse i grunden dock är opoetisk! Denne barrikadskald, denne poet, som sjungit om hur stenarna, slitna ur gatläggningen, är det förträffligaste af alla språk, slutar som redaktör för en officiös tidning.

Måhända kan det numera icke vara fråga om annat än att det rent diplomatiskt sedt varit oklokt, om vi år 64 sträckt ut våra händer till Danmarks hjälp — och dock! Och dock finnas de, som hålla det för en nationalolycka, att det den gången ingenting gjordes. Den som riktigt lärt sig förstå, hvad skandinavismen betydde för de bäste här hemma, han inser också med ett slag, hvad som var orsaken till den så snart inträffande litterära reaktionen i Sverige. Människor, som

så i botten mist sina illusioner, kände knappast längre någon lust att sjunga — allra minst om det som rörde sig inom dem själfva. Det blef mattheten dagen efter ett rus; man blygdes öfver nattens glasklang och ordflöde. Man hade drifvit saken till sin spets och misslyckats; nåväl, låt oss tala om någonting annat, och framför allt — låt oss låtsa som om ingenting händt! Man kom in i den vana att skilja på teori och praktik, på lif och lära, hvari just reaktionen består.

Under dessa förhållanden växer en ny generation upp och träder in i litteraturen. Den dyker först upp i Uppsala-kalendern *Isblomman* samt visar sig därefter i de mera bekanta *Sånger och berättelser af nio signaturer* och *Sånger och berättelser af sju signaturer* (1861—65). Det är de unga medarbetarna i dessa publikationer, signaturerna, som de blifvit kallade, som sätta sin litterära prägel på 60-talet, delvis äfven på 70-talet, och det är hos dem man således bör söka det nya.

När man genomläst dessa rimmade och orimmade bagateller, som fylla kalendrarna, när man genomdurkat dessa små poem och prosabitar, hvilka nästan alla så innerligt likna hvarandra, när man sonderat detta nästan ständigt lika jämna och genomskinliga vattuflöde från utspädda källdrag och när man undantagit en enda af dessa författare, Snoilsky, utbrister man i ett häpet: är detta ungdom, är detta en poetgeneration, som börjar?

Dessa unga män vilja ju ingenting, de ha ju ingenting att säga, man förstår knappt, hvar-

för de fattat pennan. Det är ett tidigt världstrött släkte, människor, hvilka redan från början känna olust att handla och skrämsel för lifvets starka sol. Våldsamt och sjudande hade de som diktat före dem, en Talis Qvalis och en Orvar Odd, besjungit dådet, den blixtrande klingan, knytnäfsslaget, med ansiktet flammigt af hänförelse hade de prisat verkligheten och lifvets goda starka ström — och hvad hade de vunnit? — Dessa poeter fråga efter hvad som står att vinna, de ha ingenting, som drifver dem motståndslöst deras väg fram. — Hade icke deras stämmor efter ett årtionde redan mist den första hetsiga klangen, och entusiasmen, hvad hade där blifvit af dem? Var det icke då bättre att begagna sig af deras erfarenhet och redan från början vara förståndiga och gamla? Så blef dessa författares diktning redan i själfva tonen en reaktion mot den förra klangdikten. Hade det förra släktet med lidelse omfattat allt det nya och mäktiga, som sköt fram, rörde sig och växte, visade efterträdarne blodlösa varelsers försiktighet och torra misstro. Ej nog med att de tycktes oförmögna att begripa sin egen tid, det var som om de öfver hufvud med verklig glöd icke kunde omfatta någonting. Och de förfärdiga petitesser och begagna sin lilla teknik för sina små ämnen och sina små tankar — om man nu skall kalla det tankar, dessa små finurligheter, som de insvepa i sina magra vers.

Emellertid är det onekligen någonting, som dessa unga män med en viss, nästan rörande entu-

siasm dyrka — det auktoriserade och konventionella, det säkra och lugna. I nio signaturers kalender förekommer en dikt af C. D. af Wirsén, hvilken här kan tjäna som exempel. Denne poet, som sedermera skulle göra sådan lycka med sina verser och sin teologi, berättar här om den dunkla trånad, som brände i hans inre, när idealet skymdes undan för hans håg, den tysta sorg och de oförstådda kval, som då tärde hans ande, och han talar om för oss, att åt allt detta vill han nu säga farväl, ty han ser framför sig möjligheten att erhålla ett eget hem, som han vackert och poetiskt uttrycker sig, att rangera sina affärer, som de mera prosaiska pläga kalla det. Som man märker, låter den oförsiktige diktaren oss här blicka in i sina kort, och så tydligt man kan begära låter han oss här förstå hur den literära reaktionen stundom uppkommer. Och Fjalar—Östergren beskrifver för oss, hur det för hans tjusta öga öppnar sig »en okänd rymd, af inga sorger och mödor skymd» och han prisar för oss den lilla sångfågelns idyllif framför örnens himmelsfart och af ovädret och blixtarna hotade öde:

Jag älskar min tysta, min drömmande skog,
jag fröse till döds, om till fjället jag drog,
den isiga höjd mig ej lockar.

Nej, de isiga höjderna hade inga lockelser för dem, och — som Fjalar själf säger — voro

de nöjda, om de fingo plocka sin föda bland ljungen, blott de i alla händelser erhöllo den.

Hvad som mest karaktäriserar de riktiga signaturerna, det är därför deras medfödda eller tidigt förvärfvade harmoni, denna harmoni, som är så vacker, när den upplyser en bana, som lider mot slutet, en väg, som sinar ut i sanden, men hvilken knappast är lika vacker, när den påträffas hos helt unga människor. Den mest typiske af dem alla är väl Björck, om hvilken hans vän Wirsén försäkrat oss, att han helt visst aldrig haft några strider att genomgå och att han redan som yngling omgafs af det förklaringsskimmer, hvilket omhvärfver Guds änglar. Det finns en skämtsam skildring af de på sitt vis vackra poetiska novellernas diktare, hvilken jag här icke kan motstå nöjet att citera, då den både förträffligt karaktäriserar signaturerna och å andra sidan icke gärna kan beskyllas för orättvisa, författad som den är af en bland dem själfva, den bekante ungdomsförfattaren N. P. Ödman.

»Denne unge man», skrifver hr Ödman 1865 om Ernst Björck, »har redan vunnit popularitet både som skald, människa och så att säga figur. Denna popularitet är så stor, att hans biografi förtjänar uppmärksamhet, ehuru han ännu blott är 27 år gammal. Som skald och talare är han firad i Svea och Göta land, ja, i hela Skandinavien. Författaren af dessa rader har sett en grosshandlare i Göteborg gråta vid läsningen af hans poesi. Han har städse varit alla damers förtjusning, han glänser i gullsnitt på deras divanbord; han har genom kransar, buketter, leenden och ömma ögonkast utkorats till deras förklarade gunstling. Hans

lockar ha de hvarje sommar plockat af och lagt i sina album. Han har vid universitetets festliga tillfällen förstått att hänföra den akademiska ungdomen med sin sångmö, ren och ljuslockig som han själf. Han har besjungit samhällets store, till exempel landshöfding von Kræmer och grosshandlar Gillberg mot eller utan betalning. Som talare har han utmärkt sig under studentmötet i Karlskrona, där han bars på gullstol af idel amiraler, samt i Köpenhamn, där han uppträdde för änkedrottning Caroline Amalia och gamle Grundtvig. Som människa känna vi honom som den godmodigaste och mest afrundade själ den frommaste och älskvärdaste. Han är icke ond på någon varelse och vill icke göra en katt för när. Han vill omfamna hela världen, men göra det i all gemytlighet utan någon passion. Med händerna nedstoppade i öfverrocksfickorna, klar, lugn, gnolande på en visstump efter egen melodi, går han genom världen, utan att generas af dess oro och Katzenjammer. Vår vän Björck är således optimist, han tviflar icke på att det till slut skall gå väl, han tycker, att världen icke är så dålig som den ser ut och därför gnolar han på sin visstump, man må berätta för honom hvilket elände som helst. Om hans egna sorger, om hvilka han ibland talar, när han är vid godt humör kunde framträda personifierade, så skulle de icke visa oss några magra furieansikten, utan se ljuslockiga ut. Han har varit ytterst olyckligt kär, som vi alla veta, ty flamman gifte sig med en grosshandlare utan att be honom om lof; men på hennas bröllopsdag drack han hos Norbergs ett glas för hennes lycka, ett glas för grosshandlarn, ett glas för minnet och ett glas för hoppet, och därmed utträdde han i fullgodt skick ur situationen, om han också efterlämnade några tårar i glaset. Att grosshandlarn hade tagit hans flamma, det var ju klart och därmed var saken afslutad, det hade skett på lagligt vis med lysning och präst, ingen anmärkning var att göra. Björck gick vidare och sjöng; hans näsduk hängde lika röd nu i bakfickan som förr. — — — Björcks fåfänga är af det

älskvärdaste slag; den är ett litet naturbehof, som med nödvändighet tillhör hans själ — och kroppskonstitution han skulle icke vara Björck, om han saknade den. — — Han gapar efter smickret som barnet efter sylten och sötsakerna.»

Och sådana voro flera af signaturerna, sådan var andan, som låg öfver detta sällskap af »diktare», hvilket onekligen mera påminner om en samling snälla skolynglingar — hyggliga ungdomar, som aldrig varit utanför sin mammas gata och hvilkas visdom är hämtad ur böcker, ur goda böcker. »Jag läser på graden och måste vara mycket flitig», underrättar oss med förtjusande uppriktighet en af författarna, och en annan omtalar för oss, att han

— gick i parken dagen lång,
så menlös som ett lam.

Deras ursäkt låg i att de icke själfva — detta gäller åtminstone de bättre och anspråkslösare ibland dem — i egentlig mening betraktade sig som skalder med skalders uppgifter. Tvärtom — när Björck läser Byron, ta hans funderingar följande riktning:

— — — Det stormar: blott på fjällen,
där höga skalder sina lyror slå.
Men friden bygger på de gömda ställen,
där små poeter kväda för de små.

Och de kvädde! De skrefvo också prosa. Den sistnämnda är signifikativ! Man behöfver knappast studera den synnerligen noggrant för att

finna, att man står framför någonting, som näppeligen påkallar litterär kritik! De i kalendrarna meddelade sagorna och novellerna äro pekoraler, skolkrior, hvad man vill, men med litteratur ha de ingenting att skaffa. De likna dessa groteska och formlösa teckningar, hvilka småttingar tota till på ett pappersblad med en lånad blyertspenna. Eichorn har ett par bidrag, af hvilka det ena är en affekterad och pinsam imitation efter H. Chr. Andersen och det andra är ett af dessa oförgripliga novellförsök, som landsbygdens prästdöttrar pläga insända till sina stiftsblad och regelbundet få kasserade. Och det öfriga är icke bättre. Aldrig ett försök till karaktärsteckning i nutidsberättelsen, aldrig ett spår till tidsfärg i den historiska novellen. Stilen färglös, matt, sträfvande efter kalligrafisk jämnhet och ängsligt undvikande den personliga pikturens tryckningar och oregelbundna drag. Konventionalism, banalitet och valhändt klumpighet — det är det genomgående. Hvad man förgäfves letar efter är nya ansatser, nya anslag, experiment. Detta skall sålunda, hvad prosan angår, vara början till den nya litterära generationens insats! utropar den förundrade läsaren, som har i minnet Almqvists och Orvar Odds nervösa, oroliga och elegant nyckfulla sidor. Det är på dylikt självmedvetandet grundas hos författare, hvilka senare anfalla Strindbergs och »det unga Sveriges» stil!

Versen är då ojämförligt bättre. Här märker man frukten af det, som ensamt skall rädda de

bästa af signaturerna undan den fullkomliga glömskan — arbetet på tekniken, sträfvandet efter formen, ehuru tyvärr också här den lidelsefulla energien alldeles saknas. Det är icke utan, att man här också träffar något nytt, det nya som till och med en reaktionsrörelse kan föra med sig. Detta nya är ett undvikande af bravader och stortalighet, en återgång eller åtminstone ett försök till återgång till natur och enkelhet, ett beslut att draga in på den poetiska staten. »Den gamla efterklangspoesien med sin högtrafvande patos, sin sökta bildrikedom och sina klingande fraser fick ett 'pereat'», säger Lorenz Dietrichson i sin redogörelse för signaturernas första sammankomster. Man ville nu vara litet mera kräsen i sin smak, litet mera noga i sitt ordval. Det är också icke fråga om annat än att man i Wirsén och Bäckström framför allt finner virtuoser af rang och att deras verskonst genom noggrann smak och känsla för ordens valör innebär ett framsteg. En dikt som *Långt bort!* är förtjusande just genom sin finkänsliga teknik och man kan knappast smakfullare och med mera *courtoisie* laga till en poetisk billet-doux:

Du innerligen kära,
du ljufva, sköna,
jag ber en vind att bära
min suck till dig!
Han får ej endast leka
bland tufvor gröna,
min älskling skall han smeka

och henne mildt beveka
att minnas mig.

Din kind han måste röra
med sakta susning,
och hviska i ditt öra
min hårda lott:
om hvad den måste lida,
som känt din tjusning;
men, vinglös, dömts att bida
så fjärran från din sida,
och längta blott.

Och bedja: vänd tillbaka
att trohet löna,
jag kan dig ej försaka;
så glöm ej mig!
Du innerligen kära,
du ljufva sköna,
min fröjd, mitt lif, min ära,
känn, hur min själ är nära:
jag älskar dig!

Men är det icke redan ett litet svaghetstecken detta, att begynna som virtuoser och ängsligt rygga tillbaka för uttryckets kraft och röstens fulla klang? Ty med undantag för Snoilskys dikter är det endast kalendrarnas försiktiga och diskreta poesier, som beröra oss, de författare, som slå på trummorna och uteslutande lefva på efterklangen från studentmötena kunna vi alls icke fatta något intresse för, så falskt klingar deras musik. Är det icke ett tecken på bräcklighet och ålder att redan från början afstå från de stora målen och effekterna och hänvända sig

till de små medlen? I deras ifver för det tekniska fanns ju dock icke ett spår af den stora litterära passion, den den pessimistiske poetens tro på att intet är evigt utom konsten, intet beståndande utom den byst, »som öfverlefver staden», hvilken kunnat skapa en svensk »parnass».

När Dietrichson påstår, att till grund för signaturernas sträfvan låg hans egen tanke om att »tiden och känslan endast kunna föryngras genom att man hängifvet kastar sig till sin moders, fosterlandets och naturens, bröst och gråter ut sin sorg och jublar fram sin glädje omedelbart intill hennes hjärta, i stället för att känna efter gehör och sjunga efter de gamles noter», låter detta emellertid onekligen som ironi. Nog ha dessa poeter hängifvet kastat sig till naturens bröst! Nog gråter här en äkta sorg, och nog jublar här en omedelbar glädje! Sanna förhållandet är, att af natur och verklighet i dessa ords vanliga mening finner man här ytterst litet. Deras smärta tager oss icke, och när de skratta, ryckas vi icke med. Och de gamles noter se vi icke utbytta mot några nya; en förenkling i orkestreringen är det enda, som företagits.

Hvad är det som gör dessa författare i allmänhet så dödligt ointressanta? Vi märka det genast, de meddela oss ingenting själfupplefvadt, de ha inga reseminnen från tankens eller drömmens eller det egna lifvets värld att berätta för oss. De äro hvarken män, för hvilka den syn

liga världen ensamt existerar; eller män, för hvilka den osynliga är den enda. De sakna den personligt fördjupades originalitet och makt att fängsla, och de representera ingenting annat än medelmåttan och den alldagliga människan. Deras känslor hafva vi knuffats med i alla dåliga böcker, deras tankar hafva vi sett förr, och deras lifs banalitet lämnar oss likgiltiga. Hvad ha vi att göra med små formtalanger, som aldrig tagit ett steg ut i det okända, som aldrig vräkt det traditionellas barlast öfver bord för att låta de obekanta farvattnen svalla mot stäfven! Och dock händer det stundom, att deras verser gripa oss. Det är, när de själfva för ett ögonblick vakna upp, när de hinna fram ur den gröna och leende skog, i hvilken de håglösa och sorglöst hvisslande vandrat fram sina dagar, och plötsligt stå inför perspektiv, som öppna sig, och vidder, som blåna. Det är, när de själfva för en minut tagas af lifvets djupögda allvar och inse sin tillvaros betydelselöshet och sin gärnings intighet. I dylika ögonblick kan i deras eljes så glatta och tunna versrader bryta fram en klang af melankoli, en ton af svårmod, som verkar starkt och beklämmande.

Edvard Bäckström, den elegante, men en smula innehållstomme virtuos, som skref *Långt bort!* blef i dylika stunder den solnedgångens oändligt själfulle poet, som diktat *Elegierna*. Dödskänslans oro och feber gaf också hans vers en sällsam skälfning:

Hvar gång ett slut vi ana,
min älskling, mildt du säger
att, huru gladt vi svärma må och brinna,
likväl jag på min bana
ej någon framtid äger
och aldrig skall till dig och lyckan hinna...

I dylika utsökta versrader, med svårmodig konst sammanflätade under mörka klarögda timmars hopplöshet, darrar ett stråkdrag, som kan föra till tårar.

Den eljes litet slickade och sötaktige Klockhoff kan under sådana stunder låta oss skymta fysionomien af en drömmare med helt modern innerlighet och finhet.

De vackra, men af fullkomlig brist på karaktärsteckning lidande poetiska berättelsernas författare, Ernst Björck, kan också han i en visas vemodstanke, i några melankoliska strofer om astrarna, höstens stackars doftlösa blommor, få fram ett mer personligt tremulando.

Och äfven C. D. af Wirsén var, hur otroligt det än låter för dem, som endast känna till hans senare, ansträngda och nästan ständigt falskt klingande lamentationer, en älskvärd och vinnande poet i sin första ungdoms sorgsna stunder. Den gången var han katolik, och hans tunna sång steg vackert och svagt doftande som korgossens rökelse mot spetshvalfven eller knäföll hängifvet och stilla inför en gammal Maria. Senare har han ju blifvit ortodox lutheran och specialist på augsburgska bekännelsen. Men som ofta vid dy-

lika omvändelser orkade den stackars musan icke följa med; när Wirsén numera gråter — och det gör han ju ständigt — förmå alla de löpningar och fioriturer, hvarmed han försöker sig, icke att röra oss på samma sätt som den unga poetens melankoli. Man känner medlidandet på annat vis! Hans dikts petiga och aldrig lidelsefulla konstfullhet verkar nu på en, som när man i Italien förr hörde de feta frodiga manliga sopranerna sjunga: man tyckte nog, att det var vackert, man tyckte också synd om dem, — men leendet satt i mungipan.

När man söker destillera fram det allmänna intrycket af signaturerna och signaturpoesien, hvad kan man då få annat än en förnimmelse af att ha råkat en hop unga människor, som icke hafva de ungas handlingstörst och böjelse för opposition, en hop åldringar, som hafva de gamlas trötthet, men icke deras vishet och insamlade erfarenhet, en hop poeter, som icke våga resolut slå in på nya banor, men ändå äro ledsna öfver att ingenting riktigt lyckas för dem. Egendomligt dödsdömdt och utan löften tedde sig redan vid det första framträdandet detta släkte, och det har också i det stora hela nått det öde, det förtjänat — glömskans. Vi hafva sett, huru de bäste af den föregående generationen yrkade på nydaning, handling, realism, vi hafva sett, huru efterträdarna icke vågade yrka på någonting och huru det enda de förde med sig var litet rädsla att kasta sig i, litet försiktighet i leken. Denna

generation har icke haft mod att äga talang, och den har tagit bort ett par decennier ur vår utveckling. Fråga blott en af era vänner, hvad han tycker om dramat under 1860-talet, och ni skall göra honom förlägen, eller fråga honom hvilken mening han hyser om romanen under 1870-talet, och han skall stirra på er! Dessa unga människor hafva nekat att lägga sin hand till det stora arbetet. Dessa poeter hafva vägrat att vara poeter. Hvad åtskilliga af de bland dem, som icke dogo undan, samtyckte till att vara, det skola vi se i det följande.

I versen försvagad efterklang efter efterklangspoeter som Malmström och Böttiger, i pro-t san damnovellistik och imitationer efter de mes olitterära af alla våra »litterära» August Blanche, Onkel Adam och fru Carlén, fossila författare, en litteratur, som slocknat, som icke längre är någon litteratur — sannerligen, man måste instämma i de ord som en af signaturerna själfva, den litet ledsamma men i alla fall ärliga Fjalar en gång i ett ljust ögonblick yttrade med tanke på hvad han och hans kamrater uträttat:

Till hvila lagt sig den sista dyning
af sångarstriden i seklets gryning,
och mörker rufvar på frusna vatten,
där diktens glimmande källsprång klang.

* * *

Och dock, det fanns en verklig skald bland signaturerna — Snoilsky. Han var den ibland dem, som hade gått längst, och han var poeten.

Oscar Levertin gjorde en gång i en liten essay en antydning om likheten mellan de italienska bildernas Snoilsky och den debuterande Heidenstam — en antydning, som visst sedan upprepats af andra författare. Båda skulle vara solberusningens och det yra humörets diktare. Är det sant? — knappast. Redan i *Vallfart och vandringsår* fanns det några smådikter, förbisedda af kritiken och öfverhoppade af publiken, hvilka läto en ana en fond af melankoli helt annorlunda djup och mörkfärgad än den nordiskt ljusa, som Snoilsky har gemensam med de flesta svenska diktare, och de färgstarka dikter, hvilka fyllde Heidenstams debutsamling, röjde mindre de vaknande ungdomsårens åtrå att sträcka ut armarna åt den blåa luften, det flödande solskenet och hela det växande rika lifvet, än den förbittrade lifsglädjen hos en man, som genomgått och lidit. Nej, 60-talets Snoilsky var den sista trubaduren af det gamla snittet, och har han en ätling, då är det Daniel Fallström, då är det den skaldernas Daniel, som betagen kysst Teresa och Annina och skön och röd älskat Inez och Lucia med flera, hvarom närmare underrättas i den de skönas adresskalender, som är poetens skrifter.

Carl Snoilsky betraktades — måhända har man nu glömt bort det — under sin första tid som en djärf, nästan oroväckande djärf realist,

och det var mer än en dåtida kritiker, som tyckte att den unga poeten betänkligt närmade sig eller till och med öfverskred gränsen. Var det så farligt? Var Snoilsky ens en föregångare till den unga falang, som senare hedrades och nedsattes med epitetet »realister»?

Helt säkert var han, jämförelsevis, »ny» i flera afseenden. I tekniken att börja med! Ordvändningar och uttryckssätt, som voro alldeles bannlysta ur signaturpoesien, trängdes i hans dikter obekymradt; bilder och metaforer, som måste blända »Namnlösa Sällskapets» bleka poeter, knuffade här med gladt trots hvarandra. Rytmerna bröto fram och klingade på ett annat och mäktigare sätt än deras. Äfven tonen öfver det hela var ny. Rösten var starkare och klangfullare, och hjärtat hoppade större och rödare i stroferna. Här såg man en i lifvet förälskad, en af solskenet berusad, som öfvermodigt höjde på axlarna åt allt det gamla. Den konventionella moralen, signaturernas moral, existerade ej längre för honom, hans skönhetskänsla brann med en ung hednings rent sinliga glöd. För hans ögon blef solstrimmans dans på en väg, den röda elden i en versrad, kvinnornas skinn och stickande blickar, allt till samma värld af lust och skönhet. Hvad hade han att göra med »präster och skälmar», med budord och paragrafer?

Det var poetens första tid — men hur gick det sedan? Stötte han pannan mot några murar? Hämnades de gudomligheter, hvilka han hånat

och hvilkas dyrkan han försmått? Med ett slag hade han blifvit en annan! Uttrycket i hans ansikte hade förändrats. Och nu visade sig, huru föga ny i sitt innersta han egentligen var. Det glada trots, som hvisslade i hans strofer, det var blott det unga blodets sus i ådrorna; det behöfdes endast en kall vind, och också glöden dämpades. Och hans verklighetskärlek, hans »realism», den hade varit verklighetskärleken hos en tjuguårig poet med ögon, i hvilka det skimrar under blodets lätta beslöjning, som se utan att se. Någon egen lifsåskådning hade han nog aldrig kämpat sig till, och därför blefvo hos honom som hos så många andra svenska diktare ungdomen och djärfheten »fel som förgingo med åren». Hur gammal och hur ängsligt korrekt började icke snart hans dikt med all sin konstnärliga fulländning att verka! Mindre var detta fallet kanske med de dikter, som betecknade själfva omslaget, och hvilka i sin bitterhet och sin revolt mot tidsandan åtminstone icke andades signaturernas kalla likgiltighet och trista olust att förstå, men liksom läto en möta en fläkt af brännande smärta och besvikenhet. I högre grad gäller det om hela den följande produktionen, de gammalsvenskt »hjärtegoda» och idylliskt blida dikterna. Här möter oupphörligt den gamla tron på handtryckningens och vänliga ords förmåga att göra storverk — en tro, som sannerligen måste förvåna i militarismens och krigsrustningarnas tidehvarf. Skalden hade ju haft sin vackra tro redan som

ung, han påstår ju i en af sina polska dikter, att en blick af harm, »som hastigt föddes och hastigt dog», är tillräcklig för att rädda en ädel sak, men i de senare dikterna är den genomgående.

Äfven själfva hans form har dämpats och svalnat. Dikter som *På Vernamo marknad* verka redan sällsamt gammalt och nästan ledsamt — man tycker nästan, att de kunde skrifvits för hundra år sedan, så visst som för tio.

Det var som konstnär Snoilsky en tid var eller föreföll ny och befruktande, som ande har han aldrig haft någon betydelse.

EN NY LITTERATUR.

SIGNATURPOESIEN mottogs vid sitt framträdande i allmänhet ytterst välvilligt af kritiken. Naturligtvis, ty i dessa slickade verser fanns ju ingenting, som kunde stöta eller komma förargelse åstad, här mötte man ju endast rena ofarliga albumspoesien. Icke heller allmänheten kunde ha någonting emot dessa poemböcker, som så förträffligt lämpade sig att läggas på förmaksborden, och antagligen köptes de rätt flitigt. Men det var heller icke utan att de unga påverkades; »ungdomen läste signaturerna», berättar Strindberg, »många med stor uppbyggelse.» Det var ju så enkelt att göra dikter i den genren! Alla de, hvilka icke borde skrifva, började nu känna sig som poeter. I kalendrar och tidskrifter öfverflödade det af dikter och prosaberättelser, till hvilkas framkomst man icke kunde se någon anledning. Det är detta, som Dietrichson kallar »det inflytande signaturerna öfvat i Sveriges unga litteratur». Medelmåttornas triumf! Föraktet för

den allvarliga personligheten! Att dikta, därhän hade man bragt det, det bestod numera endast i att svepa en banal och konventionell form kring auktoriserade sanningar och katederns och kyrkans visdom.

Tidens store filosof och mest auktoriserade tänkare var, som man väl ännu torde erinra sig, Johan Jacob Boström. Denne mans säregna filosofiska system var måhända i vissa afseenden genialt, säkrare är att det i andra var kuriöst. Och dock, det är icke så mycket i och genom sig själf som genom den otroliga hänsynslöshet, hvarmed den af mästaren själf och hans apostlar predikades, som Boströmianismen skadat vår svenska odling. Boström hade ju den honetta ambitionen att vilja skapa en specielt svensk filosofi, en slags kunglig svensk bygdefilosofi, som ensam skulle vara tillfyllestgörande för innevånarna i detta arma land, som ensam skulle leda dem, som här hemma sökte och letade, och som ensam här uppe skulle gifva svaret på alla frågor. Med sin bismak af uppsvenskt timmer och sin illusion af vaggande gransus och skymmande bergväggar skulle denna filosofi vara den allena saliggörande för en god patriot. Boströmianernas sträfvan gick ut på, att allt som därute i Europa brände och sysselsatte tankarna här hemma skulle anses som ovidkommande och behandlas som kontraband. Svenskarna skulle afstängas från allt samband med den europeiska utvecklingen och ha sin lilla privata filosofi för sig själfva. »Tankar pläga vara

tullfria» hade en stor man en gång yttrat här hemma; nu hade man hamnat i en sorts filosofisk protektionism.

Och vidare, hurudan var denna märkliga filosofi, som nu med ens dök fram och gjorde sig bred i det högsäte, hvilket den med näbbar och klor eröfrat? Den mest otidsenliga och mest föråldrade, kväfvande och fördärfliga, som tänkas kunde. Utgående från den store men för allt för lång tid sedan begrafne Königsbergaren och direkt fortsättande Hegel kan denna på samma gång torrt rationalistiska och höggradigt idealistiska personlighetsfilosofi anses som komplementet och afslutningen på det stora germanska spiritualistiska tankesystemet. Boströms filosofi var slutlänken i en kedja, sista ordet och den ytterliga konsekvensen i en tankeföljd, vandringens sista steg, ännu orubbligt uttagna, fast man redan länge sedan fått klart för sig, att man var inne i en återvändsgränd, något väsentligt nytt fanns här icke, några nya utsiktspunkter hade icke vunnits, några nya perspektiv öppnade sig icke. Boström föraktade djupt allt positivistiskt tänkande och ignorerade fullständigt de experimentella vetenskapernas framsteg. Hela den oerhörda utveckling, som den empiriska forskningen vunnit under århundrades gång, var honom främmande och fientlig. En intressant, men sällsam och barock anakronism som hans filosofi var utgjorde den själfva grunden för en stillastående signaturpoesi inom litteraturen och för en egenkär och själftill-

räcklig konservatism inom politiken. Man känner ju till de lustiga anekdoterna, som alltid bruka anföras, om huru de unga studerandena i Uppsala ännu efter 1865 i sina kollegier fingo inhämta och i sina tentamina uppgifva, att fyrståndssystemet var det enda förnuftiga representationssättet! Och den estetik, som utvecklades ur systemet var naturligtvis lika traditionell som hans statslära var legitimistisk. Kritiker sådana som C. D. af Wirsén och Hans Forsell äro lysande representanter för densamma, låt vara, att den sistnämde icke anslöt sig till systemet själft.

Hvad som kanske mest bidrog att göra Boströms inflytande farligt var den anstrykning af liberalism och frisinthet, hvilken han erhållit speciellt genom sitt ryktbara angrepp på läran om helvetesstraffens evighet. De svartaste och okunnigaste af prästerskapet, hvilka *à tout prix* ville rädda sitt kära helvete från den allmänna, allt mer kring sig gripande dekadansen, råkade i raseri, den djärfve professorn blef fördömd samt därigenom populär ibland ungdomen. Ingen har i allmänhet lättare att fördröja utvecklingen än officielt erkända auktoriteter, hvilka plötsligt som gripna af tiden ställa sitt anseende på spel, och under det de i grund och botten bibehålla sina gamla ståndpunkter resolut tyckas träda i breschen för något nytt och modernt — liksom händelsen i detta fall var med den innerst så strängt ortodoxe och auktoritetsaristokratiske Boström; det var detta, som var orsaken till att Boström länge ansågs

stor och betydelsefull äfven bland människor, hvilka mindre påverkades af hans filosofis häftigt tillkämpade myndighet på universitetens lärostolar.

Boströms mantel upptogs på sätt och vis af Viktor Rydberg, hvilken blef 70-talets store andlige lärare liksom Boström varit 60-talets.

Rydberg var i det stora hela djärf och ny på alldeles samma sätt som Boström, ehuru i mycket högre grad och ehuru hans inflytande kommer att sträcka sig mycket vidare än Uppsalafilosofens och taga mycket djupare än hans, tack vare framför allt hans egenskaper af populär författare och framstående stilist. Hans första och — som man den gången tyckte — ungdomsdjärfva angrepp på en trång kyrklig ortodoxi gjordes i den bekanta romanen *Den siste atenaren* och underströks särskildt i det än mer kända företal, hvilket med sitt käcka ordande om spjutkastning och krigaruppsåt inledde bokens första upplagor; denna nu betydligt gammalt verkande roman med sitt förhärligande af en icke så litet Schillerskt-romantiskt uppfattad hedendom följdes sedan af *Bibelns lära om Kristus* och de af anfallen på densamma föranledda polemiska broschyrerna, i hvilka alla »fritänkeriet» fortsattes.

I en af sina äldre dikter prisade Wirsén Viktor Rydberg såsom typen för det slag af tänkare, hvilka under gången af sina forskningar städse äro öfvertygade om »det godas himlasvar». Har den lille poeten rätt i denna sin uppfattning af den store skalden? Brukade Rydberg slå upp i

facit, innan han satte sig ned vid sitt arbetsbord, brukade han hålla ett önskadt resultat klart för sig under loppet af sina undersökningar? Helt säkert. Rydberg, som ofta själf, speciellt upprepade gånger i *Bibelns lära om Kristus*, polemiserat mot forskare, hvilka medvetet eller omedvetet dragas med dogmatiska förutsättningar, tillhörde dock utan tvifvel själf dessa. Det radikala tviflet, den moderna kritikens frätande syror, dess skoningslösa sönderrifvande af alla gamla vackra illusioners blad, allt detta, som eljes brukar att följa den verkliga djärfheten, var helt och hållet främmande för denne blide drömmare och stilla reflexionsmänniska. Han var upptäcktsfararen inom någonting afgränsadt, den dristige rekognosceuren på ett stort, men noggrant bestämdt område. På de riktigt branta och farliga stigarna vandrade han aldrig, och sällan käns i hans verk en fläkt från de högre regioner, där luftens tunnhet kyler, och luftens genomskinlighet bringar en smärta och en glädje, som i hvarje fall icke äro hvardagens. Att den terräng, hvilken Rydberg utvalt åt sig, emellertid var tillräckligt stor och tillräckligt vågsam för att erbjuda platser och punkter, dem menigheten fruktade beträda, det fick han ju själf nogsamt erfara.

Viktor Rydbergs förnämsta betydelse, och en betydelse som han delar med en själsfrände, den alltför bortglömde tankedrömmaren Pontus Wikner, är som uppfostrare. Rydberg — och det gäller också, fast i inskränktare grad, om Wikner —

har lärt en hel del af den kommande generationen att tänka. Båda hafva de haft mål på helt annat sätt ideella än signaturernas. Signaturgenerationens slapphet ersattes hos dessa båda af en i alla händelser betydande intellektuel djärfhet. Att förneka Kristi gudom, om också för att i stället förklara Frälsaren såsom en slags af ett mystiskt och förklaradt skimmer omgifven idealmänniska, en slags filosofisk Plato-idé, var den tiden synbarligen någonting oerhördt, och vi känna ju de hetsiga angrepp, för hvilka Rydberg utsattes. Äfven Wikner fick ju pröfva på det farliga i att som problem diskutera, hvad som borde anses som axiom; skulden för den förtidiga död, hvilken drabbade honom, faller ju tungt på de filosofiska zeloter, hvilka ansågo det som sin plikt att söka svälta ihjäl och förfölja en man nog modig att anse Boströmianismen vara en världsåskådning »lika naturlig och lika onaturlig som färgblindheten» och nog kättersk att höja på axlarna åt den store tänkarens vara = förnimmas »denna outtömliga källa till andliga synvillor, fastsittande i ögat på de svenska dibarnen». Båda vågade de tänka och båda vågade de säga sitt ord — och det modet var det yppersta arf, som de kunde lämna den uppväxande unga generationen, denna generation af unga människor, hvilka eljes så föga erhöllo af dem, hvilkas mantlar de skulle upptaga.

Den billigt köpta harmonien — jag påpekade nyss detta som ett grunddrag hos signaturerna.

Ehuru signaturernas estetik var till den grad verklighetsfientlig, till den grad ogillade teorien om diktningen såsom samtidens spegel, att det är typiskt, när en af dem extatiskt tillropar den kommande store skalden att framför allt låta oss »sånggudinnan skåda, fjärran skild från stundens larm», speglar deras poesi kanske just genom sin dämpade harmoniska ton, sina lugna genomskinliga ord, sina jämna och regelbundna strofer, aldrig krusade i oro, förträffligt 60-talets lynne. 60-talet var framför allt en den allmänna tillfredsställelsens tid, då belåtenhet och frid rådde i allt landet. Man hade sorglösheten hos människor, hvilka ännu icke sett in i sig själfva. Den ena af de stora idéer, hvilka bränt hjärnorna, den skandinavistiska, hade gått i putten, nåväl, man ryckte på axlarna, slog bort alla tankar, iddes ej längre erinra sig sina tappade illusioner och felslagna förhoppningar, och man låtsade, och man trodde nästan, att ingenting hade händt. Den andra af de idéer, som framförallt sysselsatt andarna, tanken på folkets rättigheter, tanken på nödvändigheten af ett nytt representationssätt, hvarigenom en större kontingent kunde nå fram till fullgörandet af den — som ju alla måste erkänna — alla medborgare tillkommande plikten att göra sitt till det bästa ordnandet af fosterlandets öden, den hade däremot — hvem kunde förneka det? — blifvit en verklighet! Och hur hastigt och lustigt hade icke alltsammans gått till! Under de närmast föregående decennierna

hade vännerna af representationsförändring varit rabulister och republikaner, kannstöpare i illa sedda blad, stamkunder på vanryktade källarlokaler, af borgerskapet afskydda som förfallna subjekt, utan respekt för det ordnade samhället, utan Gud och konung. Nu var man folkvän på de högsta topparna! Man var liberal i frack och blanklädersskor! Man konspirerade med serafimerorden! Sedan man sett, att konungen och hans ministére voro så frisinnade som någon, blef det nästan sak samma att vara liberal och att vara rojalist. Decemberjublet år 65 går från Stockholm ut öfver hela landet och fyller alla med ljusa förhoppningar. Sedan man nu vunnit fältet, förvisar man ifrån sig allt trots och all mörk misstro, och 60-talets liberaler få öfver sig någonting af deras egen herre och mästare, det vänliga, godmodiga, godsinta barn, som hette August Blanche.

En tid af oskyldig omstörtning, af revolution på narri. Ett ljust skimmer tycktes ligga öfver människorna, ansiktena logo lätt mot framtiden. En munter melodi hvisslade i luften. Hur lustig var icke morgonen med sitt lätta uppvaknande, sina ögon, som sakta öppnade sig för ljuset, sina armar, som vällustigt sträckte sig mot rymdens klarhet och timmarna som väntade. Hur härlig dagen med sin blåa och lysande himmel, sitt milda och flödande solsken, sina likt trollsländor dansande timmar. Och likt en fackla vinkade kvällen med gnistrande vinglas, djupa hvilstolar

och nya skämtord, tills natten stilla föll med röda kyssar och slöt sig med hvita blundande ögonlock.

Det är de ljusa och omisstänksamma förhoppningarnas tid. Hvad allt kunde man icke vänta för fosterlandet nu, då Sverige — som det stod i *Aftonbladet* efter representationsförändringens genomförande — ändtligen var vordet såsom en man! Alla gamla klass-skillnader voro ju nerrifna, och som aldrig förr kände man sig vara medborgare. Skarpskytterörelsen börjar blomstra, Karl XII gräfves åter upp, och i den ungdomlige soldatkungen apoteoserar Sverige på nytt sitt gamla ynglinga- och krigarideal.

Det andliga frigörelsearbetet upptages och bedrifves några år med gladt och skrattande humör. Boström i viss mån samt Rydberg hade ju gått före och plockat ner några gamla damhöljda fördomar, och i deras led, och stundom med större djärfhet ehuru mindre genialitet än de, ställa sig män som Cramér, Ignell med flera. Det är personligheter sådana som dessa, af hvilka det allvarliga arbetet i studiekamrarna bedrifves, och från hvilka det inflytande kommer, som skall befrukta de mer djupt anlagda ingenierna bland ungdomen. Och under nöjets och distraktionens aftontimmar, då för Offenbach spiran, den store gycklaren, som äfven i Sverige vid denna tid behärskar scenerna, och hvars skratt äfven här löser upp och befriar, Offenbach, han, hvilkens israelitiska fördomsfrihet genomskådat allt, och

för hvilkens kisande blick allt gammalt uppsnyggadt elände mister sin förgyllning och all gammal uppklädd humbug sjunker ner i sina dammhögar, den geniale juden, som hämnar sin stams oförrätter och sitt folks lidanden med sin gnistrande kvickhets och sitt outsläckliga löjes skorpioner och sin satirs ständigt hvinande chambrière. Äfven i 60-talets Sverige skrattade det Offenbachska skrattet omkull de troner, hvilka ännu i nerärfd glorvyrdighet och traditionell purpur prunkade i mångas sinnen, och äfven här fick man nu se huru Orfevs' och Riddar Blåskäggs och Sköna Helenas oförskräckte dirigent slöjade af en hel gammal olymp, en hel kohort af det beståendes företrädare såsom idel hycklare, skökor och patrask. Och medan man nu vräker öfver bord all den gamla barlasten, ser det ett ögonblick ut som om en ny och friskare bildning skulle börja spira upp ur mullen. Snoilskys första dikter gå som fanfarer genom landet, och i Stockholm håller den från Italien hemkomne C. R. Nyblom talrikt besökta föreläsningar med modern anstrykning. I samma vefva är det som Nationalmuseum öppnas och Konstföreningen bildas, och flitigare än på länge hör man nu talet om konstsamlingen och teatern som nationella bildningsanstalter. Och med 70-talet börjar äfven det rent ekonomiska välståndet i landet att höja sig, man börjar se pengar litet oftare, och den religiösa vantron, detta barn af mörkret och skrämseln, tyckes dö bort vid annalkandet af ett välstånd,

som ikring sig ville se skönhet och mänsklighet och af lycka och konst förhöjdt lif.

Och dock! Det dröjde icke, innan man fick se reaktionen spira upp ur samma frö som den andliga förnyelsen. På scener, där förut Offenbachs ystra och frigörande skratt klingat, ser man snart konventionella faiseursarbeten åter dyka upp, och all den gamla efterklangsromantikens ihåliga banalitet, skrällande frasrikedom och bråkiga meningslöshet firar slutligen en triumf i Edvard Bäckströms *Dagvard Frey*, denna groteskt idealistiska teaterpjes, där hjälten och hjältinnan äro ett par omyndiga, där barnsligheten, den barnsliga kapricen, göres tragisk och där — som E. v. Qvanten anmärkt — »den dramatiska knuten löses genom en vits, en ordlek, en faral». Den religiösa reaktionen arbetar inom kort för full maskin, mer eller mindre trångt pietistiska samfund skjuta upp som svampar ur jorden och poeter, som börjat sin bana med lössläppta och yra orgiedikter, slå med ens om, köpa upp och bränna sina ungdomssynder och skaffa sig bänknyckel i de modernaste bönhusen. Scepticismen lägger sig som nattfrost på de unga sinnena och den konstart som frodas i universitetsstädernas litterära lif är allt mer och mer uteslutande parodien. Snoilsky tystnar, Wirséns produktion antar allt mer fasaväckande dimensioner, mörkret tätnar och blir snart fullständigt.

Hvad var orsaken? Återigen förhoppningar som slagit fel. Ännu en gång hade en luft-

bubbla brustit, och ännu en gång stod man med ett »vanite!» på sin läpp framför den bår, där ens drömmar lågo lik.

När representationsförändringen väl var genomförd, då hade där icke varit någon tanke på annat än att ett nytt rike nu skulle taga vid. De privilegierdae klasserna hade nu återbördat sina privilegier, de fördelaktigaste representerade samhällslagren hade låtit sin representation inskränkas, och den förut förbisedde, om också prisade svenska odalmannen, den af poeterna älskade, ehuru för öfrigt tämligen okände svenske bonden skulle nu visa hvad han förmådde. Hur var det det gick? Bönderna, som nu kommit upp, sökte — och det kan ju ingen undra på — tillskansa sig så många fördelar som möjligt, medan glädjen varade. Den strid för ideella mål som man gått och drömt om, hade förbytts till en kamp för enskilda intressen. Man hade väntat sig så mycket af förändringen att man helt lugnt lagt armarna i kors — och nu hördes intet annat än ändlösa dispyter om grundskatter och rotering. Och inom det »intelligensparti», som bildades för att motverka och sätta en gräns för landtmannapartiets brutala anspråk, var allting sväfvande och obestämdt och missnöjet var det enda tydligt framträdande. Besvikenheten var det som likt en grumlig bottensats låg kvar nere i den öfvermodigt höjda bägaren, när man nu granskande höll den mot dagern. Men man fyllde den på nytt med skimrande och

förfalskad drufva och förde den gång på gång till läpparna för att få glömma. 70-talet mynnar ut i en stämning af nattligt dryckeslag, satt i gång af bankruttörer som i ruset söka förjaga tanken på morgondagens förfallna växlar och hotande indrifvare.

I denna atmosfär af rus, svindel, brutna löften och ovederhäftighet växer en ny litterär generation upp. Redan i den första ungdomen har den lärt sig missnöje och otillfredsställelse ty den har tidigt sett så många stora ord krympa ihop, så många granna bubblor brista, så många illusioner förflyktigas och bli borta, och den har sett huru de personer, som tagit litteraturen på entreprenad, förhållit sig likgiltiga och kyliga inför allt det betydelsefulla i tiden och uteslutande sysslat med sina små privata affärer, sitt lifs jämnstrukna innehållslöshet, sina själars torra banalitet. Denna generation har på sin höjd känt åtskilligt med Snoilsky och tänkt en del med Rydberg och Wikner, men eljes har för dem den samtida svenska tarflighet, som oförtjänt erhöll namn af litteratur, varit mer än likgiltig. Det är detta nya släktled unga människor, hvilkas hjärtan vämjas vid all den gamla glädjen och all den gamla sorgen och hvilkas ögon skåda mot nya mål, det är detta släktled, som i Sverige blir bärare af den moderna lifsåskådningen och som skall införa densamma i svensk litteratur. Och om också deras första ungdoms oroliga tanke rörts af tänkare sådana som de nämda, öfver-

gåfvo de allt som hängde samman med den förra generationens idélif och gingo beslutsamt att sätta sig vid andra lärares fötter.

Buckle, Darwin, Spencer, Mill, Taine och Brandes, se där namnen på denna nya generations läromästare, se där hvad som anger den kapitala skillnaden mellan dessa människor och de gamla som trodde på Boström. Och när man ville se konstens dräkt omsluta de idéer, som predikades af de nya profeterna och som brunno och flammade i de nya böckerna, då måste ju den samtida svenska litteraturen förefalla än mera arm och likgiltig. Signaturgenerationen hade dödat intresset för svensk litteratur — en svensk novell, en svensk dikt, i självfva begreppet låg något tomt och banalt och märglöst; signaturgenerationen hade bragt det därhän, att ord som poet och poesi erhöllo en löjlig klang, att diktning var någonting barnsligt och fruntimmersaktigt, hvarmed det icke passade en man att syssla och som endast kunde anstå omyndiga själar. De som öfver hufvud nu längre brydde sig om att bläddra i bellitristik och studera diktböcker, visade ryggen åt fosterlandets impotenta författare och vände sig till Norge och Danmark.

I den norska litteraturen hade det redan länge spirat och växt och mognat under sol och vårblå himmel. Med en novus homos hela känsla af gränslös kraft, af outtömliga möjligheter, af oändlig dådlust hade nationen kastat sig in i litteraturen och hela denna sällsamt rika

diktning växte fram, hvilken fick sin höjdpunkt i Ibsen och Björnson. Med sagans hela gränslösa ungdom och friskhet verkade deras arbeten och de lockade och betogo, som dessa marmorstoder, hvilka marken begraft under sekler och nu plötsligt nådda af spaden resa sig upp från de döda och kyssa en luft genom hvilken århundraden susat hän. Och med den ungdomliga dristigheten hos människor, hvilka icke nedtyngdes af traditioner, betänkligheter, fördomar, kastade sig dessa författare på behandling af samtida problem, och dagens brännande frågor och stundens oroligt pulserande tankar kristalliserades af dem till ädel och glänsande konst.

Redan i slutet af 1850-talet hade ett och annat af den unga norska renässanslitteraturen öfverflyttats till svenska och intresset för densamma väckts, men riktigt liflig och varm blef kontakten kanske först sedan den till docent i Uppsala utnämnde norrmannen Lorenz Dietrichson såväl vid universitetet som i Stockholm börjat arbeta för att göra bekantskapen med sitt lands litteratur mera intim. Först nu började — som man fint uttryckte sig i den ädla lärdomsstaden — »de förbannade norska idéerna att smitta af sig». »De förbannade norska idéerna» började alltmer bestämma riktningen af de ungas tankelif. »Ibsen och Björnson bröto in i Sverige; Tidemand och Gude voro segrare vid konstutställningen 66; Kierulf och Nordraak behärskade sången och pianot», berättar Strindberg i sin självbiografi,

han tillägger att »den norska poesiens inflytande på svenska utvecklingen har varit stort och delvis mycket välgörande», och i ett föredrag, hållet i Paris 1885, deklarerar han helt kärft: »Sveriges litteratur från 65 till nu heter Björnson, Ibsen och Lie!» En annan af de diktare, hvilka stodo främst i breschen under 80-talets stora bataljer — Gustaf af Geijerstam — prisar någonstädes hänfördt Ibsen, »som slog ihjäl hos oss intresset för det banala och gjorde det till en naturlig sak, att de ideal vi omfattade skulle omfattas på allvar. Med Ibsen till läromästare kom man ej på den idéen att hänföras af en tanke, hvilken man efteråt med en axelryckning förklarar vara »bara poesi». Och en af tidsskiftets kritiker, Hellen Lindgren, har i en originell uppsats rent ut sökt vindicera Henrik Ibsen åt Sveriges litteratur och göra den store norske bergspredikanten till en fullödig representant för specifikt svenskt lynne. Hvilken het passion man den gången kände för norsk roman och norskt drama! På bordet framför den som skrifver detta ligga packor af från början af 80-talet stammande tidningsurklipp och vänbref, bokanmälningar, teaterrecentioner och intima utgjutelser, från hvilkas sidor, redan doftande ålderdom, det slår en hänförelse för norsk litteratur, som ofrivilligt griper en.

Henrik Ibsen är det, som är den nya generationens andlige fader och bättre än någonting annat synes mig efterföljande lilla skildring bevisa i hvilken grad den store norske visionären

äfven här hemma är att anse som profet och omvärderare, och skrifven som den är af en af tidsskiftets mest framträdande författare — Gustaf af Geijerstam — kan jag icke motstå nöjet att här inrycka den:

»Fåfängt skall jag söka skildra det omätliga svärmeri, hvarmed den ungdom, jag här åsyftar, läste och diskuterade den store diktaren. Man vet, att i ungdomen ända in i början på 20-talet existerar en period, då hvad man läser bestämmer ens hela lif på ett annat sätt, än hvad man i yttre mening upplefvat. Vid denna period slutas de vänskapsförbindelser, hvilkas ömtåliga och finkänsliga natur kommer hvarje senare förbindelse af detta slag att synas beräknad, egoistisk och hvardaglig. Vid sådana tillfällen läser man böcker tillsammans, och det man läser får den bärvidd och makt, att det binder själarna samman, som när man senare i lifvet delat underfulla öden. Och boken, som gjorde mig lifvet rikare, blir mig dubbelt dyrbar, när jag känner, hur dess tankar och idéer gifva eko äfven i en annans bröst, locka glänsande lyckotårar ur en annans ögon.

Det var emellertid icke endast vid vänskapsförbindelserna, som Henrik Ibsen spelade denna roll. Han blef ett föreningsband äfven vid de svärmiska kärlekshistorier, där den djupa blicken i två vackra flickögon lockade en ung man att bikta allt, hvad han tänkt och hoppats, hvad han älskade och hatade, hvad som hänfört honom

och gifvit hans tankelif växt. När två unga människor sutto samman och njöto den obeskrifliga känsla, som ligger i att tillsammans drömma om härligheterna i det lif, hvilket ingen af dem smakat annat än i fantasien, då var ingenting mera vanligt än att *han* frågade *henne*, om hon läst Ibsen. Och om detta icke var fallet, var det en ny glädjekälla i hela förhållandet, om han fick tillfälle att rikta äfven henne med kännedomen om en diktare, hvilken åt honom själf kanske gifvit just det innehåll, som bestämt riktningen af hans lif och utveckling.

Vare sig att denna så att säga Ibsen-gemenskap utvecklade sig mellan kamrater på skolbänken och vid universitetet, eller den mottog den egendomliga tillsats af behag, som inträdde, när den riktade en svärmisk ungdomskärlek, så kom i båda fallen det bruket, att man gaf bort Ibsens arbeten som minnesgåfvor. Hur många verk af Ibsen har jag ej sett på unga mäns arbetsbord, och har jag vändt på permen, har jag sett en ungdomlig, kvinnlig handstil, som skrifvit ägarens namn. Hur många — ännu flere för resten! — dylika har jag ej sett hos unga flickor, hvilkas namn varit skrifna med en motsvarande manlig stil. Jag äger själf bland mina böcker ett exemplar af Ibsens dikter, en gåfva ej af en kvinna, utan af en ung man, med hvilken jag ute i en hage blandade blod. Vi skuro oss båda i armen och läto blodet flyta samman på knifbladet.

Efteråt kan jag mycket väl förstå, att de äldre smålogo åt detta brådmogna allvar, som sökte lifvets hemligheter framför allt, och lämnade lyrikens locktoner och kärlekskval i deras värde. Ingenting kan heller vara mera karakteristiskt för den generation, hvilken nu står i brytningsåldern mellan ung och gammal. Man bör också komma ihåg, att i dylika vänskaps- eller kärleksgåfvor låg ett fint smicker och ett obetingadt erkännande. Om en ung man skänkte en ung flicka *Brand* eller *Kongsemnerne*, så hade han därmed visat henne mera än en tom artighet. Han hade i och med detsamma sagt, att henne ville han inte skänka en vas eller en blombukett, emedan hon var värd något bättre. Han hade sagt, att med henne ville han genomströfva andens vidder och att han var viss, att hon både kunde och ville följa honom. Han hade med ett ord anvisat henne en rangplats framför den banala kvinnan, och om han ej direkte sagt, att hon skulle vara hans Agnes eller Margreta, så berodde väl detta närmast därpå, att han ingalunda ville vidgå, att han själf i sina tankar spelade Brand eller Håkon. En sådan gåfva var en hyllning åt intilligensen och karaktären, som denna ungdom obetingadt värderade högre än skönheten. — — —»

Det är kanske framför allt tre verk af Ibsen, som denna ungdom läste och af hvilka den fick sin åskådning påverkad — *Kongsemnerne*, *Brand* och *Peer Gynt*.

Kongsemnerne, det blef för många den stora stjärnan som gick upp i öster för att brinna och leda. De mörka dunsterna, de dunkla skyarna, detta var nu förgånget, och man hade sett ett stort bloss tändas. *Kongsemnerne* är skådespelet om kärleken till uppgiften och rädslan att våga fatta tag i den, lidelsen för kallet och rysningen inför detsamma, ett ämne, som ju redan förekommit i Ibsens tidigare verk, *Catilina*, *Härmännen* och *Fru Inger till Östråt*, men som först här nått fulländning. För den unge man, som läste det, blef det till en maning till självfransakan, innan han tog sitt parti och gick sin bana.

»Under läsningen af denna bok» skref en teaterrecensent på 80-talet, »kände tjuguåringarna ungdomens kraftigaste kärlek till det kommande lifvets arbete genomströmma sig, och för mången har Håkon med sin 'lifsgärning', sin allvarliga uppgift och sin starka tro på sig själf varit det diktens ideal, i hvilket de sett alla sina ungdomliga drömmar och fantasier förkroppsligade. Hvem minns ej Skules samtal med Jatgeir skald, och hvem har ej hört de replikerna klinga som uvertyren till allt hvad lifvet äger, som är värdt att sträfva efter, vinna och behålla? En hel generation i Skandinavien har sugit näring och tagit impulser ur denna dikt, kanske mer än ur någon annan. Ty denna dikt skildrade i stor stil den nya tidens ideal af en man». Var Håkon idealet, mot hvilket man borde sträfva, så sågo nog många i Skule, i

»Guds styfbarn på jorden», som i ett glas sin egen bild. Hans stackars rädda bäfvan för att utan baktankar låta vågorna bära sig, hans tärande tvifvel på sin kallelse, hans skygga misstro gent emot sig själf, allt detta gaf nog genljud i brösten under de vakna nätterna, och under dess långa timmar blefvo nog de ängslade replikerna och de likt rop ut i tomheten skärande utbrotten till stenar, som riste i huden, och till varsel, som med fuktiga fingrar klämde mot bröstet, tills man slutligen i en röd och flammande skrift läste på väggen det vemodiga och ångestfulla ordet:

— Tror du til hver en tid så visst, at du er skald?

Omgifvet af en ej mindre mystisk förklarad dager står Kallet i *Brand*, den unga generationens andaktsbok, här som i Danmark och Norge. I *Kongsemnerne* hade diktaren skildrat den enskildes tro eller tvifvel på sin uppgift, hängifvenhet eller skygghet för sitt kall, här i det mäktiga dramat om striderna på fjällen, med de stora viddernas luft och pust öfver sig, predikas plikten för en och hvar att fatta tag om en uppgift och helt ägna den sitt lif eller med andra ord att helt vara sig själf. Det är den hänsynslösa idealismens evangelium. Det är boken om bejakandet och förnekandet, en poetisk omklädnad för budet: ja eller nej, allt det andra, det är af ondo. Den af nitet brinnande himmelsklättrarens saga blef föresynen för alla dessa unga män. Och som han ville de alla tillropa världen sitt:

Folk! Akkordens Aand er Satan!

Och de ville att man i ansiktet äfven på dem skulle kunna sända de ord, Agnes säger till Brand:

Til en Slægt, som raadlöst faldt,
du raaber: intet eller alt!

Peer Gynt, slutligen, var kanske boken, som blef af största betydelsen för de litterära bland ungdomen. Hvad är nämligen det snillrika dramat, om icke ett pereat-rop öfver den andliga humbug och orkeslöshet, som vid denna tid grasserade i alla de nordiska landen och icke minst i Sverige. Peer Gynt skall vara typen för en oerhörd kontingent nordiska människor, som gå genom lifvet med ögonen halföppna och med eländiga, tomma och dimmiga tankar i hufvudet. Peer Gynt är en poet, som skyr verkligheten och låter sina år gå under banala fantasier. Peer Gynt är en signatur, och när man läst herr N. P. Ödmans i det föregående afsnittet meddelade skildring af Ernst Björcks kärlekshistorier, finner man likheten omisskänlig med mor Åses beskrifning på Peers äfventyr:

Mens du i Vesterfjeldet
gennem luften red paa bukke
har Mads Moen fæstet jenten.

Peer Gynt är dramat om de viljeveka, som icke våga »se skæbnen under öjne» och som bruka sagor och dikt som andra bruka alkohol,

om de slappa, som icke hafva kraft ens till en verklig och medveten synd, om de stackars svaga, som när deras stund kommer, hafva förspillt sitt lif och måste i knappstöparens sked för att smältas om och »gå over i massen». Boken måste för dåtida läsare nödvändigt ta form af en uppgörelse med efterromantikens efterklangspoeter.

Det var en gång en vän till Henrik Ibsen, hvilken frågade den store diktaren om innehållet i hans nästa stycke och som till svar erhöll ungefär dessa ord:

— Liksom alla mina föregående rör det sig kring den enskildes sträfvan för sin frigörelse eller hans utvecklingsstrid för sin egendomlighet.

Som motto på en god del af den nordiska renässanslitteraturen skulle Ibsens individualistiska lösen kunna sättas.

Som en lysande linie stod redan öfver de stora Ibsenska idédikterna krafvet på sanning och frihet — individens skyldighet till trohet och uppriktighet mot sig själf och individens rättighet att fritt få utveckla sig. Hans senare alstring blef ett sorgmodigt konstaterande af hur rått detta kraf hånades i lifvets olika förhållanden. All den samhällskritik och allt det sus af frågor och problem, hvaraf Ibsens senare verk genomströmmas, hade ju gått genom äfven de äldre dramerna. I *Kjærlighedens Komedi* hade han ju behandlat äktenskapet och den konven-

tionella erotiken med djupt och förkrossande hån, i *Brand* hade problemen om ärftligheten och förhållandet mellan föräldrar och barn berörts, på samma gång som verket var en krigsförklaring mot allt det bestående i kyrka och stat, och i *Peer Gynt*, detta öfverlägset ironiska drama om den slapphet, inbilskhet och trånghet i vyerna, hvarför en liten nation så lätt faller offer, hade äfven mera speciella spörsmål och lyten med omild hand vidrörts. Men i de senare verken företar sig diktaren att för hvarje gång upptaga till granskning en särskild del af det bestående samhället och se efter huru den står sig inför en kritik, som fordrar rättvisa, rättrådighet och sanning i lifvets alla förhållanden! Ett löjligt litet dockhem, en befängd liten lögn har äktenskapet varit, och stolt och vaknande står Nora i dörren för att ge sig af, för att gå bort och finna sig själf. Fru Alfving, som kompromissat med den borgerliga lögnen, slås af ödet och fördärfvas af sin egen halfhet. Och upprörd och passionerad står doktor Stockman, står Ibsen själf med de brinnande och skakande orden på läpparna:

— Der ligger ingen Magt paa, at et lögnagtigt samfund ödelægges! Det bör jævnes med jorden, siger jeg! I forpester hele landet tilslut; I bringer det derhen, at hele landet förtjæner at lægges öde. Og kommer det så vidt, da siger jeg af mit fulde inderste hjerte: lad hele landet lægges öde; lad hele dette folk utryddes!

Och samma sanningskraf, som på sina vingar bär Ibsens skådespel, genomgår och lyfter Björnsons verk. I *En fallit* gäller ropet på sanning och ärlighet köpstadsfolket och städernas säljare och schackrare, i *Redaktören* tidningsmännen och pressen. *Kongen* och *Det ny system* afslöja hyckleriet och oärligheten, sådana de förekomma i de högre regionerna, i *Magnhild* drabbas de osedliga äktenskapen, och i *Leonarda* ropas på individens frihet. Och så träda i Norge och i Danmark moderna samhällsskildrare fram, den ena efter den andra, deras verk blåsa likt trumpeter till storms mot allt bestående, och bataljen är snart i full gång.

*   *
*

En novemberdag 1871 står det en ung man på en kateder i Köpenhamns universitet. Hans röst är lidelsefull, och öfver hans drag ligger en blek eld. Hans ord gäcka, håna och tända, och där han står liknar han en ung titan, öfverjordiskt munter och skrattande i sitt hjärta åt att ha stulit elden åt människornas barn. — — —

Det är Georg Brandes, som gjorde de unga andarna i Norden medvetna om hvad de själfva syftade och medvetna om sitt eget väsens lag. Och det var han, som med sina kritiska studier och sina föreläsningar öfver »hufvudströmningarna i det nittonde århundradets litteratur» satte sina

landsmän och så småningom hela Skandinavien i kontakt med de nya viljorna och hjärtana där ute i Europa och lärde dem känna de nya böckerna och de nya tankarna, som växt upp där ute.

Den unge svensken, som trädt ut i lifvet med hufvudet fullt af den höggradiga idealism och det öfversvinnliga svärmeri en ständig läsning af böcker som *Kongsemnerna* och *Brand* skänkt honom, märker snart att den väg som han drömt sig rak och fri spärras af stenmurar. Den upptäckten föder bitterhet i sinnet och den synen frestar till indignerade deklamationer mot samhället som med sina konventioner ställt sig i vägen eller också till att trött sänka hufvudet och förlamad låta armarna falla. Den mästaren, som stödt honom och lärt honom förstå, är Georg Brandes, och den dag i dag måste han, hur mycket som eljes än har förändrats, i den snillrike danske kritikern hälsa eldstoden, som lyst hans ungdom med sina flammor, läraren, som visat honom huru nödvändigt besvikelsen måste komma, när vi drömt och inbillat oss för mycket, huru det tjänar till intet att banna och sörja och i Ibsensk tillbakadragenhet håna all verkdagens sträfvan och allt arbetet på åkrarna, huru mycket bättre det är att energiskt sätta spaden till uppodlingsverket och utan att förtröttas kämpa för det nya, som måste komma och som skall komma, alls icke i ett språng utan sakta och så småningom.

Georg Brandes befriade det unga Sverige från alla de rent estetiska fördomar, som ännu

kunde sitta kvar i hjärnorna. Må den man, som i Sverige är den litteräre banbrytaren, själf få vittna om detta. I sin självbiografi yttrar Strindberg om »tjänstekvinnans son»:

»— — — Midt under dessa grubblerier kom en bok i hans hand, som slog ner som en blixt i tviflets mörker och kastade ett nytt ljus öfver hela det skönas värld. Det var Georg Brandes' *Kritiker och porträtter*, som utkom under sommaren (1870) och behandlades i *Aftonbladet*. Här förelåg intet nytt färdigt system, men öfver det hela spred sig en ny belysning. Alla de från tyska filosofien lånade orden, innehåll och form, skönt sublimt, karakteristiskt, saknades; och helt säkert hade författaren icke användt de estetiska systemen för att få måttstocken. Men hvilken passare han användt, det fick man ännu icke veta. Brandes skref ej som de andra; såg ej som de andra, och han tycktes ha en finare tankemekanism än de gamla. Han utgick från det föreliggande faktum; undersökte det; plockade sönder konstverket; visade dess anatomi och fysiologi, utan att bestämdt säga om det var skönt eller icke skönt. Det var den nya franska estetikens metod, som med Taine införts från England och nu tillämpades på konsten. Hela den gamla estetiken, som stannat vid att detta var bra, detta var icke bra, var därmed slopad. Konstverket låg där som en yttring af den mänskliga andens verksamhet, stämplad af tidsrymden, då det utgått, påtryckt personlighetens prägel, och skulle endast

behandlas som ett dokument, en handling rörande tidens inre historia. Skönhetsidealen växlade med land, folk och klimat, och Rubens' fettbildande kvinnor voro lika sköna eller osköna som Rafaels mätresser, hvilka voro utklädda till madonnor. Detta var att ställa frågan på en punkt, där den ej kunde nås af subjektiva eller objektiva omdömen; kritiken hade därmed förklarat alla absoluta omdömen ogiltiga och erkände endast förklaringsmetoden. Och huru kunde det vara annorlunda, då hvarje omdöme, fäldt af en bestämd individ eller ett individparti, med en bestämd, inlärd åskådning, beroende af epoken, endast kunde bli ett relativt och individuelt omdöme. Men därmed var också kritikens egen omöjlighet förklarad. Ty hvilken annan än författaren eller artisten själf kunde förklara konstverkets uppkomst; hvilken utom han kände alla hemliga trådar, bevekelsegrunder, intressen, som samverkat vid arbetet? Men han var ju själf partisk och kände sällan sig själf, isynnerhet om han lefde i det omedvetnas saliga självbedrägeri; och han tvangs ju, för att icke skada sig, hemlighålla sitt yrkes hemligheter.

I den svåra frågan om innehållets eller formens företrädesrätt gick Brandes bestämdt öfver åt innehållet. För att ett konstverk skall vara ett tidsdokument, måste det stå i innerligt förhållande till tiden och verkligen innehålla något. Detta yrkande tog sitt uttryck i den sedan ryktbara formeln: *problem under debatt*. Men detta

hade ju redan den så förkättrade tendensromanen, hvars mest bekanta offer i Sverige fru Schwartz varit, satt i verket. Inseende vådan af denna lära, drager sig Brandes ur spelet med att undanbedja sig sådana följdsatser, dock utan att bestämdt ange på hvad grund.

Detta var emellertid första steget till litteraturens emancipation ur det tryckande slafveriet i konstens tjänst, uttaget af en estetiker. Frigörelsen hade utförts steg för steg redan förut, i det tidningslitteraturen tagit de flesta författarkrafter till sig. Skalden fick icke längre vara den för sin tidsålder likgiltige gycklaren. Han skulle lämna drömmarna och stiga in i sin samtids verklighet, realiteten, och därmed var banan öppnad för den öfvergångsform, som nu går under namn af realism och naturalism, och som väl skall sluta i själfbiografi, det enda ämne en författare kan någorlunda behärska, om han nämligen är fullt medveten om sin viljas ofrihet och sålunda icke känner sig brydd för att vara uppriktig, hvilket han endast kan vara om han är fullt på det klara med sin oansvarighet. — — —»

Med all sin grofhet i uppfattningen och med all sin ytterlighet ger denna skildring af »Brandesianismen» emellertid en tydlig bild af, hvilket lättande och befriande intryck den store danske kritikern gjorde äfven här hemma. Man hade fått modet att i dikt gifva form för de tankar, som fräste i hjärnorna.

Och liksom Brandes var de estetiska fördomarnas nedbrytare i Sverige, så var han också här den store idéförmedlaren, och det är de tankar hvilka han väckt upp, som skola bilda innehållet i de unga författarnas produktion. Brandes var ateist, men hade icke kommit till sin ståndpunkt genom naturvetenskapen utan på spekulativ väg. Utgående från Hegel, fortsätter han omedelbart de tyska fritänkarna, Strauss och Feuerbach. Härutinnan skiljer han sig från en del af de nya författarna — det är genom naturforskningen som en Jacobsen, botanisten och Darwinsbeundraren, i Danmark, och en Strindberg, blomsterodlaren och naturkännaren, i Sverige, drifvits att kasta den gamla tron öfver bord, men hufvudsaken, det är att för dem alla kristendomen ej längre är något annat än en historisk företeelse.

Om det är från en Hegel, en Strauss och en Feuerbach Brandes ärft sin religiösa fördomsfrihet och om det är från de franska litteraturpsykologerna, en Sainte-Beuve och en Taine, han fått sin kritiska skärpa och sin analytiska blick, är det de engelska populärfilosoferna, en Mill och en Spencer, som skänkt honom hans demokratiska och vida syn på samhällsbyggnaden och hans sociala och politiska frihetstankar. Det är också Spencers och Mills idéer, som skola gå igen i en stor del af den nordiska litteraturen. Det är utvecklingslärans filosofer, som skola gå igen i de nya författarnas och framför allt de nya författarinnornas sätt att i sina arbeten vidröra frågorna om

stat och kyrka, religion och uppfostran, kärlek och äktenskap. Det är dessa nya idéer, som, när de upptagas intelligent, omsmältas personligt och i litteraturen behandlas själfullt, åt de nya böckerna skola skänka ett fördjupadt värde och fylla dem med ett sus af frågor och en ström af af innehåll, men det är också dessa idéer som när de af exalterade eller okonstnärligt anlagda skriftställare fattas såsom det enda nödvändiga och det allena tillfyllestgörande i en bok, skol draga litteraturen in på farliga villovägar, skola popularisera den och göra den dålig, fördärfva konsten och göra det litterära verket till ett tidningsblad eller en afhandling, utan annat blifvande värde än vanliga sådana, endast mera lättsmälta och tillgängliga, det är dessa idéer som ett ögonblick då skola leda till *lögnens förfall.*

* * *

Väckt af Georg Brandes hade en litteratur stått upp till ett nytt lif och ny blomstring — i Danmark och Norge. Ibsen, den store symbolisten, den sällsamma fantasimänniskan själf, hade öfvergifvit idédikten, stigit ned från berget, och företagit sig att granska det lif, som strök förbi på Karl-Johans-gade och skildra de öden, som utspelades bakom stenhotellens nedrullade gardiner. Den gnista, som brunnit i *Kærlighedens komedi* hade först i *De unges forbund* blifvit till någon riktig eld men slocknade snart åter. Med *Samfundets*

Stötter — 1877 — se vi honom dock ånyo och nu på allvar och för all framtid fascinerad af den moderna tillvaron. Ungefär vid samma tid eller ett par år före är Björnson i färd med att i modern anda skildra samtidens lif, och den ena samhällsskildraren rycker med sig den andra. Och i Danmark, där Georg Brandes, den unge orostiftarens, nedbrytarens och nydanarens röst hördes högre än annorstädes i Norden, växer en hel diktarskola fram, medvetet modern i tankar och medvetet modern i teknik.

Endast i Sverige dröjde man. Frånräknar man Snoilsky hade, såsom förut är påvisadt, ingen af den generation, som föddes på 30- och 40-talen och som nu mot 70-talets utgång befann sig vid den mogna åldern, åstadkommit någonting af någon som helst betydelse, och på den samling dikter, som lämnats af den snart tystnade Snoilsky, kunde man ju icke länge lefva. Det var som kunde Sverige icke längre besluta sig för att ha någon litteratur. Och borgarna voro belåtna med de böcker de ägde och kunde icke finna, att deras förmaksbord hade behof af några nya.

Så en höstdag 1879 låg det i bokhandelsfönstren en roman, en ny svensk roman, med den sällsamma titeln: *Röda rummet. Skildringar ur artist- och författarlifvet* och med de lika sällsamma Voltaireska orden om att »intet är så obehagligt som att bli hängd i tysthet» till motto — och nu var stormen här. »Det är ett arbete, som förefaller mig, låt mig säga, läsvärdt», yttrade

betänksamt en bekant svensk politiker, som den gången lika litet som flertalet af dåtidens intelligenta svenskar var begifven på inhemsk litteratur. Och det lästes! Hvad som aldrig förut inträffat med en svensk roman, *Röda rummet* trycktes och utsåldes på kort tid i tre till fyra upplagor. Af grannländernas berömdaste författare skyndade flera att genom bref knyta bekantskap med den förut helt och hållet obekante Strindberg och ett oväder af hätskhet och ovilja reste sig i den svenska pressen. Alla tecken tydde på, att någonting stort hade händt. Och det hade verkligen inträffat någonting! Ett nytt och betydelsefullt skede i den svenska litteraturen hade inledts. Sverige stod ej längre som den uttröttade, förslappade och efterblifne utanför hela den samtida diktningen. En snillrik man hade med sin fasta och starka hand ryckt sitt fosterland med in i den europeiska utvecklingen.

Röda rummet är, som kändt, icke Strindsbergs första verk af betydelse. Redan 1872 hade han fullbordat sin ungdoms mästerverk, det af uppproriskt geni fräsande och af förblödningens smärta skälfvande dramat *Mäster Olof*, men hade hvarken lyckats få det tryckt eller uppfördt och, först 1878 fick han det mäktiga verket publiceradt i den nerdämpade och ej längre så ungdomsstormande omarbetningen på vers. Genom studenthistorierna *Från Fjärdingen och Svartbäcken*, utgifna hos Bonnier 1877, hade han däremot lyckats vinna uppmärksamhet, ehuru det naturligtvis

endast var inom trängre kretsar man kunde uppskatta den satiriska kraften i dessa käcka, uddiga och polemiska novelletter. Först med sin pittoreska, sprakande och öfverdådiga stockholmska bohemroman var det därför, som Strindberg helt slog igenom.

Det var stormen och det var våren, som hade kommit. — — — *Röda rummet* kom, skrifver en författare, som själf berättat mig, med hvilken smärta och hvilken pinsam rysning han första gången läste boken om Arvid Falks strider och illusioner, *Röda rummet* kom som islossningen om våren, när stora skrofliga isblock under buller och brak dansa utför de af vårflödet uppsvällda, gulbrunt skummande älfvarna ut till hafs. Den kom med budskapet, att något hämmande och tryckande, vinterns tunga välde, hade brustit. Den var våldsam, orolig och farlig som vårfloden. Men den måste komma, för att stränderna skulle bli klara för sjöfart och åkrarna till sådd. Och man visste, att efter den skulle arbetet börja, arbetet, som skulle gifva rika skördar, hälsa och glad hvila under sommarens klara solskensdagar. — — —

Ja, det var islossningen, och snart stod man midt i vårarbetet. Med en rent organisk och vegetativ frodighet, som kommer allt tal om efterklang från en främmande diktning att falla till marken, skjuter en ny svensk nationell litteratur upp. Till den dubblett vid Storgatan, där *Röda rummets* diktare bodde, beger sig hälsande och

uppvaktande den ene unge författaren efter den andre. Blek, längtande och svärmisk kommer Oscar Levertin med sin gammaljudiska profil och med *Från Rivieran* och *Småmynt* under armen. Robust och lefnadsfrisk, men förfinad af smärtans nätter och grubblets dagar kommer Gustaf af Geijerstam, och han räcker fram *Gråkallt* och *Strömoln*. Från de af det flödande och magiska månskenet öfverströmmade Skåneslätterna kommer Ola Hansson, tyst och drömmande, stilla sökande svårmodigt monotona rim och rytmer till *Dikter* och *Notturno*. I tankarna följande utvecklingen af något sällsamt människoödé för kommande psykologiska noveller närmar sig Tor Hedberg. Och Georg Nordensvan, redan förut känd novellist i en smula gammaldags manér, reser från sin atelier i Paris, där han tänkt utbilda sig till målare, och anländer med portföljen fylld af känsliga, raska och flott gjorda småskisser.

Och i sin våning i Stockholm går fru Anne-Charlotte Edgren-Leffler grubblande på »dybe og alvorlige ting», hvilka af den berätterska och tänkerska i förening som hon var förvandlas till *Ur lifvets* malmfasta prosa och genomreflekterade skildringar. Och nere från Slätten kommer Ernst Ahlgren, den underligt sammansatta skånskan, den lifspassionerade och dödsberusade författarinnan, som för sina vänner skall stå som den sega och mer än andra outslitliga vidjan och som den lilla duktiga och aldrig tröttnande arbets-

hästen intill den dag, de få underrättelsen, att hon, den lifskraftiga, själf gifvit sig döden.

Efter 60- och 70-talens järnnätter har ändtligen våren och förnyelsen kommit. Den svenska litteraturens måhända rikaste blomstringstid växer fram efter frostens styggelse och vintern sterilitet. Spaden är satt i myllan, och öfver den svarta åkerns grodd och jäsande safter går lärkornas skri. Rymden lyser blå af löften — där ute går hafvet redan fritt.

RENÄSSANSLITTERATUREN OCH DEKADANSKRITIKEN.

DEN litterära kritiken i Sverige!

Det har i det nittonde århundradets svenska litteratur funnits tvänne stora och borna litterära essayister, af hvilka ett halfsekelgammalt dam redan täcker den enes skrifter, medan den andre än den dag i dag för pennan. Sedan den helt och hållet litteräre poet och helt och hållet litteräre drömmare öfver gamla diktböcker, som var författaren till *Svenska siare och skalder*, skilts hädan från en nykter och prosaisk värld och träden redan länge susa öfver hans graf, trädde nog många bokgranskare och många litterära domare upp, men till ingen af dem passade den dödes mantel, förrän det kom en poet och en lärd i intim förening, som på samma sätt som Atterbom af skaldens dröm och vetenskapsmannens skarpblick ihop skapade essayerna i *Diktare och drömmare.* Malmströms hårda hand och sträfva

blick blef det vanliga hos de kritiker, som uppträdde under 50-, 60-, och 70-talen, och den protestantiska kärfheten i hans åskådningssätt blef också deras.

Men hur mycket som än kunde brista i fråga om rent litterära egenskaper hos dessa kritiker, en hel del ägde de dock af litteraturhitorikern Malmströms förträffliga och anmärkningsvärda egenskaper, hans klara blick, hans nyktra läggning, hans praktiska sans. De moderna sträfvanden, som tidens små poeter icke orkade bemäktiga sig, kommo hos dessa män till klarare uttryck än man nu i allmänhet har sig bekant, och den som går till den hjälpkälla, som är hvarje periods »fråga — mig — om — allt», tidningen och den litterära tidskriften, skall hvad skedet i fråga angår ofta känna sig förvånad. I det företal som inleder den af den kände bildningsentusiasten lektor C. F. Bergstedt utgifna publikationen *tidskrift för litteratur* (1852—55) påpekas i starka och upprörda ordalag tomheten och flärden i vårt umgängeslif, kvinnans förvända uppfostran och förnedrande omyndighetstillstånd, den allmänna slappheten och likgiltigheten för politik och rikets angelägenheter, skuggrädslan för offentlighet och tidningarnas uteslutande omhändertagande af opinionen.

Här ligger ju nästan ett helt program! — kvinnoemancipation, utvidgade af representationen och problemdebattering i litteraturen! Tyvärr måste denna efter våra dåtida förhållanden allt-

för radikala tidskrift redan efter ett fåtal år ställa in sin verksamhet, och först nära tjugu år senare kunde utgifvaren ånyo förverkliga sina tidskriftsidéer och nu i utvidgad form. Den af Bergstedt åren 1871 till 1874 utgifna *Samtiden, veckoskrift för politik och litteratur*, verkade med käckhet och manlighet för moderna och frisinnade idéer och nästan helt och hållet författad af redaktören som den är, utgör den en vacker och beaktansvärd företeelse. Med beundran och tydlig sympati omtalas här Renans kritiska arbeten om kristendomens upprinnelse, men hvad man framför allt lägger märke till är tidskriftens behandling af den under 70-talets första år uppblossande »Brandeska striden». Strax i början anser visserligen tidskriften Brandes en smula alltför destruktiv, men inför den förföljelse, för hvilken den store danske omstörtaren begynner bli utsatt, försvinna alla betänkligheter. »Hvilket lumpet brödraskap, hvilket eländigt kältringsväsende i den danska pressen!» utropar tidskriften indignerad. Och med syftning på signaturen C. D. af Wirsén, som just nu helt och hållet oombedd började känna sig manad att representera det förfördelade samhället, yttrar Bergstedt i en recension af *Reaktionen i Frankrike:* »Boken är så nyss utkommen, att icke något nytt anathema på sirliga uppsaliensiska vers hade hunnit framkomma inom våra egna kretsar; vi hafva åtminstone ej sett det; vi afvakta ännu talet om 'brillorånta af Taine' och åtskilligt annat som den

rättrogne skaldens fantasi pliktskyldigast hämtat från skyarne». Och han försvarar varmt de agressiva och heta tonfallen i Brandes' verk: »Den andliga lögnens smink borttvättas icke med fromhetens tårar, därtill fordras ironiens och persifflagens obarmhärtiga rifningar. Tomterna måste rensas från den usla dekorationsflärd, som ännu kvarstår från den heliga alliansens tid.»

Carl von Bergens tidskrift »för fosterländsk odling» *Framtiden* (1868—75, 1877) har också den ett frisinnadt och modernt progam. Bland medarbetarna märkas Viktor Rydberg, Dietrichson och August Sohlman, Adolf Hedin och August Strindberg (med en kulturhistorisk essay om Kina). Det är nyrationalismens organ och de nu allt mer framträngande religiösa och sociala frågorna behandlas här fördomsfritt och i lugnt resonnerande ton. Med anledning af Topelius' obehagliga och illa tänkta poem *Voltaires hjärta* påpekar Carl von Bergen den store franske förnekarens världshistoriska betydelse och hela det kolossala nydaningsarbete, som utfördes af 1700-talets filosofer.

Ett mera inskränkt, men i alla fall betydelsefullt mål i sikte har den af professorn, grefve G. K. Hamilton påbegynta *Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur* (1866—70). Det är speciellt de nynordiska idéerna, för hvilka den gör sig till målsman. Det vid högskolorna vid denna tid med ifver upptagna studiet af isländskan representeras af en följd af uppsatser, folk-

lore behandlas, de mytologiska undersökningarna vimla, och folkhögskoleidéerna predikas. Den stora danska fejden om tro och vetande refereras af Nyblæus med nyrationalistisk uppfattning af kristendomen. Samme man skrifver om *Theodor Parker och den religiösa frågan* och påpekar Parkers tendens till en positiv och universell uppfattning af religionens väsende, ehuru han naturligtvis stötes tillbaka af den amerikanska religionsfilosofens naturalism i uppfattningen och ehuru han naturligtvis måste beklaga att denna i så många punkter ännu står kvar på det 18:e seklets botten. Ett luftdrag, friskare än vanligt, genomgår emellertid denna tidskrift, helt naturligt, då den till större delen fylles af norska och danska bidrag, och då det självfallet endast kunde vara till dess fördel, att det i programmet ingick lika mycket behandling af »politik» och »ekonomi» som filosoferande öfver »litteratur.» Nordens industriella utveckling under seklens lopp, personlighetsprincipens tillämpning vid val af folkombud, det är dylika ämnen som göras till föremål för lika nyktert tänkta som omsorgsfullt utarbetade studier. Och det händer, att den klara och nyktra blicken äfven tages i användning för de litterära uppsatserna, som t. ex. när C. Rosenberg med skärpa klandrar det ihåliga och konventionella i signaturernas poesi.

Men så småningom skulle signaturen tränga fram i ledet med sina dåliga och gamla ideal, sina knäsvaga drömmar och sina skygga fanta-

sier, lifsomöjliga, sofvande, efterblifna. Det började så vackert och så försiktigt, och ingen kunde ana hvad som komma skulle. År 1865 börjar C. R. Nyblom att i Uppsala utge *Svensk litteraturtidskrift*, och den fördomsfria och öppna prägel, som låg öfver denna revy lät ingen misstänka något. Med intresse och sympati betraktas de nya fenomenen, som dyka upp vid horisonten, och på ett ställe i första årgången förklarar utgifvaren, att tidskriftens mål är »arbetandet på en sund konstnärlig realism i strid emot den falska idealismens tomhet och flärd, ett återgående till sanning och natur ifrån den uppskrufvade och känslosamma öfverjordiskhet, som hos mängden länge gällt såsom idealet för all konst, höjden af all poesi» och ett bekämpande af den svenska »nationella smakens Moloch, den nationella frasguden». Och den unge begåfvade och varmhjärtade, men alltför veke Daniel Klockhoff konstaterar i en uppsats om *Betydelsen af en litteraturtidskrift för Sverige* huru jämsides och hand i hand med den materiella utvecklingen också intresset för den andliga odlingen stigit, på samma gång som esteticismen tagit af. I stället för den gamla credo-quia-absurdum-tron, säger han, ha vi nu inom religionen en filosofisk rationalism och ett sträfvande efter godt förstånd med förnuftet. Med hvilken fart se vi icke nu en massa nya eller pånyttfödda vetenskaper skjuta upp och blomstra, och hvem kan vara fåvitsk nog att med grämelse se det andliga lifvet

påverkas af strömningarna från dessa nya discipliner, den positiva och den rationella statsrätten, statistiken, den nya historien och nationalekonomien! Liksom han bekämpar den falska patriotismen i fråga om idéer, påpekar han också behofvet af en konstnärlig uppfostran i skola och hem för ungdomen, och gör sig äfven i öfrigt till tolk för nya och tidsenliga sträfvanden.

Emellertid, bläddrar man vidare i tidskriftens årgångar, skall man snart märka huru djupt man i själfva verket redan sjunkit ned i det gamla. Det nu börjande arbetet att meddela de breda lagren resultaten af vetenskapernas sista mödor kommer en författare att harmset tala om detta »ytliga och lättfärdiga sätt, hvarpå så många i våra dagar plöja nya kunskapstegar i folkets sinnen», och är det icke ett godt exempel på huru oförstående man numera står inför det nya, när en af tidskriftens kritiker med anledning af en roman af Dumas fils, finner lämpligt meddela de franska skriftställarna följande lärdomar: »Hos naturen finnes mycket tillfälligt och osközönt, som måste bort. Konsten skall ombilda verkligheten efter det skönhetsideal han bär inom sig, ur hennes växlande och föränderliga mångfald skall han uttaga det beståndande och påtrycka det skönhetens stämpel.»

Här stå vi nu åter med fötterna fast i den gamla ortodoxa estetikens dyiga och lösa mark. Och dock skall det bli värre. I årgången för 1868 har C. D. af Wirsén fått tillåtelse att yttra

sig — och nu skall man höra! Efter att nådigst hafva sagt ett par vänliga ord om de »förtjänstfulla» egenskaperna i *Madame Bovary*, utropar den unge skolasten med ord som vore de skrifna det år i år: »Och dock är det icke något estetiskt välbehag, hvaraf vi känna oss intagna under eller efter läsningen. Vi lägga ifrån oss boken med en känsla af beklämdhet, som närmar sig äckel. Skälet härtill torde böra sökas i att hela teckningen saknar idealitet», och han öfverraskar världen med att tala om att han då i det stora hela och trots determinismen i boken tycker vida bättre om Dumas' arrangerade *Affaire Clémenceau*. Dessa Wirsenska bêtiser äro ju mer än nog för att dementera Klockhoffs tal om den gamla estetikens lyckliga afsomnande.

Med årgången 1869, när hr Hans Forsell presenterar sig som tidskriftens redaktör, faller också dess förra frisinnade karaktär i öfrigt som med ett slag till marken. Nyss kommen från Uppsala skall den akademiska visdomen nu imponera på ett förbluffadt Stockholm. På ett olyckligt och syndfullt hufvudstadsförlag har en öfversättning af Büchners *Kraft och materia* utkommit, och nu skall man se, att den uuge magister Hans är lös! »Det gifves läror», förklarar han med indigneradt och komiskt patos, »som man icke bevärdigar med ett svar, det gifves lärare som man icke vederlägger utan uppfostrar, och dr Büchner synes oss höra till dessa, då han vill bjuda oss en vishet, som ögonskenligen står

i strid hela vårt andliga och religiösa medvetande, som vänder upp och ned på alla våra begrepp om rätt och orätt, om lag och plikt, om människa och Gud. Det gifves en inre erfarenhet, som vederlägger dessa satser och gör all bevisning öfverflödig, som bjuder oss att ömka sådant tal såsom dårens meningslösa joller eller att tillrättavisa det såsom den orättfärdiges förolämpningar.» Och han öfvergår till en längre redogörelse för den moderna materialismen, fylld af oafsiktliga eller afsiktliga misstag och hållen i en löjligt öfverlägsen ton, hvarefter han helt honett slutar med att skymfa öfversättaren af Büchners bok. Klockhoffs ord i tidskriften om den vetenskapliga och litterära friheten äro, som man ser, på god väg att illustreras!

Litteraturtidskriften lades emellertid ned och efterträddes af *Svensk tidskrift*, utgifven af Hans Forsell och C. D. af Wirsén. Dessa tvänne unga män hafva nu ensamma kommit fram till styret! Och nu svänger skeppet och söker gå tillbaka, tillbaka! Visserligen tillåtes C. R. Nyblom ännu någon enstaka gång att t. ex. skrifva ett par vänliga ord om Georg Brandes, men det blir alltmera sällan, visserligen kan man ännu få se en fördomsfri artikel t. ex. af finnen W. Bolin om Hartmanns *Det omedvetnas filosofi*, men då tillfogar Hans Forsell med redaktionens blåpenna en not, däri han förklarar att om anmärkningarna mot denna »filosofi» i uppsatsen icke äro nog skarpa, så beror detta endast på att »bristerna

i Hartmanns system äro till den grad i ögonfallande att de naturligtvis ej behöfva påpekas för vårt lands bildade allmänhet» (!). Och om J. J. Borelius ännu vågar skrifva några vackra och modiga ord om att vetenskapen »hädanefter som hittills skall framskrida oberoende af de betänkligheter, hvilka, vare sig från sedlig eller religiös synpunkt, kunna framställa sig mot dess resultater», måste han ytterst omsorgsfullt bemantla sin hardiesse.

Naturligtvis fortsättes här med näbbar och klor den stora striden mot materialismen, denna stackars materialism, som man fortfarande vägrar att förstå och hvilken man fortfarande på ett nästan groteskt sätt missuppfattar. Inom parentes sagdt pågick under 70-talets första år och närmast med anledning af Büchneröfversättningen ett fälttåg mot den mekaniska världsåskådningen, i hvilket de anfallandes stridsifver endast öfverträffades af deras brist på intelligens. Hans Forsells pekoral är redan omnämdt och 1870 höll professor A. Nyblæus i Lunds Akademiska Förening en föreläsning »Om materialismen», hvari orden i långt ringare grad sparades än eftertanken. »Våra dagars materialism», förklarade han, »är en både i moraliskt och vetenskapligt afseende vidrig företeelse: den uppoffrar människans högre praktiska intressen utan att ens kunna gifva sig sken af att detta sker för att tillfredsställa hennes teoretiska intressen eller förståndets fordran af enhet och sammanhang i

vårt tänkande. För vår del äro vi benägna att betrakta en sådan slags vetenskap såsom en viss form af sofistik, ett försök att göra svart till hvitt, som man säger, eller med skengrunder intala sig själf och andra något, på hvilket man icke med hela sin själ kan tro». Det är en vetenskapsman, som skrifver dylikt i Moleschotts och Hæckels tidehvarf! I den nya Forsellska tidskriften hittas emellertid praktnumret bland de anti-materialistiska stridsskrifterna, och här stöter man just på alla typiska och ännu alltjämt florerande missuppfattningar af materialismen. »Om på grund af åtskilliga beklagliga företeelser i vårt privata och offentliga lif», börjar den skarpsinnige författaren, »den svenske öfversättaren af Büchners *Kraft och materia* trott de materialistiska tendenserna vara så starka i vårt land, att äfven materialismens *teori* skulle där blifva utan gensägelse mottagen såsom ett välkommet stöd för dessa tendenser, så har han tydligen misstagit sig. — — Vill man nu fasthålla dessa läror, så måste man åtminstone erkänna, att det sker icke af vetenskapliga, utan af psykologiska motiver eller därföre, att materialismen öfverensstämmer med vissa praktiska intressen, från hvilka man icke vill afstå, och i hvilkas tillfredsställande nn högre världsåsikt skulle göra ett okärt intrång. Men då ett dylikt erkännande icke faller sig behagligt ens för materialismens verkliga anhängare, så är det klart, att deras nederlag på den vetenskapliga diskussionens område skall hindra

dem från att öppet höja sin fana, hvilket alltid medför en viss svaghet i deras ställning och motverkar det materialistiska tänkesättets vidare utbredning.» Materialismen, som är en världsåskådning, jämnställd med bourgeoisiens praktiska tendenser och spetsborgarnas ekonomiska talanger! Och detta sätt att se är typiskt, och detta sätt att leka med orden går oupphörligt igen! Sannerligen man nekar sig någonting!

I en senare årgång af tidskriften söker slutligen Yngve Sahlin, han som ett decennium efter skall bli nog liberal att skrifva ett företal till den svenska upplagan af Spencers filosofi, i en från den Bois-Reymondska, bekanta till leda upprepade resignerande satsen om »de sju världsgåtorna» utgående studie öfver *Naturfilosofi och empirisk naturvetenskap*, att häfda den förras existensberättigande och oumbärlighet bredvid den senare. »Ju fullständigare man analyserar den gifna materiella verkligheten», yttrar han, »och ju noggrannare man uppvisar, att i henne såsom materiell icke finnes grunden till kvalitativ bestämdhet och individuelt lif, desto tydligare blifver det, att dessas grund är att söka i något annat än det materiella, nämligen i den andliga och personliga verkligheten. Men det måste alltid stå fast, att faktiska undersökningar, om de äro felaktiga, endast af bättre faktiska undersökningar kunna rättas, att matematiska kalkyler icke såsom sådana följa andra lagar än matematikens, samt att all empirisk undersökning icke kan af-

göra något om det absolut verkliga. Men just därför, att allt i sin grund dock är en enda verklighet, kan undersökningen inom det ena området tjäna undersökningen inom ett annat område till inledning och förberedelse eller till norm.»

Det är visadt, huru de nya sträfvandena, som trädde fram på 50- och 60-talen och som litterärt visade sig i dessa årtiondens tidskrifter, af ett par energiska och praktiska hufvuden trycktes ned och kväfdes. På den religiösa idéns område efterträddes den förra nyrationalismen af en ny ortodoxi, inom filosofien började metafysiken, som man en gång trodde krossad, åter sticka fram hufvudet, inom litteraturen var den gamla filosofiska estetiken så stark som någonsin och den nya kritiska metoden, Sainte-Beuves, Taines och Brandes' vetenskap, åter lika okänd. Med skäl kunde Forsell belåtet konstatera i sin tidskrift: »Både vetenskap och allmän bildning hafva, gudskelof, nu stått öfver den epidemi, som gick öfver världen med Voltaires 'écrasez l'infame'. Vi hafva så lefvat oss in i den tanken, som hvarje allvarlig forskning bekräftat, att den moderna kulturen har sin rot och lifskälla i kristendomen, att de utlefvade encyklopedistiska funderingarna öfver det ämnet endast väcka vårt obehag, men föga rubba vår öfvertygelse.»

Sådan är då världsåskådningen hos den kritik, hvilken under den nya litteraturens unga år,

under tiden efter *Röda rummet* och ett decennium framåt skall behärska den allmänna opinionen, göra väsen af sig i tidningarna och bestämma värdesättningen. Sådan är då 80-talskritiken, den lumpnaste, vedervärdigaste och mest vanhederliga kritik, af hvilken någonsin en svensk diktargeneration mötes. För denna kritik är det bestående inom stat och kyrka också det enda rätta, allting är bra som det är, och den liknar sin filosofiske herre och mästare, Boström, i sitt märkliga sätt att förklara det af samhället sanktionerade som det enda förnuftiga. En konung, ett fäderneslànd, en tro, en Gud och allas vår fader, hvem kan ha någonting att invända? Samhället, så resonnerar denna kritik, sådant det existerar den dag i dag i Sverige, sådant har också vår Herre velat ha det, och däråt är intet att göra, religionen, så fortsätter den, sådan den förefinnes det år i år i vårt älskade fosterland, sådan i sin luterska upphöjdhet och sin augsburgska fastställdhet bör den också allt framgent vara, och ve den som vill nagelfara. Och som ett lössläppt hundkoppel rusar denna kritik i strupen på dessa olyckliga och obetänksamma unga män, hvilka hafva den förmätenheten att äga en annan världsåskådning, den fräckheten att vilja granska det bestående samhället, den oförskämdheten att vilja ersätta den konventionella moralen med en ny.

Det är visadt, hur det framför allt är tvänne signaturer, i hvilkas uppsatser man märker de

första starka tecknen till denna tillbakahållande och bakåtsträfvande kritik, hur det framför allt är i herrar Hans Forsells och C. D. af Wirséns skrifverier, som de första öfvermodiga strafftalen hållas och de första skärande jämmerropen höras. Naturligtvis stodo ej ens i början män som dessa ensamma; ett klokt hufvud och ett kallt hjärta som Hans Forssell och en beräknande litterär finansman som Wirsén visste nog själfva bäst, hur tjock den andliga pöbeln stod bakom den — i hemmen och i tidningarna. Knappt hade *Röda rummet* kommit, förrän en röst från folket hördes. Den förträfflige människovännen, professor F. A. Cederschiöld skref i Aftonbladet följande, som är nog så tidskaraktäristiskt och belysande för hur de enkla i landen, de rättskaffens men för litterära synpunkter främmande. uppfattade arbetet. Må man läsa och häpna:

»Sedan vi tagit kännedom om anmälan i tidningarna af '*Röda rummet*, skildringar ur artist- och författarelifvet af August Strindberg', kunde vi inte motstå lusten att läsa denna bok, oaktadt vi af enskilda personer erhållit de mest afskräckande beskrifningar på densamma. Ty då den betecknades såsom den märkvärdigaste tilldragelse sedan flera år tillbaka i den svenska romanlitteraturen, så kunde man väl icke föreställa sig annat, än att den vore förtjänt af synnerlig uppmärksamhet. Aldrig hafva vi dock blifvit till den grad vilseledda af kritiken, som nu. Vi kunna väl föreställa oss att den som är personligt bekant med Strindberg, kan vara öfvertygad att denna stygga, stundom rent vidriga bok är ett alster af en *ärlig själ*, som förledts till sina misstag af sin *oöfverinneliga afsky för det lumpna* men det må ursäktas oss,

att *vi* icke kunnat göra oss samma föreställning om författaren, sedan vi genomläst detta hans af bittert hån, de gemenaste insinuationer, onaturliga mot verkligheten stridande målningar och smutsiga anspelningar uppfyllda arbete. Och det vill nästan synas, som han icke själf gör räkning på detta förmildrande omdöme, då hans, åtminstone i våra ögon, förhatliga pessimism förleder honom att fördöma allt, utan undantag, således till äfventyrs äfven sig själf.

Strindberg lärer vara en af naturen rikt begåfvad ung man, som uppgifves hafva sett mycket uselt i världen hvaröfver han med sedlig afsky uttalar sig. Detta är mycket möjligt, ehuru vi icke varit nog lyckliga att tilltalas af det *sedliga* i denna afsky, och vi vilja således icke förebrå honom, att hans åsikter äro dystra och världsföraktande eller att han icke sträfvar efter skönhet, men vi kunna alldeles icke inse, hvarför man af denna orsak nödgas taga honom sådan han *är* och hans bok sådan han *gjort* den. Vi hafva tvärt om alltid föreställt oss, att kritiken har till uppgift att framhålla förtjänterna och rätta felen samt skonsamt, men allvarligt varna för betänkliga afvägar eller, om detta icke leder till målet, med stränghet gissla olaterna. Detta våga vi tro blifvit af kritiken förbisedt, samt att densamma måhända medveten om den unge författarens verkliga talanger för bjärt framhållit dessa, väl mycket öfverseende med de verkliga felen. Följderna häraf torde kunna blifva mer än bedröfliga. Icke nog med att stora naturanlag på detta sätt kunna gå förlorade genom falska föreställningar om det berömliga i detta slags litterära verksamt; den en gång brutna vägen kan snart beträdas af mindre begåfvade efterhärmare, hvilka möjligen kunna för längre tid grundlägga smaken för den usla litteratur, från hvilken vi, åtminstone hvad den svenska romanlitteraturen beträffar, hittills varit tämligen förskonade.

Man har kallat Strindbergs senaste arbete en roman och förklarat den vara verkligen värdefull. Det är här

emot vi vilja inlägga en allvarlig protest. Vi tilltro oss visserligen icke att fälla något allmänt giltigt omdöme, om den naturalistiska skolan verkligen har rätten på sin sida emot den gamla konventionella romanformen, hälst vi måste erkänna oss icke äga någon bekantskap med Zolas efterhärmare, hvilka uppgifvas *frigöra sig från kompositionens viktigaste lagar och anse det vara tillräckligt att i en roman lämna en serie af analyserade bitar, knappt genom en märklig tråd sins emellan förenade.* Men huru man kan påstå, att man icke har skäl att till dessa räkna August Strindberg är för oss alldeles obegripligt. Ty, hvad är väl detta August Strindbergs vidriga arbete annat än en serie af analyserade bitar, utan ringaste sammanhang och utan annat, åtminstone skenbart ändamål än att med ungdomligt öfvermod fördöma allt omkring sig. Hela detta skriftställeri förefaller icke olikt, då okunniga ungdomar roa sig med att stampa i rännstenarna för att med det orena vattnet nedsmutsa förbigående.

Det är möjligt, att vi misstaga oss, då vi tro, att bland de viktigaste villkoren för en verkligen värdefull roman äro: att den är upplysande, förädlande, roande eller gisslande mänskliga fel och dårskaper. Den bör således vara byggd på sedlig grund. De framställda händelserna kunna vara diktade eller hämtade ur det verkliga lifvet, men i förra fallet böra de vara sannolika, i senare däremot sanna.

Ingenting af allt detta hafva vi kunnat spåra uti ifrågavarande arbete. Man har sagt oss, att förf. själf studerat sitt ämne, hvilket vi icke heller kunna förneka. Men att dessa studier hafva varit i hög grad omogna och vilseledande framgår ur allt hvad han i boken framställer.

Själfva bokens titel: Röda rummet, står där alldeles betydelselös, utan ringaste samband med innehållet, hvad åtminstone är vanligt, om också icke nödvändigt. Skall nu detta vara en efterhärmning af benämningen på Zolas roman l'Assommoir, Fällan, så är det i hög grad misslyckadt. Det är nämligen på krogen, som Zola låter per-

sonerna i sin roman grundlägga och därifrån utbilda de laster, som småningom leda till deras undergång; det är brännvinets fördärfliga verkningar han vill genom sin roman bjärt framhålla, hvarför också den goda afsikten i någon mån öfverskyler det vidriga i framställningen. En dylik afsikt söker man förgäfves i Strindbergs arbeten. Äfven Strindberg låter de ifrån början till slut rent af vämjeliga naturer han framställer en och annan gång sammanträffa hos Berns i det s. k. röda rummet, likväl utan antydan om själfva ställets mer eller mindre bidragande anledning till deras förfall. Åtminstone återfinner läsaren dem icke där mera än tre, högst fyra gånger i den lofliga afsikten att värma sina förfrusna lemmar och snylta sig till litet mat eller punsch. Har Strindberg valt röda rummet hos Berns för att där studera sitt ämne, och få vi således antaga att en af de sannolikt förmånligare platserna i denna lysande salong *dagligen* får upptagas af unga män till den grad sjunkna i elände som 'Lill-Jans nybyggare', hvilka ofta sakna kläder på kroppen, utan att det väcker anstöt, så skulle det förundra oss, om Berns' talrika publik icke snart nog skulle på ett för hela lokalens bestånd betänkligt sätt märkbart glesna.

Ehuru vi icke obetingadt vilja anse Arvid Falk såsom hufvudpersonen i boken, emedan han icke föranleder personernas handlingar och den ena personen icke är mera framstående än den andra uti dessa lösligt sammanförda skildringar, så vilja vi dock ingalunda förneka det berättigade uti att låta hjälten uti en roman vara en svag karaktär, ehuru vi icke kunna rätt fatta, hvarför det skall vara omöjligt för en verklighetsdiktare, en hvad man kallar realist, då han midt ur verkligheten griper karaktärer, att få tag uti någon mindre svag än Arvid Falk och som lika väl kan tjäna till lefvande modell att måla efter. Men hvad vi icke kunna godkänna hos någon karaktär, den må vara aldrig så svag, det är att med lögner och falska anspelningar söka öfverskyla egna fel och

brister. Det är likväl på detta sätt Arvid Falk i början af boken presenterar sig för läsaren. Han hade ämnat gå in på ämbetsmannabanan, men då han där af en eller annan anledning finner sig besviken i sina, hvem vet, kanske väl sangviniska förhoppningar, så företager han sig att göra en beskrifning på ett ämbetsverk, hvilken beskrifning måhända kan förefalla några kvick och rolig, ehuru vi icke funnit det ena eller det andra, men bestämdt icke är gripen ur verkligheten, utan tvärt om saknar sin motbild i hela vida världen. Detta sätt att gifva luft för sin oöfvervinnerliga afsky för det lumpna är, åtminstone i våra ögon, gement, i synnerhet då författaren föreger skildringen vara tecknad efter naturen och bör icke kunna ursäktas ens hos den ärligaste själ. För öfrigt vill det i sanning synas, som den oöfvervinnerliga afsky hans studier ingifvit Strindberg icke söker det lumpna, utan tvärtom allt godt, stort och ädelt, som uppenbarar sig i lifvet, då han med sådan konsekvens skyr att med ett ord vidröra allt detta.

Det är möjligt att 'Inbyggarna på Lill-Jans' äro tecknade efter naturen och att dessa beklagansvärda unga män äro att räkna bland det myckna usla i världen, som författaren sett. Men då deras lif icke gärna kan vara betecknande för *artistlifvet* i allmänhet, utan snarare böra betraktas såsom sorgliga undantag; så synes det oss, som dessa skildringar blott äro ägnade att hos den stora allmänheten väcka samma *afsky*, som Strindberg själf uppgifves hafva erfarit, utan att förmildras af ett måhända berättigadt deltagande. Hvad artisterna själfva tänka om Strindbergs skildringar ur deras lif, känner jag icke; oss förefaller det grymt att så skoningslöst utan ändamål blotta några enskilda individers beklagansvärda villfarelser. Härmed må nu förhålla sig huru som helst, men vi förneka bestämdt att den gemena episoden om teatern i X-köping kan få räknas bland skildringar ur artistlifvet. Den halft förfallne baronen har aldrig en gång lyckats få debutera, hvilket äfven är fallet med den sextonåriga Agnes, hvil-

kens gränslösa osedlighet, om den ens är tänkbar, icke gärna kan hafva sin grund i teaterlifvet, utan snarare bör härledas från helt och hållet försummad uppfostran. Skildringen af de medel denna fördärfvade flicka använder för att slutligen nå det önskade målet af en debut kan också svårligen anses vara grundad på verklighet, utan är uppenbarligen ett foster af en fantasi, som finner behag uti att vältra sig i orenlighet. Ett sådant teatersällskap som det i X-köping kan man icke gifva det hedrande namnet af *artister*.

Lika vidriga, och vi kunna tryggt tillägga, lika osanna äro skildringarna ur författarelifvet. De enda personer i boken, hvilka Strindberg ansett lämpliga att gifva någon åskådlighet af detsamma, äro hufvudsakligen Arvid Falk och Struve. Åtskilliga pressens organ omnämnas visserligen äfven, tidningar af olika politiska färger, såsom 'Gråkappan', 'Rödlufvan', eller hvad allt de heta; men ehuru vi i våra allmänna tidningar icke sett någon egentlig protest mot dessa skildringar, så våga vi dock i det längsta betvifla, att åtminstone hela den periodiska pressen, både den konservativa och den liberala, kunnat ingifva Strindberg en sådan oöfvervinnerlig afsky för det lumpna, som berättigat honom att på det sätt han gjort göra den kollektivt till mål för smutskastning. Ty vore endast hälften af det han tillvitar den sanning, så föreställa vi oss, att flere än vi aldrig skulle se uti en tidning. Hvad åter beträffar Arvid Falk och Struve, så vill det väl synas, som den förre ägde sådan begåfning som med tiden borde kunna förskaffa honom ett namn, utan att anlita sådana medel som Strindberg finner tillständigt att låta sin hjälte söka hos den råe, obildade och vederstygglige Smith. De vackra namn våra mera bemärkta unga författare förstått tillvinna sig äro åtminstone bestämdt icke fläckade af någon dylik gynnares smutsiga händer. Den senare däremot eller Struve är ju ingenting annat än en vanlig s. k. notisjägare af sämsta slaget, som väl i en och annan tidning har en spalt öppen för sig att fylla med sina skrif-

verier, hvarför de också hafva fått den oegentliga benämningen litteratörer. Men, om det också är dylikt litterärt sällskap, hvaruti Strindberg för *sin* del finner behag, så tro vi honom likväl icke berättigad att förblanda dem med författare, i hvilkas mödosamma och ofta tunga lif det kunde intressera den stora allmänheten att få blicka in.

Vi förbigå alla öfriga personer och händelser, hvilka icke med de egentliga skildringarna tyckas hafva något annat samband än att, om möjligt, göra dem ännu mera motbjudande, såsom beskrifningen på sjöförsäkringsbolaget Triton; förhandlingarna i riksdagshuset och arbetareföreningen; begrafningen af Struves odöpta barn och de öfver all beskrifning cyniskt oblyga orgierna på Norrbacka, som omedelbart följa därpå; det om den högsta grad af osedlighet i de fattiges kojor vittnande samtalet mellan barnen på Hvita bergen och typen för en moralisk uselhet hos den unge läkaren Borg, som jag kan heligt försäkra aldrig haft, har eller kan få en motbild inom Sveriges aktade läkarekår, samt hans skugga, den otäcka juden Levi. Huru någon kan säga, att Strindbergs sätt att tala ut hvad som ligger honom om hjärtat bär vittne om ett oförskräckt mod och att han gör det på ett ganska talangfullt sätt, är för oss alldeles ofattligt. Att i allmänna lifvet bära sig oskickligt åt samt handla och tala hvad som sårar sedlighetskänslan, röjer hög grad af oförsynthet och ådagalägger sådana dåliga vanor, som icke få göra sig gällande i allmänna sammanlefnaden, men det är första gången vi höra dylika olater få den hedrande benämningen *oförskräckt mod.*

Den läsande allmänheten skulle sannolikt blifva tacksam, om kritiken med mera stränghet behandlade dylika litterära foster, innan de hinna öfverskrida den smala gräns, som skiljer dem från det slags usla litteratur, hvilken det egentligen åligger polismakten att öfvervaka.»

Det är icke på grund af denna uppsats' oemotsägliga förtjänster som kritisk pekoral som

man här velat reproducera densamma — huru skicklig gynekolog dess författare var i lifstiden, som litterär förlösare hade han väl knappast några anspråk. Men den är belysande för hvad de enkla och okonstlade vid denna tid tänkte i litterära ämnen och för den allmänna råheten i uppfattningen af dessa frågor.

Med berömvärd öppenhet framlägger författaren redan vid början den tes, hvilken utgör hufvudprincipen för hans granskning: Den litterära kritiken behöfver icke taga den till bedömande föreliggande boken sådan den är! Denna af en i litterärt afseende betydelselös person yttrade sats, hvilken ingen efter Thorilds uppträdande bort hafva panna att uttala i Sverige bemäktigar sig 80-talskritiken och det är med denna för ögonen, som periodens högsinta recensenter företaga sina granskningar. Huru kunna dessa unga mer eller mindre okända skriftställare göra anspråk på att man skall taga deras arbeten på allvar och att man skulle söka att förstå dem? Nej, låt oss förhåna och förlöjliga dem och med alla medel söka hindra dem att eröfra allmänheten, ända till den dag de inse, att det är de, som skola rätta sig efter oss, icke vi efter dem.

Utgående från sin hufvudsats att kritiken icke så noga behöfver hålla sig till föreliggande fakta, blott han berömmer »förtjänsten» och — hvilket är det långt viktigare! — bestraffar »felsteg» fortsätter denne »kritiker»: Ehuru jag visst

icke hyser någon kännedom om den moderna franska romanen, tycker jag mig vara i min fulla rätt att deklarera Augrust Strindbergs omedelbara nedstamning från Emile Zola. Frånsedt den naiva okunnighetsbekännelsen blir denna sats genomgående hos 80-talkritiken. August Strindberg är son till *Fällans* författare och medlemmarna af den hemska klubben »Det unga Sverige» äro samtliga médanister. August Strindberg, som vid utgifvandet af *Röda rummet* icke läst en rad af Zola, föregifves af kritiken genom denna roman hafva velat »införa Zolas fysiologiska naturalism i Sverige», författare som Gustaf af Geijerstam, som sannerligen icke hafva en droppa galliskt blod i ådrorna, behandlas som de svåraste bland fransmännen, och det går så långt att en konservativ tidning anfaller Georg Nordensvan för »ensidighet» och »kotterisympatier» därför att han talat om det önskvärda i att Zola öfversättes på svenska.

Utgående från samma princip, enligt hvilken ingenting hindrar en från att taga hvar sak för någonting annat än den är, uppställer författaren därefter den skarpsinniga .frågan: Hvarför tar Strindberg just Arvid Falk till hufvudperson och hvarför har han icke lika gärna tagit en annan mera »sympatisk». Det är denna fråga, som blir den stereotypa hos 80-talskritiken. Hvarför gifva oss så mörka taflor, när lifvet likväl erbjuder en hel mängd solsken? Ha vi icke tillräckligt med elände i lifvet, så att vi kunna slippa det i dikten?

Dikten bör ju icke vara en spegel med dess ärlighet och opartiska lugn utan ett skönmåleri inom förgyllda ramar, lämpligt att hängas på väggen.

Alltjämt begagnande sig af den lyckligt funna uppslagstråden fortsätter granskaren: Och när nu vår författare nödvändigt skall pläga oss med lifvets elände i stället för att fröjda våra hjärtan med dess glädje, hvarför målar han icke verklighetstroget, utan förfalskar? Visserligen är jag lycklig nog att icke känna till detta elände, men aldrig kan jag tro, att Strindbergs skildringar äro riktiga. — Alltjämt antecipierar han 80-talskritiken, som från sin ensamma kammarvrå suveränt skall konstatera det osanna i de nya författarnas realistiska beskrifningar.

Så vänder sig kritikern från skrifbenten, som felat, till myndigheterna, som hafva att näpsa. Här är detta i första rummet lustigt nog innehafvaren af Berns salonger, som nu skall förmås att vägra upplåta sina lokaler för de stackars figuranterna i Röda rummet (på hvilkas tillvaro kritikern dock fortfarande tviflar) samt ordningsmakten, det vill säga polisen, som hädanefter skall tvingas att belägga tryckalster af *Röda rummets* slag med kvarstad. Här talar denna röst ur folket mer än någonsin i munnen på 80-talets kritiska ljus. Man hör redan tonfallen i en C. D. af Wirséns och en lektor Personnes upprörda stämmor.

I själfva verket måste denna af en god, men för litteraturen fullkomligt främmande borgare

skrifna litteraturrecension förefalla en och hvar egendomligt välbekant. Det är den, som går igen i så godt som hvart enda tidningsblad under 80-talet. Det är den som utgör hela 80-talskritiken. Och den går igen ännu — i *Vårt Land* och *Post-tidningen.*

Förhållandet är detta: vi hafva i den Svenska litteraturkritiken, sådan den under större delen af 80-talet förekom i Sveriges större och mera lästa tidningar med ytterst få nämnvärda undantag fenomenet af en kritik, som afstår från sin egen värdighet för att helt och hållet ställa sig på de personers ståndpunkt, hvilka det ålegat dem att upplysa och leda, en kritik, för hvilken litteraturens frihet är ett ord utan mening och för hvilken rätten är någonting som endast kan innehafvas af det för tillfället maktägande partiet, — en kritik, hvilken ur litterär synpunkt utan öfverdrift kan kallas köpt och samvetslös. Det är det upplyftande skådespelet af hur prenumeranterna, de illitterata, själfva utöfva den litterära kritiken i och genom tidningarnas anställda och betalda recensenter.

Det kan icke vara min mening att trötta läsaren med profbitar på den obeskrifliga råhet och den rent bestialiska dumhet, hvaraf man oupphörligt mötes i denna kritik, och hur frestande det än kunnat vara att lämna en karaktäristik öfver granskare sådana som den, som om *le Chandelier* yttrade, att »vi tyvärr måste frånkänna Musset hvarje spår af poesi», eller som den hvil-

ken om *Gengangere* skref att »vi tyvärr (alltid tyvärr!) måste förklara att Ibsens nya pjes är en bok som icke *får* förekomma på det kristna julbordet», är jag tvingad att med öfverhoppande af gudomligheterna ända från Hans Forsell ned till beskällaren från Vexjö inskränka mig till några ord om epokens vidunderligaste företeelse. Det är naturligtvis fallet Wirsén.

— Jag skulle nog kunnat göra det bekvämt för mig, diktat mina sånger, skurit rosor utan törnen och låtit udda vara jämnt. Men — och hans ögon flammade till — jag har hvarken velat eller kunnat det.

Så talade d:r C. D. af Wirsén en gång till hr Daniel Fallström, enligt hvad den senare förra våren berättade i en liten essay, som vid sin framkomst väckte en del förvåning och munterhet. »Detta är en mans öppna förklaring», anmärkte den gode Fallström i sin uppsats. »Under tjugu arbetsfyllda år har doktor Wirsén, utan att rygga ett ögonblick, följt sin ungdoms ingifvelse: att till det yttersta försvara hvad *han* inom diktens värld ansett skönt, stort och snillrikt. — — — Han gick till striden fullt medveten om hvad den gällde och hvad den skulle inbringa honom. Och det gjorde nog icke kampen lättare, att han måste kämpa den ensam. — — —»

Är detta den lustige poetens tal om »den modige diktarn» öfverensstämmande med sanningen och ha de rätt dessa Wirséns af kritikern själf

och hans akademi omhuldade vapendragare, hvilka vid hvarje upptänkligt tillfälle bruka komma fram med några vackra ord om C. D. W:s stolta och ensamma kamp och aldrig svikande tapperhet? Låt oss se efter, hvari hans strid och hvari hans mod bestått, till tjänst för dem hvilka icke kunna förstå utan att höra en sak sju och sjuttio resor!

En konstnär, hvilken tillhör en generation äldre än Wirséns egen, har berättat den som skrifver detta en anekdot från kritikerns ungdom, hvilken just kan karaktärisera hela personligheten.

Det var på 60-talet i Göteborg, där docenten Wirsén den gången bodde. Man hade, några intresserade personer, bildat en liten konstförening och för de anspråkslösa medel, som stodo klubben till buds, skulle ett konstverk då och då anskaffas. Docenten Wirsén hade då en gång föreslagit till inköp en tafla, som fanns till salu någonstädes i Stockholm och hvilken — enligt hvad han hört af dåvarande intendenten Sander — skulle vara förträfflig. Det blef diskussion och flera talare anmärkte naturligtvis det mindre tilltalande i att skaffa sig ett arbete, hvilket man själf icke hade sett. Nu skulle man se på Wirsén! Den lille doktorn rusade upp, och skälfvande i rösten sporde han, om det således icke var nog, att Sander, *Sander*, mina herrar, hade gillat arbetet. *Det* skulle alltså ej längre vara nog! *Auktoritet* skulle alltså ej finnas längre! — Och i vredesmod lär herr doktorn ha aflägsnat sig.

Ingenting kan vara mera kännetecknande för C. D. af Wirsén och hans åskådningssätt än denna säkert alldeles sanna och i och för sig själf ju tämligen oskyldiga lilla anekdot. Väl alltifrån första stunden han fattade kritikerns penna har han haft till sin uppgift att försvara det auktoriserade, det bestående, det af allmänna meningen redan gillade och konventionella och detta endast af det skäl att det är bestående, gilladt och konventionelt. Af de många religionerna har den svenska lutheranismen för honom varit den förnämsta därför att den är den brukliga och vedertagna här i landet, och därför att den religionen har man lärt honom när han var liten. Af de många samhällsformerna är den svenska inskränkt-monarkiska den enda riktiga, därför att det är den, i hvilken Wirsén själf växt upp. De codices, efter hvilka han sålunda ställt sitt lif, det blir svenska kyrkans bekännelseböcker, statskalendern, alla de officiella luntorna! På sina fem fingrar känner han alla här hemma gängse konventioner, och efter dem och ensamt dem rättar han sig.

C. D. af Wirsén är typen för ifraren och zeloten. Hade han lefvat i ett reformert land, hade han varit den slemmaste af kalvinister, hade hans barndomsår förrunnit i Steniga Arabien, hade han också varit den mest brinnande af muhammedaner, och han skulle varit den ifrigaste af fettischdyrkare, om slumpen låtit honom födas under dadelpalmen i en negerby i närheten af Timbuktu! Det är en man som aldrig kommit

på tvifvel vid den upptäckten att religionerna liksom andra klädesplagg rätta sig efter lefnadssätt och temperaturförhållanden.

Och däråt är intet att säga. Zeloten och fanatikern hafva måhända äfven de sin uppgift i den stora världsplanen, och om man också ej är i stånd att finna dem särskildt sympatiska, finnes intet skäl att förakta dem. Men hur kan en zelot vara en kritiker med anspråk på att bli hörd! Och hur kan man ge sig till att bedöma litteraturen från synpunkten af en bestämd religionsform och en bestämd samhällsbyggnad och tro, att författarna skulle intressera sig för dylika personliga excentriciteter! Det är emellertid detta som C. D. af Wirsén gjort, och resultaten hafva också blifvit därefter. Han har förklarat sig känna vämjelse inför Flaubert, Ibsen och Zola och hundra andra af litteraturens store och han har som betydande verk utropat kuriösa tryckalster af Viktor Moll, Edvard Evers och P. A. Arosenius med flera, om hvilka ingen annan än denne originelle kritiker har någon kännedom. Edv. Alkman har i en studie gjort sig mödan att sammanföra en del af de wirsénska bêtiserna och här må ännu en gång påminnas om de egendomliga resultat, hvartill den märkvärdige kritikern kommit. Låt oss ännu en gång betrakta den lutheranske hemkritikerns känslor och intryck inför litterära personligheter och se efter, hur han reagerar mot litterära verk!

Detta är omdömet om *Alfred de Musset* (*Le*

Chandelier): Pjesen har något af häxans tillfälliga skönhet; men äcklet infinner sig och det rätta skaplynnet visar sig lätt för den, som ej är alldeles döf för himelska strängar. Man måste nästan *beklaga*, att en svensk teaterstyrelse ansett sig kunna uppföra en dylik pjes.

Detta är omdömet om *Gatave Flaubert:* Flaubert uppskrufvar och öfverdrifver, hos Ebers (Georg Ebers!) går man alltid på säker grund.

Detta är omdömet om *Alexandre Dumas fils:* Dumas' oberoende och rikedom (en för Wirsén karakteristisk vändning) har vunnits genom en författarverksamhet, som, om än genialisk, sällan hållit sig fri från sofismer och som, hur ypperlig tekniken än varit, i uppställandet af sociala problem ofta varit brutal, ensidig och vilseledande.

Detta är omdömet om *Emile Zola:* Kloaker!

Detta är omdömet om *Guy de Maupassant:* Det ligger något opersonligt och kallt i Maupassants skrifsätt. *Bel-Ami* är en mycket dålig bok; *Monsieur Parent* är en hel serie osedligheter.

Detta är omdömet om *Edmond de Goncourt:* Rå och cynisk! Vi vilja alldeles icke i Sverige hafva någon Goncourtlitteratur.

Detta är omdömet om *Ernest Renan: L'abesse de Jouarre:* En fläck på Renans författarrykte, ett dråpslag för författarens litterära anseende.

Detta är omdömet om Henrik Ibsen *(Gengangere):* Det är ett märkligt tidstecken, att äfven Ibsen nu oförtäckt anslutit sig till det parti som vill nedrifva grunden för hvarje ordnadt samhälle.

(Rosmersholm): Hur ihålig, sofistisk, paradoxal är ej Ibsen i sina senare 12 dramer! — Vildanden: Vildandens hesa ugglelåt.

Detta är omdömet om *Björnson: Over Ævne:* Tomheten i Björnsons nuvarande uppfattning är förfärande. — *Det flager i Byen og på Havnen: Magnhild*, *Kongen* och *Over Ævne* hafva redan gifvit alltför tydliga prof på resan utför. Och Björnsons sista bok är icke så beskaffad, att den kan höja hans aktier. Hans diktning har börjat blifva alltmer hållningslös och svamlande.

Detta är omdömet om *Kielland:* Författaren är liksom alla små själar skicklig i insinuationer.

Detta är omdömet om *Schandorph:* För vår del tro vi, att bygdefolket betackar sig för dylika skildrare och skildringar.

Detta är omdömet om *Pontoppidan: Spøgelser:* Ett glädjeämne finnes i all denna obehaglighet; detta glädjeämne är den omständigheten, att boken är — föga underhållande.

Att en man, hvilken varit i stånd att komma fram med grodor sådana som de nu citerade, särdeles obetydligt är ägnad till kritiker torde vara ögonskenligt. Några afsevärda litterära egenskaper äga ej heller hans kritiska uppsater — de bestå så godt som allesammans af ett referat af den föreliggande romanen eller pjesen, hvartill fogas ett banalt klander eller banalt beröm, beroende på, huruvida lifsuppfattningen i pjesen eller romanen är öfverensstämmande med Wirséns egen. Någon egentlig sakkännedom röja hans uppsatser

sällan, och rent faktiska misstag möta allt för ofta. Stilen är torr, färglös, abstrakt och vimlande af stereotypa vändningar. När Wirsén skall försöka sig i den högre prosan är han knappt fullt lycklig. Hvem kan hålla sig allvarsam, när han läser Wirséns patetiska skildring af den unga flickan, sådan hon bör vara, af de gamla tidernas »flicka att gifta bort»: »Det ligger något intagande, något rörande och heligt i den unga flicka, som underlåter att mycket öfverväga de ämnen, hvilka Björnsons försigkomna generalstab afhandlar, men i samvetet, i den sedliga känslan har en stilla styrka, som ej väsnas, men därför ej är mindre verklig. Morgonbönen tvår hennes andliga varelse liksom vattnet hennes kroppsliga, och hennes dufvosinne skyr af instinkt allt som besudlar. Hon vandrar hörsam och trägen i hemmets sysslor; aningen om kvinnans bestämmelse kan genombäfva henne, men blifver dock ej mer än en omornad aning, åt hvilken ingen alltför trägen uppmärksamhet lämnas. Hon är sin moders glädje, sin faders ögonsten. Renheten yppar sig i hennes enkla väsen, hennes osökt blygsamma ord och uppförande. Och när hon så möter den hon älskar och med hvilken hon skall förena sina öden, är hon, såvidt en människa kan vara det, snöhvit och oskyldig, och hon blifver hemmets prästinna, vet att helga begären, dämpa råheten, adla känslans utbrott. Vördnadsvärd som jungfru och som maka, blifver hon det i förökadt mått som moder». Och hvad kan vara löjligare

och mera ofrivilligt komiskt än Wirséns sätt att vara »kvick»? Alla ansträngningar kunna här ej upphöja till uddighet och spetsig sarkasm hvad som endast är grofhet och klumpighet. Hur förnumstigt verkar ej t. ex. hans reflexion med anledning af Strindbergs för öfrigt föga snillrika påstående att framtidens enda litteraturform skulle bli själfbiografien: »Detta kan visserligen ur många synpunkter komma att te sig något enformigt; *en* gifven fördel synes oss dock däraf vara att skörda: herr Strindberg kommer då ej vidare att utgifva några arbeten, ty han kan väl ej skrifva sin själfbiografi tvenne gånger». Wirsén en stilist! Det är som om han skref med näsan!

Nej, Wirsén insåg nog själf att med sina rent litterära utförsgåfvor kunde han icke bana sig väg och med den praktiska blick, som ofta utmärker idealister och som i hög grad kännetecknat den poetgeneration han tillhör, upptäckte han andra och säkrare medel. Och att hans kritiker haft det inflytande de faktiskt ägt, det är också icke någon följd af deras förtjänster såsom kritiker, det beror på helt andra grunder. Det beror på att han låtit sin blick på saker och förhållanden sammanfalla med blicken hos en äldre, stadgad och något giktbruten borgare. Liksom för spetsborgaren är för honom en diktsamling eller romanbok någonting som skall lämpa sig att inbindas i praktband med guldsnitt och som bör kunna ligga framme på ett divansbord. Verserna böra handla om »solnedgångar, domkyrkor eller

kungliga personer» och romanboken bör »kunna sättas i händerna på en ung flicka». Borgarna klappade naturligtvis också i händerna, när de fingo tag i en kritiker, en poet, en lärd till och med, allt på en gång, hvilken hyste samma åsikter om poesien och vasaorden som de själfva, och det är borgerskapet som Wirsén företräder och vill företräda i sin kritik. Hvilket mod att bli den kompakta borgerlighetens vapendragare!

I Sverige tillhörde 70-talet borgarna, byråkratin och finansmännen, som nu voro uppe till följd af den ekonomiska uppblomstringen i industriens och penningens värld, men för att kunna hafva inflytande borde man dock vara inne i Akademien! Med tjänliga medel och bland annat genom ett metodiskt lofprisande af Svenska Akademiens äldre ledamöter arbetar sig den trots allt hofverande föga kände docenten Wirsén in. Det var 1879, som det lyckades honom, samma år som C. R. Nyblom tog sitt inträde i Gustaf III:s stiftelse, och en författare, som några år senare skref om tilldragelsen utkastar, en liten lustig jämförelse mellan de båda nya akademisternas tal och uppträdande vid tillfället i fråga. »— — — Professor Nybloms inträdestal i Svenska Akademien är redan i och för sig betydelsefullt såsom ett inlägg från detta håll och på detta rum till häfdande af det berättigade i den nyare tidens skönhetslära med hennes anspråk på omedelbar naturåskådning och full frihet för den konstnärliga individualiteten. Ännu märkligare ter det sig

emellertid, när man sammanställer det med hr af Wirséns omedelbart därpå följande äreminne öfver Böttiger. Det är då liksom man i dessa båda akademiska tal skulle se en helt ny tidsriktning bryta sig mot den gamla slentrianen. Det är en kamp, om icke rent af mellan två skilda världsåskådningar, så åtminstone mellan två helt motsatta metoder, som här utkämpas.

Hr af Wirsén står i sitt minnestal absolut kvar på hvad man väl må kalla den ortodoxa estetikens ståndpunkt. Han känner heller icke hos sig någon frestelse till att vika ifrån de gamla akademiska traditionerna. Han glömmer hvarken att komplimentera »den minnesrika och frejdade krets», som nu öppnas för honom, ej heller att försäkra huru hos honom »en förklarlig misstro till förmågan o. s. v. i detta ögonblick blandat sig med »den vördnadsfulla tacksamheten». Också låg det både i det ämne talaren hade att behandla och i det sätt, hvarpå han löste denna sin uppgift, som en bortdöende efterklang af en för länge sedan hänsvunnen tid. Om något dylikt tycktes till och med hela hr af Wirséns yttre uppträdande vid detta tillfälle ovillkorligen påminna. Den annars sonora stämman ljöd matt och ofta knappast hörbar; icke heller förmådde talaren att stående frambära sin minnesteckning, som vördnaden för den minnesrika och frejdade kretsen väl eljes bort mana honom att göra det, och upprepade gånger såg man honom i det digra manuskriptet vända en hel massa blad åt gången,

för hvilkas uppläsande hvarken tiden eller krafterna tycktes vilja räcka till — — —.»

Som akademiker och sedan han med tjänliga medel arbetat sig fram till sekreteraresysslan finner C. D. af Wirsén nya utvägar att förfölja det han som borgare hatar. Det blir dels i fråga om utdelandet af de författarstipendier, hvilkas distribution akademien har om hand, dels i fråga om invalen.

Riksdagen 1862—63 beslöt, som bekant, att »ett anslag, stort 6,000 kronor, skulle enligt Kongl. Maj:ts disposition uppå Svenska Akademiens förslag användas vare sig till tillfälliga honorarier åt vittra författare af utmärkt förtjänst och som af dylikt understöd kunna vara i behof, eller ock samt företrädesvis till understöd åt yngre, obemedlade personer som visat framstående anlag för litterär verksamhet».

I uttrycklig motsats till motionärens ordande om »pensioner» angaf, som man ser, riksdagen understöden såsom »tillfälliga honorarier», men icke desto mindre har akademien haft panna att förklara såsom sin mening att med det ifrågavarande uttrycket i riksdagsbeslutet »sannolikt endast åsyftades, att anslaget skulle hvarje år förnyas»! (Gustaf Ljunggren, *Svenska Akademiens historia II* s. 241). Man är, som man ser, ogenerad! Och i decennier har man följt denna något djärfva mening! I decennier har akademien utanordnat pensioner åt egna ledamöter! På ett lika samvetsömt sätt har akademien äfven i andra afseenden

handhaft dessa medel. Under långa tider, ända tills den allmänna förvåningen och harmen öfver svensk-akademisk oblyghet erhöll starka och ofentliga uttryck, har akademien bagagnat dessa medel att belöna rättroende och rättänkande yngre docenter, historici och poemförfattare i tam och traditionell stil. Och dithän bragte akademiens styresman hr C. D. Wirsén det, att man nästan i hvarje särskildt fall kunde ange olitterära skäl till en akademisk prisbelöning! Att meningen med tilldelandet af dessa premier varit att i mottagarna skaffa sig bundsförvanter och vapendragare, att afsikten sålunda varit hvad som med ett fult ord kallas att muta, det har C. D. af Wirsén själf öppet erkänt. Man torde erinra sig den lilla kravallen förra våren mellan hr Axel Lundegård och hr C. D. af Wirsén, hvarunder den senare i hettan förklarade att akademien alltid utdelat sina medel till värdiga personer och måhända endast misstagit sig — såsom det nu ville synas — i premierandet af hr Axel Lundegård själf! Hr Lundegård skulle sålunda på grund af att han erhållit del af akademiens medel i och med detsamma varit förbunden till tystnad, när det gällde att opponera mot svensk-akademisk och speciellt wirsénsk orättrådighet! Så har hr Wirsén, han som själf brukar beteckna sig som »högsinnad» och »heligt tänkande», själf deklarerat! Efter detta är naturligtvis egentligen all vidare karaktäristik af mannen obehöflig.

Invalen i Svenska Akademien, sådana de gestaltat sig sedan hr C. D. af Wirsén tog hand om institutionen, är det lönt att spilla ett ord på dem?

Ända sedan stiftelsen hafva väl akademiens inval oupphörligt varit företagna ur andra än litterära synpunkter och allt från begynnelsen hafva väl akademiens sammansättning för betraktaren erbjudit en både öfverraskande och muntrande anblick. Det är de blott alltför dödlige, som utgjort flertalet bland dessa »odödlige» och det är medelmåttorna och nollorna, som bredt sig som bredast i akademiens guldinlagda fåtöljer, medan de verkliga krafterna och de verkliga intelligenserna, för den händelse de icke stått alldeles utanför, i denna krets ständigt haft känslor af obehag och vantrefnad. Det är dessa, nu af alla andra än fackmannen totalt bortglömde, som haft största glädjen af att slita det akademiska sidenet, medan Kellgren, Tegnér och de andre store svurit öfver hvad de kallade »ignoranternas akademi». Och dock — i våra dagar har denna akademi blifvit en »académie des ignorants» i långt högre grad än någonsin. Den tråkige Blom, af samtiden kallad »Kellgrens apa» med sin lilla torra själ skulle dock känna sig förnärmad af att jämföras med en C. D. af Wirsén, poeten med psalmboken och långkatekesen, han som under de senaste årtiondena förstått att göra sig till den styrande på parnassen vid Skeppsbron. Och hur olitterära många af akademiens tidigare ledamöter varit,

vanligen hade de i alla fall en uppodlad smak och ett finbildadt omdöme att komma med och säkert skulle de också känt sig chockerade, om de varit i tillfälle att göra bekantskap med en del af sina nuvarande efterträdare. Vid de inval, som företagits under den wirsénska perioden, har man icke blott på ett i akademiens historia enastående sätt sökt undvika alla representanter för lefvande svensk diktning, man har äfven ängsligt sökt gå förbi alla, som för densamma uttalat — eller kunnat misstänkas för att hysa — någon slags sympati för att däremot vid sig fästa personer kända för motvilja mot den dikt, som lefver och läses.

Svenska akademien, som af Gustaf III instiftades för att främja och värna svenskt snille och svensk smak, har under de två senaste decennierna — wirsénska perioden — uppträdt som förklarad fiende till den samtida svenska litteraturen och i hvilken grad den wirsénska uppfattningen smittat af sig bland kollegerna, det kunde man tydligt märka vid akademiens 100-årsfest 1886, då den dåvarande direktören, ärkebiskop Sundberg, ansåg tillständigt att hålla sitt bekanta strafftal öfver modern litteratur. För akademiens sätt att fatta sin uppgift är detta tal så belysande att det här efter ett samtida tidningsreferat må återgifvas.

»Efter skildringen af striderna mellan den fosforistiska skolan och hennes motståndare, anförde

akademiens direktör Tegnérs allbekanta ord i hälsningstalet till Atterbom:

Och nya skolan flyttar i den gamla.

Detta samfund, fortsatte talaren, kan ej undgå att i dag kasta en blick äfven framåt. Hvilken ny skola skall väl i framtiden flytta in i den gamla? Väl är framtiden höljd i mörker och töcken. Men angående den allra närmaste kan man dock af framträdande tecken draga slutsatser. En hvar, som ej lider af blindhet, kan skilja mellan svart och hvitt; den som ej lider af färgblindhet mellan rödt och grönt. Hvilket är då det allmänt karaktäristiska draget för den skola, som i våra dagar är den nya? *Realism.*

Så uppgifver den själf. Är det då denna nya skola, som en dag skall aflösa den gamla? Härpå vore det orätt att svara vare sig ja eller nej. Dess färg är både för svart och för röd för att vara löftesbådande. I synnerhet är den realism olycksdiger, hvilken är på väg att göra resan utför ned mot naturalism. Ty våra realister nöja sig ej med den fordran, att hvarje framställning skall vara naturlig, utan de framhålla endast den fula sidan af människor och förhållanden. Eländet utan en skymt af försoning!

Och hr direktören anförde därefter som hela den nya skolans slagord Rellings uttryck i Ibsens *Vildanden:* 'Bruka ej det utländska ordet *ideal,* när vi ha det gamla goda inhemska namnet *lögner'*.

Efter denna anvisning arbetar nu den realistiske författaren. Därför befolkar denna litteratur sina skådeplatser med rucklare, förförare, fallna kvinnor, självgoda frihetssträfvare och tviflare, hvilka se ned på andra människor. Hvad man angriper är religion, moral, eganderätt. För urmodiga anses tro, kärlek, pietet, plikt o. s. v. I stället sysselsätter man sig med fysiologiska undersökningar om ärftlighet och otillräknelighet och dylikt. Framställningens språk står också i jämnhöjd med innehållet, och däraf alstras en råhet sådan, att hvarje samvetsgrann familjefader måste föranstalta om en karantän för att skydda familjens medlemmar för denna farliga smitta.

Slutligen framställde hr ärkebiskopen de villkor, på hvilka denna skola skulle kunna få flytta in i den gamla, och afslutade därefter sitt tal med en bön till den allgode». —

Hvad är det detta tal innebär, om icke ett ohöljdt deklarerande af att Svenska Akademien numera känner sig själf stå helt främmande för diktens och konstens nya intentioner, ett själfförnöjdt uttalande om att Svenska Akademien hädanefter ämnar gå sina egna vägar, ett oblygt erkännande af att Svenska Akademien ej längre känner någon lust till hvad som efter stadgarna är dess plikt — det goda samförståndet med den lefvande litteraturen? Låt vara, att lamentationerna öfver tidens ondska väl aldrig saknats i de akademiska talen och handlingarna och låt vara, att elegiska toner väl ständigt varit hörda, när aka-

demisterna kastat en blick på sin samtids tecken och under i vädret, något liknande denna och sedan nästan år för år återkommande yttringar af oförmåga att fatta och olust att förstå har dock aldrig förekommit i akademiens historia. »Det brukar vara ungdomens privilegium», anmärkte med rätta en stor daglig tidning med anledning af den ärkebiskopliga litteraturbullan, »det brukar vara ungdomens privilegium att i öfverilningens yra måla en vrångbild af sina antagonister och sedan utösa sin vrede mot vrångbilden. Hr ärkebiskopen har i denna framställning af den nyare vitterhetens sträfvanden — med Ibsen som speciell syndabock — gifvit den yngre generationen ett föredöme i fråga om intolerant polemik, som vi skulle beklaga, om det lockade till efterföljd. Ett angrepp, som i den grad skjuter öfver målet, höfves icke en vitter akademi, hvilken bör respektera sig själf i sina uttalanden. Och bland alla argument, som på sista tiden framdragits för att ådagalägga akademiens inre svaghet, synes oss detta ensidighetsprof så mycket mer vägande, som det icke nöjde sig med att angripa skolans senare representanter, utan öppet vände sina vapen mot den störste skald, som Norden burit».

Svenska Akademien började så småningom förvandlas till en underlig samling af gamla original med kuriösa orakelspråk och konstbesynnerliga åthäfvor, och en god del sanning i satiren låg därför också i denna utomordentligt lustiga Tegnér-parodi, *Vid Svenska Akademiens hundraåra*

minneshögtid, som några af den nya litteraturens pennor roade sig med att sätta ihop en kväll kort efter tillfället ifråga och af hvilken här ett par strofer må in-ryckas:

Därnäst hör Sundberg, hör hans stämband knarra
på Rikssaln redan, domen förestår!
Den nya tidens stackars andar darra,
när seklets midnattsklocka tolfvan slår.
Brutalt, prelatiskt ljuda hämnarorden
mot dem som stört *de sextons* harmoni,
och han som fordom svor vid priffeborden,
är till den väldige bestraffarn vorden
af råheten: du hör hans egen däruti.

Men som en sommarkväll bland blomdoftsängar,
där himlen gjuter serladäfven tår,
och skalden himlatonad lyra strängar
i älfvotrådda aftonringars spår,
där silfverskira från de allvarsunga,
de vemodsglada eolstonerna
i rytmer stiga, stilla, sorgfröjdstunga
och alla hoppomhöljda fåglar sjunga
ljuskransadt sitt »från Bethlehem till Golgata».

Så är det i din sång, o eolsharpa,
där Skandiens himmel svänger kring idén;
och ännu mer i de kritiker skarpa,
dem du har frambragt, ädle *af Wirsén*.
Hvad solglans kring kung Henriks älskogsstunder,
hur skarpt på Strindbergs otukt ner du slår,
och Ibsen, diktens afgrundshemska under,
och Björnson med hans agitatorsfunder,
du drabbar dem — och jag, jag skäms, att du är vår.

De gamla lyrorna ha icke tystnat,
fast mången tycker, att de klingat skralt.
Om ock till andra toner vi ha lyssnat,
får *Oskars* sångarskola bra betaldt.
Postgumman fram för hvarje afton träder,
»Vårt Land» på Zions murar vakten har;
naturen städse ömsar slitna kläder,
men ett står ändå kvar i alla väder
som skaldens gudalön: hans dryga honorar.

Det låg en tjocka öfver *Oskars* dagar,
fanatiskt hohenzollersk, om du vill,
men stjärnor föllo där, och, hur du klagar,
hvar stodo vi, om de ej varit till?
All bildning är dock ofri ganska mycket,
och méd *Karl Johan* blef det franska svenskt;
men *Oskar* bröt det utländska förtrycket
och gaf oss det Bismarckianska tycket
och hvad förlegadt var, blef därför fosterländskt.

I bleka skuggor utaf höga fäder,
en krans jag lägger på ert stoft i dag.
En efter annan af er säkert träder
dit upp bland molnen efter slutad dag.
Där kan ni sitta och se ned till jorden
och jämra öfver hvad som diktas där,
och strofvis om hvarannan sätta orden
till tandagnisslan om den fosterjorden,
som *har* förgätit er — och därför är oss kär.

Är det måhända att gå alltför långt, om man ger hr C. D. af Wirsén hufvudskulden för Svenska Akademiens hållning de sistförflutna årtiondena? Det ser knappast så ut, om man får sluta efter hans egna uttalanden, hvilka ständigt äga en pondus som endast kan förklaras af den ädle doktorns

medvetande om att »L.academie c'est moi» och man måste komma ihåg, att det stora flertalet af akademiens ledamöter under de sista decennierna utgjorts af personer, hvilka hur förtjänta de stundom kunnat vara inom andra områden, hvad det litterära beträffat saknat både insikter och intresse och därför med lätthet kunnat föras i ledband af en man med C. D. af Wirséns energi och maktlystnad. I ett land så lojt och slappt som Sverige förmår den enskilde ju för öfrigt så godt som allt, när hans intentioner gå åt det rätta hållet. De båda verkliga diktare, som senast funnits i akademien, Viktor Rydberg och Carl Snoilsky, hafva varit modesta och undfallande naturer, hvilka den wirsénska intrigen mera stött tillbaka än frestat till motstånd — emellertid är det ingen hemlighet, hvad båda dessa poeter haft för mening om den stridbare sekreterarens guerillakrig mot oliktänkande. Det är icke utan skäl som hr doktorn klagat öfver att han ringaktas äfven af dem han haft modet att kalla »meningsfränder»!

Om man å den ena sidan kan säga, att C. D. af Wirsén med skäl bär hundhufvudet för Svenska Akademiens hållning under de båda senast förflutna decennierna, har å den andra Akademien själf ansvaret för C. D. af Wirséns kritiska verksamhet. I Akademiens egna stadgar stipuleras nämligen, att därest akademimedlem önskar offentligen uttala sig i litterära frågor det städse skall ske med hofsamhet och med undvikande af allt som kan stöta eller såra. Ej ens

hr C. D. af Wirsén själf skall kunna komma ifrån, att han i denna punkt brutit mot stadgarna, och det hade ålegat hans kolleger att hindra sin sekreterare från att vidare härutinnan förgå sig mot akademiens höge stiftares minne.

Det Wirsénska fälttåget mot svensk litteratur! Förträffligt karaktäriserar Edv. Alkman den wirsénska kampen i dessa rader, hvari han hopställt några för kritikerns sätt att strida belysande citat: »Medan Geijerstam för en af sina noveller i samligen *Tills vidare* får omdömet fullkomligt abderitisk' och det om *Strömoln* säges, att 'det är ägnadt att förvåna att ett dylikt arbete kunnat finna förläggare' och då det apropos Kiellands *Jacob*, som påstås vara stulen från 'Esau-Geijerstam', försäkras, att 'bägges händer onekligen äro ludna, enär bägges litterära produkter äro något obehagliga' medan Tor Hedbergs *Johannes Karr* 'saknar all tillstymmelse till idé' och hans *Judas* förklaras vara 'osmaklig'; medan fru Leffler i *Den kärleken* 'tagit afsked från god ton' och i öfrigt otaliga gånger som människa och författare hudflänges; medan Selma Lagerlöf afhånas, emedan hon ej är nog realistisk (!) och Levertin ogillas därför att han tillåtit sig behandla kristna ämnen; medan Strindbergs *Fadren* 'röjer desorganisationen i den poetiska fantasien' och äfven det minst dåliga bland hans arbeten förklaras för 'usla'; och medan slutligen Heidenstam tilltalas med uttryck som 'lefnadslustige gnagare', 'denne jordmask och vitterlekare', 'kostymsömmare och

dylikt samt för sina nya dikter får mottaga en allvarsam förmaning att 'öfvergifva skrifvandet för skrifvandets egen skuld'; så äro däremot berömlistans andlige fattige bemötte på ett sätt, i hvilket den kristliga broderskärleken tar sig rent af rörande uttryck. Viktor Moll 'kan knappast bli så populär som han förtjänade att vara'; Tammelins *Dikter* 'skola inför en rättvis domare i många punkter bestå profvet'; Snorres *Bitar* 'påminna om fru Lenngren'; Edvard Evers' *Stjärnor i djupet* 'uppenbara en ädel natur, hvars andliga behof äro för stora och för djupa för att de skulle kunna i sinnesvärlden tillfredsställas'; om Elis Ameens *Träldom* yttras: 'faktiskt är, att hennes lilla bok i en och annan persons tycke öfverträffar deras sekulararbeten' (fru Lefflers, m. fl:s); Aina får för sin samling *Vid aftonlampan* en ståtlig artikel med följande kläm: 'det torde kunna ifrågasättas, huruvida under de senare tio åren en bättre prosaberättelse på svenskt språk sett dagen än denna finska författarinnas *Bland trosförvandter*' (skrifvet d. $^{17}/_{6}$ 92); och slutligen — det mest rörande bland allt — en hederlig komminister i Leksand, P. A. Arosenius, har utgifvit en liten skrift, kallad *Liljor i dalen*, som herr Wirsén försäkrar vara 'en af de enklaste och tillika en af de skönaste böcker, som på svenska utkommit'.»

Och hur har denne kritiker, som med en så vacker och ståtlig åtbörd brukar slå sig för sitt bröst, försäkrande att han för sina ideal vill offra

ända till sista blodsdroppen, hur har han då stridt för de idéer han kallar sina? Hur är det han fullgjort den vakt vid »högkvarteret», om hvilken han brukat tala? Andra diktare bruka genom sin produktion, genom verk och skapelser arbeta i tjänst hos sina ideal; granskar man doktor Wirséns verksamhet skall man finna, att hans kamp inskränkt sig till att dels i smånätta och ofta rätt graciösa vers i mystiska ordalag omtala sina egna dåd, prisa sin egen insats och klaga öfver sitt eget martyrium, dels i uppsatser af retlig ton och till större delen fyllda af invektiv mot andra och loford för honom själf och hans bundsförvanter söka öfvertyga allmänheten om uselheten och fördärfvet inom en litteratur, hvars författare enligt honom själf äro så godt som absolut talanglösa och obetydliga. En kamp mot väderkvarnar har då enligt hans egen åsikt hans gärning varit. I vår litteraturs historia under de sista årtiondena har han dock betydt åtskilligt och det är därför man måste plåga sig med att syssla med en författare som i sig själf — som vi sett — är så obetydlig. Med sina suveräna dekret om att »vi ej ämna tåla dylika böckers utgifvande», med sina pretentiösa och löjliga tillkännagifvanden, att »det finns personer, som äro beslutna att så länge de lefva eftertryckligt tillrättavisa klåfingriga herrar eller damer, som här vilja införa en oren vitterhet» med sina impertinenta uppmaningar till framstående författare att upphöra med allt litterärt arbete och »afstå från dylik verksamhet», med

sina oblyga strafftal till förläggarne därför att de bidragit till publicerande af böcker i modern anda och till bokhandlarne därför att de sålt dem, med sina angrepp på ytterst moderata publikationer som *Svensk tidskrift*, för att den, som han yttrat, »sökt gifva rätt åt båda partierna» i stället för att deltaga i hans eget hetsiga och orättfärdiga stridssätt, på *Nordisk tidskrift* för att den upplåtit sitt utrymme åt så farliga medarbetare som hrr U. von Feilitzen (Robinson), Nils Erdmann, Georg Nordensvan (hvilka tre han sedermera också för en tid med tjänliga medel lyckades fördrifva) och docenten von Schéele, på *Finsk tidskrift*, denna, som han med en genialt funnen vändning uttryckte sig, »anspråksfulla vänsterpublikation från hvilkens målmän och gynnare det tänkande Sverige gärna vänder sig till sin gamla gunstling, den barnafromme, renhjärtade, snart 70-årige Topelius» — utgör Wirsén måhända den ordets man, som mest bidragit att i åratal hålla den andliga medelklassen i Sverige kvar på en låg intellektuel ståndpunkt och denne man, som enligt egna bekännelser är genomträngd af en så »ädel, upphöjd och helig» världsåskådning och som, om man får tro honom själf varit en så lysande och dråplig kämpe i »det godas tjänst, han förlåter naturligtvis gärna om de människor här uppe, för hvilka den andliga odlingen står som fosterlandets yppersta angelägenhet, skänka hans gärning sitt uppriktiga och oförställda förakt och om de människor, hvilka älska att *nommer un chat un chat et Rollon*

un fripon helst vilja undvika att med epitet karaktärisera den dråplige kritikern.

C. D. af Wirsén — tjänar det något till att bredvid en så båld krigsman nämna namnen på de »dii minores», hvilka kämpade vid hans sida och i mån af sina anspråkslösare krafter sökte arbeta reaktionen i händerna? Nerrullade och sämre publicister, hvilka afundades dem som det tack vare bättre förutsättningar i fråga om hufvud och karaktär gått bättre för och hvilka vunnit ett namn och en publik, lejda hjon och betalda betjänter, hvilka de »konservativa» eller »liberala» tidningarnas redaktörer eller ägare hyrde för att försvara samhället mot en agressiv litteratur och en diktning, som ville granska det bestående — sådana voro en hel del af dem som skrefvo recensioner äfven i tidningar med stadgadt anseende, sådana voro många bland författarna till 80-talets genom sin råhet och sin brutalitet i vår litterära historia rätt enastående »konservativa» eller »moderata» recensioner. Någon litterär strid i egentlig mening medförde icke den nya litteraturens framträdande, eftersom den icke mötte någon gammal diktarskola att kämpa mot och eftersom den var ensam på valplatsen, drabbningarna kommo i stället att äga rum med samhället, hvilket de unga författarna ville diskutera och reformera, eller snarare med dem, som själfva nämde sig till dettas målsmän, egenrättfärdiga och fariséer, lydiga redskap för den kompakta massan. Och det är ur denna till det yttre

så ojämna strid, pöbelns strid mot individer som skilja sig från densamma och som våga ha andra begrepp om tingen än den, det är ur denna råa förföljelse och denna simpla hetsjakt, som dessa unga författare, hvilka under långa år voro i fullständig saknad af understöd, af sympati och nästan af aktning och hvilka själfva hvarken ägde fast sammanslutning inbördes eller en anförare, som kunde samla, eller en stor kritiker, som kunde förklara, ändå till slut gingo fram som ensamma segrare och som obestridda innehafvare af vår litteraturs verkliga, ehuru osynliga fåtöljer!

VÅRBRYTNINGEN, KVÄLLSSKYMNINGEN OCH GRÅVÄDERSSTÄMNINGEN.

FÅ beskyllningar hafva gent emot 80-talslitteraturen med en så rörande samstämmighet upprepats som den för »pessimism» i åskådningssättet. Under 80-talet själft var denna tillvitelse hos den knarriga och slagsmålslystna »konservativa» kritiken den stående, och Verner von Heidenstam, som sprang in i litteraturen med en genial och våldsam personlighets lust till opposition — befogad och obefogad — mot tidslynnet upptog tesen, tillspetsade den och fastslog den som med häftstift på porten, där den i många år skulle bli sittande. Är den sann, denna beskyllning? Grät man så ofantligt under 80-talets första år? Voro alla verkligen så ledsna och var luften alltigenom så grå, som det senare blifvit allmänn öfverenskommelse att tro? Med några citat hämtade från några af skedets mest

framstående författare skall jag söka belysa frågan.

I ett litet af vacker och fin känsla genomandadt kåseri med titeln *Två generationer* skrifver den unga tjugutvååriga Oscar Levertin: »Den nya generationen var redan i födelsen skeptisk. Fäderna, hvilka på ålderdomen blifvit mer och mer konservativa, hade i sin ungdomstid förbrukat all dess entusiasm, och deras exempel dref sönerna att dubbelt så girigt leta fram alltings skuggsidor, att dubbelt så nervöst sönderplocka allt, så mycket mer som de just kommo lagom till att njuta frukterna af den moderna kritikens arbete — särskildt på det religiösa området. Och de blefvo en släkt af oroliga tviflare, af misstrogna grubblare, hvilka så vant sig vid att ängsligt dissekera *allt*, att det till sist blifvit dem svårt att hänföras af *något*. Och det var det värsta, att då de verkligen fingo syn på idéer, hvilka stämde öfverens med tiden, på åsikter, hvilka deras förstånd måste gilla, så många funnos, hvilka icke voro starka och modiga nog att helt omfatta konsekvenserna af sitt eget tvifvel, utan antingen stannade i halfheter eller upplöste allt i pessimism och universalskepsis, för att icke tala om alla, som blefvo öfverlöpare till det gamla lägret.

Och orsaken härtill? Jo, nervösa, som de äro, vår tids unga män, tvifla de till och med på sitt eget tvifvel, och rädda för att taga steget ut, våga de icke bränna sina skepp, men tycka om att hafva en återvändsgränd öppen äfven till

idealer, hvilka deras kritik hånat ner. Så förgår deras dag under en pendelaktig växling mellan olika åsikter, mellan de gamla, ur hvilkas moderligt lockande famntag de icke helt kunna slita sig, och de nya, med hvilka de icke öppet våga ringförmäla sig.

Om något, är en dylik osäkerhet, en dylik brist på fast mark under fötterna ägnad att göra en generation beklämd och tungsint. Och af samma anledning handlar ju en så stor del af den moderna, nordiska litteraturen — och minsann icke den sämsta — om öfvergångsmänniskor, hvilka svika de nya gudar de ana skola varda härskande i framtiden för att åter börja offra vid de gamlas altare, eller i allmänhet om stort talande och litet uträttande denuncianter. Tänk blott på Adam Homo, Peer Gynt, Niels Lyhne, kand. Albrecht (Schandorph), Axel Ström (Reinhard), William Högh (Bang), Arvid Falk, Rudin och Neschdanov (Turgeniev).

Men icke för tänkandets område ensamt är nervositeten generationens särmärke; kanske ännu mer för känslolifvet. De djupa passionerna, de varmblodiga, handelskraftiga lidelserna, de höra icke nutiden till, men väl den sensitivartadt retliga känslighet, som lik de spända, spröda strängarna på ett ömtåligt instrument, sättas i en skälfvande dallring vid hvarje intryck, och den sinlighet, som lyckliga perioders människor känt glöda i sina ådror som en obekymrad, frisk och lyckliggörande naturdrift, tar nu skepnad af ett

ögonblicksrus, som bryter fram med ett konvulsionsanfalls alla symptomer.

Sannerligen den träffande bilden för tidens lidelse är icke längre som fordomtima elden men spritlågan.

Men så sakna vi unga också ett af hufvudvillkoren för att kunna känna friskt och lifslustigt, vi sakna alldeles förmåga att fånga must, att i glädje suga i oss stunden genom alla porer. Vi äro gudbevars för förståndiga för att ryckas med af minutens flyktiga fröjd, och samtidigt med att vi börja känna oss heta om hjärtat af hänförelse, sätter vår kritik öfver oss sin kylande duschstråle. — Och icke nog därmed. Vår reflexionslusta äflas till den grad att dissekera och plocka sönder våra känslorörelser och tycken att vi påminna om småbarnen, hvilka peta sönder sina dockor för att få reda på hvad som finnes inuti. Och under tiden förgår alltsammans som luftiga morgondimmor för vindarnas skarpa andedräkt, ty än har ingen känsla behållit sin fängslande doft, detta magiska je ne sais quoi, då man anatomiserat ut dess beståndsdelar under hyperreflextionens förstorande och förgrofvande solmikroskop, och intet rus har bevarat sin bornyr, då man med filtreringsapparat, profglas och termometer undersökt hvarje klunk.

Och den starka civilisationen, allt det öfverförfinade i samhällslifvet, allt det för mycket konvenabla i umgänget hafva väl också de i sin tid bidragit till att sätta en egendomligt blaserad,

på samma gång torr och het prägel på ungdomens känslolif.

Så brådmogenheten hos de uppväxande — detta att uppträda som halffärdiga kavaljerer på barnbalerna, göra ifrån sig ynglingasvärmerierna på skolbänkarna och lära sig nyttan af att »antichambrera» i gymnasialklasserna — tyder icke också detta på något forceradt i tiden. Kan någon bjärtare motsats till den föregående generationens svärmande, gluntsjungande unga man tänkas, än den nyas, hvilken gör ifrån sig ungdomsorgier och examina lika fort och inträder i lifvet lika ung till ålder som gammalförståndig till sinnelaget, städad och trött, mestadels lika böjlig i ryggen som i åsikterna.

Det ligger en djup sanning i bröderna Goncourts genialiska uttryck: det fins i vår tids män, hvilka synas hafva icke sin *lefnads*, men sin *tids* ålder.

Om allt detta toges litet mer i betänkande, skulle väl de unga författarna sparas från att höra de evigt idislade beskyllningarna för pessimism och koketteri med svagheten.

Åh, herrar recensenter, vi alla, hvilka icke äro så urkraftiga som Ni, vi skulle afundas Er all den kärnsunda bersärkastyrka, Ni släppa lös i Edra recensioner, om vi icke visste, att den så mycket oftare råkas i Edra tidningsartiklar än i lifvet. Men, sägen I, det är ett utländskt mod af samma godtyckliga art som de moderna redingoterna, detta att beständigt hänga läpp och

agera lifstrött. Såå, I tron då verkligen, att en för så många människor gemensam sinnesriktning icke skulle hafva djupare rötter än en af några enstaka individer företagen importation? Och detta fast det vore så oändligt mycket behagligare och bekvämare att vara och uppträda som förnöjda lofprisare, hvilka funno allt godt, såsom lyckliga svärmande trubadurer? Nej, alla de stora, sociala problemen, hvilka hänga hotande och olösta öfver oss, låta oss se tungsintare på lifvet, och de aldrig i någon tid så skarpt iakttagna pauperismförhållandena, göra oss mindre benägna än I, att tro, att allt ledes till det bästa af en världsordnande hand.

Och dock om I haden rätt, och vi verkligen sörjde i otid och martyrlikt njöto af att sörja, I ägden dock icke rätt att uppträda öfverlägset tadlande, ty sönernas fel bero icke så litet på fädernas lyten, och där fäderna jublande draga ut på Don Quichote's-strider mot väderkvarnar, blifva sönerna antingen tvifvelsjuka Thomas' eller hånfulla Thersites-naturer.

Dock hur tungt det nu ser ut, för visso kan man hoppas på något bättre. När brytningen mellan auktoritetstron och den vetenskapliga forskningens period helt är öfver, skall väl ett annat lugn komma öfver människorna, ty det förefaller, som man ej behöfde misströsta om den generation, hvilken har tron på vetenskapen och tron på utvecklingen att stödja sig vid.

Då skall man med afseende på de båda släktena kunna erinra sig den gamla myten om Ikaros och Dedalos.

Lik Ikaros var den föregående generationen ungdomsyr, djärf och förhoppningsfull, lik Ikaros tänkte den i sin naiva tro att kunna flyga till himlen, men föll dess snöpligare pladask ner igen, i det vaxvingarna smälte för solstrålarne.

Då den nuvarande generationen vunnit mera klarhet och icke längre måste känna hvarje litet steg framåt både som osäkert, enär det leder ut till ett obekant land, och smärtsamt, då det innebär öfvergifvandet af något gammalt från barndomen kärt, skall Dedalos blifva dess karaktärstyp. Som bekant byggde och timrade Dedalos träget, och uttrycket för hans grubblande själ var labyrinten. Men hur han sträfvade nere på jorden, lärde han sig till sist flyga icke djärft eller skyhögt som Ikaros, men desto säkrare, alldenstund han insåg, att det till intet gagnade att söka nå himlen — ty där har jordens son ingenting att skaffa.»

Det är denna tro på utveckling och bättre tider, som breder sitt skimmer öfver alla dessa unga författares, drömmares och poeters pannor och som kommer allt tal om »pessimism» och »gråväderslynne» att klinga rått och banalt. De tro på en glad och ljus framtid, skrifver en af skedets kritiker i en litterär studie, om de också få afsäga sig hoppet att själfva upplefva den dag, då den nu pågående striden är slut, och en för

80-talet så karaktäristisk typ som Karl af Geijerstam försäkrar det vara hans religiösa tro att den dag i dag är den bästa jorden sett och att det i morgon blir en ännu bättre.

Så kom det också att ligga någonting ljust, varmt och troende öfver de ungas prosadikter, vers och skildringar, trots de mörka skälfningar och trots den sorg, som där som i all modern och gripande litteratur hvilade på djupet. »Vi böra väl vara glada, vi som få lefva och bruka våra krafter i denna stora tid, då alla gamla murar och en ny jord bygges upp» — utropar en personnage i en novellett af Georg Nordensvan. Som Axel Lundegård uttryckte det och förklarade det i sin roman om »ett ungdomslif i stämningar» *Röda prinsen:* »Den unga generationen hade upptäckt det falska och osanna i den äldres fysionomi, och i öfverspändt sanningssökande satte de skepticismens och pessimismens svarta kors öfverst på sin egen panna. Litteraturen, som återgaf den nya tidens fysionomi, återgaf också detta svarta kors; men därunder såg man en entusiasts ansikte, besjäladt af verksamhets- och stridslust, af längtan att uträtta något, att göra luften friskare och renare, människorna lyckligare. För att kunna nå det målet måste mänskligheten frigöras från alla fördomar, hvilka nu från början kom lifvet att framstå för deras inbillning i alltför skära färger. Och i detta frigörelsearbete såg den unga generationen sin lifsuppgift.« Så kom det sig, att den starka trons

litteratur på samma gång blef en förnekelsens och att den sangviniska ungdom, som grep sig an med att förbättra världen, tågade fram till arbetet under pessimismens svarta fana. — — —»

Men vill man ha en föreställning om den glans, sol och glädje som låg öfver 80-talets första år, må man läsa om ett just under decenniets sista år skrifvet kapitel af *Lifvets fiender*, där Oscar Levertin vekt och känsligt beskrifvit den stämning af vår och morgon och begynnelse, som hvilade öfver denna tid och som särskildt vackert dröjer kvar i minnena hos den som stod midt i det mörker och råkalla, hvari perioden mynnat ut:

»Otto började drömma sig tillbaka till lyckligare dagar, till sin och sina vänners första verksamhetstid som unga litteratörer i Stockholm.

Mot det vintertöcken, som nu bredt sig rått och skumt öfver deras lif, tedde sig dessa år, 80-talets första, i ett enda skimmer af sol, mot en bakgrund af himmel, ständigt blå. Men så hade det också varit en strålande dag i vårbrytningen, den dag som för Otto inledde dessa år, dagen då han sade Uppsala sitt sista farväl och reste ner till Stockholm för att blifva skriftställare. Hur väl mindes han icke, hvad det hade känts sällsamt att lämna studiernas stilla vattendrag och styra sin farkost ut på det riktiga hafvet, ut på djupet, där lifsböljorna brottades, passionernas stormbyar blåste sitt saltskum mot ens kind, och horisont öppnade sig bak horisont för ögat, den ena ljusare än den andra.

Och där han satt i kupén, som förde honom bort från de händelselösa dagarna och de stilla drömmarna, växlade oro, trots och förhoppning i hans själ. Men när han steg af vid centralstationen, bar han hufvudet upprätt, och hans mun log som en segervinnares, som visste han med sig, att han skulle lägga för sina fötter hela den stora hufvudstaden, hvilken för honom frestade med det okändas alla lockelser af glans och rikedom. — — — Med allt detta följde ungdomsårens lyckliga kamratlif med dess osjälfviska gemensamhet i sträfvanden och förhoppningar, med dess unga drömmar och dess glada öfvermod. Blott Otto hade gifvit ut sin första bok — en liten samling karaktäristiker öfver samtidens ledande politiska personligheter — strax märkte han med en blandning af häpnad och glädje, att han i den obekanta staden hade en hel krets af okända vänner, som gästvänligt öppnade för honom sitt kamratskap och sin förtrolighet. Det var tidningsmän, författare, artister med vers och prosa, färg eller toner, men alla med något, som slog Otto såsom befryndadt med hans eget jag. Alla använde de ord, som ofta kommo honom själf på läppen, och synpunkter, som föresväfvade honom själf i ensamma stunder af tänkande och grubbel. De rörde sig i olika tempon, dessa lynnen, men det var dock något samstämdt öfver dem, som gjorde det förunderligt ljuft att sitta långa aftnar samman och drömma högt och oförbehållsamt inför hvarandra. Man

hörde samman utan några frimurarlöften eller någon organisation, hörde samman helt enkelt, därför att man allesammans voro unga och hade ett nytt surr af tankar i hufvudet och en ny rytm öfver puls och blod än de gamla.

Något nytt! Ja, i det ordet fanns kanske nyckeln till hela den lycka, som spred sitt solljus öfver dessa år. Lifvet bjöd på så mycket nytt, beständigt på nytt. Nya ansikten och nya erfarenheter. Nya voro lidelserna, som vaknade i ens barm, och ny och obruten den ungdomens slöja af illusion, som lät dem som barn fröjdas åt kvinnans löftesord och majkvällens perspektiv. Nya tänkare läste man, som timrade för ens ögon hela världsbyggnader af ny och dristig resning, och nya vers och toner gåfvo intryck, rusande och oanade som doften af sällsynta kryddor och exotisk frukt. I långa drag dráck man ur dessa de nya idéernas och de nya skönheternas bägare. Hvem var icke i de dagarna med om att se arbetstimmarna flyga förbi som minuter, att glömma världen, som larmade utanför, och ens egen lilla värld af vanda önskningar och behof, medan man satt försjunken i sin läsning, och en ström af idéer steg het till hjärnan från den volym af Spencer, Renan eller Taine, som låg uppslagen på skrifbordet. Hvem var icke med om att med ett förtrytsamt ögonkast se morgonljuset plötsligt falla in i lampskenet och med sin ovälkomna påminnelse återkalla fantasien från den färd på solstrimmor och tonböljor, som

den under nattimmarna företagit med Swinburnes vingade lyrik. När decemberdagen var rå med blygrå luft och mulen vinterhimmel, då kunde man samlas i en atelier och med ett glas vin i handen lyssna på målarna som talade om konst, gammal och ny, om Rembrandt och Millet, till dess ens egna ögon drömde om alla dessa dukar, där fantasien hade gjutit sin mest underbara mångfald af fröjd och sorg, eller verkligheten aflockats de lönligaste beståndsdelarna af sin skönhet. Ett par gravyrer efter *Nattvakten* eller *Angelus* — mot den första bekantskapen med dem kunde icke ens en svensk vintermelankoli stå bi, och ens hjärtan grepos af vördnad för detta äkta och oförgängliga i konsten, som evigt föryngrar och lyckliggör, — — —

På detta vis lefde sig Otto, ehuru själf upptagen af mer fackvetenskapliga studier, in i dessa artisters värld. Han var med på vinterförmiddagarna, när man satt länge på kaféerna vid ölseideln eller absintglaset och på eftermiddagarna, när man dref genom staden med händerna i fickorna, och skymningen ikring gjorde sällskapet meddelsammare än vanligt. Det var i dessa timmar, som oskrifna dramer diskuterades och scener och repliker hallucinerade för ens ögon i djärfva, fantastiska konturer; kompositören gnolade ett tema i sin nya suite och målaren gjorde ogenerad af kringsittande eller förbigående en hel pantomim med händerna för att klargöra idén till en ny tafla. Och man lyssnade till dessa planer i

kärlek och respekt, därför att man kände skälfva genom dem alla en lifsuppfattning, som var dyrbar för en själf, en känsla, som äfven inom ens eget jag anslog en intim och darrande sträng.

Men gladast tecknade sig dock detta kamratskap, när man en kväll slog sig samman till ett symposion och mellan dussinet och tjoget till antalet samlades i någon af restauranterna. Det var redan i trapporna ett jubel öfver att råkas, och vinterkylan, som låg skarp öfver gatorna, ökade behaget af att träda in i en festligt smyckad matsal med ljus i kandelabrar, blommor framför kuverten och vin, hvars purpur och guld glödde i karafferna. När så bourgognen löst tungbanden, kastade man sig hufvudstupa in på den sista litterära eller konstnärliga tilldragelsen. Och man njöt af att få tala om konst ibland idel invigda, njöt med denna människans outrotliga lust att bilda skrå, af att få diskutera alla dessa handtverkets hemligheter, som borgarna icke förstode och kritikerna icke kunde läsa sig till ur Brockhaus, att fritt få entusiasmera sig öfver en gul fläck mot en röd fond, öfver en ovanlig versrad eller ett adjektiv, som koncentrerade en stämning. Och man hade sin egen slang, mesopotamisk för de profana, men full utaf glada minnen och anspelningar för de invigda, med ordsammanställningar, toklustiga som maskeradupptåg. En grammatiker kunde fått slag, om han hört dem, och dock föllo de så pikanta på artisternas läppar, pikanta som

dessa kvintgångar, förbjudna af den ortodoxa harmoniläran. Med vinflaskorna, som tömdes, blef samtalet allt mer bullersamt. Alla skrattade och pratade hvarandra i mun, och paradoxer och galna omdömen foro som piskade snurror öfver bordet. Så blef stämningen hög och måste resultera i musik, kompositören sköts till pianot. — —

Först när det ljusnade, troppade man af. Men när sällskapet kom ut från stimmet, tobaksröken och gaslågorna, ut till den slumrande stillheten i gryningstimmens fina pärlgrå ljus, förstummades plötsligt alle man. Gatorna löpte så långt blickarna nådde tomma och döda utan ett fotsteg eller ett vagnshjul som bullrade, och alla de tillskjutna luckorna och nedfällda gardinerna gåfvo husen ett uttryck af dvala. Nattdimmorna böljade sakta undan för morgonvinden, och några träd tecknade sitt rimfrostiga grenverk mot den bleka himmelen som stängelknippen af hvit korall. Tystnaden var så skör, att snöns knastrande under sulan skar örat som ett missljud. Det var timmen, då drömmarnas genier uppsöka människornas läger. Man gick i en drömd stad och drömde själf ungdomligt, ömt och klockrent . . .

Så tedde sig dessa år, så rika på hopp och ungdom. Helt visst, det var fullt upp af hån och motstånd, men hvad kunde det göra? En dag skulle i alla fall snart randas. Det gamla var så gammalt, att dödsklockan snart måste ljuda öfver dess sotsäng, och då var ens egen

tid tronarfvingen, som blott väntade på det gamla utropet: konungen är död, lefve konungen! för att stiga fram, sätta kronan på hjässan och i sin tur triumfera öfver belackarne. — — —»

* *
*

Till det raska och goda humör, hvilket än återspeglas i Oscar Levertins lilla skildring, i *Lifvets fiender*, och hvilket oupphörligt med sin lustighet och sitt skratt träder en till mötes, när man bläddrar i de ungas egna publikationer sådana som Daniel Fallströms signifikativa organ *Puck* (1883), där honoraren enligt hvad man förtäljer utdelades i form af porter och smörgås, eller Emil Hillbergs tidning, *Stockholm* (1885—86), där den unge Axel Lundegård for fram som ung Hetsporr och där Gustaf af Geijerstam poetiserade om de unga artisterna hur de

— se ej särdeles ledsna ut
och äro det inte heller,
fastän de i tidningar ofta fått stut
och få det än, så det smäller.
Då taga de sig en butelj eller två
af gammal Johannisberger
och dansa sedan glada på tå
med »handskar i hand och hattarna på» —
för solsken och glada färger

och där han tillropade sina kamrater

**håll ut, du unga, friska kvintett,
gif sol i vårt kulna Norden,
håll ut med pensel och med palett
och lär oss älska sant och rätt
vår härliga moder jorden.
Lär oss att känna och att förstå
både människorna och djuren
och lär oss att älska den ringaste vrå
och den heliga, sunda naturen**

— till detta raska och goda humör hade man ju också allt skäl. Ty låt vara, att de som Geijerstam skref »fingo stut» här och hvar i tidningspressen och att kritikens gissel icke sparade dem, så stark var likväl deras tro på sig själfva och så brinnande deras tro på den goda saken, att dylikt endast föga berörde dem. Gustaf af Geijerstam har själf berättat mig, hur en C. D. af Wirséns kritik till den grad förfelade att träffa honom att han tvärtom — och detta är typiskt för hur man upptog den reaktionära och hätskt förolämpande kritiken under 80-talets första år — när en af den förgrymmade bokgranskarens värsta recensioner — den öfver *Strömoln* — publicerats, samlade sina kamrater omkring sig på en restaurant för att med vin och jubel hälsa tilldragelsen. Och dessutom — och detta kan icke nog betonas — under 80-talets första år var det ljus och glädje och trumpetfanfarer i själfva luften. Det låg i själfva luften budskap om vår, som bryter fram, och isar, som gå sönder, och man visste ju såväl, att morgondagen

tillhörde en. Hvad betydde så några dagar eller några år i fälttågens möda och armod och hvad vidkom en så en köld, som dock förljufvades af den röda eldglansen och samspråket framför bivuackerna! Och därtill — det fattades icke välkomstrop eller händer, som hälsande sträcktes emot en. Flera af tidningarna och tidskrifterna vid 80-talets början yttrade sig långt ifrån ofördelaktigt om de unga författarnas första arbeten och läto rätt tydligt förstå, att de i deras böcker sågo ett tecken till morgon efter den natt i litteraturen som alla erkände hade rådt, det första varslet om att dimmorna snart skulle fläkta undan och rymden lysa blå i gryningens klarhet.

Flera af de unga författarna själfva fästes också snart vid publicistiska organ och erhöllo så medel att hastigt och lätt sätta sig i kontakt med den publik de ville eröfra. Det är ett af dessa tidningsföretag, hvarmed den nya författargenerationens öde på det närmaste sammanhänger — *Aftonbladet.*

Aftonbladet, som senast under S. A. Hedins ledarskap (1874—76) varit innehållsrikt och välskött, hade under P. A. Gödeckes och J. R. Spilhammars regime (1876—84) så småningom sjunkit ned till betydelselöshet, när professor Gustaf Retzius den 1 oktober 1884, som han själf uttryckte sig, af pietet mot Lars Johan Hiertas minne öfvertog tidningen.

Ehuru slående omkring sig med fraser, stora ord och löften, uträttade Aftonbladet under den

tid, då den store medicinske professorn var dess »redaktionsdirektör», så godt som ingenting. Med munnen full af talesätt om frisinthet och allt annat som börjar på »fri» visade *Aftonbladet* sin liberalism och sitt mod egentligen blott däri, att det anslöt sig till norska vänstern, hvilken, som man torde erinra sig, vid tidpunkten i fråga var regeringsparti och styrdes af en excellens, samt i Sverige till den Themptanderska ministèrens politik. Tidningen, som under den nya regimens första år mest briljerade med en serie uppsatser i hemmansegarepolitik och i — hälsovårdsfrågor, utmärkte sig eljes framför allt genom sin gent emot den öfriga pressen högfärdiga och löjligt förnäma ton samt genom sin envisa och karaktäristiska tystnad, när det gällde hindra slag, som voro på väg att måttas åt det allmänna medvetandet — en tystnad stundom förorsakad af ytterligt komiska anledningar.

Det originella bladet, som haft för afsikt bland annat att verka för religionsfriheten, men när ett sällskap personer i hufvudstaden just sammanslöt sig i och för detta ändamål, af sin kärlek till monopolsystemet förmåddes besluta sig att till framtiden uppskjuta sina egna mått och steg för saken, och som ehuru frihandelsorgan af samma lust för det egendomliga och ensamstående drefs att arbeta för skyddstull på psalmbokspermar, förlorade icke sina excentriska tendenser, när det gällde förhållandet till litteraturen. *Aftonbladet* började, anmärkte en författare

1885, »såsom en entusiastisk patron för den modernaste riktningen inom litteraturen. Georg Brandes skulle lämna kritiker och andra bidrag, hvilka man i barnslig högfärd rubricerade såsom 'enskildt meddelade' till tidningen. (Uttrycket är kännetecknande för den korrekta språkbehandling, som med den nye redaktionsdirektören började blifva en stående prydnad för Aftonbladet. Någon annan skulle helt visst aldrig kunnat falla på den absurda idén att skrifva 'enskildt meddelade' om uppsatser, bestämda för omedelbart offentliggörande i tryck.) Men sedan dess har man lyckligtvis kommit på det klara med, huru nödvändigt det är, att den estetiska grådaskigheten går hand i hand med den politiska. Nu talar man om 'talang, mycket talang, mera talang', som de gamla vännerna naturligtvis icke längre ha, och så finner man sig så fasligt chockerad af att de, såsom t. ex. fru Edgren, på ett alltför närgånget sätt behandla den konventionella moralen, som när allting kommer omkring ändock är en förträfflig sak. Svampen på!»

I själfva verket torde tidningen *Aftonbladets* sätt att handskas med den unga uppväxande diktningen vara något inom den svenska publicismens historia ganska enastående. Föga hedrande för bladet självt och de fruntimmer med eller utan kjolar, som lära ha regerat detsamma, var det också ödesdigert för den nya litteraturen. Må man betänka, hvilka följder detta nödvändigtvis måste medföra: att i en stor tidning utropas som

själfva de egentliga representanterna för den lefvande svenska dikten och nämnas i första ledet bland dem, af hvilkas medarbetarskap tidningen smickrar sig, och blott kort tid därefter, när tänkesättena inom det familjeråd, som utöfvat regimen på redaktionsbyrån, slagit om, helt enkelt köras på porten och till afsked kanske till och med erhålla hånfulla och skymfande anonyma recensioner i samma blad som förut offentligen erkänt sig hedradt af deras bidragande. Det var emellertid ingenting annat än detta, som var förhållandet mellan *Aftonbladet* 1884—85 och den unga svenska litteraturen! Det är ingenting annat än detta, som är den för sin stora gärning i Svenska Akademien nyligen invalde hr Gustaf Retzius' mellanhafvande med den svenska litteraturen!

I *Aftonbladets* anmälan för 1885 nämnas »*Bland Nordens mest betydande krafter*» på litteraturens fält Anne-Charlotte Edgren, Gustaf af Geijerstam, Ola Hansson och Oscar Levertin, och äfven förut hade författare som dessa ansetts som tidningens högt värderade medarbetare samt influerat på bladets kraftiga och varma uppträdande för August Strindberg och tryckfriheten under det bekanta *Giftas*-målet. Under samma år 1885 aflägsnas den ena efter den andra af dessa skriftställare. Och anledningen? Man upptäckte, att den stora kompakta majoriteten af publiken ännu icke var mogen för de nya tankar och åskådningar, hvilka gåfvo sin karaktär åt

dessa författares artiklar, och man beslöt självmant att gå majoritetens ärenden, så mycket hellre som en del helt och hållet privata förhållanden bidrogo att göra några af dessa herrar och damer mindre behagliga för en del medlemmar af Aftonbladets familje-ministèr. Lustigt och enligt hvad offren för de dåvarande Retzianska hysteriska attackerna försäkrat fullt träffande och karaktäristiskt har Ola Hansson i *Resan hem* skildrat *sitt* afsked ur *Morgontidningen* (*Aftonbladet*) vid den generalstädning som d:r Forssman (professor Retzius) företog i sitt organ:

»En dag, då han infann sig å byrån med manuskript, hände honom det dittills okända, att han till en begynnelse icke slapp längre än till entréen. D:r Forssman sköt ett par gånger igenom andra ändan af det aflånga rummet, med påfallande kutig rygg, som om den helst ville vända sig bort ifrån något obehagligt, och utan att hälsa på Truls. Omsider slapp denna emellertid in i det allraheligaste: frun var icke där! Och herrn stod fumlig och såg generad ut.

Truls (Ola Hansson) aflevererade sina manuskript.

— Ja, kandidaten har under min frånvaro skrifvit saker i Morgontidningen, som jag helst sluppit se i mitt blad.

— Så-å!?

— Ja, det har verkligen varit oss — — — hm, varit mig högst obehagligt att få till lifs sådant där, som kandidaten skrifvit, i min egen

tidning. — Han rättade upp sig till mod, under det han talade, och Truls stod till det yttre orörlig. — Hade vi, hade jag varit hemma, så hade kandidaten icke haft sådana fria tyglar, som kandidaten haft?

— Men hvad menar herr doktorn egentligen?

Truls hade verkligen ingen aning därom. Jo, det var en anmälan af en osedlig bok af Garborg, som Truls recenserat humoristiskt-sympatiskt, samt af en diktsamling af en viss stockholmsfröken Pettersson — eller kanske det var Lundström.

Doktorn fann tydligen situationen allt pinsammare; han stod röd i synen och spelade piano på bordskanten.

— Kandidaten har gifvit uttryck åt en rå uppfattning af kvinnonaturen. Och hvad kandidatens gyckel med fröken Petterssons dikter beträffar, så — — min hustru, som känner den unga damen, vet hvad hon går för, — — — och jag tycker sannerligen, att när man själf inte kan skrifva bättre dikter än kandidaten, så — — —

Truls iakttog en hårdnackad tystnad; det brände som feber i honom, men han röjde ingenting. Det uppstod åter en paus.

— Ja, kandidaten kan ju alltså förstå, att vi under dessa omständigheter icke gärna kunna ha kandidatens namn i vårt blad. Det vill säga, jag tror, att abonnenterna skola hålla oss räkning därför, alltså, — — — det var det jag ville

säga, hvar och en har naturligtvis sin öfvertygelse, men kandidaten inser, att vi icke gärna kunna bringa i vårt blad åsikter, som äro alldeles motsatta våra egna. — Jag råder kandidaten att lägga sig ännu ett par år i Lund och studera något grundligt, innan kandidaten uppträder med sina nya åsikter — slöt det oförskämdt.

Kandidaten slog knyck på nacken.

— Se, det är kandidatens namn, som vi inte vilja ha med. Annars kunde vi ju gärna då och då bringa ett och annat af kandidaten. Om kandidaten vill skrifva anonymt.

— Nej.

— Nå — då, — utbrast redaktören ursinnig, rotade i manuskriptlådan, samlade några luntor och räckte dem med en häftig gest till Truls, som tog dem, gaf hand och sade adjö, hvilket den andre besvarade med bortvändt ansikte.»

Herrskapet Forssmans ytterligare afskedshälsning erhöll Ola Hansson en tid därefter i form af en anonym recension af *Amorosa sensitiva,* där denna vackra lilla bok karaktäriserades såsom »estetik för utöfvarne af hemliga laster»!

I anmälan till 1886 års årgång reducerades namnlistan i hög grad, och nu dristade man icke ens angifva, att fru Edgren under det gångna året skrifvit i tidningen — i anmälan till år 1887 strök man slutligen kort och godt *alla* namn. Vid denna tid är i *Aftonbladet* reaktionsarbetet i full gång. Skymford och smädelser hagla nu ned på

herrar Levertin, Geijerstam och Ola Hansson och en författarinna af den rang som fru Edgren-Leffler utsättes med anledning af novellen *En sommarsaga* för en hel följd lika dumt hållna som perfida angrepp i form af insändare, af hvilka emellertid nog en del tillverkats på redaktionsbyrån.

* *
*

Den frontförändring, som *Aftonbladet* detta för alla vindkast som den förträffligaste flöjel känsliga organ, vidtog, var långt ifrån det enda eller ens det starkaste tecknet på att en reaktion hade inträdt efter 80-talets första års storm och oro och nydaning. Hvad var då orsaken till detta märkliga bakslag efter alla nybildningsrörelserna, efter all den oroliga kampen under periodens ungdomsår? Hvem hade förändrat medvinden till motvind och hvem hade låtit skeppet skifta kurs?

Helt säkert står man här inför skådespelet af en andlig försträckning. Man hade både trott för mycket på sig själf och litat alltför mycket på den allmänhet, hvilken man ville uppfostra. Dessa verklighetsdyrkare hade alltför mycket sett bort ifrån verkligheten och dess faktorer, dessa realister hade varit alltför mycket idealister, under det att de som själfva tagit det senare namnet på entreprenad långt bättre insågo

nödvändigheten att räkna med realiteter. »För något mera än tio år sedan fanns det i Stockholm en ungdom, som hade den entusiasm, hvilken fordras för att tro på möjligheten af en kamp mot det bestående», skrifver Gustaf af Geijerstam 1895 i den gripande uppgörelse med sig själf och sin ungdom, hvilken hån kallat *Medusas hufvud.* »Denna entusiasm hade till en del sin rot i missnöje med hvad traditionen skapat, och det kan icke nekas, att hos många framträdde den med en styrka, som ej såg ut att kunna dämpas af de fördelar, framtiden möjligen kunde erbjuda dem. Men hos andra var själfva missnöjet ingenting annat än obelåtenheten med att själfva vara tillbakasatta, och det var icke svårt att förutse, att när dessa individer kommo i tillfälle att intaga en position, skulle deras missnöje för dem själfva framträda som ett barnsligt minne, hvaraf endast för skam skull några fattiga rudiment skulle komma att kvarstå. Det löjligaste af allt var emellertid, att bland dessa unga män fanns det några, hvilka verkligen togo denna stora så kallade rörelse på allvar. Och så vidt jag kunde finna, leddes dessa män — kvinnorna voro i allmänhet mera praktiska — af ett slags obegripligt förstoringsbegär.

De förstorade nämligen allt, hvad som mötte dem i det lif, hvilket de dömde ur synpunkten af Ibsens *Brand* och evangeliernas fullkomlighetskraf. De förstorade sin beundrans föremål, och de förstorade alla lifvets dimensioner. De

kallade sig realister, och jag har alltid beundrat allmänheten, hvilken ej förstod, huru orealistisk denna realism i grund och botten var. Kritiken förstod dessa människors idealism — och behandlade dem därefter. Som gripna af ett raseri efter förbättringar, framsteg och allmänlycka, hälsade dessa ungdomar hvarje det minsta försök att rubba på de hårda band, hvarmed den moderna samhällsutvecklingen alltmera sträfvar att fjättra den personliga friheten, med en hänförelse, som om hvarje liten opposition varit en yttring af idealmänniskors dådkraft. Det föll dem icke in att granska motiven eller karaktärerna omkring dem. Med en uppriktighet, som föreföll mig tragisk, voro de beredda att med lif och själ försvara ända till sinnets adelskap hos hvar och en, hvilken drog sitt svärd mot det förkättrade samhället. Och de tycktes aldrig misstänka, att den, som stoltserat med ungdomens obesvärade hänsynslöshet, en dag kan axla den vida, alla rörelser gynnande mantel, hvilken döljer just kompromissen, som den hänsynslösa ungdomen en gång i sitt lättsinne afsvurit. För dessa många ögon blefvo pamflettister till hjältar, författaren till en tändande tidningsartikel en hvarje motstånd trotsande reformator, och den som skref en bok, fylld af hela det trosnit, som besjälade alla, blef en profet.»

Hur naturligt, att besvikelsen snart måste komma för en dylik förtröstan! Det kunde ju icke dröja länge, innan man upptäckte, att man

misstagit sig på vänner och missräknat sig på publikens vilja och förmåga att förstå! Och som järnridån efter ett lustigt skådespel sänkte sig ett obönhörligt förhänge mellan de unga och deras förhoppningar. Hvad man nu såg låg icke längre af rampljuset upplyst och förhöjdt i sin verkan, det elektriska ljuset hade kommit i stället, och allt visade sig nu skarpt, klart, kallt och nyktert.

Så fann man också snart reaktionen i full gång. Blickade man på de egna lederna såg man mästaren själf, August Strindberg, förbittrad af de dumma, skoningslösa och aldrig upphörande angrepp, som mötte honom på hans väg, göra sig skyldig till förvillelser och besinningslösa öfverilningar, hvilka ingen kunde gilla, och man såg personer, hvilka själfva en gång svurit de frisinnades sak, såsom den bekante hr Carl von Bergen, helt plötsligt byta om korten och gå öfver till de forna fiendernas läger. Ingenstädes märktes under dessa år någon ljusning, öfverallt blef det mörkare. In på rent privata områden skred förföljelsen mot dem, som förfäktat de frisinnades sak i litteraturen, och det gick så långt, att mer än en af dess målsmän kommo att se fruktan för ren nöd i ögonen. Är det underligt om stämningen vid dessa år, när 80-talet begynte lida mot sitt slut, blef trist och tryckande, och om denna stämning också förlänade det man producerade en prägel af tungsinne och grått lynne? Vände man sig till dem, hvilka

utanför litteraturen i egentlig mening voro förbundna med den litterära saken, mötte samma nedslående syn. Den frisinnade föreningen Verdandi i Uppsala, hvilken 1882 tillkommit såsom protest mot ett föga tilltalande akademiskt försök till tryck på ungdomen och tumning på yttrandefriheten, hade, med hur sneda blickar den än betraktats af de akademiska myndigheterna, dock i åratal verkat väckande och välsignelsebringande, men utsattes nu plötsligt 1887 för ett angrepp, som i oblyghet och dumhet söker sin like — med anledning af några i april samma år af föreningen föranstaltade diskussioner i den s. k. »sedlighetsfrågan» erhöll styrelsen af mindre konsistoriet, hvilket (om man frånräknar dess ransaknings- eller domsrätt i förseelser mot allmän lag) endast äger att »som handhafvare af universitetets discliplinära makt» bestraffa »liderligt, oordentligt eller lättjefullt lefverne» samt subordinations- och ordningsbrott, icke desto mindre »föreställning och varning» för att den ej hindrat uttalande af på utvecklingsläran grundade åsikter i sociala frågor. Och som man torde erinra sig följdes denna åtgärd af stipendieindragningar för misshagliga studenter och unga vetenskapsmän och af förföljelser mot lärde af radikal åskådning sådana som Knut Wicksell och Hjalmar Öhrvall, hvilka, hur framstående man än måste erkänna deras vetenskapliga förtjänster vara, likväl icke kunde förklaras såsom »i alla afseenden lämpliga» för erhållande

af akademiska poster. Vände man sig till folkrepresentationen, såg man hur den politiska reaktionen till och med stympat resterna af vår lilla beskedliga gammal-liberalism, och kastade man blicken på det intellektuella lifvet i hufvudstaden märkte man, hur en i början så vacker rörelse som den för kvinnans frigörelse råkat i händerna på de bakåtsträfvande själfva och af i alla andra spörsmål än den s. k. emancipationsfrågan öppet reaktionära damer i klubbar som »Fredrika-Bremerförbundet» och »Föreningen för gift kvinnas äganderätt» och i kuriösa »revyer» som *Dagny* gjordes löjlig och osympatisk.

Mot litteraturen själf hade det blåst upp en storm. Hätskhet eller i bästa fall likgiltighet i förhållandet till dikten och dess män har väl i alla tider karaktäriserat ett ständigt för verkligt förandligad kultur så främmande land som vårt, men sällan har detta så skarpt kommit fram som under 80-talet, detta i främsta rummet kanske beroende på att de unga författarna ett ögonblick förleddes att själfva flytta sin dikts tyngdpunkt från det estetiska in på det sociala — då en skriftställare vid denna tid skrifver »när en människa håller på att drunkna, så tänker man förr på att rädda henne än på att njuta af den vackra anblicken af den skummande forsen, och så länge större delen af mänskligheten håller på att förgås i laster och elände, har det lilla fåtalet lyckligare lottade annat att göra än tänka på att gå och förädla sig i skönhetsnjutningar», är ju

detta typiskt. Utfallen mot det bestående i religion och stat i den nya diktningens, och speciellt Strindbergs, verk hade länge retat och förargat — insändare i de konservativa bladen af signaturer sådana som »Lärare» och »Vän af det bestående» hade visat det. Efter juryns frikännande af *Giftas* mognade bölden. Sedlighetens entreprenörer påverka bokförläggarna och bokhandlarna, de unga författarnas förläggare hr Albert Bonnier förolämpas oupphörligt, och en ny bildad bokförläggarförening anger sig öppet som »censurförening». Tidningen *Vårt Land* grundlägges, med i ett af de första numren öppet uttaladt syfte att verka för skydd mot hvad den kallade »osedlig och smädlig litteratur» och en ej mera förstucken tendens att omstörta tryckfrihetslagen. Och den sorglustiga s. k. »sedlighetspetitionen» öfverlämnas nu till H. M:t! Undertecknad af 8—9 teologer, 2 högre militärer, 2 landshöfdingar, ämbetsmän, C. D. af Wirsén, grosshandlare, byggmästare, bokbindare och geschäftsmän hade denna petition oförsyntheten att jämra sig öfver att »den i sig själf (!) gagneliga tryckfriheten i synnerhet på senaste tider blifvit så hänsynslöst missbrukad, att tryckalster af den sedelösaste art under namn af skönlitteratur och att främja frihet, upplysning och framåtskridande ha börjat sprida sina förföriska läror» och nu »förvirra allmänhetens rättsbegrepp, beröfva den tron på Gud och hans heliga ord och sålunda göra skada för både tid och evighet» samt angriper efter en

del prat om att den visserligen ej alldeles bestämdt vill förhindra uttalandet af en afvikande religiös uppfattning, såvida denna nämligen är grundad på ärlig forskning och sanning, jurysystemet med tydlig indignation öfver den jury, som frikände Strindberg. H. M:t kunde naturligtvis icke göra någonting åt saken! Den som tyvärr visade sig mottaglig för påverkningar från sedlighetszeloternas håll var däremot dåvarande justitieministern som dels själf, dels genom lagberedningen gjorde upprepade, dess bättre oredinga och föga lyckligt affattade attacker på tryckfriheten och religions- och yttrandefriheten.

Vill man emellertid riktigt tydligt se, hur långt litteratur- och ljushatet kunde drifvas, bör man läsa en 1887 utkommen liten broschyr med titeln *Strindbergs-litteraturen och osedligheten bland skolungdomen. Till föräldrar och uppfostrare samt till de styrande af John Personne.*

Helt och hållet genomandad af en råhet, som verkar otrolig och af en fanatism, som kommer en att fråga sig om något dylikt verkligen kan ha skrifvits i våra dagar, söker först denna pamflett utan att göra något som helst bemödande att åstadkomma bevis helt enkelt dekretera, att »den i skolorna förekommande osedligheten» är en följd af läsning af den svenska realistiska litteraturen och föreslår därefter som medel mot eländet — att inskränka tryckfriheten. I tonens simpelhet och i obekymradt utslungande af anklagelser torde denna smutsskrift, hvilken en C.

D. af Wirsén haft panna att berömma, i den nyare nordiska litteraturen vara tämligen allenastående, och författaren, som numera lär ha kommit på bättre tankar har allt skäl att ångra utgifvandet af denna ungdomsförvillelse. Enligt hr Personne utgöres hela det egentliga innehållet i den moderna svenska litteraturen af uppmaningar till lössläppthet i sexuelt afseende — allt det öfriga är — som han uttrycker sig — att betrakta såsom »infattningen» och såsom »en fyllning, hvarigenom böckerna blifva tjockare och dyrare.» Det är i denna dager som den unga diktningens kraf på sedlighet och moral i modern och djupare mening äfven på de könsliga områdena visar sig för denne asket, som med grotesk och Tartuffeartad viktighet berättar, att han själf till dags dato lyckats bevara sig »ren» och som upptänd af sitt nit alls icke bekymrar sig om att dock en afsevärd del af den alstring han betitlat »strindbergslitteraturen» alls icke sysselsätter sig med det erotiska. Frågan om ett dylikt stridssätt är hederligt eller icke, det är som Gustaf af Geijerstam uttryckte det i sitt svar *Hvad vill lektor Personne?* helt enkelt frågan, »om det är hederligt eller icke hederligt att angripa antagonister genom att beljuga dem.»

Endast ett par prof på oresonligheten och den exempellösa grofheten i den för de tider hvari man lefde, ytterst karakteristiska opus må anföras. I en af *Giftas*-novellerna hade Strindberg skildrat en skriftställares samlif med sin

hustru, detta ger genast hr Personne anledning att kalla berättelsen självbiografisk och med kursiv konstaterar han i sin broschyr: »*Hr Strindberg nedskrifver för att få bröd hallucinationer och fantasier alstrade af hans febersjuka och öfverretade hjärna, och han försörjer sig själf, hustru och barn med att offentligt i skrift smutskasta sin hustru.*» Om Strindbergs och en del af den unga litteraturens dåvarande förläggare, Albert Bonnier skref Personne, att han antagligen utöfvade sin verksamhet för att judarna skulle skonas för litterär satir, och smakfullt tillade han: »*för min del kan jag icke inse den moraliska skillnaden mellan en sådan förläggare och en tjufköpare eller bordellföreståndarska.* Bokhandlarna hotas med åtgärder därför att de i sina fönster annonsera färska arbeten med öfverskrifter som »*Nyhet!*». Som osedlighetsalster angripas Ny illustrerad tidning och kalendern Svea!

Man kunde tro, att ett dylikt för sin upphofsmans dåvarande begrepp om heder och moral tillräckligt karaktäriserande opus icke kunde annat än af allmänheten anses som rekommenderande för just dem hvilka där angrepos — förhållandet var dock helt annat. Författaren till pamfletten bemöttes af tidningarna nästan utan undantag med all aktning och höflighet, och möten utlystes, där de af hr Personne föreslagna extraordinära åtgärderna för att dämpa »osedligheten» diskuterades och vunno anklang. Det blef ett skrän i hela hjorden — tryckfriheten, detta stora arf från

fäderna, skulle nu inskränkas och stympas, bokförläggare och bokhandlare, hvilka sysslade med modern litteratur skulle boykottas och de unga kämpande diktarne behandlas såsom hvad Personne fint och smakfullt kallade »trashankslitteratörer». En hel skallgång sattes i gång mot litteratur och konst, och det var faktiskt, att man gick omkring i husen och ville utrota böcker, hvilka på titelbladet buro ett förhatadt namn, men i sig själfva voro särdeles »oskadliga».

Och härtill — under allt detta syntes det som om döden skar ned omkring de unga. Med ej långa mellanrum aflida Hjalmar Öhrvalls och Oscar Levertins hustrur. Två händelser är det emellertid som med sina mörka skuggor verka nästan symboliskt och som tryckte ner kanske mer än något annat — Victoria Benedictssons själfmord i juli 1888 och den ungefär samtidigt inträffande Josephsonska tragedien. Hur skulle det ej kännas detta, att hon den stora lifsskildrerskan, hvars kärlek till tillvarons friskhet och dagens sol var stark som ingen annans, en morgon låg där fallen för egen hand i ett hotellrum i en främmande stad med främmande människor! Och hur skulle det icke gripa med handen om hjärtat, detta att den store lifsberusade och våldsamt glödande målaren plötsligt miste lusten att föra pensel och lusten att lefva! Hans öde, skref flera år senare en svensk diktare, »växte inför min fantasi till något symboliskt, en stor fara,

hotande alla dem, hvilka sökt ett mål, som låg högt... Ty det är en lögn, att de bästa individerna bestå i den vilda kamp, som är allas mot alla. I denna strid duka de bästa under...»

Det var två goda kamrater, som ödet slagit. Två oförgätliga vänner, som lifvet brutit ner. Det bragte till tankar, grubbel och svårmod. Det lamade armen, som skulle skrifva, och gjorde hjärtat, som skulle dikta och drömma, beklämdt. Och det var som om mörkret stod svartare än någonsin omkring den lilla kretsen.

NYA BRYTNINGAR OCH BLICK TILLBAKA.

SKYMNING hade bredt sig öfver alla ansikten och tvifvel lamat alla viljor under de år, då 80-talet löpte ut. Den gamla entusiasmen och den gamla febern hade domnat ned i askan, och ofta var man knappt själf längre riktigt med i hvad man skref. Som en lustig trumpetstöt, som en trotsig trumpethvirfvel hördes då sång af en het och hög stämma, som i all nedstämdheten och allt det gråa fann ett trotsigt nöje i att prisa lifvet och lifvets glädje.

Våren 1888 låg det i bokhandlarnas fönster en volym af ett nytt, hittills fullkomligt okändt namn. Det var *Vallfart och vandringsår* af Verner von Heidenstam. Ingenting kan bättre visa, hur fjärran från all dogmatisk självtillräcklighet och ortodox inneslängdhet man i själfva verket nu var, än det mottagande denna diktsamling rönte. Sällan har väl en ny diktare af icke meningsfränder blifvit mera generöst hyllad. »Realisterna»

skyndade sig att räcka handen åt denne poet, som roade sig med att nämna sig »idealist», de af lifvets elände och dagens armod nedtryckta skyndade sig hälsa som kamrat och broder denne lifsglädjens »miles gloriosus» och denne rebellskald som klagade öfver att

vårt släktes barndom drog förbi,
och hvilan blef en plåga.
Vi togo arbetsblusen, vi.
Vi smida och vi såga.
Vi stå till knät i hyfvelspån,
men fliten slog till sist ihjäl
den late vildens glada själ
och halp oss likväl aldrig från
hans sjukdom och hans hunger.

Berodde det på något annat än att man innerst förstod, att denne man med sina hugskott, sina paradoxer och sitt gyckel, dock i botten var danad af samma lera som man själf, och att all denna trotsiga lust och hädiska glädje som stormade och skrattade i hans strofer dock i grunden icke var annat än ett mera kompliceradt och mera raffineradt sätt att dölja den invärtes gråten och den sorg som bodde därinom, att denna himmelsstormande tillbedjan af forntiden och det antika lifvet, att denna stolta flykt tillbaka mot det redan gångna icke var annat än ett nytt sätt att uttrycka ledan vid de samtidas futtighet? Det finnes många sätt att vara spegel för sin tid, och den som i äckel och leda helt och hållet vänder bort

sitt ansikte är det icke mindre än den som samtiden inspirerar till satir och ironisk dikt.

Var *Vallfart och vandringsår* ett glänsande uttryck för en stark och stolt konstnärsvilja, måste den polemiska broschyren *Renässans*, i hvilken Heidenstam året därpå utvecklade och fullföljde de från de samtida författarnes afvikande meningar, hvilka på vers predikats i diktboken, anses som långt mindre lyckad.

Hvad är det nämligen Verner von Heidenstam deklarerar i denna lilla skrift, liksom senare i den tillsammans med den forne »realisten» Oscar Levertin utgifna *Pepitas bröllop?*

»Såväl inom litteraturen som inom de bildande konsterna äger endast en skola sundhet och lifskraft så länge hon ännu hyser hopp att i *sin* riktning kunna utföra något som ännu är ogjordt.

Så snart skolan icke längre äger ett sådant hopp, inträder en tid af stiltje, af långsamt bortdöende, af liflös efterbildning, eller också följer hastig kris. De nya talanger som framträda vägra att följa skolans program. De brinna af otålig längtan att manifestera sig själfva, att göra en själfständig insats, att, med ett ord, frambringa något relativt nytt. Som det emellertid icke längre finns något nytt att uträtta inom den till mod förstenade skolan, öfvergifva de henne, upptäcka och angripa hennes sårbara punkter samt vika af i rät vinkel mot den af henne utstakade vägen. — — —

Fråga är nu om naturalismen, åtminstone hvad litteraturen angår, icke redan når den kritiska punkt, där ursprungligheten och ungdomen sluta samt efterklangen och ålderdomskrämporna taga vid. Smaken är ett hjul, som går rundt och plötsligt lyfter i dagen den sida, som nyss vändes mot marken. I vår tid, som utmärker sig för nervös

brådska, tycks detta hjul snurra ännu fortare än till förene. En viss stiltje har redan visat sig inom den naturalistiska strömningen, och detta är ett ominöst tecken. Har naturalismen ännu något nytt att öfverraska oss med? Näppeligen».

Hvad är det nu, som så starkt bär emot i detta heidenstamska resonnemang? Heidenstam uttalar först med en viss pretention, liksom om han sagt något nytt eller öfverraskande, det välkända faktum, att en »skola» endast existerar till en tid och sedan ersättes af en ny. Men hvad Sverige beträffar, — och Heidenstam erkänner det strax själf — har någon naturalistisk skola i egentlig mening icke utbildats, och självfva ordet »skola», med allt hvad det rymmer af innestängdhet och trånghet, synes rätt föga på sin plats, beträffande de litterära verkliga renässansrörelser, som inföllo under 80-talet — hur de oefterrättlige än då som alltid talade om »partier och »kotterier» och »inbördes beröm» (ehuru en svensk författare under skedet i fråga med bestämda fakta kunde bevisa, att de af de unga skriftställarna skrifna litterära karaktäristiker, hvilka främst ådragit dem beskyllningar för det sistnämda i så godt som hvartenda fall, varit affattade innan kritikern och föremålet knutit bekantskap.) Hvad dessa skriftställare än kunde ha gemensamt, det de i främsta rummet ville, var deck att stå för sig själfva.

Och är ordet »naturalism» ens på sin plats i en karaktäristik öfver 80-talets diktning? De skarpsinniga granskare, som efter läsningen af

det nyutkomna *Röda rummet* »med trygghet kunde påstå att ingen sundt kännande och sedligt tänkande läsare skall lägga arbetet ifrån sig utan en känsla af obehag, leda och tyngd eller utan att beklaga, att verklig talang där blifvit bortslösad och utan en uppriktig önskan, att författaren må bättre och värdigare använda de gåfvor han tvifvelsutan (!) fått», de kunde ju ha en viss rättighet att vid hvarje upptänkligt tillfälle slå omkring sig med den Zola de aldrig läst, men år 1889 borde det varit mer anledning att beklaga bristen på inflytande från modern fransk diktning än jämra sig öfver någon imaginär öfverdrift i detta afseende.

Den franska naturalismen,den enda något så när följdriktiga naturalismen, var — som Zola själf skref en gång—först och främst och hvad den svenska realismen icke var »en oundgänglig reaktion mot romantikens lidelsefulla öfverdrifter». »Man kastade sig in i tillvarons banala gång, man uppvisade alltings tomhet och sorglighet för att protestera mot de romantiska arbetenas dåliga apoteoser och falska stora känslor.» Den nya svenska litteraturen kunde ju icke bilda reaktion och protestera mot en romantik, som sedan decennier låg hos de andra döda och hvaraf man numera endast hörde spröda och anspråkslösa efterklangstoner, hvilka just ingen opposition påkallade, allra minst i form af en hel litteratur.

Den franska experimentella romanens anspråk på vetenskaplighet har den svenska realis-

men heller aldrig delat. När Zola förklarar, att »uppgiften numera är densamma för skriftställaren och för den lärde» och att hans egna stora volymer »ha till syfte att visa hur en lidelse förhåller sig till en viss social milieu» och att de skola göra »att man den dag, vi äga denna lidelses mekanism, skall kunna behandla den och förminska den eller i alla händelser göra den oskadlig» och när han stolt tillägger: »se, där den praktiska nyttan och den höga moralen af våra naturalistiska verk, där vi experimentera på människor, sönderplocka och hopsätta bit för bit den mänskliga maskinen för att låta henne funktionera under inflytande af milieuer . . .» är denna anspråksfullhet och detta kraf på kyligt vetenskapligt experimenterande och lärd vivisektion inom litteraturen i botten rätt främmande för 80-talets svenska diktning. Ett praktiskt syfte eftersträfvade väl också ofta denna och gjorde det till och med stundom i allt för hög grad, men det är omöjligt undgå märka grundskillnaden mellan en af en ny och allvarligare moral gripen människas veka öga och lust att räcka handen åt nödens och det stora lidandets barn å ena sidan och å den andra den självdeklarerade vetenskapsmannens lärda nyfikenhet och obarmhärtiga sond.

Hvad Verner von Heidenstam för öfrigt i samband med talet om naturalismen yttrar om att »naturalismens framställningssätt öfver hufvud taget alldeles icke torde passa för svenskt lynne» att hvad som hos den samma nödvändigt måste

stöta oss, det är, visserligen icke dess »drastiska framställning och brist på fruktan för det ohöljda», men så mycket mera »den objektiva, osmyckade verklighetsskildring, som är — eller som ur ren naturalistisk synpunkt åtminstone *bör* vara — naturalismens grundprincip»; — förefaller rätt tvifvelaktigt och framgånget ur den lust att syntetisera och förenkla, som ofta utmärkt den geniale och excentriske diktaren och som stundom lämnat mera förvånande än just hållbara resultat. Hvarför får icke t. ex. Gustaf af Geijerstams novell *Ute i skären*, som Heidenstam för öfrigt berömmer, hedern att nämnas svensk och karaktäriserande för svenskt lynne? Är endast det sprakande, ystra och lätt frivola »svenskt», måste i Heidenstams öron en vanlig svensk middagskonversation klinga i hög grad »utländsk». Skulle inom svenska litteraturen endast durtonerna hos Tegnér det gällt muntra och skarpt konturerade hos honom vara svenskt, hvad gör han då af Almqvist? och Geijer? och så godt som alla våra andra diktare, på hvilka Heidenstams karaktäristik af det svenska lynnet endast föga passar in. Det kan ligga en hel del falskt i detta sätt att generalisera, i synnerhet i en tid då murarna mellan de olika landen dess bättre ej mer stå så tjocka som förr, och hvem af oss har icke träffat t. ex. en ryss eller en fransman, med hvilken han känt sig ha långt mera gemensamt än med många af de kära landsmän, som promenera på Sturegatan och utanför Rydberg? Hvad beträffar den fri-

modiga och klarögda, alla åthäfvor och alla bråkigheter försmående enkla verklighetsdikten, hvartill grunden lades hos oss under 80-talet förefaller det mig, som om den vore det vackraste slag af litteratur, som numera låter sig tänkas och äfven den af hvilken vi mest ha behof.

På det hela taget kan det sägas, att de båda små litterära »uppgörelserna» *Renässans* och *Pepitas bröllop*, hvilka för öfrigt äro genomgående roande och lustigt skrifna, framträdde med större pretentioner än deras idéinnehåll måhända berättigade dem till. Den relativa anspråkslösheten af det sistnämda påvisade förträffligt Tor Hedberg i sitt genmäle *Glädje!* en liten fin skrift, där den onödigt »poetiska» formen blott borde varit borta. Rättvist karaktäriserades den lilla fejden af Georg Nordensvan på följande vis i ett bref till *Finsk tidskrift* af december 1889: »V. von Heidenstam ropar i sin broschyr *Renässans* på denna lifsglädje, som han saknar, och Tor Hedberg svarar förståndigt i *sin* lilla ströskrift med titel *Glädje!* att glädjen måste komma *efter* arbetet och att framtidens arbetare ännu ha mycket ogjordt. Heidenstams uppsats har här gjort rätt mycket väsen af sig. Af högerns kritiker ha några skyndat att räcka honom handen, därför att han uttalar sig mot gråmåleriet inom litteraturen och därför att han spår naturalismens undergång, alldeles som hade någon trott, att den diktformen var odödlig eller den absolut rätta, och så blunda de för hans radikalism, hans Zola-

beundran och hans flerstädes omtalade vänskap för den hatade och fruktade Strindberg. I det stora hela är det alls intet nytt uppslag i Heidenstams programartade och väl anspråksfulla broschyr. Han vill — han som andra — att författaren skall sträfva till själfständighet och att landets litteratur likaså skall söka bevara sitt nationella lynne och akta sig att bygga på förebilder från utlandet. Att vi böra hålla oss glada är nog önskligt, och det är i alla händelser roligare att skratta än att gråta; men äfven om en eller annan af de författare, som följa modets kraf, nu skulle göra en frontförändring, så tror jag, att denna ej kommer att ha något afgörande inflytande på vår litteraturs hållning. Det har aldrig varit farligt med vår svenska naturalism och ännu mindre med vårt litterära — och till en stor del imaginära — partiväsende; och hvad det beträffar att måla i grått, så behöfver läsaren endast tänka efter, och han skall finna, att världsåskådningen i de våras böcker ej varit så grå som Heidenstam och hans eftersägare påstå. Hvartill tjänar det för öfrigt att agitera för det ena eller det andra sättet att skrifva? Låt författarna skrifva så fritt och obundet som möjligt, och uppmuntra dem, så att de kunna lefva på sitt arbete — då skall personligheten säkert komma fram. Men att litteraturen då skall bli endast 'lek och skalkaktighet', det vill jag ej hoppas.»

Nej, att en reaktion skulle inträffa gent emot naturalismen, det visste man förut, eftersom den

börjat i Frankrike redan under 80-talets första år och eftersom den för flera år tillbaka afhörts äfven i Sverige. Det sanna och goda i Heidenstams lilla »stridsskrift», hvilken dock kom alltför många år försent för att kunna sägas medföra något i verklig mening nytt, det var däremot dess betonande af det konstnärligas vikt för diktningen, detta konstnärliga, hvilket den en tid här florerande tendensdikten hotat att hardt när landsförvisa.

Hur hade den då uppkommit denna förbittradt ensidiga riktning åt det tendensiösa och huru hade litteraturen till den grad kunnat komma på afvägar, att man glömde det som dock är det viktigaste i ett diktverk — konsten?

Trötta på en urvattnad, saftlös och verklighetsskygg diktning, leda vid dammiga böckers gamla lösa mat, längtande att öfvergifva den långhåriga trådslitna poetens traditionella vindskupa med dess små sorger, privata glädje och för album lämpliga versskrifning, vände de flesta af tidens unga skriftställare beslutsamt rygg åt allt det i det gamla som de icke kunde annat än finna smått, instängdt och förkrympt, och öppnade i stället lidelsefullt armarna för alla de nya tankar, hugskott och projekt, hvilka den gången begynte röra sig i hjärnor och tidningsspalter. Hvem ville icke vara med i denna vårens och det spirandes tid, när allt det gamla mönstrades ut och vräktes ned, hvem ville hålla sig undan från det stora arbetet att uppbygga

ett nytt rike? Hvad var det längre bevändt med poem och historier, om de icke gjordes till klingor och spjutspetsar, skarpa och goda för drabbningen? Det litterära verket skulle vara en bataljplats, en talarstol, en ledare i ett dagblad. Föraktet för alla litteraturens gamla konventioner och schabloner dref en att älska det betecknande och brutala ordet, ordet som ännu doftade från den gata, där det upptagits, de onötta och nya fraserna, varma friska och ungdomliga, som folkets egna barn, ogenerade och respektlösa som de. Men allt för snart gick föraktet för litterär konvention öfver till förakt för litteraturen själf och missaktning för det litterära arbetet. Problemen skulle sättas under debatt, hade ju Georg Brandes sagt, men så förifrade man sig, gjorde tendensen till groft fattad lösen och började slutligen glömma bort, att allt detta dryftande af spörsmål, reformifver, lust att dra strå till det allmännas stora stack dock icke i och för sig kunde göra en bok till ett konstverk. »Det arbete, som icke i sig innebär en sträfvan, en nyttighetsafsikt, blir ett onyttighetsverk, en död produkt», deklarerade en författarinna under perioden, och hon uttryckte meningen hos många.

Det var en tid af utilism! »Diktaren i vår tid skall vara en arbetare i kulturens tjänst», skref en kritiker, och äfven verkliga poetnaturer, hvilkas enda uppgift borde varit att dikta och skildra människoöden, rycktes med af denna sträfvan efter att göra »nytta», och denna ljusa,

men exalterade tro på den personliga insatsens betydelse i den stora kamp, som nu begynt efter att klarlägga orsakerna till det mänskliga eländet och efter materialierna till den nya goda samhällsbyggnaden — som man väl knappast själf hoppades få se, men hvilken man drömde för dem, som kommo efter.

Farväl alltså, du det skönas värld.
med svala floder och lunder gröna!

skref nu en skald som August Strindberg, och obevekligt utmönstrade han konsten ur det samhälle, på hvars tillkomst han den gången trodde. »En sådan onyttighet som Peterskyrkan skall aldrig göras om, och ingen Rafael skall få tid att utbildas, när alla måste direkt anskaffa existensmedel och icke vara uppassade. Skall det bli tråkigt att lefva i världen då? Ingalunda. De som tycka så nu, de få aldrig se den världen. Och den enda rena glädjen i världen, som består i en stark kropp och vissheten om existensmedlens tillräcklighet, skall ersätta alla griller om det där 'högre'.» »August Strindberg har», förklarade en samtida kritiker, »fäst sin blick så starkt på den härskande sociala nöden, att han icke vill veta af något arbete, som ej direkt syftar till att lätta denna nöd. Hvarje vetenskapsman, menar han, borde lämna sin vetenskap, hvarje skald sin diktning, hvarje konstnär sina konstverk, hvarje rik sitt förvärf — och alla skulle de rusa till-

sammans och bilda en stor och entusiastisk kohort, som icke skulle hafva annat mål än de sociala olyckornas botande. För detta stora mål skulle skalden offra sin dikt, konstnären sina taflor eller statyer, vetenskapsmannen sin vetenskap. Och detta har August Strindberg för egen del försökt att göra. Han har försökt att lösa tidehvarfvets gåta, han har skrifvit nationalekonomi, han har skildrat det nya samhället, sådant han tänkt sig det. Han har försummat att afsluta *Svenska öden* för att få skrifva *Likt och olikt.* Och i flera af sina bästa berättelser af senare datum har han brutit sönder hela den konstnärliga formen för att få säga en eller annan af de 'sanningar', utan hvilkas sägande Strindberg aldrig skulle ha funnit lugn hos sig själf. Men en asketisk drift är det, som förmått August Strindberg att ägna sitt arbete åt lösandet af de stora samhällsproblemen. Ty hvarför gör han detta? Jo, därför att han icke anser sig äga rätt att sträfva efter diktarens rykte, medan tusenden och millioner och åter millioner i världen omkring honom hafva för mycket för att dö af svält, men för litet för att egentligen kunna lefva. Det är en kolossal uppoffring, som ligger i ett dylikt handlingssätt.»

Äfven den som själf älskar litteraturen och den goda konsten alltför mycket för att riktigt kunna hålla af ett dylikt utilistiskt åskådningssätt i fråga om dikten och dess mål, kan icke annat än erkänna det vackra och verkligt stora

i denna lust att sträcka ut armarna åt mänskligheten och känna sig förödmjukad inför den ädelhet i vilja och syfte, som utgjorde dess grund. Dock det ljusa och älskvärda som fanns i ett betraktelsesätt som detta gick endast alltför fort bort. Dessa unga skriftställare, som ifrade för att införa ny moral och nytt åskådningssätt inom lifvets alla förhållanden förgingo sig inom kort i betänklig grad. Ett förbund af diktare, hvilka ville afskaffa kristendomen, nedrifva tron på samhället som en gudomlig inrättning och tron på moralen såsom evig och fastställd borde naturligtvis från det beståendes sida kunnat vänta sig litet af hvarje, och att det mottagande de rönte också blef mera hetsigt än intelligent, är visadt. Men i stället för att med jämnmod bära detta, gjordes de häraf än hänsynslösare och förbittrades än ytterligare. Förträffligt har grefve M. Prozor i en uppsats i *Mercure de France* just med tanke på den skandinaviska litteraturen skildrat hur det så småningom börjar jäsa öfver i kärl, som fått alltför många törnar på vägen. Nationalanden, som representeras af diktarna, konstnärerna och den entusiasmerade ungdomen, finner sig innestängd i en social kropp. hvars tröghet hindrar dess flykt. Och om den än då och då framkallar hänförelse hos massorna, så varar dock denna blott en dag eller två och leder icke till något resultat. Under sådana omständigheter skärpes de produktiva andarnas kamplust och antar en otålig, febril och hatfull

karaktär. Och detta hat vänder sig mot allt som stryper äregirigheten, knäcker modet, lamar det andliga lifvet, det vill säga mot samhället, dess auktoriserade representanter, dess lagar och dess moral. Det är detta hat mot det bestående, som när det ej lyfter sig till stark satir och öfverlägset löje och hån, sätter en ofta naiv och stundom obehaglig prägel på en del af 80-talets litteratur, det är detta hat, som skapar den nu oändligt ledsamt verkande »indignationslitteraturen». Det är detta hat som förvandlar en del författare, som en gång drömde om att röja plats för en ny och väl icke släpphändtare moral, till nihilister och motbjudande nivellörer, för hvilka de båda ruskiga godtköpsreformatorerna och godtköpsvivörerna kadett Jarmann och stenograf Eek i Jægers *Kristiania—Bohême* kunna stå som typerna och för hvika det af Hörup uppfunna ordet »reformidioter» är det bäst karaktäriserande epitetet. I Sverige röjde sig detta hatiska, obarmhärtiga och inhumana lynne framför allt i damlitteraturen, dessa i de flesta af kvinnor skrifna noveller och skådespel med ämne hämtadt från förhållandet könen emellan, af hvilka de flesta derivera från Ibsens *Brand* och *Dockhemmet* (med *Vildanden* upphörde som bekant Ibsen att »tro på kvinnan») och hvilka nu döda och dammiga sofva på hyllorna för att aldrig mer stå upp, slagna till marken af sin egen brist på rödt blod och mänsklighet.

Opposition mot denna torra och mot den nya litteraturens anda i botten så stridande riktning

afhördes dock snart, och de verkligt betydande förmågorna deltogo sällan eller aldrig i dessa förlöpningar. I den pigga och välskötta göteborgska kvinnotidskriften *Framåt* för 1886 satiriserade den käcka unga Stella Kleve öfver »efterklangs- och indignationslitteraturen i Sverige» med ett så kvickt öga och ett så hurtigt humör, att uppsatsen trots en del påtagliga orättvisor särskildt mot fru Agrells i flera afseenden dock mycket förtjänstfulla skådespel än den dag i dag har kvar sitt värde som träffande karaktäristik och tidsbelysning:

»Ibsen har mycket på sitt samvete; — hade han bara ett ögonblick kunnat ana, att hans käcka *Nora* skulle bli moder till en sådan härskara af moraliskt förfördelade och undertryckta damer, så tror jag, att han till hvad pris som helst låtit henne stanna i sitt »Dukkehjem» och dras med mannen, så godt hon kunnat. Därnäst är det Otto Benzon, som får bära ansvaret. Håren skulle resa sig på hans hufvud, om han visste, hvilka följder hans muntra *Skandale* har dragit öfver den teaterbesökande stockholmspubliken. Afton efter afton vackla ett par stackars förförda offer öfver tiljorna i 'Nyan' och 'Dramatiskan' och eländiga manspersoner med erotiska tendenser och ohjälpligt förmörkade moralbegrepp stukas till jorden under patenterade slutrepliker. Ja, är där i Danmark någon högerman, som har lust att taga en riktigt raffinerad hämd öfver utfallen i *Provisorisk*, så skall han bara stapla

upp för herr Benzon alla fru Agrells dramer — enakts, tvåakts och treakts — plus fru Bartelsons *Efterspel* och Bärgtoras *Kärlek* — och kan han tvingas att läsa igenom dem, följa sin egen *Karen* genom alla namnförändringar och förvandlingar ända in i tredje och fjärde led, tills hon blir färglös och afbleknad som en skugga, så tror jag nog den kvicke skämtaren skall känna sig grundligt ångerfull och ohygglig till mods.

Det är som sagdt blott i Sverige denna slags efterklangslitteratur florerar. Man skulle tro, att de svenska herrarna, om de än voro några rena vidunder af moraliskt fördärf, vid det här laget skulle blifvit helt och hållet omvända, bara af ren förskräckelse för att icke kunna sätta sin fot i en teater utan att strax en eterisk och förädlad gengångerska från deras egen förmodade förtid, förebrående stirrar emot dem bakom ramp-lågorna.

Fruarna äro värst. Snart kunna de icke berga sig smekmånaden ut, förrän de skrifva en eller annan liten novell, eller åtminstone en liten oratorisk situation — bara en liten en, på femtio sidor — med *han* och *hon* på hvar sin sida, om ett nattduksbord, och med en slutreplik, som med sina två eller tre rader obarmhärtigt blottar samhällets hundrade lögner och missbruk och för den uppskakade läsaren öppnar ett oändligt perspektiv af oförrätter och elände.

Herre Gud, det är naturligtvis sant allt, hvad de säga — samhällslagarna äro allt för milda mot mannen och allt för stränga mot kvinnan

— men nu veta vi ju det alltsammans. Det faller icke längre någon normalt begåfvad människa in att neka, att en kvinna som *Karen* har ojämförligt mera sedligt värde än både *v. Ahnskjold* och *Etatsrådinnan* — denna sak är man redan teoretiskt öfverens om — och längre än till *teori* kunna vi då väl icke vänta att komma för det första. Ibsens järnhand drog så starkt i stormklockan, att till och med den döfvaste måste vakna; Otto Benzon syltade så väl in problemet i 'Brandere' och attiskt salt, att han med lätthet fick de bittra pillerna att gå i folk och lockade kälkborgarna att skaka på hufvudet och gapskratta åt sin egen inskränkthet och begreppsförvirring; — och fru Edgren ändtligen gaf form och uttryck åt kvinnornas egen berättigade indignation. Men nu är det sagdt. Det är dryftadt i hvartenda hus, på talarestolar och i balsalonger, och hvar enda fördomsfri människa med klar tankegång ger naturligtvis dessa kvinnor rätt. Det är *sagdt* — låt oss då ändtligen slippa att oupphörligt höra det om och om igen.

Eller inse de icke dessa damer, som alla mera äro besjälade af ädelt nit för kvinnofrågan än egentligen utrustade med någon större litterär begåfning, att ju mera man bråkar med och omsäger denna sak, desto starkare skall reaktionen bli, ja, att de rent ut riskera, att alla deras verkligen goda bemödanden dränkas i böljor af skratt. Ty att en reaktion *skall* komma, det är där icke längre fråga om, eftersom den redan har börjat.

Naturligtvis kan det sägas mycket om världens dålighet — det är icke tvifvel om *det* — men det är nu en gång ett så svårhandterligt, jag skulle vilja säga 'personligt' ämne, att det alltid får behandlas med varsamhet och framför allt med en viss klokhet. Och *roligt* är det då icke precis heller i längden, det kan då ingen tycka. Genom att på detta vis allt framgent, i så starka — och nästan alltid de *samma* — ord ohejdadt ge fritt lopp åt sin indignation, komma de ärade damerna att mot sig framkalla *männens* indignation, hvilken så i sin ordning kommit att alstra en litteratur. Denna kan bli farlig, då ämnen ej äro svåra att finna — sällan är det ju den *enes* skull att *två* fela — och då motpartiet dessutom förfogar öfver bra mycket skarpare pennor än kvinnorna. — Man kan ej vänta, att männen — om de än medge, att det på det hela är rättvist i all evighet skola tåla sig med att bli ställda i skamvrån och skrupensade upp som skolpojkar; — uppslaget till reaktionen är redan gifvet, Strindberg har skrifvit *Giftas*.

Jag vet, att den som säger detta måste bränna sina skepp och bereda sig på det värsta, ty allt hvad som angår vår heliga, inhemska problemlitteratur, det törs man ju aldrig säga ett ord emot, såvida man vill anses för en person med fosterlandskärlek, högre intressen och nobla principer. Jag säger icke heller något *emot* — Gud bevare mig väl! — Nej, men jag påpekar bara med allra största intresse för 'saken', att

när öronen väl vant sig vid veropen från 'de stummes Leir', göra de också mindre intryck. När ett problem en gång blifvit så dryftadt som detta, så har det spelat ut sin roll i *litteraturen*, och den författare, som i det oändliga blir vid att behandla det, blott för att få ge uttryck åt sin egen indignation — den riskerar att i stället för intresse för saken väcka ledsnad, ja ovilja, ty — *tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux.*»

Allvarligare och djupare griper Ola Hansson in på frågan på ett ställe i en samma år och på samma plats publicerad uppsats öfver Paul Bourget: »Vi ha här hemma en problemdiktning, hvilken hotar att förstöra hela vår unga vitterhet, och som enligt min öfvertygelse kommer att leda hela den nya rörelsen ut i karrikatyr, om det icke i tid påpekas, att den i självfva verket alls intet har med skönlitteratur att skaffa. Man uppställer det hela som en schackuppgift med spelpjeser i stället för människor; man klipper ut några karrikerade pappfysionomier utan annan ärelystnad än den att så mycket som möjligt upprepa sin buktalareförmåga, man anser komposition vara något gammaldags och stil för affektation och snobberi, blåser upp sig till ihålig patos i brist på fyllig känsla och *vill* vara indignerad endast därför, att den ädla indignationen må ligga som en gloria kring ens kälkborgarhufvud. Det finns härhemma en hel skara skrifvande människor, som misshandla och vanställa diktningen med dessa problem. Och det är ett

bevis på hur naiv och bedröflig smaken i litterära frågor är, att dessa problemmänniskor äro de enda i den samtida svenska litteraturen, som funnit nåd inför den stora allmänheten och kritiken. Att behandla 'sociala problem' — och andra 'problem' — har blifvit högsta fashion, i litteraturen och konversationen — om man nämligen bortser från de allra mest mastodontiskt konservativa, hvilka väl alldeles kunna lämnas ur räkningen, då de icke längre spela någon som helst roll. Det är problemlitteraturen, den stillösa, jargonartade, urvattnade, dödt hopkonstruerade problemlitteraturen, med smak af salong och tevatten, som nu dominerar. Diktarna måste vara moralister, om det skall vara något bevändt med dem, få icke vara något annat, det är det enda som duger. Det är ett enda oändligt moraliserande, i böckerna och pressen, ett hopande af Per- och Pål-resonnemang och tantmessiga moralkakor. Att skrifva en bok från rent psykologiskt-konstnärlig ståndpunkt har ännu icke gällande kurs här hemma. Man *får* icke se på lifvet och människorna med psykologens och konstnärens ögon. Men förr än denna dogm spränges, få vi ingen verklig ny vitterhet i Sverige.»

Och i sina våren 1887 i Göteborg, Helsingfors och annorstädes hållna föreläsningar öfver Emile Zola yttrade Gustaf af Geijerstam varnande och förnuftiga ord om det tendensiösa i den samtida svenska litteraturen:

»Den nyare svenska litteraturen har framför någon annan börjat med att vara tendensiös, och på många håll har detta berott på att man missförstått meningen med en af de principer, i kraft af hvilka en ny litteratur blifvit till. Ett diktverk bör — så lydde den formel, hvilken gifvit upphofvet till en hel litteratur i Skandinavien — ett diktverk bör vara besjäladt af sin samtids idéer. På samma sätt som en förgången tids människor i sin litteratur igenkände de tankar, som sysselsatte dem, på samma sätt böra i den litteratur, hvilken har rätt att kallas för nutidens, vi, nutidens människor, igenkänna våra tankar, våra intressen, våra sträfvanden. De problem, som sysselsätta samtiden, böra också finna sitt uttryck i samtidens litteratur.

Denna sista formel hotar genom det sätt, på hvilket den ofta tillämpas, att blifva olycksbringande och har i själfva verket redan mer än en gång visat sig vara det. Den tillkom som en protest mot den efterklangslitteratur, hvilken i Danmark liksom i Sverige fortlefde länge, när i det öfriga Europa diktkonsten eröfrat nya fält, på hvilka den förut icke vågat sig fram. Och som reakti on var dess tillvaro naturlig, och den har tvifvelsutan haft sin mission att fylla.

Låtom oss ännu en gång upprepa denna formel för att vi kraftigt må kunna förstå, på hvad sätt den löper fara att missförstås. 'De problem, som sysselsätta samtiden, böra också finna sitt uttryck i samtidens litteratur.' Faran här-

vidlag ligger påtagligen däri, att man kommer till att få en litteratur af arbeten, som äro byggda på teser. I ett tidehvarf, så upprördt som vårt, där nya system och nya tankar rent af trängas för att komma till orda och där hvar och en som tänker är genomträngd af hvarje människas plikt att i sin mån arbeta med för det hela, är det alldeles naturligt, att hvarje skriftställare får lust att genom sitt arbete direkt deltaga i lösningen af de många frågor, hvilka sysselsätta samtiden. Och då är teslitteraturen färdig. Man tänker på ett problem, af hvars lösning man är intresserad, såsom gift kvinnas äganderätt, allmänna rösträtten, arbetarens undertryckta ställning o. s. v. Därefter funderar man ut, det vill säga konstruerar fram några personer och situationer, som synas ägnade att belysa det ifrågavarande sakförhållandet på ett sätt, som öfverensstämmer med författarens åsikter. Så är boken färdig. Den kommer ut. Och kritiken säger, att 'författaren med detta sitt sista arbete gjort ett kraftigt inlägg i en af dagens mest brännande frågor'.

Det lider intet tvifvel, att arbeten sådana som här åsyftas kunna uträtta åtskilligt i fråga om att väcka intresse för och diskussion om de frågor, med hvilka de egentligen sysselsätta sig. Och denna litteratur är därför all ära värd. Den sysslar med dagens frågor på ett sätt som visar, att den ej eftersträfvar att lefva längre än för dagen. Den vinner i bästa fall sitt mål, och det är ingenting att säga därom. Det är bara en

fråga, som man aldrig kan komma ifrån. Hvarför välja dessa författare, som gjort tendensen till sin specialitet, icke broschyrens eller afhandlingens form?»

Dock, knappt mer än en enda af tidens verkligt begåfvade författare, nämligen fru Leffler, vecklade på allvar in sig i tendensdiktens ledsamma härfvor, och dröjde att komma fram igen, — med de öfriga var det knappast någonsin så farligt. Ett geni som Strindberg kunde ju gärna ett år eller så roa sig med att predika utilistisk dikt och tendenslitteratur, äfven och icke minst i de verk, hvilka representera detta skede af hans utveckling, böcker sådana som *Utopier i verkligheten* och *Giftas I* står han trots allt som en novellist och en lifsödenas tolkare utan like i vår dåvarande litteratur. En berätterska af rang som Ernst Ahlgren värjde sig alltid förskräckt och med båda händerna för beskyllningen eller berömmet för tendens: »tendensdiktare blir jag aldrig, dels ligger det emot min natur, och dels är jag genomträngd af en brinnande öfvertygelse om att konsten har rätt att vara till för sin egen skull utan att vara partitjänare.» Författare som Georg Nordensvan, Tor Hedberg och Oscar Levertin voro aldrig älskare af »tendens», och hvad Ola Hansson och G. af Geijerstam tänkte, har man sett. När Geijerstam därför afslöt sina lektyrer öfver *»de yngsta företeelserna inom den nyare svenska litteraturen»* med den förklaringen, att »den väg, på hvilken den nya

litteraturen har att slå in, om den nu vill vinna mark och uträtta något, det är efter min tro den enkla och genomgripande verklighetsskildringens», då var detta redan på god väg att ske. Att det icke gjorts förr berodde väl främst på den totala frånvaron af en sansad och litterär kritik, som hade den verkliga kapacitetens auktoritet att påvisa brister och varna för förirringar och som förstod hvad som var god och hvad som var dålig konst — när man ständigt hör sina arbeten bedömda ur synpunkten af deras inbillade eller verkliga praktiska syftning och vilja utåt och på grund däraf — och endast däraf — klandras eller berömmas — då kan det naturligtvis vara svårt att själf stadigt hålla de konstnärliga intentionerna framför ögonen.

Emellertid är det faktiskt och för hvar och en, som gör sig besvär att se efter, tydligt, att efter midten af 80-talet de litterära verken börja röja en lust att allt närmare ansluta sig till lifvet och allt hvad som lifvet tillhör, en sträfvan efter humanitet och en sträfvan efter djup. Hur tydligt ser man det ej på uttalanden som de anförda, hvilka ju redan i sig gömma — om också mindre fyndigt och sinnrikt uttryckt — det sannaste och hållbaraste i broschyrerna *Renässans* och *Pepitas bröllop!* Och man kan märka det på en hel del andra uttalanden i den periodiska pressen af flera bland de mest betydande författarna, man kan se det hos fru Leffler, bäst kanske i det tillsammans med Sonja Kovalevsky

skrifna dubbeldramat *Kampen för lyckan*, och framför allt — hur hör man icke det nya rusa och fräsa i de verk Strindberg lämnar vid denna tid! Och äro icke t. ex. Geijerstams nu framträdande lustspel karaktäristiska tecken på realismens begynnande ansträngningar att på allvar frigöra sig från nyttans selar!

En reaktion, till dels uppkommen af de yttre orsaker, hvilka redan antydts i en föregående essay, kom emellan med sin nattfrost och sitt mörker under 80-talets sista år. Man fick anledning att tänka tillbaka och som Loths hustru vända hufvudet för att kasta en blick på den väg man passerat. Man ville upptäcka huru lång och huru djup fåra man hade bakom sig. Det var en svaghet helt säkert, och tvifvel och missmod föll som frost i själen. Man fick syn på gorgonhufvudet, och det var som frös det någonting där inom.

Det begynnande tidsskedets unge författare med sina utilistiska idéer och sin världsförbättrarifver föll i bitterhet samman, och när han såg tillbaka på det gångna togo tankarna ungefär denna gestalt: »Jag går här och tänker på att jag en gång trodde mig lefva för nyttan. Slutande hjärtat för alla de röster, hvilka tillhviskade mig, att jag reducerade min ungdoms bästa förhoppningar, grep jag otåligt det mest närliggande och det enklaste för att finna ett utlopp för den dådlust, hvilken blott ville öfva sina krafter för att bli viss på sig själf. Jag stred för att

göra nytta. Jag svärmade för att göra nytta. Jag drömde om nyttan med ett fantasteri, som blott den förälskade kan inlägga i känslan för sin passions föremål. Och jag lät detta mitt svärmeri krympa samman, till dess att det gjorde mig sämre än en dagaträl, och af fruktan för de stora orden och frasernas idealism genomförde jag reduktionen af alla lifvets värden, till dess att jag tvang mig själf att sätta likhetstecken mellan reformatorns kamplust och den äregirige lycksökarens oppositionsbegär, mellàn en älskande kvinnas hängifvenhet och slinkans lättfärdiga beredvillighet, mellan tänkarens ideal och populärfilosofens lilla sträfvan, mellan skaldens drömmar och kåsörens lättantändliga eutusiasm, mellan stort och smått, högt och lågt, ondt och godt. Jag tvang mig till att se världen som genom en omvänd kikare, och jag gick, utan att ana det, kompromissens väg, när jag böjde mig själf under förhållanden, som jag tyckte mig ej kunna ändra . . .»

* *
*

Så har då gången under vårt sista litterära skede varit denna.

Öfverspända och öfverdrifvet idealistiska efter läsningen af *Brands* befallande och högdragna text, med viljan slipad och blank efter

den stora uppgörelsen i *Kongsemnerne*, med ögat skarpt och befriadt från alla skymmande hinnor af Nordens utomordentlige kritiker, Georg Brandes, träda de unga in i litteraturen, helt gripna och varma om hjärtat af de stora problem, hvilka nu för dem synas såsom de främsta och såsom de, hvilka närmast ropa på lösning. Som för Max von Rosenberg i Axel Lundegårds roman *Röde prinsen* tränga sig de nya spörsmålen in på tidens unge man: »där var arbetarfrågan: tanken på att höja den stackars trälen, som släpade fram sitt lif i armod och okunnighet; där var kvinnofrågan: genom århundraden hade den ena hälften af mänskligheten behandlats endast som den andra hälftens själlösa könsmotsättning; där var sedlighetsfrågan: hur många tusen människor hade icke liksom han själf fått sin unga längtans framstickande hjärtblad förbrända. Det måste finnas räddning från allt detta elände; och häri såg han den moderna litteraturens stora uppgift.»

Genom omständigheternas makt bringas de unga så att köra hufvudet i väggen, och deras entusiasm hotar ett ögonblick att öfvergå i vanmäktig indignation. Indignationslitteraturen står ett par år yppig som ingen annan, och genom mängden af uppträdande nya namn, mest tillhörande kvinnor, hvilka kasta sig i armarna på den orklösa harmens och de stora ordens exklamationer, och hvilkas produkter hur, begrafna och glömda de nu äro, vid sin framkomst likväl voro de som mest gjorde väsen af sig — fru

Agrells och en del af fru Lefflers dramatik är här att nämna i första rummet — ser det ut som skulle den verkliga verklighetsdiktningen skjutas åt sidan, dess målsmän glömmas eller drifvas äfven de in på indignationens gouterade område.

Alla de som emellertid verkligen voro födda att dikta och skrifva böcker vaknade snart upp, och hade de slagit in på oriktiga vägar återvände de inom kort. Den kärlek till lifvet, ur hvilken indignationen framfödts som oäkta barn, slog åter upp med sina lågor. Lifvets sol och åskbyar, lifvets skiftande himmel, med sina ständigt växlande skådespel, sorlet och bråket på gatorna, människornas ansikten med deras nervösa oroliga eld eller lugna glädje och stumma sorg, var icke detta det enda, som i grunden borde sysselsätta en skriftställare och var icke detta ämne nog för många böcker? Och konstens teknik, detta som man aldrig borde glömma, yrket, hvilket man alltför mycket underlåtit att tänka på under den första tiden af kamp och oväder, nu steg detta fram för en som viktiga ting. Och dessa författare, som i kanske blott alltför hög grad en tid låtit dammet täcka de gamla stora auktorernas skrifter, källor och strömdrag af lif de så väl som gatorna och torgen, och som ständigt sträfvat att riktigt nära pressa sig intill folkets, klassernas, den praktiska tillvarons pulserande lif, de hade också lärt sig att upptäcka de friska och grönskande skotten på språkets stam, att draga fram ur smutsen modersmålets stackars förskjutna illa-

klädda barn och uppträda nu som språkliga förnyare. Den moderna växlande och brytningsrika tillvaron erhåller först nu skildrare, som lärt sig se, förstå och skrifva modernt. Så verkar också på oss alla den svenska litteraturen från och med *Röda rummet* på ett helt annat, intimare och varmare sätt, än den föregående. Och de böcker, som under de båda sista decennierna framträdt utan samband med den diktning, hvilken inleddes af *Röda rummet* och utan att begagna sig af den förnyade, verklighetsbekanta och uppdrifna teknik, hvilken den förde med sig, står för oss främmande, betydelselös och likgiltig och låter oss tänka på reseskildrarens berättelse om dessa afkomlingar af franska emigranter i Canada, hvilka ännu tala l'ancien régimes snirklade och urmodiga modersmål.

Det blir under 80-talets sista tid några år af mörker, köld och tvifvel, skuggor kastade af den reaktion, hvilken nu som en af dunkelmännen igångsatt lavin rullade ner för bergen. De voro dock icke utan sin betydelse eller sin nytta dessa år. Oviljan och bestörtningen inför allt detta nya, som slog borgarna som med skorpioner, hann att lägga sig, den goda bourgeoisien hann att sofva på den andliga föda, som med sin skarpa och ovanå smak oroat deras enkla gommar, och dessa idéer, hvilka under 80-talets första år predikats och skrikits ut med gälla och hetsiga röster, läto ej längre så förfärande. Vårsådden var förbi, April var öfver med sina oroliga och jagande

skyar öfver sin oberäkneliga himmel, nu skulle snart sommaren komma med sin lummiga och lugna ro och sedan hösten med sin klarhet och sin behållning.

Under dessa 80-talets utgångsår, under denna mörka, beklämmande och tysta tid, börjar också under sorgens och smärtans befruktande sommarregn fördjupningen och mognaden hos författarna själfva. Man lärde sig resignera från mycket. Hade man förut alltför naivt trott på möjligheten att ställa till rätta det söndergångna i världsmekanismen med praktiska och yttre handgrepp, sökte man nu i stället blicka så djupt som möjligt in i urverket, lämnande tillsvidare därhän, hvad som en gång i framtiden kunde vara att göra. Hade man förut företrädesvis iakttagit det yttre skådespelet och den offentliga aktionen, sökte man nu gå bakom kulisserna för att ta rätt på de trådar, hvarmed marionetterna sköttes. Hade man förut satiriserat, hånat, bannat, ville man nu framför allt förstå. Och hvad man nu främst af allt ville, det var att i allt stå på egna fötter, att i allt vara en egenartad och markerad personlighet. Människor för hvilka ordet »var dig själf» ständigt stått som det yppersta, afskudda sig nu intill sista skymten af partistiska *lieux communs*.

Om 80-talet hade varit en tid af stundom måhända en smula ytlig granskning och analys, blir 90-talet syntesens och samlandets tid. Man har lämnat det söndersplittrades, de tusen detaljernas, upplösandets och den kritiska svafvel-

syrans tid och står nu inför de stora linjerna och de vida perspektiven. Sinnet har samlat sig och fått ro, sång stiger upp ur bröstet. Tre af de största lyriska skalder, som funnits i svensk litteratur, framträda nu med vunnen själfbehärskning och tillkämpad mognad — Verner von Heidenstam, Gustaf Fröding och Oscar Levertin.

Hur tydligt är det icke, att utan 80-talets fejder och oväsen heller aldrig det följande årtiondets litterära blomstring kommit till stånd, att utan 80-talisternas Filoktetespilar heller aldrig det Ilion eröfrats, där den svenska diktningen sedermera byggde sina hem och borgar! Den röstens timbre och den lidelsens sällsynt fördjupade glöd, som slår oss och tager oss i Oscar Levertins *Legender och visor*, den skakande ångest inför den hvita döden och den skälfvande lust inför den röda kärleken, som där blossar och ropar högre än ord på länge blossat och ropat i svensk vers, de vida och monumentala linjer, som ge sin karaktär af enkel storhet åt nästan allt hvad Verner von Heidenstam numera skrifver och som göra de bästa af hans dikter och berättelser rent klassiskt sköna, den ansträngda uppspeltheten och den dödskalla svetten i Gustaf Frödings lyrik, den ständigt vaksamma iakttagelsen, den oerhördt skärpta blicken, den utomordentligt artistiska fantasien i Per Hallströms noveller — hur hade något af allt detta varit möjligt i en tid, där en C. D. af Wirsén och en Ernst Björck ännu ansågos som skriftställare af hög rang och där kritiker om den

sistnämnde ursäktande skrefvo att »om hans psykologiska blick ej är så skarp, är hans uppfattning af människolifvet så mycket älskligare»! Eller vore det tänkbart, att Gustaf af Geijerstams fina och goda lifsskildringar med deras vackra varma blick och deras alltid hviskande än glada, än melankoliska sång om hemmet och härden kunde ha framträdt i en tid, där författarna ännu icke visste, hvad kalla hårda år och vinterköld var? Eller — för att taga ännu ett exempel och från dessa sista dagar — skulle en bok som *Martin Bircks ungdom*, gripande genom sin lugna smärta och sin nyktra förtviflan, vacker och vemodig kanske framför allt genom sin visshet om allt sökandes fåfänglighet, alla drömmars fåvitskhet, skulle den kunnat koncipieras och skrifvas i en tid, där man ännu icke låtit sina nätter förtäras af grubbel och frågande eller jäktat ut sina dagar med den illusion, som dref att predika och öfvertyga? Så var 80-talet också med under 90-talet liksom det är med ännu, och vill man jämföra de båda årtiondenas litterära resultat med hvarandra, må man då ej heller glömma, att det var mogna män med mycket genomgånget bakom sig som skrefvo under det senare, ungdomar, nybörjare, ämnessvenner, som gjorde det förras vitterhet. Det var samma män eller åtminstone män af samma lera, hvilka sökte sig själfva under 80-talet och skrefvo förträffliga verk under 90-talet. I de allra flesta fall — samma viljor och samma hjärtan, och några om-

vändelser den märkliga nyårsnatten 1890 äro icke bekanta.

Dessutom — mångt och mycket af det som skrefs under 80-talet kommer nog att bli stående genom tiderna. Eller har verkligen den svenska »naturalismens» produkter redan åldrats och på så kort tid blifvit gustna och omöjliga? Det var ju visserligen en tid en modesak att rycka på axlarna åt dessa verk, en tid, då snart sagdt hvarje ignorant tyckte sig berättigad att yttra något öfverlägset och snillrikt om »skomakare-realism», när han hörde talas om en bok, som var tolf eller femton år gammal, då man så godt som aldrig hörde dylika »förlegade» arbeten citeras, så godt som aldrig hörde unga män eller kvinnor samtala om dem, och så godt som aldrig en förläggare vågade släppa ut en ny upplaga af en bok, som haft olyckan att först se ljuset under nittonde århundradets nionde decennium. — En opartisk granskare — och måhända börjar det nu erkännas — skall ju dock aldrig kunna ringakta en trupp andliga stridsmän, bland hvilka befann sig Wallenstein själf, 80-talets Strindberg, den storstilade och oförfärade renässansskalden, hvilkens böcker den gången voro obegränsad rikedom på snille, förtrollning och djäfvulskap, tvingande till en beundran utan ord, till blodet mot hjärtat och knäna mot marken. Och bland periodens öfriga »Stürmer und Dränger» kunde man ej redan hos den trefvande och nostalgiske författaren till *Konflikter* upptäcka den

eteriserade drömmare och den förfinade och svärmiske poet ut i fingerspetsarna, som Oscar Levertin sedermera framför alla sina ungdomskamrater visat sig vara, och om också det mesta af hvad han skref under perioden är för obestämdt och famlande för att längre i och för sig själf intressera oss, så diktade ej däremot Tor Hedberg redan under 80-talet sin kanske vackraste bok *Judas?* Hur många senare utgifna diktsamlingar kunna i fråga om artistiskt och verkligt fint innehåll jämföras med Ola Hanssons *Notturno* och hur mycken senare skrifven prosa i utsökthet med hans *Sensitiva amorosa?* Dokumenterade sig icke Georg Nordensvan som en elegant och känslig genremålare genom sina roliga, med impressionistisk konst utarbetade *Figge*-noveller? Skref icke Gustaf af Geijerstam nu allmogehistorier, hvilka genom sin sanning i iakttagelsen, sitt djup i själslodningen och sin knappa styrka i stilen afgjordt tillhöra det bästa denne skriftställare lämnat? Och hvilken skarp och lefvande verklighetsskildring hittas ej i de böcker, som signerats af fru Edgren-Leffler och Ernst Ahlgren, 80-talets stora berätterskor!

Vid sidan af allvaret, ärligheten och flärdfriheten i 80-talets sträfvan kan ock mycket af hvad 90-talet medförde, »den nya mystiken» billig för många och tilltalande för den helgdagsstämda publiken, den affekterade genialiteten, skramlandet med »gåtornas» turkiska musik, det söta i tonen och det tillgjordt »poetiska»

i stilen, förefalla trasgrant och »bon-marché». Kommer man öfver hufvud taget från det manliga och vederhäftiga i den unga realismens verk i alla land till en del litterrära företeelser under de senaste åren är det icke ett odeladt angenämt intryck man erfar inför dessa verk, hur mycket de än självfa utgifva sig för att innehålla

allt hvad sublimast är som mänskor kunna lära,
en noga deduktion af oneiromanti
försök att göra guld, punkterkonst och magi.

Äfven i Sverige gäller detta. Den Strindberg som skrifvit *Inferno* är ej den som är oss kärast. Och själf en stor ny berättarinna som Selma Lagerlöf kan med sina en smula osynliga idéer, sin en smula urmodiga och ej alltid så tilltalande naivitet och sin stundom alltför oroliga och skrikiga stil ofta tyckas ledsam och ointressant. Och alla de andra poeterna och poetissorna, som äflas att förflytta vår trötta fantasi till sina hvitmenade chateaux-en-Espagne och till sina rödmålade Norrlandsstugor och af hvilka många produkter endast utgöras af tekniska petitesser och småkrams, nog låta de en stundom se sig om efter den fasta handen, som skär lifsbilden. Det är icke utan, att man stundom åter börjar längta efter litet naturalism, litet konstnärlig naturalism, och det är min öfvertygelse, att den skall komma. De första förebuden ha för öfrigt — om icke alla tecken svika — redan visat sig.

Måste dock själfva de litterära första-hands-resultaten under 80-talet erkännas underlägsna det följande decenniets på samma sätt som ynglingens verk i allmänhet är underlägset mannens, *ett* står dock klart och tydligt: den utomordentliga betydelsen af skedets röjnings- och beredningsarbete. Lika litet som 90-talets bästa och vackraste frukter varit möjliga, om icke 80-talet gått före med sitt nedrifvande af det dammiga och gamla, med sina experiment och med sitt förnyande af tekniken, lika litet eller ännu mindre skulle dessa verk, äfven om de kunnat skrifvas, förmått att tillkämpa sig publik, hörande öron och förstående hjärtan, innan 80-talisterna kört plogen i marken och till sådd vändt på de gamla torra jordkokorna. Kritiker, essayister och polemiker, sådana som Oscar Levertin, Georg Nordensvan, Gustaf af Geijerstam, Axel Lundegård, Helen Lindgren, Ola Hansson och ännu andra ha genom sina under perioden skrifna och nu alltför bortglömda undervisande och förklarande tidnings- och tidskriftsuppsatser utfört ett andligt jordbruksarbete, hvars betydelse nog icke kan öfverskattas.

»Une critique loyale, convenante, bienveillante, amicale, si j'ose dire, paie de bien des heures de veille; elle redonne ce quelque peu de courage nécessaire à l'homme de lettres qui mit sa petite gloire à respecter l'honneur des

lettres, le travail» — skref en gång Jules de Goncourt till Armand de Pontmartin. Det är en dylik respekt för det litterära arbetet och dess män, som ger en lust att påpeka hvad som är att påpeka i en tid, rörande hvilken de ovederhäftiga påståendena, slangfraserna och de obevisade beskyllningarna i långt högre grad användts, än den lugna undersökningen och det opartiska studiet. Det har påståtts, skrifver den så kallade kritikern, vår gamle vän C. D. af Wirsén, i företalet till den samlade upplagan af sina så kallade *Kritiker*, att »1880-talets vitterhet, särskildt den så kallade strindbergslitteraturen, varit besjälad af ädla frihetsidéer», och man tviflar ju icke, att den gode doktorn ännu har lika svårt att upptäcka dem, som när han for fram som värst under kampdagarna. På den öfriga delen af allmänheten torde väl dock under tiden ögonen ha klarnat och skäl ha därför synts föreligga att till revidering åter framlägga dokumenten. — — — Tack vare de män, som ägde det modet att med brinnande facklor och unga viljor träda upp i en tid, den de ljusskygga gjort dyster och mörk, tack vare dem och deras arbete har ju också i Sverige växt upp en generation för hvilken litteratur ooh konst äro allvarliga ting, värda att hälsas på annat sätt än med nedsättandets axelryckning eller berömmets uppmuntrande nick med hufvudet.

Hur känns ej allt mera det sanna, energiska, goda i konst och dikt för oss som allt och världen! Samspråket med vännen, leken med älskarinnan, hur försvinner det ej alltsammans och blir borta, när vi i aftontimmen öppna de litterära verk vi hålla kära, för att fylla vårt hufvud och vårt hjärta med den åtrå och den njutning, som är bättre än all den andra! De brinnande ljusen på vårt bord, de hvita och sällsamt besvärjande pappersarken, nattstillheten, de ofödda dikterna — alltsammans går ihop i en enda melodi, nästan synbar för våra ögon, som helt veka stirra ut i halfskymningen. Så känner man sig också en smula rörd och tacksam mot de män, hvilka med sina dikters och sina ords röda bloss gått före i det grå mörkret, mot de människor hvilkas sträfvan och bästa vilja den gången i den omilda vinterkölden förvrängdes och förhånades och af hvilkas litterära verk flera glömts och begrafvits allt för hastigt — allt för hastigt äfven för att vara i ett land som Sverige, där den litterära döden för alla skapande, akademister såväl som oppositionsmän, eftersägare såväl som förnyare, är snabb, smärtfri och — i nästan alla fall — utan uppståndelse.

PROFILER OCH BÖCKER

AUGUST STRINDBERG

FÖDD 1849 bär August Strindberg redan i blodet det stora revolutionsårets feber, förhoppningar och jäsning. Uppväxande i en tid, som blifvit mörk och trist af all den förgyllda humbugen, den uppsnyggade misèren, den glatta glasyren öfver löftesbrott, besvikelser och tillbakagång, har han till mission att med misstänksamt öga revidera protokollen och analysera flärdens och fåfängans bättre franska metaller. Uppfostrad i religiösa, moraliska och sociala konventioner, hvilka han snart märker sig genomskåda och hvilka han snart ser sig nödgad låta helt gå öfver bord, blir han den aldrig tröttande förnekaren och oppositionsmannen och det stillnade samhällets »enfant terrible». Skymfad, förhånad och tillbakastött, piskas han till öfverdrifter och exaltation, och får den nervösa feberlåga, hvilken alltid oroligt flämtat inom honom, att blossa vild och galen upp mot ett efterblifvet och ofta

småsinnadt lands gråväder och nattmörker samt mister alltför snart konstnärens lugn och behärskning. Med ojämförlig bravur representerar hans öde konstnärsödet i den innestängda och obetydliga nationen — smädelser från de underlägsna och elaka småsjälarna, förföljelserna från det beståendes företrädare, oförståendet och misstroendet från den stora massan, allt drifvande till utjäktning, förpining och artistisk förlamning. Både som andlig kraft och som konstnär är han den betydelsefullaste diktare, som efter C. J. L. Almqvists försvinnande inom den svenska litteraturen öfver hufvud uppstått.

Den uppjagade idealiteten i ett land, där det redan är idealitet nog att öfver hufvud syssla med konstnärligt skapande, den nordiska idealiteten i all dess ungdomligt skälfvande glöd, i all dess under ångestnätters stigmatisering tillkämpade andlighet och i all dess andakt och hängifvenhet inför kallet och lifvets uppgift, synes mig *Mäster Olofs* unge skald representera vackrare och starkare än någon af sin generation.

Mäster Olof, det är skådespelet om kampen och ovädret, om nederlaget och om lifvets åderlåtning, sådant vi alla en gång hafva skrifvit det i vår dröm, det stormande Räuber-dramat, om hvilket alla oroliga hufvuden och alla bultande hjärtan hafva drömt vid tjugu år, den förfördelade ynglingens bekännelseverk med den blödande ironien, den blossande sårfebern, hånet och förkrosselsen. Alla hafva vi hört dess gran-

August Strindberg.

diosa, förbittrade, storstiladt vredgade repliker inom oss, och alla hafva vi mumlat för oss själfva dessa sällsamt intensa ord om lifvet, hvaraf det öfverflödar:

»Mäktiga lidelser höra till ungdomen, men dessa lidelser äro ämnade att dödas».

»Bind icke andarne med någon boja! Glöm icke den stora pingstdagen, glöm icke ditt stora mål: andligt lif och andlig frihet. Lyssna icke till det stora dödsropet 'si det är allt godt!' ty då kommer ej det tusenåriga riket, frihetens rike, till stånd, och det är just det, som börjar nu!»

»Sikta mot skyn och du skall träffa skogsbrynet.

»Man kufvar icke andarne med svärd!»

»Det nya jag vill är tvifvel på det gamla, icke därför att det är gammalt, utan därför att det är ruttet.»

»Det var icke en lögn, men det har blifvit. När du var ung, hade du rätt, när jag blir gammal, ja då har kanske jag orätt. Man växer inte i kapp med tiden!»

Den känslans nobless och förfining, som präglar *Mäster Olofs* diktare, framträder säkert varmast och vackrast i dramats versifierade edition. Oppositionens jäsning, idéernas trängsel, det dramatiska lifvet och rörelsen, den ungdomliga djärfheten och den ungdomliga lusten att sjunga ut de långa årens ve och förtryck — allt detta ger prosaupplagan en vågsammare, genialare och tekniskt verkningsfullare karaktär, men stämningen af nätters grubbel, de solitära vand-

ringarnas meditationer, de ensamma timmarnas svårmod och smärta, det vemodiga konstaterandet af hur våra drömmar hvirfla bort som dammkorn i verklighetens luft och såsom de bli till intet, det är detta som gör 1878 års upplaga af det stora verket än mera kärt för alla som drömt och känt desillusion. Med allt dess revolutionära patos kan ju stundom dialogen i prosaeditionen förefalla en nmula för deklamatorisk och exalterad, ja till och med här och där litet för akademiskt tournerad, men de i den strindbergska knitteln, som aldrig varit verkningsfullare och mer poetisk än här, utformade replikerna i den sex år senare tryckta upplagan, äro allestädes af en originalitet och en glans, som betaga. Hur många gånger har man icke setat lutad öfver den vackra kvartupplagan med dess underligt föraktfulla motto

Spernere mundum, spernere nullum, spernere sese
Spernere sperni se, quattuor haec bona sunt

på titelbladet, motståndslöst hängifven åt dess utomordentliga replikers veka bitterhet och nästan blida melankoli. För mig och väl för många står uppträdet mellan Vilhelm och Nils i femte akten som en glänsande och ojämförlig bild af den första ungdomens brottning och världssmärta:

Ja, fören mig långt, långt härifrån,
att ej jag kan se, huru nesligt I slån

sanning och dygd med edra råa händer.
Fören mig bort och stängen mig in
där aldrig en stråle solen sänder.
Minns du, minns du broder min,
att jag suttit så förr i tio dagar
i Strängnäs kloster, när för kapitulares
du svor dig fri! O jag beklagar
dig, Nils, som redan blifvit så klok
att du tagit in uti maktens salar.
Jag kan icke tala, när våldet talar,
och därför man kallar mig en stackars tok.

— — — — — — — — — — — — —

Ack, tagen mig bort, jag är icke värd
att stånda här fri, när hjälten där på pallen
ligger i stoftet liksom en fallen!
Här är jag, gören er plikt ej tung,
jag intet har att sakna, fast jag är ung;
jag har ingen mor, som väntar mig hem,
att få kyssa min panna; jag äger ej far,
som slår mig numer som i forna dar.
Jag har icke syster, ej bror! Åt hvem
skall jag ge mina blommor, om icke åt denne,
som lärde mig sanning och rätt och dygd!
Med liljor ville jag kransa hans änne,
som aldrig rodnat af skam och blygd!

— — — — — — — — — — — — —

O hvilken tjänst I menen göra
den gode Guden, när så I såren
med era rö hans unga profet.
Hell dig, Daniel, förstarnas gissel!
Väck upp dina lejon vid bojornas gnissel,
och hetsa dem sedan mot dem du vet;
lyft upp ditt hufvud och krossa de själar
som smort sig till kungar, men föddes till trälar!

I modern svensk diktning finns det helt säkert icke en sida med starkare sken öfver ra-

derna eller en final med en våldsammare glans af solnedgångens svartröda och brustna strålflod öfver sig än afslutningen här:

Olof. Jag vill ej gifva
Mitt lif! Jag älskar hellre i ro
få lefva och lära och bli förfaren
i lifvets konst och söka svaren
på dessa gåtor! Vill du bli min vän,
skall mycket jag förtälja och ge dig igen
hvad nu jag tagit! Jag ser du fryser,
men ditt öga blixtrar och din panna lyser!
Spring icke från mig, du unge hjälte;
knäpp om dig tröjan och spänn ditt bälte,
då du skall ut på din vådliga färd!
Det blåser kallt, medan våren bryter,
då är godt att ha varmt i sin egen härd;
men se efter elden, när stormen ryter,
ty eljes du blir din tjänares slaf,
och i egen aska du får din graf.

Vilhelm. Affälling!

(Störtar ut.)

Olof. Det var ett ord! — — Fast luften skalf
i pelare stånden; I darren ej, hvalf!
Och lugn jag står på den ensliga strand,
dit vågen mig vräkte, ty jag är dock i land!
Och nu jag vinkar mitt lycka på färden
åt djärfve seglarn, som ej vill lyss
till honom som förliste därute nyss!
Styr högt mot vinden, rätt ut på fjärden,
dit bort mot målet, dit du vill så gärna;
du faller dock af som vi gjorde alla,
om ock ditt märke du tar på en stjärna
ty himlens stjärnor ju också falla!

Versupplagan af *Mäster Olof*, det är den vemodiga resumén öfver lifvet, sådan man uppgör den sedan redan en tid hunnit förflyta efter de första svåra erfarenheterna och de första upptäckterna. Det är tanken hos en poet, som märker, att den tidigaste ungdomens idealitet håller på att gå af honom, att den tidigaste ungdomens rent ideella törst håller på att uppblandas. Det är ett afsked från de gångna årens drömmar och illusioner, svårmodigt och icke utan sin bitterhet.

Röda rummet, det nästa stora verket, har i självfva verket redan det en i mycket förändrad man till författare. Den drömmande och i sin ädlaste längtan sårade yngling, som skref *Mäster Olof*, är nu förvandlad till en medfaren och knappt längre ung man, som fått mer än nog af inblick i maskineriet och lifvets visdom, till en diktare, hvars enbart ideella harm jäst ut och håller på att öfvergå till öfverlägsen satir och mördande skratt, men som har tillräckligt kvar af värme i blicken för att kunna skrifva kapitel, flödande af en så nästan Dickensk humor som några af dem i vår litteraturs satiriska storbragd. Knifspetsens skarpa obarmhärtighet mötes i själfva verket i *Röda rummet* på ett egendomligt sätt med den breda penselns mjukhet, den ofta elaka blickens skärpa omväxlar här med ett stort hjärtas öfverlägsna och förlåtande mildhet, och jag tror att mer än en vid första läsningen af det mäktiga verket erfarit nästan uteslutande beklämdhet och

öfverraskning och först senare fått blick på det storartade och friska lynnet i boken. »Äregirig och svag i viljan; hänsynslös, när det gällde, och undfallande, när det icke gällde; stort självförtroende, blandadt med djupt missmod; sansad och oförnuftig; hård och vek» — så tecknas hufvudpersonen i romanen, Arvid Falk, Strindberg själf, sådan han såg sig i slutet af 70-talet, och växlande mellan ytterligheternas åskbyar och solglitter, liksom den Johan, hvars lif skildras i *Tjänstekvinnans son* och som till hopfogningen karaktäriseras som »en dysterman, full af ysterheter», är också bokens eget lynne.

Men också *Röda rummet* är liksom *Mäster Olof* en historia om desillusionen, en saga om huru våra bubblor brista, en dikt om hur allting smutsas ned på grund af lifvets egen nödvändighet. »God natt sol, ängar, hagar, hängbjörkar, gullvifvor! Jag föraktar er. Jag får mat!» — ropar novisen i *Mäster Olofs* första akt, och upprörd utbryter Olof själf:

Ve dem, som släckt den heliga låga,
som en gång flammat i dennes bröst!

I *Röda rummet* liksom i alla Strindbergs närmast kommande lifsskildringar sättes den moderna tillvaron under den sociala frågans synpunkt. Hur skulle det vara möjligt att lefva för enbart ideella mål, när dygnets flesta timmar dock måste upptagas af kampen efter brödet och

kampen efter kvinnan? Och hvarför då blicka upp efter dessa stjärnor, där vi dock aldrig skola bygga våra hem? *Röda rummet* skildrar än med vemodig ironi än med giftig och grym bitterhet en af den nya tidens sanningskraf uppfylld människas jäktande efter stjärnan.

Upprorsman var redan författaren till *Mäster Olof.* Hur revolutionärt till innehållet detta drama var, insågo vid dess framkomst nog icke många. Liksom andra »lofvande försök» erhöll det en del eloger i tidningarna, men lästes föga och förstods ännu mindre, och om det också hade hedern att refuseras af den Kungliga Teater, hvilken till sin hufvudsakliga uppgift den gången hade att spela *Odette* och *Serge Panin,* berodde detta nog icke på, att man var tillräckligt intelligent för att vädra kontraband i fråga om styckets idé. För dess starka ideella fläkt märker man nu mindre dramats oppositionella tankeferment, men som vårbrodd växer dock den moderna tanken mellan dess repliker. Sanningens och moralens relativitet, det fördärfliga i kvinnans nuvarande uppfostran, det konventionella i åsikterna rörande förhållandet mellan föräldrar och barn — allt detta är det ingen konst att taga fram ur styckets uppträden och dialog.

Långt starkare framträdde dock den moderna idén i boken om Arvid Falks öden och missöden. Den etsande samhällskritiken firar här sin i svensk litteratur ojämförligt största triumf. Romanen utgör ett enda djärft och med glänsande bravur

genomfördt angrepp på sådana stormakter som byråkratien, bourgeoisien, ordningsmakten, den öfverenskomna religionen, riksdagen, pressen, affärsvärlden, konstakademien, teatern, välgörenheten, konungen, patriotismen, det allmänna frasväsendet och slutligen på samhället självt: »för öfrigt afskyr jag samhället, det hvilar ej på fritt fördrag, det är en väfnad af lögn och jag flyr det med nöje». Det är idealisten, som går till öfverdrift, den exalterade unge mannen, som blir nihelist, den nordiska asketnaturen, med lust att rifva tempel och storma bilder.

Idealist, oppositionsman, förnekare och bildstormare — hela sin bana skall August Strindberg förbli detta.

Frihetsskalden från *Mäster Olof* och *Röda rummet* står inom kort inför oss som den socialistiske och Rousseauanskt naturdyrkande utilisten i *Utopier i verkligheten* och *Giftas.* Den Strindbergska tankens framträngande i denna riktning hade iakttagits redan i en del af berättelserna i *Svenska öden och äfventyr.*

Utilisten Strindberg! För mig står han som en bland de mest storslagna och gripande företeelser i hela vår odlings historia,och han representerar, man ville säga skönt, det fängslande och utomordentligt vackra i 80-talets lynne, stormvädret, som vill urladda sig för att himlen sedan skall bli blå, och i 80-talisternas

karaktär, männen, som ville rifva ned alla det korrumperades palats, alla slemhetens boningar, för att tomten sedan skulle vara fri till den nya tidens byggnader. Uppfylld af en stor och ljus tro på framtiden och på de nya människorna, för hvilka berättelsen om de gamlas dålighet endast skulle låta som en otrolig legend, och troende så blindt på sina utopiska samhällen och mönsterstater, som befann han sig redan själf midt ibland dem, skrifver August Strindberg vid denna tid mästerverken *Utopier i verkligheten* och *Giftas I.*

Redan i *Sömngångarnätter på vakna dagar* hade August Strindberg med ogenerad nonchalans i uttryckssättet framburit det program, som nu började skymta för honom. Efter att ha företagit sin stora filosofiska och sociala generalrevy utbrister författaren:

Nej, låt oss taga för ovisst visst,
och låt oss söka så först som sist
åt oss förljufva de sista stunder;
ty vi, som ej längre tro på under,
vi måste själfva oss gripa an
och bråka allt hvad bråkas kan
för att åtminstone gå sista färden
ej såsom slafvar, men frie män!
och efter vi lefva i denna världen,
så låtom oss göra något för den.
Och den, som ej lefver för bara äran,
han tage till godo denna läran:
de flestes bästa är det högsta väl.
— Nu har jag talat, och räddat min själ.

Naturligtvis kan man nu endast med en axelryckning höra den Benthamska lyckoläran predikas. En optimism så naiv som den måste framlocka ett leende på våra läppar. Denna filosofi erinrade sig icke, hur bristfälligt lergodset är, af hvilket vi äro hopfogade, glömde, af hur många olikartade och mot hvarandra svärjande beståndsdelar vi äro konstruerade och visste icke, att olyckan för oss i grunden är ett lika efterlängtadt bröd som lyckan, att vi ha behof att göra illa och att vara sorgsna liksom vi tarfva glädjen och skrattets klang. Och dock — trots allt — hur storstilad och betagande tyckes icke ofta denna oförståndigt ljusa tro för oss, förnuftiga barn af en desillusionerad tid! I *Utopier i verkligheten* är den Strindbergska kiliasmen genomförd på ett medryckande och oupphörligt fascinerande sätt — som barn öfver sagboken sitta vi alldeles borta i detta den store poetens tusenåriga rike, så stark är hans egen tro på möjligheten att förverkliga sina ideal och så stor hans kraft att öfvertyga. Skrifna under lyckliga dagar långt borta från det kvafva och innestängda i hemlandet, genomströmmas de fyra novellerna i boken af en fullständigt betagande friskhet och hälsa. Det enerverade, förbittrade och ofta obehagligt verkande i de litterära angreppen på samhället är här långt borta, det nuvarande samhället och dess bristfälligheter skildras här med det lugna medlidandet hos en frisk och lycklig människa, som erinrar sig genomgångna sjuka

år. Det är socialismen, predikad icke af en rabulist, som afundas dem där uppe, utan af ett varmt hjärta, som pinas af olyckan och uppröres af armodet. Det är en rysk idealist, som lär oss älska våra tjänande och lidande bröder, och en rent rysk idealism genomgår också de utomordentligt sköna novellerna *Öfver molnen*, *Återfall* och *Samvetskval*.

Gripande och vackra genom sin ljusa milda blick äro också historierna i den första samlingen *Giftas*. Människorna ses här humant och förlåtande som glada vänliga djur, hvilka blott behöfva litet lycka, litet solsken och litet varmt vid spiselhärden för att tappa alla onda tankar, blifva goda och le mot dagen. Måhända kan uppfattningen af kärlekslifvet ofta förefalla grof och ofinkänslig, men Strindberg har ju här velat skildra typiska representanter för den stora hjorden, deras uppfattningar, begär och behof, och ingen anledning har förefunnits att inblanda en skalds och en aristokrats drömmar i folkskildringar sådana som dessa. Och det var en stor och den gången djärf tanke af Strindberg att peka på moderskapet som den vanliga kvinnans egentliga uppgift och att visa på äktenskapet såsom i första rummet afsedt icke för de båda makarnas personliga utveckling utan till skydd för barnen. Som Oscar Levertin skref 1884, beträffande boken: »I tider af förkonstling är det något nytt att påpeka det simplaste och naturligaste.» En

stor kärlek till lifvet, lifvets friskhet och okränkbarhet står lysande öfver boken.

När man i följd läser om Strindbergs verk, ser man så tydligt dess författare framför sig: poeten, hvars sårade idealitet får sina första vackra utbrott i *Mäster Olof*, hvars harm jäser öfver i *Röda rummet* och *Det nya riket* och så skapas vår nya litteraturs förnämsta satiriska verk, hvars förbittring så åter lägger sig och hvars starka kärlek till lifvet, hvars goda tro på lifvets outtömliga möjligheter glänser och brinner öfver *Utopier i verkligheten* och *Giftas I*. Den grubblande, rent nordiske öfverdriftsman, som alltid legat rufvande inom August Strindberg, tar ju sedermera allt mer öfverhand. Han låter novellistiska arbeten ligga ofullbordade för att skrifva filosofiska afhandlingar sådana som dem i de båda häftena *Likt och olikt* om kulturens offerväsen och förbannelse, och han gör det absolut öfvertygad om att diktaren nu för alltid spelat ut sin roll. »Om två år skall jag definitivt upphöra med skönlitteraturen», skrifver han nu i ett bref till en af sina vänner bland de unga författarna: »kom i håg, att nu gäller det att vara nyttig». Men detta, att August Strindberg, detta så utomordentligt anlagda geni, på detta vis förirrar sig och tar miste på sin uppgift, därtill har icke allenast han själf skulden, det samtida Sverige med sin hufvudlösa kritik, sin slappa och likgiltiga allmänhet och sin samvetslösa och orättrådiga

press har betydande andel däri. En exalterad, förbittrad, af smärta nästan vansinnig man är det ju, som skrifvit många af August Strindbergs följande verk. Hans tankegång blir allt kuriösare och mer excentrisk, om också på samma gång för psykologen mer intressant. Snillet lyser allt mera brustet och flämtande som fackelsken i mörkret genom verk som *I hafsbandet*, *Fadren*, *Fröken Julie*, *Fordringsägare*, *En dåres bikt*. En ömtålig och hypernervös man, som från pöbelfiende så småningom blifvit fullständig misantrop, är det som skrifvit dessa trots allt så glänsande arbeten.

Den demokratiske utilisten med sin ofta förstuckna, men på botten dock alltid bevarade deism, har blifvit aristokratisk materialist. Samtidigt med Nietzsche, men fullt självständigt, råkar han in i samma tankegång som han, och färden mot Zarathustras på de höga fjällen belägna riken går så mycket fortare, sedan bekantskap och brefväxling börjats de stora diktarna emellan. Den lilla historietten *De små* först, samt därefter romanerna *Tschandala* och *I hafsbandet* röja de nya synpunkterna, och med dessa verk symboliserar den ständigt grubblande ideologen Strindberg en ny svängning i den svenska litteraturen. de markerade personligheternas æra, som ju bland mycket annat också kallats »nyidealismens» tid.

Trött, förpinad, men utan förmåga att låta tankarna hvila, tyckes Strindberg sedan ge upp

sin andliga stat och åter börja tro de goda han för länge sedan förkastat. Efter de stora af en upprörd, söndergången, skälfvande själ skrifna bekännelse- och drömdikterna *Inferno* och *Till Damaskus* har emellertid inträdt en tid af andlig hvila och af en produktion, där nya ferment omväxla med gamla reminiscenser — en tid om hvars betydelse för honom själf och den samtida svenska diktningen det ännu är för tidigt att yttra något afgörande.

* *
*

»Gån hem, ynglingar, unga dårar!» — låter Strindberg Puke yttra till de unga adelsmännen i det nya skådespelet om Engelbrekt. — »I följden icke Engelbrekt, då han ville föra er ur Pharaos träldom, utan I stannaden vid de egyptiska köttgrytorna. I fruktaden ökenvandringen, och när mästaren uppdagat att han gått vilse och måste vända om, då blefven I efter, I late! I ären icke unge, ty I kunnen icke växa. — I stån kvar på villovägen där han stod, för länge sen! Syntens I på murarne eller slagfälten när fosterlandet brann? Nej, då sutten I hos roffogdarne och spisade orätt fånget».

Låter icke detta tal om kavaljererna, som »stå kvar på villovägen», som ett strafftal till dem ibland oss, hvilka icke förmå känna på samma sätt inför Strindbergs sista produktion som inför hans äldre verk? Helt säkert, hela Strindbergs

nya dramatik från och med *Gustaf Vasa* förefaller med alla sina utmärkta egenskaper och trots alla sina plötsliga flammor af geni kall och opersonlig i jämförelse med hans tidigare skriftställeri, och det är med ett egendomligt vemod man måste konstatera detta, när man erinrar sig de känslor, med hvilka man förr slet upp en ny bok af *Röda rummets* författare. Det är, som om det numera brast något i den konstnärliga energien, och det är underligt att se hur Strindberg, han, hvars böcker förr myllrade af idéer och uppslag, nu skickar ut den ena historiska dramen efter den andra, den ena mer eller mindre spelbara pjesen efter den andra, utan att någonsin på det gamla viset förmå bemäktiga sig sin läsares tanke och fantasi.

Kunna vi icke så högt vi ville uppskatta den nya strindbergska skönlitterära æran, är det oss ett så mycket större nöje att tänka tillbaka på hans gamla tid, glanstiden, som inföll under 80-talet, — att tänka tillbaka på *Röda rummets* och *Det nya rikets* skald — vår gamle käre August Strindberg! Och när Strindberg på de senare tiderna blifvit en äfven inom de stora kretsarna högt värderad författare, känner man lust att peka på hans äldre arbeten. För de unga, hvilka träda in i sitt fosterlands litteratur som i en ny värld, kunna inga mer svenska böcker vara mer fängslande än Strindbergs tidigare med deras utomordentliga rikedom på skildringar och sidor fyllda af just ungdomens egen lifsberusning, skiftande som den mellan jäsningstidens glädje och

världssorgens tårar och som den bärande på vårens drömmar och vårens trots, och lärorikare och mera eggande och fruktbringande för unga människor, för hvilka boken nyss öppnat portarna in till nya riken, kunna måhända ej heller många litterära verk vara än Strindbergs under 80-talet skrifna arbeten med deras sällsynta skatter af uppslag och idéer och med deras af grodd och ferment fyllda atmosfär.

För dem, hvilka tillhöra diktarens gamla vänner och beundrare och hvilka icke kunna dölja sin besvikenhet inför flera af hans sista arbeten, är det en ej mindre njutning att företaga en omläsning af hans gamla verk. Det är som att bläddra i gamla dagböcker! Det är som att åter höra spelas en musik, hvilken i ens minne står förbunden med det största och starkaste som händt en!

Röda rummet till exempel — hvad vinden ännu blåser frisk och skarp genom den boken! Aldrig skall en stockholmsk prosadiktare få en ståtligare uvertyr till sina verk än denna i vår litteratur fullkomligt enastående roman, med sin förbittrings och sin satirs skoningslösa skärpa, så mörk stundom i sin sorg och dock så ljus ibland med sitt frigörande löje, orolig som kastvågorna där ute bland skärgårdens kobbar, men med stadens luft och sällsamma dofter genomströmmande alla de pittoreska kapitlen! Redan inledningskapitlet *Stockholm i fågelperspektiv* är ett stycke för antologierna (som också därför hvad vi ha i den vägen samvetsgrant utelämnat det).

Det darrar något som kanske blott stockholmsbarn kunna förstå i rader som dessa: »Nu ringde det sju i Katarina, och Maria sekunderade med sin mjältsjuka diskant, och Storkyrkan och Tyskan fyllde i med sina basar, och hela rymden dallrade snart af ljudet från alla stadens sju klockor; men när de tystnat, den ena efter den andra, hördes ännu långt i fjärran den sista sjunga sin fridfulla aftonsång: den hade en högre ton, en renare klang och ett hastigare tempo än de andra — ty den har så! Han lyssnade och sökte utreda, hvarifrån ljudet kom, ty det syntes väcka minnen hos honom. Då blef hans min så vek och hans ansikte uttryckte den smärta, som ett barn erfar, då det känner sig vara lämnadt ensamt. Och han var ensam, ty hans far och mor lågo borta på Klara kyrkogård, därifrån klockan ännu hördes, och han var ett barn, ty han trodde ännu på allt, både sant och sagor».

Med mindre glans omkring sig stå nog för oss många af de följande verken, men det finns knappt något ibland dem, som ej i det mesta burit den kritik, hvilken är den hvassaste af alla, årens, och inför hvilket man nu tvingas att stå likgiltig och kall. *Det nya riket*, där hånets chambrière klatschar så muntert som hos hvilken annan af litteraturens gamla tuktomästare och där löjet än en gång bevisat sin makt att öfverlefva de utskrattade, *Utopier i verkligheten* med sin ljusa lifssyn, sitt stolta hopp och sin starka och nästan förödmjukande sträfvan, *Giftas* (de bästa af de

båda samlingarnas noveller), en renässansmans opposition mot det torra och lifsfientliga diskuterandet i erotiska frågor, *Svenska öden och äfventyr*, så friska och moderna med all sin gammaldagsstämning, med sin historiska intuition, verkande som »nytt vin på gamla flaskor», strålande af humör och conteurlynne, *Hemsöborna* och *Skärkarlslif* med skärgårdens vindar och salta skum brusande öfver sidorna, *Fadren*, Strindbergs effektfullaste skådespel, skönt och storartadt som ett sydländskt oväder med flammande blixtar på bleka ansikten, *I hafsbandet* och *Tschandala*, där rymden redan mörknat till åska och blixtar och där vägen tar af in i dunklet, till hemlighetsfulla skogstjärnar, dolda bråddjup och ensamhet — intet af dessa verk har helt glömt bort sin kraft att röra upp och intressera.

Och när man i tankarna eller i realiteten på nytt går igenom hans produktion ser man, att hans betydelse varit tvåfaldig — som den alltid vakne andlige förmedlaren mellan oss och Europa samt som den store litteräre konstnären och språklige förnyaren.

Som diktare är Strindberg vår litteraturs store förnyare, och hur vimlande af nya tankar och hur nervöst lifaktiga hans böcker än kunnat vara, hade de icke den konstnärliga rang mästaren förmått gifva dem, skulle de i alla händelser nu, när de idéer, hvilka de förfäkta, ej längre förefalla oss nya, på oss verka gamla och förlegade. Det är ett godt vittnesbörd åt det strindbergska

artistskapet, att så mycket af det som under hans signatur hopat sig på våra hyllor, ännu är så ungt och så lefvande under dammet. Strindberg är kanske den enda af vår svenska diktnings män, som kan mäta sig med de stora utländingarna, både de döda och de ännu lefvande, i konsten att skapa en hel egen värld af blodfulla och bullersamt lefvande typer och individer.

Hur klumpigt behandlade man icke det språkliga materialet i Sverige vid tiden närmast före *Röda rummet!* Detta svenska språk, som i Almqvists händer glänst och skiftat och öfverraskat med sin rikedom på effekt och magi, och som hos Orvar Odd blifvit nästan franskt elegant, sirligt och lekande, hade under de idélösa »signaturernas» regemente blifvit stelt, obehändigt och uttryckslöst. Hvilken uppfattning af novellstil och samtalsspråk spegla till exempel icke dessa ur en af signaturböckerna hämtade rader:

»Jag märker nu väl», sade gumman knappt hörbart »att våren är när, då snön smälter, då gräset grönskar — — och fåglarna reda nästen; då oron vaknar — då känslorna blomma, och tankarne få vingar.»

Eller dessa:

Solen, som just nu i nedgången bredde sitt sken öfver dem, hade svårt att veta, huru förhållandet var i deras inre; men hon tänkte vid sig själf: det skall jag nog taga reda på i morgon. — Och därmed sjönk hon under synkretsen.

Helt säkert, det enda »diktare» som dessa kunde meddela sina läsare var, att »snön smälter» och att »gräset grönskar».

Hvilket afstånd mellan en dylik torr, intetsägande och maktlös stil och den strindbergska frasens vapenklang! I en Uppsalakalender från 1872, i hvilken de flesta bidragen äro hållna i den gängse konventionella signaturstilen, hittas en liten skildring af August Strindberg *Början af Ån Bogsveigs saga*, hvilken lustigt skär som ett blankt stål mot publikationens öfriga vers och prosa, och hvilken redan den är af en ursinnig originalitet.

Strindberg är en man som lefver i ord, och ingen svensk prosa är starkare eller mera uttrycksfull än hans. Med ord, ofta upphämtade ur rännstenen eller dialekterna eller uppfiskade ur gammalsvensk litteratur eller ur facklexika, med satser klingande som trumpetstötar eller smällande som vindfyllda segel, med bilder, hvilka ingen rädsla för det, som står på kant till det vulgära, gör konventionella, utan som äga den starka inbillningens hela oförsvagade egendomlighet, sammanfogar han sin prosa till ett verkningsfullt, hoppressadt helt. En statistik öfver af Strindberg använda ord skulle helt säkert lämna öfverraskande resultat och en statistik öfver hans »bilder» skulle säkert icke verka bekräftande på den alldeles ogrundade tron, att dessa under 80-talet sågos med på något sätt oblida ögon. Slå upp så godt som hvilket af Strindbergs arbeten som hälst och ni skall ryckas med af denna sällsynt unga och friska stil och af denna storartade förmåga att med några raska och nervösa drag ge

oss ögonblicksbilder af människor och landskap. Hvilket lif och hvilken *syn* i en liten skildring som denna af en ung kvinnas vision (i *Utopier i verkligheten*):

»Nu slöt hon ögonen och barmen häfdes, under det blodet steg i flammor på hennes kinder. Hon var i katedralen i Fribourg en sommarafton, orgeln spelade i halfskymningen; dörren till heliga grafvens kapell står öppen; där ligger frälsaren död; bredvid stå kvinnorna sörjande; orgeln dånar och brusar: dies irae, dies ille, dies irae, dies ille; det är människoröster, det är änglaröster, det är titanstämmor som vilja lyfta hvalfven, men utanför mörknar det allt mer och mer, och de målade fönstren med kungar och helgon mista sin färg; pelarnes stammar rycka närmare hvarandra som en poppelallé, bänkarne och bönpallarne skocka sig som en människomassa; så höres ett dån, som om man körde kanonvagnar på koppartaket, en violett blixt slår midt igenom hvalfven och lyser upp altartaflan i Sankt Franciscus kapell; och där blir så klart att man kan läsa de textade orden: korsfäst köttet! Men orgeln som öfverröstas af åskan börjar sin tvekamp; den osynliga orgelnisten kopplar registren; det blir en paus, under hvilken flöjtstämman ensam håller ut en ton som fylles af andra i högre och lägre oktaver, den förstärkes af tersen, den brytes mot septimor, skäres mot kvinter; nya stämmor taga upp, oboen och fagotten, vox humana och basunerna; pedalerna fylla i med basarna och nu storma fram tonmassor som titankörer, som utmaningar mot afundsjuka makter, sönderslitande som osaliga människors jämmer; men åskan och knallane fördubblas af ekot i Fribourgalperna och Sarines djupa floddal; orgeln härmar hans röst och flåsar och brusar, skriker och brakar, men så kommer en blixt åtföljd af en knall, som om all världens stångjärn släppts från himlen ner på den hängande bron, fönstren skallrar och dörrarna smälla. Då tystnar orgeln af; han kan icke trotsa, men han kan gäcka; och

flöjten beledsagar mänskostämmans lekande obligatoria, som småningom öfvergår från romansen till den världsliga visan, från visan till den själfsvåldiga dansen; orgelns blanka pipor blifva jättelika syrinx och de förgyllda änglarnas runda kinder falla in, hakan skjuter ner i ett bockskägg och genom lockarne sticka ändar af små horn; de blåsa grinande i tennpiporna, de blåsa Pans, skogsgudens, naturens, allbefruktarens hymner, pelarskaften slå ut löf och i luften sjunga lyckliga fåglar. San Franciscus får rosenrödt kött under den blåsprängda huden och vandrar som en lycklig yngling med Maria Magdalena upp till högkorets absis där de bikta hvarandra ljufva synder; ur heliga grafvens kapell stiger Apollo med svällande skänklar och fylld bröstkorg; han ser sig trotsig och glad omkring på de gråtande kvinnorna och med utsträckt hand efter att ha nedlagt döden säger han med segerlöje på läpparne: Kristus är uppstånden. Och ifrån grafvarne under golfvet höres ett bultande som om instängda vilja ut, och de ropa och svara: Ordet vardt kött!»

En svensk 80-talsmålare, hvilken af en stockholmsredaktör blifvit anmodad om en interiör från sin atelier, steg ut på backen utanför den stuga, där han bodde, och där, bland stenarna, stockarna och bråtet, i det fria solskenet och under den blåa himlen, lät han fotografen knäppa af. På samma sätt gjorde August Strindberg, liksom 80-talets Karl Nordström var också Strindberg friluftsmålaren.

»Du har med ord målat den svenska naturen så, som jag ännu inte kan det i bild, fast jag nu så länge bråkat med pensel, allt sedan vi råkades i Röda rummet» — skref Per Ekström till Strindbergs 50-årsdag, och samtidigt utbrast

Carl Larsson: »Ack, ingen, ingen är så svensk som August Strindberg.» Richard Berg, den spirituelle kåsören och utmärkte målaren har gjort ett uttalande om det strindbergska frihetsmåleriet, hvilket uppburet som det är af auktoriteten hos en stor artist, är i hög grad värdt att ihågkommas:

»Den estetiska rörelse», skrifver han, »hvilken med det kärnfriska stridsropet: 'sanning och natur' på 80-talet gjorde revolution inom den litterära och konstnärliga världen, var här hemma liksom i Frankrike i icke ringa grad en *målarrörelse.* Äfven diktarne voro målare, och främst bland dem stod August Strindberg. De målningar af svensk natur och svenska typer, han i sina diktverk gifvit, äro af en oförgänglig friskhet och skärpa. Strindberg *såg* på samma sätt som vi målare se. Hans färgstarka och formkarga bilder stodo lika lefvande och klara för vår inbillning som de taflor vi med våra målarögon sågo i den svenska naturen. — Hvilken målare minnes ej den öfverraskning och den hänförelse, som grep honom första gången han inandades den friska, kyliga och klara vårstämning, med hvilken *Röda rummet* begynner. Den gaf i sin omedelbara friskhet en stockholmsk vårkänsla så intensiv och berusande, som vi aldrig förr eller senare mottagit af vare sig dikt eller målning. — Med ett slag hade Strindberg vunnit målarne, och de följande verken befäste än mer hans rykte bland dem. Han, den eldiga inbillningsmänniskan och den bitande psykologen,

glömde i sin diktning aldrig ett ögonblick omgifningen, natursceneriet. Synligt och påtagligt var det allestädes närvarande för läsarens öga, hur djupgående och växlande än situationerna voro. Hemligheten torde vara att Strindberg aldrig såg personer och händelser isolerade. Han såg dem som delar af ett helt, såg dem mot en gifven bakgrund, i en gifven belysning, i en bestämd stund på dagen och på året — alldeles som målarne se dem.

Det händer så ofta att vi målare, när vi läsa en författares skildringar, märka hur denne icke i längden förmår hålla bilden af yttervärlden fast för sitt öga utan småningom under berättelsens gång glömmer omgifningen, belysningen, stämningen och omedvetet i dikten inför skiftningar och drag, hvilka förbrylla den en gång anslagna taflan. Hos Strindberg händer detta aldrig. Hans öga lefver oafbrutet med i skildringen. Parallelt med hvarje händelses utveckling löper en omutligt logisk kedja af naturiakttagelser, hvilka alltid äro toucherade in i berättelsen med ett målarögas säkra blick för konkret verkan. Han afsätter dem på papperet liksom med en pensel. Det var därför ej underligt att Strindberg äfven för målarne blef den centrala personlighet, kring hvilken de under 80-talet fylkade sig. Hans språk var deras språk. Han förstod dem och de förstodo honom.»

Men Strindberg har icke blott varit den store diktaren, han har också varit den stora andliga

makten. Hvad Georg Brandes varit för Danmark och för alla de nordiska landen, något af detta har August Strindberg varit för oss. I skuggan af mausoleerna öfver mer eller mindre stora hädangångna sof hela Norden, hvad som framkom i konst och dikt var endast reminiscenser eller osjälfständiga studier, och därhän hade man kommit, att det ansågs snart sagdt som en impertinens eller som ett ungdomligt öfvermod att tro på ett uppvaknande, en pånyttfödelse, en ny litteratur. Då uppträdde som utsända från andra sidan hafven i Danmark den unge lärde med sin rent intellektuela lidelse och sitt andliga och ljusa löje och i Sverige den förtrampade och hatfulle Rousseauättlingen, revoltens och förstadens son, och båda kommo de med bud om nya böcker och nya tankar, med svärd och löjen, som ville stöta ned, och med murarslefvar och projekt, som ville bygga upp . . .

Förefaller icke en jämförelse mellan Georg Brandes och August Strindberg också som en jämförelse mellan danskt och svenskt lynne? Ljumhetens älskare och dyrkarne af medeltemperaturen hafva beskyllt Georg Brandes för öfverdrifter och ensidigheter. Få tillvitelser kunna gent emot honom vara mera oberättigade. Med tankens våldsamma energi och röstens passionerade tonfall har den store danske kritikern alltid förenat den andens smidighet och den inbillningens vingade flykt, som göra hans böcker

med deras enastående rika idéinnehåll och deras likt eldslågor viga stil minst af allt ägnade att kallas dogmatiska. Hvad Brandes med sin nedärfda och i blodet ingångna kultur aldrig kunnat blifva, det har däremot Strindberg ständigt varit — den ytterligaste af ytterlighetsmän, det mest brinnande och oresonliga af alla heta och oresonliga hufvuden, ryttaren som besinningslös störtar fram på sin väg utan att bekymra sig om till hvilka afgrunder stigen kan leda. — »Har ni läst den mannen?» sade Strindberg en gång till en ung man, som besökte honom, i det han pekade på raden af Rousseaus *Oeuvres*. — »Han har sagt allt. Det finns inte längre något att tillägga.» Detta är typiskt för August Strindbergs förhållande till tanken och tankens gudomligheter. Ständigt har han haft en enda stjärna för ögonen, ständigt en enda tanke i hufvudet — så länge det varade. När Georg Brandes lik en ung atenare, hvilken rest ut till öarna i hafvet för att uppsöka alla ensliga filosofer och människoskygga vise män, ständigt återvändt till sitt folk med blicken vidgad och tanken klarare af ny dikt och ny konst och så själf blifvit en stor lärare och en stor gifvare, låter en Strindberg däremot tänka på någon af dessa svenska röfvarkungar och sköflande och mordbrännande rikets herrar, hvilka fordom foro ned till städerna och slotten i solens och vinets länder och kommo åter med vagnarna fullastade af taflor, stoder och sällsynta böcker — skatter, hvarmed de ett

år prydde sina gårdar och sina rum för att det nästa på nytt låta dem vandra all världens väg.

Äfven om de ibland oss, hvilka äro osvenska nog att mera hålla af den sakta brinnande tempellågan, hvars stilla sus aldrig slocknar, än vådelden, som flämtar och förtär, hos August Strindberg skulle satt värde på en smula mer af den religiösa och förandligade människans respekt för sig själf och sina idéer, aldrig skola de likväl glömma den tack de äro skyldige den man, som hos oss dock i långt högre grad än någon annan varit stormen, som med sig för bud från större länder, och hafvet, som förbinder och hvars vågor bringar med ferment från andra och långt bort liggande kuster.

I det märkliga och på sitt vis ståtliga förord Strindberg fogat till den nya upplagan af sina skrifter antyder diktaren, att »hans lif och hans författeri äro honom själf en gåta». »Ofta har jag tänkt mig som profeten Jona, hvilken icke kände någon kallelse att stiga fram, utan smet undan. Men så måste han fram, och på högsta befallning profeterade han Ninives undergång. Men se, då förbarmade sig Herren öfver Ninive, och Jona blef sittande under sin kurbits som en desavouerad sur, gammal profet. — Detta är allt jag kan säga: jag arbetade fåfängt, jag hafver fåfängt och onyttigt förtärt min kraft».

Måhända har Ninive ännu icke fallit och måhända stå dess murar ännu så fasta som nå-

gonsin, men den man som en gång ensam djärfdes träda upp och håna furstarne och de mäktige i barbarstaden och som äfven, när han ej längre var ensam, dock under långa år svängde sitt bloss rödast och stoltast mot en mörk värld och en mulen himmel och som bland alla bäst förstod att af ord och tanke hvässa pilar och vapen till krig och anfall, måhända har hans lif dock icke varit så fåfängt och måhända är det dock till slut åt honom vi räcka den lager som tillhör föregångsmannen och den ropande rösten i öknen.

FRU LEFFLER.

I.

NÄR första samlingen af Anne Charlotte Lefflers berättelseverk *Ur lifvet* 1882 utkom, väckte den stort och allmänt uppseende, och man undrade öfver denna för flertalet hittills litterärt okända dam, hvilken med ens i ett slag tycktes stå fix och färdig som författarinna af rang. För den i den litterära stockholmsvärlden mera invigde var det dock ingen hemlighet, att en flerårig och delvis också rätt uppmärksammad skriftställarverksamhet låg bakom denna glänsande »debut».

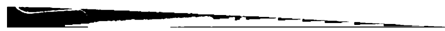
Som dotter i en burgen och intelligent bourgeoisifamilj, där sönerna alla voro vakna och praktiska begåfningar, hade Anne Charlotte Leffler redan från början fått en långt mera mångsidig och för det verkliga lifvet beräknad uppfostran, än som vanligen den tiden kom unga damer till del. Liksom de flesta människor med

ursprunglig konstnärlig anläggning började hon i yrket redan som liten och totade ihop en hel rad små »noveller», i hvilka hon, efter egen uppgift, alltid strängt höll sig till den af henne själf kända verkligheten och aldrig tappade bort sig i utflykter »ins blaue». Hennes i all synnerhet för den, som är bekant med förhållandena och tänkesätten inom 1860-talets borgerskap, förvånande klarsynta och fördomsfria anhöriga uppmuntrade hennes litterära böjelser, och fadern lät till och med själf ombesörja tryckningen och utgifvandet af hennes första, anonyma skissamling *Händelsevis* (1869).

Med sin rikedom på allmänna, hjärtnupna och betydligt följetongsaktiga skildringar saknar det lilla häftet allt själfständigt värde och mottogs också rätt välvilligt af kritiken och allmänheten. Emellertid finns i den lilla Carlots dåliga bok ett motiv, som visar fram på den stora Anne Charlottes präktiga noveller, ett motiv, som är i hög grad betecknande både för författarinnan själf och för den ett decennium senare uppspirande realistiska litteraturen. Det är frågan om konfirmationen och dess berättigande, berörd i en af samlingens tre berättelser. Det är historien om en ung samvetsöm och ideellt anlagd människas själsstrider inför den brutala rättskränkning, som för många är prästens utkräfvande af orimliga och alltid — förr eller senare — till lögn ledande löften. Som man kan tänka sig, har den unga författarinnan icke orkat med

Anne-Charlotte Leffler

att göra något vidare af det intressanta ämnet, men oerhördt karaktäristisk och erkännansvärd är denna redan hos tjuguåringen förefintliga sträfvan efter mäktigt innehåll och väckande, klargörande reflexion.

Med den äfven hos högt begåfvade författare ofta förekommande oförmågan att själf inse sin talangs rätta område, sysselsatte sig Anne Charlotte Leffler under de närmast följande åren så godt som uteslutande med dramatiskt författarskap, personligen alltid orubbligt öfvertygad om att det var här hon hade sina egentliga lagrar att skära. Den rad af skådespel hon nu författade — *Skådespelerskan* (1873), *Under toffeln* (1876), *Pastorsadjunkten* (s. å.), *Elfvan* (1880) — vittna dock, trots afgjorda och af samtiden uppskattade förtjänster, i likhet med hennes senare dramatiska arbeten otvetydigt om motsatsen. Då emellertid dessa stycken uppfördes och publicerades under pseudonym, föreföll det för den stora allmänheten som om en alldeles ny författarinna uppträdt, när 1882 dåvarande fru Anne Charlotte Edgren utsände sin första samling *Ur lifvet.*

Den erhöll en storartad, nästan öfverväldigande framgång och af lätt förklarliga orsaker. Bokens stora betydelse är, att här för första gången efter Strindbergs *Röda rummet* det moderna samhällslifvet skildras i realistisk anda, kritiskt, nagelfarande, belysande.

Må man tänka efter hvad detta innebär. Om man frågar, hvad som fanns af samhällsskildring,

när Strindberg och fru Leffler uppträdde, torde det äfven för den mest välvillige af litteraturkritiker blifva temligen svårt att gifva några namn. Hvad som skrefs i den vägen var följetongsromaner, kalendernoveller, blåstrumpebroderier, i stilen fortsättande fru Carlén, Onkel Adam och August Blanche, men utan deras oförbränneliga och goda berättarhumör och med endast sentimentaliteten och svadan kvar; dessa författare och författarinnor äro nu så glömda, att det tjänar till intet att nämna deras endast af bibliofilen kända namn och produkter. Emellertid hade den nya tidens åskådningar och idéer genom vetenskapliga arbeten, genom tidningspressen och genom den utländska litteraturen ryckt in i Sverige och hejdande lagt sina händer på människornas axlar. Man började tänka kritiskt, man började se sin värld på ett nytt sätt, man begynte känna annorlunda. Nya frågor döko upp och brände i hjärnorna; och synkretsen var ej längre så inskränkt. Spencer, Mill och de andra engelsmännen, Taine och Brandes öfversättas eller studeras i original, Ibsen läses med ifver och *Brand* blir här som i Norge snart sagdt en andaktsbok. Alla dessa nya tankar och föreställningar, som redan sjuda och bränna hos ett stort antal människor, börja nu längta efter ett uttryck i konsten. Man vill ha skönlitteratur, som speglar verkligheten sedd med tidens ögon.

Strindberg kom, men han var för stark och för stor, och hans roffågelsklor grepo för hetsigt

och för blodigt tag i »les tranches de la vie» och slungade dem för brutalt och för våldsamt i synen på menigheten. *Ur lifvets* författarinna framträdde på helt annat sätt, mera lugnt och behärskadt och utan den nedstänkande och förargelseväckande genisträmmen hos den svenska litteraturens store nyskapare. Den länge instängda och samlade förbittringen hos pariassonen, den under år sammanbitna vreden hos den, som ständigt hotats med hängning i tysthet, förbannelseropen under den hydrauliska pressen, se där hvad som brusar och stormar hos »tjänstekvinnans son», medan Anne Charlotte Leffler, borgarhustrun, damen med uppburen ställning inom societeten, hvilken aldrig haft en verklig motgång i lifvet, aldrig legat på knäna i förtviflan, heller aldrig varit utsatt för det pinsamma, men goda tryck, som låter ett verk springa som en fjäder mot höjden. Hon saknade alldeles denna tärande bitterhet, som genomgånget elände, svarta år och nätters veklagan alltid lämna efter sig och hvilken som kräfta äter sig in i organismen. Nog för att hon som andra haft sitt martyrium och sina sorger, det är ju klart, och det blir ju just om dessa som — noga sedt — hennes bästa skildringar komma att röra sig, men med världsdamens, med kvinnans naturliga skygghet för utbrottet, det komprometterande ordet, dämpade hon alltid ner tonen i berättelserna, gjorde den lugn och lidelsefri, och dolde så ängsligt, att det var hon själf som blödde, att läsaren fick den lugnande för-

nimmelsen af att bevittna tragedier, som närmast berörde hvarken honom själf eller författarinnan.

Med Anne Charlotte Leffler träder den svenska borgarhustrun in i litteraturen — med allt hvad hon kan äga af allt för stor kyla i sinnet och allt för stort lugn i själen, men också med hennes hela orubbade och starka intelligens, vakna iakttagelse och vida och ogrumlade blick. Hon har väl drömt och känt besvikelse hon som andra, men så småningom till visshet intalat sig att lyckan, det är ett talesätt, och att kärleken, det är en illusion. Det ligger en utomordentlig klarhet och hög luft öfver de bästa af hennes nästan ständigt genomreflekterade skildringar och kapitel, men det är icke höstens med dess svårmodigt entoniga sång om det förgångna, det är vinterdagens gnistrande och kalla ljus, det är januaris starka och lysande luft, i hvilket sinnet bibehåller sig och i hvilken all verklig lust till tårar fryser bort. Själf förklarade hon en gång, att »människorna äro mina problem, och jag har löst alla jag träffat», och drömmen och de oändliga melodierna saknas fullständigt i hennes verk. När senare också hon skulle lockas af sfinxers ansikten och gåtor och, anande något okändt skymta bakom verklighetens marker, kände lust att fördjupa skildringen och ikläda den symbolismens slipade och strålsamlande form, hann detta aldrig blifva till mer än experiment och trefvande, och trots att hon vid denna tid själf nådde den fullhet i lifvet, som icke förut varit

henne beskärd, och därför väl också kunnat få de möjligheter, hvilka slumrade inom henne, utvecklade i oanad rikedom, misstänker man dock, att den nya konsten med sina vida horisonter och sin Wagner-musiks gränslöshet alltid skulle legat främmande för hennes så hel och afslutad förefallande personlighet.

Att tänka på fru Leffler, det är att tänka på skulptur, byster, plastik — musik och melodier däremot hör man aldrig.

Som skriftställare är hon ett stort och fast öga, som frimodigt ser verkligheten i synen, ett klokt och förstående öga, aldrig sentimentalt eller blödsint, men mildt och mänskligt. Hon är en aldrig drömmande iakttagare och en lugnt och nyktert arbetande intelligens. Det moderna geniets ständigt jäktande oro saknar hon fullständigt och likaså de flesta nutida diktares smärtsamma känsla af att alltid behöfva pressa örat riktigt nära intill lifvet för att lyssna ut de innersta stråkdragen, de finast darrande tongångarna i den stora musiken. Men i hennes böcker — och det är deras stora behag — står verkligheten aftecknad med skarpa och koncisa linier, det moderna svenska lifvet — och främst den stockholmska bourgeoisiens — är där utan karrikering eller starkt humör, men klart och ogrumladt återgifvet som i ett lugnt vatten, och genom skildringarna går ett brus och en ström af frågor och problem, som icke äro ditsatta af en dialektiker, som vill underhålla med sina talan-

ger inom det högre teoretiska hårklyfveriet, utan dyka upp som lifvets egna. Den moderna samhällsmänniskans slitningar och konflikter äro i hennes bästa verk skildrade med en aldrig störd behärskning och med ett allvar, som ofta verkar storslaget och imponerande.

II.

Första samlingen af *Ur lifvet* lämnade i rent konstnärligt afseende nog åtskilligt öfrigt att önska och ej sällan stötte man på romanfraser, stilistisk banalitet, omöjliga repliker och personer, som talade som guvernanter. Men förtjänsterna voro dock långt flera och om man också mötte en del af en föråldrad tekniks gamla och dammiga lyten, var bokens karaktär i alla fall ny.

Med en lycklig idé har författarinnan i början af sin bok satt en liten revy öfver de personer, den krets, som hon för framtiden vill skrifva om. Det är en liten kvick och rolig och ändå så allvarlig generalmönstring med de agerande inom det högre sällskapslifvet, med de finare kretsarnas bättre och sämre skådespelare och aktriser. Den lilla skildringen, *En bal i societeten*, som vid sin framkomst natturligtvis fattades som nyckelnovell och därigenom i hög grad bidrog att göra boken omtyckt, ger på samma gång en exposé öfver

allt det nya hos författarinnan. Man upptäcker redan efter de första sidorna, att man haft turen att göra bekantskap icke med en blåstrumpa, som förfärdigar noveller, utan med ett par klara och intelligenta ögon, som ha sett.

En i bal societeten! Med hvilken darrning i stålpennan och det lilla hjärtat skulle ej hvar och en af de den tiden skrifvande unga damerna ha gripit sig an med ett dylikt ämne! Glitter och glans på uniformer och damtoiletter, leende ögon och röda munnar, rodnande kinder och förgätmigejblickar, manligt chevaleri och kvinlig oskuld — behag och trohet och nordisk kärleksvår, hvad skulle icke allt kommit med i den lilla berättelsen, innan den aflämnades till kalenderutgifvaren eller journalredaktören! — »En bal», skref ett af tidens belletristis kalendermärken, — »hvilken tjusningskraft ligger icke i detta ord! Huru månget hjärta har icke klappat med fördubblad hastighet vid tanken på de fröjder, som väntat i den festligt upplysta salen, utanför hvars dörrar alla lifvets bekymmer, små som stora, lämnats och öfver hvars tröskel sorgen aldrig dristat taga sina tunga fjät! Säga hvad man vill, men de renaste och mest oblandade fröjder hafva vi dock litet hvar njutit vid tonerna af dansmumusiken, denna trolska makt, som tvingar den trumpnaste att le, jämnar rynkorna på hvarje panna och tänder en ny värme i det kyligaste bröst. Och huru utjämna ej dessa toner alla skillnader, som under namn af börd, stånd eller rike-

dom eljest resa sig mellan människorna här i världen. Hur mången ung man, hvars enda rikedom bestått i den på känslor, har ej i dansens hvirfvel tryckt till sitt klappande hjärta en skön flicka, hvars gyllne skatter eljest skilt henne lika långt ifrån honom som solen är skild från jorden! På sådant sätt hafva Strauss och Gung'l mäktigare än någon af sagans trollkarlar, midt i all vår nyktra tids prosa lagt rikedom i fattigdomens armar och med de trollspön, som kallas taktpinnar, petat omkull bördens och rangskillnadernas skyhöga Jerichomurar».

Anne Charlotte Leffler har en något olika uppfattning. I hennes skildring möter en kvinna, som af den nya tiden erhållit kritiken i faddergåfva och som fått nutidsmänniskans skarpa synglas för ögat. Hon har nog intelligens för att se och nog hjärta för att uppröras och inför den öppna och frimodiga blicken ur hennes pupiller försvinner balaftonens smekande och förskönande lampskimmer för dagens klara och omutliga ljus. Riddersmännen bli till syndare och grånade narrar, de kvinliga oskulderna koketter som bjuda ut sig, den djupa, dunkelt glödande färgen på deras kindben, hyns bländande glans, förvandlas till puder och cold-cream, och den graciösa och vackra dansen tar form af ålderstigna fauners och skrumpna nymfers groteskt löjliga och redan trötta bocksprång.

Det låg mycken förmåga af karaktäristik, mycken energisk konst i personskildringen och

särskildt beaktansvärd var författarinnans makt att gifva sina figurer genom en liten som det föreföll obetydlig replik, en som det syntes godtyckligt vald situation, blixtrande till och upplysande de vinflammiga ansiktena som när man rispar eld på en tändsticka i mörkret.

Men än högre stod dock skildringen af de båda systrarna Ada och Gurli, döttrar till statsrådet, som ger balen, och det afsnitt af berättelsen, som berör dem och deras förhållande till modern, var helt enkelt förträffligt. Hur är hon icke gripen ur lifvet, denna Arla med sin högsinta och nordiska idealitet, den svärmiska och bortkomna unga flicka, som aldrig tänkt sig, att det finns en konst, som heter att behaga och underkufva, som endast längtar så varmt och hängifvet efter ett enda stackars hjärta, lågande för hennes i det långa lifvets ve och lust, som brister i gråt inför det stygga och osköna och som blott längtar gömma sig vid sin mors hvita örngått! Och hvem har icke känt den lilla systern, Gurli, det lifslustiga unga blodet, skapad blott för lekar och löjen, uteslutande till för erotikens brännande och ytterst fladdrande lusteldar, kärlekens tokiga farcer och kiknande, halfkväfda skratt! Och öfver dessa båda unga människor hvar för sig representerande skilda typer af svenska nutidskvinnor, på samma gång de lefde sitt eget fulla och intagande lif, höjde sig moderns gestalt, gammalsvenskt allvarlig och nästan sträng, mörk och bister i färgen som ett åldrigt familjeporträtt, uppfylld af forna dagars enkla

och okonstlade tro på Herren och Det Goda, med handen lika nära till det agande riset och den tröstande moderssmekningen, fordrande, men också gifvande, en föresyn för sitt huses folk.

Lika klart uppfattade och äkta och flärdfritt återgifna som personerna voro, lika säkert och utan trefvande uppdrogs själfva milieun. Med kvick observation återgafs den moderna cuivre-polins, den byråkratiska »elegansens», *östermalmsstilens* inträngande bland det gammaldags enkla hemmets tarfliga, men minnen utströmmande bohag. Den scen i berättelsens slut, där den gamla protestantiskt sträfva och allvarliga sängkammaren skildras, är klassisk och kär för dem, som älska luften i de gamla tidernas rum och gemak.

En utmärkt iakttagare och en framstående, om också icke riktigt utbildad skildrare, tänkte man när man slutat denna första novell. De efterföljande äro icke af fullt samma rang, men vittna också de om författarinnans goda och allvarliga egenskaper på samma gång som om en erkännansvärd djärfhet att upptaga innehållsrika och betydelsefulla motiv. Och om ett par af dem — till exempel *Barnet* och *Doktorns hustru* — icke verka att vara så synnerligen självständiga, uppbygda som de äro på till leda utkramade motiv — Noratragedieen, den tillbakasatta hustruns passionshistoria — låg det likväl något så sant och genomtänkt öfver dem, att man ej heller kunde behandla dem som vanliga efterbildningar.

Den i början ytterst välvilliga kritiken bytte om ton efter den andra samlingens utgifvande. Icke desto mindre kan det ej vara tal om annat, än att denna innebar ett stort framsteg, och inom den lilla krets som i det dåtida Sverige förmådde och vågade tänka litterärt om litterära verk var meningen härom också endast en. Ej blott att det rent artistiska här i allmänhet var bättre tillgodosedt, det röjde sig äfven — och framför allt — i valet af ämnen. Låt vara att Anne Charlotte Leffler i det afseendet ej heller var rädd i den första boken, hennes djärfhet härutinnan har ju redan påpekats, men i sin klara dager framträder dock denna först i den andra. Att debutera med sitt borgerliga namn på omslaget, det insåg den kloka författarinnan genast, är en allvarlig historia i ett land som Sverige, och försiktigt gömde hon då till sin nästa bok den redan färdiga novellen *I stora världen*. Säkrare genom framgången omarbetade hon den och intog den under titeln *Aurore Bunge* i *Ur lifvet II.*

Novellen tillhör icke konstnärligt sedt det allra bästa författarinnan gifvit oss och öfverträffas härutinnan vida af den i samma del förekommande *I krig med samhället.* Men liksom vi på en stor artists croquis ofta finna mer af hans konstnärsskaps intentioner än på den stora utförda och färdiga duken, så är denna lilla koncentrerade roman af kanske större intresse och i alla händelser af mer snillrik vågsamhet än flera af de öfriga, längre och korrektare skrifna

berättelserna. Som idé är den kanske det största Anne Charlotte Leffler skapat.

Aurore Bunge, den sköna och firade salongsdamen, har hunnit till kvinnans kritiska tid, de af oro och längtan och förtviflan öfver all lifvets dammighet, öfver allt hopps och all väntans fåfänglighet dunkelt brinnande trettio åren. Denna kvinna, hvilken det konventionella gått i blodet, börjar för det mondäna lifvet känna den vämjelse, som är starkare än all annan, emedan den är den hopplösa ledan vid en själf. Hon får den hysteriska förnimmelsen af kväljande tomma år, som gått och slocknande och arma år, som vänta, känslan hos en kvinna, som står naken framför sin spegel och upptäcker, hur skinnet här och där brutit sig och lagt sig i rynkor. Liksom man trött en morgon, efter en natt, hvars skratt ännu ljuda falska och pinande med ljudet af en knifs rispande mot en glasruta, slumrat in i sin länstol och plötsligt spritter upp med medvetandet att en sekund ha sett sig själf i ansiktet och med visionen ännu brännande på ögonlocken, så inser nu denna kvinna i en minut af klarsyn hela sitt lifs gåta.

Med ett stort grepp för nu författarinnan Aurore Bunge ut i ett ödsligt och otämdt landskap. Hon ställer henne ansikte mot ansikte med den store Pan. Inför denna värld, som lefver sitt eget trotsiga lif i skrattande och vild oberördhet af alla våra små konventioner, våra små religioner och moralbegrepp, allt detta, som

vi i egenskap af rättskaffens medborgare och tänkande familjemedlemmar praktisera om dagarna och förneka om nätterna, bleknar hennes föregående lif bort likt en matt och smutsig dimma inför en frambrytande sol. Hon ger sig hän åt naturens stora och dyrkansvärda krafter, utan en baktanke, lycklig som blomman under insektens kyss . . . och vänder så som den af det artificiella lifvet förstörda varelse hon är tillbaka till de säkra allfarvägarna.

Sådan är tankegången i denna märkliga och isynnerhet för sitt tryckår djärfva novell. Utförandet kan som sagdt icke mäta sig med idèn och särskildt har Aurore Bunges enkle och rustike älskare, hvilken författarinnan knappt bort ens göra ett försök till att individualisera, utan blott ställt som representant för den sköna och brutala naturen, tecknats med en förvånande och obehaglig sentimentalitet. Enligt hvad Ellen Key i sitt grundläggande arbete öfver den bortgångna väninnan upplyser, förefanns icke detta pinsamma romanbroderi i den ursprungliga redaktionen och författarinnan har så fördärfvat berättelsen, genom att i den elfte timmens räddhåga söka bemantla skaparstundens genialt djärfva idé. Hufvudpersonen själf, den lysande Aurore Bunge, är däremot tecknad med hela den klara och nyktra linjeföreningen i Anne Charlotte Lefflers konst och tillhör hennes bäst uppritade figurer.

Liksom *En bal i societeten* visar författarens mästerskap i den kalla och lugna personskild-

ringen, så låter *Aurore Bunge* oss se den andra sidan af hennes individualitet. Det är hennes djupt allvarliga och moraliska läggning, detta som kännetecknar hela den nya litteraturen, vördnaden för lifvets möjligheter, sträfvan efter ohindrad växt och helhet i tillvaron. Liksom Aurore Bunge — om också blott en kort minut — följer den stora rösten i sitt inre, så kastar också Anne Charlotte Leffler själf den gamla barlasten öfver bord och ger sig ut på de mörkt svallande vattnen mot fyrbåken som klart och ledande tindrar i fjärran.

III.

Det dröjde icke länge, förrän man började stämpla Anne Charlotte Leffler som »kvinnosakskvinna». Epitetet torde varit föga på sin plats. I de organ, där feminina händer direkt eller indirekt skötte kritiken, bedömdes hennes arbeten, åtminstone de senare, ganska strängt, och det är betecknande, att Fredrika-Bremer-förbundets tidskrift *Dagny*, hvilken eljes alltid brukar höja till skyarna hvarje dam, som offentligen bevisat sin talanglöshet genom att skrifva en bok eller måla en tafla, kort efter Anne Charlotte Lefflers död publicerade en artikel, där hennes författarskap

i ganska snäfva ord förklarades misslyckadt och föga hedrande för människan.

En i grunden så lifsfiendtlig, så guvernantsaktigt torr och så förbenadt steril företeelse som *80-talets* lyckligtvis nu temligen afsomnade kvinnosaksrörelse torde innerst varit föga sympatisk för författarinnan till *Ur lifvet.* Hur kunde en kvinna med hennes starka och klara intelligens kunna känna något djupare sympati för en rörelse, hvilken, sådan den predikades af damerna i *Dagny* och på andra ställen, af Ernst Ahlgren träffande karaktäriserats såsom 20 % dockhemslitteratur, 10 % missförstådd Stuart Mill och vanställd Herbert Spencer, 30 % förlegad romantik och ½ % själfständig tankeförmåga! Och dock fanns där helt säkert beröringspunkter dem emellan. Det fanns hos den unga Anne Charlotte Leffler en böjelse för att teoretisera öfver kärleken, sådan den träffas hos allvarliga kvinnor, som icke älskat, en brist på uppfattning af det nyckfulla, alla beräkningar gäckande och alla lagar öfverträdande i erotiken, sådan man just möter den hos kvinnosakens doktrinärer, med ett ord, någonting fruset i känslolifvet, som först senare tinade opp. I alla hennes tidigare skildringar af kärleksförhållanden skall man märka detta nästan könslösa och opererade, och det var först när lifvet kom med »det vidunderliga» också till henne som hennes dikt i detta afseende fick lif och glans, och hvad man än konstnärligt kan ha att invända mot hennes sista roman *Kving-li*

het och Erotik II, det erotiska är här behandladt som ingenstädes i de tidigare böckerna.

Alltid underlig, verkar denna erotiska oberördhet ställvis nästan pinsam som till exempel i skådespelen *Hur man gör godt* och *Sanna kvinnor.* Det sistnämda är tekniskt icke dåligt, men verkar dock motbjudande och många voro nog de stackars män som böjde sig ned i tyst förfäran, under det den rysliga kraftkvinnan, den abnorma normalkvinnan i stycket, for fram på scenen; för min egen del minns jag lifligt att jag på lång tid efter det jag läst pjesen ej kunde höra namnet Bertha utan att hoppa till.

Tendensen i de af Anne Charlotte Lefflers arbeten, där en sådan kan märkas, torde bättre än att angifvas såsom i tjänst hos det temligen obestämbara begrepp, som kallas kvinnosaken, kunna inordnas under 80-talets allmänna och för detsamma karaktäristiska sträfvan efter helhet och trohet mot det egna jaget, en sträfvan ur hvilken kvinnosaksrörelsen, där den icke blott diskuterar och rider på teorier, utan öfver hufvud vill något, ledt sitt ursprung; här som öfverallt är det Ibsen, som satt vagnen i gång, den store lärofadern, som skrifvit först *Brand* och sedan *Dockhemmet.*

Frågan om den personliga frigörelsen och medlen därtill kan spåras tillbaka i författarinnans äldsta produktion; den litterära utgångspunkten är sålunda snarare *Brand* än *Dockhemmet.* Redan i den i det föregående vidrörda novellen i *Händelsevis,* skildras hur den unga flickan, som

icke vill låta konfirmera sig, packar sina kappsäckar och ger sig af till en vrå bland bergen för att »finna sig själf», i *Skådespelerskan* ser man, hur en kvinna, nej, en människa lär sig att inför den egna uppgiftens allvar måste alla hänsyn, all personlig lycka offras, på samma sätt ger *Pastorsadjunkten* kärleken på båten för att helt kunna dyrka vetenskapen, och *Elfvan* visar oss bilden af en gift kvinnas kamp för bevarandet af sin personlighet.

I dessa första variationer öfver enten-eller-temat försiggick offret i allmänhet lätt — dock minst i den sista. För den unga författarinnan hade lidelsen för uppgiften brunnit starkare än begäret efter personlig lycka. Ett omslag betecknar novellen *Tvifvel* (i *Ur lifvet I*). skildringen af hur Brand tar lifvet af Agnes, som dödstrött dignar ned på vägen. I novellen *I krig med samhället (Ur lifvet II)* gnissla redan skarpa de dissonanser, som slita sönder vårt lif, och här ligger vägen ej längre klar. Här har författarinnan oroligare än förut frågat sig: Om vi nu också taga steget fullt ut, är det därför så säkert, att harmonien nås?

Och med sin vanliga klara intelligens ritar hon upp historien.

Arla, den hängifna och längtande unga flickan från *En bal i societeten* har på sina föräldrars önskan och lockad af egna illussioner gift sig med en högre ämbetsman, en torr och steril natur, med klent hufvud och korrekt hjärta, utan

möjligheter att förstå den ömhetsträngtande och bräckliga varelse, som är hans hustru. Redan har hon resignerat, när hon lär känna en ung framtidsman, för hvilken hon fattar intresse. Intresset växer till en slags nordiskt blek och resonnerande kärlek, och efter år af tvekan bryter hon med sitt föregående lif och reser med denne man mot nya öden. Men hvart färden bär, lyckolandet träffar hon ändå icke. Hela hennes föregående lif af otadlig societetsdam reser sig inom henne, och förlusten af barnen, det vanskligaste en skilsmässa kan medföra, pinar ut henne. På berättelsens sista blad står hon så, rikare på upplefvelser visserligen, men knappast mindre fattig på lycka.

Af sin egen naturs kalla och stadiga egenskaper och af ett ängsligt begär att vara rättvis, riktigt rättvis, har författarinnan här kommit att gifva allt för stor plats åt de missförhållanden, en äktenskapsskillnad kan medföra. Ett sådant hufvudmoment som själfva kärleken mellan Arla och hennes älskare har alltför mycket trängts i bakgrunden, och man står åter igen undrande inför kylan i denna punkt. Man erinrar sig leende de ord, med hvilka Agnes i Ibsens *Brand* omtalar sin älskade: Lärare, vän och broder. I all sin sträfvan efter kall objektivitet verkar berättelsen dock som en orolig och sorgsen människas fråga till sig själf.

I sin nästa stora novell *En sommarsaga* befinner hon sig alltjämt i samma tankesfär: kvin-

nans ställning till det erotiska och lifsuppgiften. Men här är problemet mer stringent formuleradt, frågan är ej ens längre: kan en kvinna med bestämd och självständig lifsuppgift bli lycklig i ett äktenskap med en man, hvars vägar gå åt helt andra håll? Nej, så energiskt är spörsmålet här afgränsadt, att svaret, som läsaren letar efter och som författarinnan sin vana trogen endast med reservationer ger, är svaret på frågan om den kvinnliga konstnärn är lämplig för äktenskapet.

På en liten badort sammanträffar den svenska målarinnan Ulla Rosenhane, en af samtidens största artister, med den norske grundtvigianen och folkbildningsmannen Falk. Olikheterna mellan den lysande, kosmopolitiskt bildade och uteslutande estetiskt anlagda världsdamen samt den litet klumpige, men af en stor etisk kärlek lågande norske bygdepatrioten hindra icke att ett förhållande uppkommer dem emellan. Det blir detta förhållande, det blir dessa båda människors kärleks- och passionshistoria, hvarom det centrala i romanen kommer att röra sig.

Falk tar Ulla Rosenhane med sig till sin norska folkhögskola, och den forna artisten kastar sina penslar och sin palett för att undervisa bondpojkar och säterjäntor. Det är detta, som författarinnan velat framställa.såsom det brottsliga i deras äktenskapliga samlif, det är detta den rikast begåfvades undanskjutande af sin uppgift för att tjäna en annans, hvarur hon låter brytningen växa fram. Tid efter annan känner Ulla

skaparkraften, starkare än någon naturdrift, vakna inom sig och längta till frambringandets lycka, till procreationens salighet, och denne man, med hvilken kärleken kopplat henne samman, synes henne lika obekant och likgiltig som en man från gatan. Så drifves hon då att visa ryggen åt denne man, hvilken hon dock i djupet af sin varelse känner, att hon älskar, och så måste de båda säga hvarandra farväl för att vandra skilda vägar. Ulla reser till Rom för att åter ikläda sig artistblusen och fullborda den tafla, som står där dammig af år och väntan.

Så kunde romanen ha slutat, det hade varit sannare så, men i stället tillfogar författarinnan ett par bref växlade mellan Ulla och Falk, i hvilka båda uttala ett hopp och en vink om återseende året därpå. Då skall deras samlif börja om på nytt under ljusare villkor, då skall mannen slå af på sina traditionella kraf och hustrun få tillfälle till en egen utveckling och ett eget lif, och skall någon gifva efter och böja sig under den andre, då skall det bli mannen, som här är den underlägsne och den mindre personligt egenartade.

De optimistiska förhoppningarna i slutkapitlet stå, som man märker, i dålig öfverensstämmelse med de mörka och djupt kända skildringarna af splitet och slitningarna i äktenskapet. Hvad nu då, tänker ofrivilligt läsaren, när han ögnar genom bokens sista sidor, är något nytt recept funnet, har man hittat på någon ny ut-

väg, eftersom det den här gången skall gå så mycket bättre än den förra? Låt så vara, att Falk kommer till Kristiania för att vara på landstinget i stället för att gå uppe i fjällmarkerna och uppfostra ungdomen, låt så vara, att Ulla får resa till kontinenten, när hon behöfver, och ha stående atelier i den norska hufvudstaden, men därför att förhållandena på detta vis ordnas groft och praktiskt, hvem kan därför tro, att den kommer att upphöra, denna konstnärens slitning mellan dikten och lifvet, mellan kallet och den borgerliga plikten?

Det är samma listiga och naiva dagordning, som Gerhard Grim i Tor Hedbergs drama kalkylerar ihop, det är samma underliga uppfattning af konstnärskallet, hvilken Anne Charlotte Leffler röjer i ett bref från debuttiden, när hon vill göra gällande, att en diktare i detta enda, i förmågan att dikta, är öfverlägsen eller olik sina medmänniskor men för öfrigt alls icke höjer sig öfver eller skiljer sig från dem, det är tron att man skapar konst på samma enkla vis, hvarpå man för kontorsböcker.

Äfven i flera andra punkter är romanen underligt förfelad, och redan från första början undrar man, hur den raffinerade kvinna Ulla Rosenhane säges vara, kan förälska sig i Falk, denne farnesiske Herkules från en norsk bondby, hvilken i trots af, eller kanske snarare på grund af den tydliga kärlek, hvarmed författarinnan tecknat honom, förefaller som en af de minst lyckade figurer hon framfört i sina böcker. En

författare så kritisk och behärskad till sin läggning som Anne Charlotte Leffler borde aldrig så som här släppt efter tömmarna och låtit det skena i väg. Ej nog med att det vimlar af oväsentligheter och skrymmande detaljer i boken, författarinnan drifver sin brist på kritik så långt, att hon låter norrmannen tala norska — och knappast just god norska — hela romanen igenom! Längre i kärlek till broderlandet kan man, som Strindberg anmärkt, knappast gå. Ulla Rosenhane själf, som i det stora hela däremot är värdig författarinnan till *Ur lifvet*, verkar här och där icke fullt trovärdig och man tror icke riktigt, att hon är den stora artist hon säges vara, man märker icke alltid konstnärsblodet under hennes hud, och de af hennes taflor, som beskrifvas i boken, förefalla allt att vara bra litterära och alls icke så hänförande.

Hvad som emellertid gör Anne Charlotte Lefflers bästa problemnoveller så utomordentligt intressanta och gripande, det är den starka intellektuella vind, som ständigt blåser genom dem. Vi äga ej längre här uppe någon författarinna, hvilken så som hon förmår blåsa frågornas och lifsproblemens luft in mellan bladen i en berättelse, och genom sitt klarögda allvar och sin öfverlägsna andliga kraft stå skildringar som *I krig med samhället* och *Tvifvel* ganska ensamma i vår litteratur. Det moderna svenska samhällslifvet med dess brytningar och konflikter har aldrig

ägt en så lugn, behärskad och konstnärlig skildrare som hon, en skaldinna, hvilken så som hon förmått blicka in i hvardagsmänniskornas hjärtan och så som hon förmått i dikt framställa deras lidanden. Och om också några af hennes noveller, som t. ex. *En sommarsaga*, på ett sällsamt sätt vackla mellan omedelbar lifsskildring och medveten reflexionsdikt, hindrar icke detta att en berättelsesamling som *Ur lifvet* med sin intellektuella öfverlägsenhet, sin djupa inblick i tillvaron, sin moderna, men aldrig exalterade syn på tingen och sin visserligen aldrig glänsande, men ofta varma och rika konst, är att räkna till vår nyare litteraturs klassiska verk.

IV.

I Anne Charlotte Lefflers produktion kan emellertid *En sommarsaga* sägas bilda vändpunkt. För första gången i hennes böcker tränger nämligen här kärleken fram som en lifsmakt, i stånd att, oafsedt huruvida den rent personliga utvecklingen ernås eller icke, ödelägga ett lif. Denna författarinna, hvilken förut nästan förefallit alltför förståndig för att ej finna något löjligt i erotiken och något smått i den personliga lidelsen, tyckes med ett slag ha bytt om åsikt. Men ehuru kärleken för henne ej längre är en episod, som

kan undvaras, är den dock ej ännu en nödvändig och i hela maskineriet ingripande faktor. Den nya blicken på det erotiska öppnar visserligen å ena sidan vidgad horisont för hennes åskådning och diktning, men röjer å andra sidan ännu hennes gamla synfält. Den personliga utvecklingen, hvilken förut med sin rent intellektuella, nästan cerebrala karaktär stått för henne som det obetingadt främsta, upphinnes nu af kärleken, och dessa båda gå hand i hand som syskon utan att likväl hopsmälta. I *Sommarsagan* hindrade de båda älskande hvarandras utveckling, och det var illa; i det nya lif, de efter hvad romanens slut ger vid handen, komma att föra, skola de älska endels och verka för sin uppgift endels — och man tviflar en smula på den lyckliga utgången. Tydligt nog har emellertid författarinnan öfvergifvit kvinnosakskvinnornas låga uppskattning af det erotiska, och hon framskrider stadigt mot en allt större uppfattning af kärleken.

Redan i det tillsammans med Sonja Kovalevsky författade dubbeldramat *Kampen för lyckan* har hon bemäktigat sig densamma. Ur konstnärlig synpunkt är föga värdt att kosta många ord på *Kampen för lyckan* — denna underliga komposition, vid hvars tillblifvelse de båda författarinnorna roat sig med att till sina barockaste konsekvenser drifva föreställningen om viljans frihet, stupar på sin egen orimlighet. Men i alla fall ligger det öfver hela arbetet något

som intresserar och som griper. Det är dess svärmiskt vackra uppfattning af kärleken såsom hela lifvets lösensord och förklaring, det är dess hängifna och reservationslösa predikande af kärleken som det enda nödvändiga i tillvaron. Hur rörande är ej till exempel följande ord af Alice, den kvinnliga hufvudpersonen i boken:

»Låt mig bara en gång visa, hvad jag kan vara, när man vill riktigt hålla af mig. Stackars Alice är inte så utan resurser ändå. — Se riktigt på mig. Är jag vacker? Ja, när man älskar mig, är jag vacker — inte eljes. Är jag god? Ja, när man håller af mig, är jag godheten själf. Är jag osjälfvisk? Å, jag kan vara så osjälfvisk, att hvarje min tanke kan uppgå i en annan . . .»

En kärlek sådan dessa och liknande ord utropa, har säkert intet rum för »gift kvinnas äganderätt».

Kampen för lyckan hade uppkommit genom samarbete med Sonja Kovalevsky, som uppgjort planen, och får därför kanske icke så gifvet tagas som uttryck för Anne Charlotte Lefflers egen författarpersonlighet. Om den uppfattning af kärlekens betydelse, hvilken uttalas i den ofvanstående tiraden af Alice, sålunda kanske ej ännu får betecknas såsom författarinnans, kan den emellertid sägas antecipiera denna. Den erotiska åskådning, som hon gripit tag i och åt hvilken hon gifvit dramatiskt uttryck i dessa dramer, den blir nämligen för framtiden hennes egen. Nya och oväntade öden gripa in i hennes lif och gifva

hela hennes själslif en annan riktning. Den nordiska vinterdagens klartänkta, litet kyliga författarinna får genom omständigheternas makt ett nytt fädernesland i Italien, och under Söderns sol börjar hennes litet frusna och outvecklade känslolif att tina upp och sätta blom.

De sista verk hon lämnat oss äro framför allt gripande genom sin öfverraskande omedelbarhet och sin friska ungdom. Den konstnärligt sedt ej särdeles lyckade farsen *Den kärleken!* är ett ostyrigt och lustigt skämt med kvinnosakskvinnornas rätthafveri och gycklar uppsluppet med de inom vissa kretsar i Sverige en tid mycket hyllade Björnsonska Handske-terrierna på det erotiska området. Sagospelet *Sanningens vägar* innehåller djupa och visa ord om hvart den intellektuela törsten kan leda, om hur den som in i fibrerna genomsyrats af sanningssökandets anda en gång måste komma därhän att han ej längre förmår vare sig vilja eller handla, om fåfängheten i att forska och om den andliga förbränningen. Den roman, som blef hennes sista slutligen, andra delen af *Kvinlighet och erotik* är helt och hållet ett hängifvet hjärtas sång till kärlekens nye gud. Boken rör sig om en intellektuellt anlagd svenska och en italiensk markis och är den objektiva författarinnans mest subjektivt skrifna arbete. Det rent novellistiska i denna bok är visserligen mera brokigt än värderikt och författarinnan har många gånger gifvit bättre människoskildringar och trängt djupare in i själarna,

men det är märkligt och betagande att se, hur denna vidlyftiga, alltför vidlyftiga bok egentligen blott är ett enda lyriskt poem, en dikt om kärlekens makt att lösa bundna själar, att väcka det som under långa år legat ropande i våra bröst, att skapa lif och försätta berg.

I en polemisk broschyr riktad mot kritiken öfver *Kvinlighet och erotik* låter hertiginnan di Cajanello oss skymta de litterära mål, hvika nu hägrade för henne:

Äfven om jag skulle misslyckas gång på gång i denna min sträfvan att söka upp nya sidor af människolifvet till förklaring och att belysa mina bilder från alla sidor, utifrån och inifrån, med eller mot konvenans och moral och antagen plägsed, så vill jag dock icke uppgifva försöket, hällre skrifva tio arbeten med en allt för brokig karaktäristik än ett enda med en allt för ensidig. Ty det ena är utveckling, det andra är stillastående, det ena är ett sökande framåt till större rikedom, större allsidighet, det andra blir lätt blott ett upprepande af moral, som varit gjordt hundratals gånger. Det ena är att söka nya stigar, som *kanske* mynna ut i träsk och oländiga marker, men som dock alltid föra fram till nya utsikter, det andra är att gå stora landsvägen, veta säkert, hur långt man har att gå och hvar man kommer fram visserligen — men när man så är framme har man blott nått dit, där redan alla platser äro fulla, där man nog kan bli väl mottagen och omringad af beundrare, som man alltid blir då man går i andras spår, men därifrån man dock om man har något af upptäckareblod i sina ådror, alltid skall längta tillbaka till de okända gömda stigarna med sina osäkra spår och oröjda marker, sina bedårande dofter och lockande vilda frukter, hvaraf kanske somliga smaka illa, ja, till och med äro giftiga, men som man dock hällre vill känna af egen

erfarenhet, än fly på grund af andras varningsrop. Den som vill gå med mig på dessa upptäcktsfärder, som icke fruktar att blöta fötterna i moras, rifva kläderna i snår, tappa spåret här och där, ja, äfven råka på ödemarker, som intet erbjuda för ögat eller sinnet, den tror jag mig kunna lofva att få se en och annan ny utsikt, att smaka på en eller annan frukt, lukta på några blommor, som han aldrig skall finna på den stora, bekväma landsvägen, där han kan åka i fyrspann. Jag kan också köra i fyrspann på landsvägen, om jag vill, och jag är säker om att icke stjälpa och icke heller blifva bland de allra sista i kappkörningen. Men jag har icke smak därför. Mycket hällre vill jag sträfva fram under middagshettan mellan snår och törnen, där jag ofta känner krafterna svika mig och mången gång står oviss om vägen samt komma fram uttröttad i sena kvällen utan att hälsas välkommen af någon — om jag bara vet att den väg jag gått skola andra gå efter mig och hvar och en, som går den, skall där göra nya upptäckter. Och sedan skola andra sökare spana upp nya vägar, och så skola människorna så småningom bli förtroligt bekanta med hela det landskap i hvilket de måste framlefva sitt lif — och det man förtroligt känner, det älskar man vanligen — och att förstå och älska sin omgifning, det är lifvets jämvikt och lycka.

Måhända finns det i detta lilla manifest en litet för öfverströmmande värme och en smula för många ord, men hvem kan vara blind för det inspirerade, ungdomligt djärfva och ungdomligt vackra i dessa planer att kartlägga hela den värld, hvilken är mannens och kvinnans! Nu vid sina fyrtio år hade författarinnan ändtligen nått den punkt i lifvet, »detta förunderligt rika, skiftande lif», som hon själf skref, där man känner sig intet mer ha att önska och där solfloden strömmar bred ner

öfver topparna. Som en tjuguårig snillrik poet vid början af sin bana kände denna ej längre unga kvinna hufvudet myllra af idéer och planer och handen skälfva af ifver att skrifva. Kvinnornas lif i ny och nedan, i ljus och oväder, i fest och hvardag, var det väl främst hon ville skildra och hon hade länge drömt om att för deras räkning skrifva ett motstycke till Garborgs *Mannfolk*, en roman om de ogifta kvinnornas lif och öden, som till titel skulle ha *Utomkring äktenskapet*. »Alla sidor af förhållanden människor emellan — d. v. s. de mest allmänt mänskliga förhållanden — komma med här» — skref hon om den bok, hvarpå hon arbetade i det sista — *Trång horisont*. »Förhållanden — flera olika — mellan makar, unga och gamla, mellan älskande, mellan syskon, mellan sonhustrur, mågar, svågrar, mellan vänner och väninnor, mellan barnbarn och far — och morföräldrar, allt detta belyst med sympati och medkänsla utan spår af bitterhet, med en godmodig välvilja för alla figurerna — ja, kort sagdt, en på bred basis hvilande, stort mänsklig bok skall det bli, som man både skall gråta och skratta åt. Den växer inom mig med jättesteg och materialet är ofantligt rikt.»

Till sin sällsynt rika intelligens, sin ovanliga människokännedom och sitt lynnes stål och allvar hade hon nu också fått den värme i blicken och hjärtat, som kanske endast den personliga lyckan kan ge, och den vida och från hvarje slags fördomar fria lifssyn, som kanske blott kär-

leken kan förläna, och som hon nu stod där med sin rikt om också sent vunna harmoni skulle hon gifvit vår litteratur de stora, breda och ljusa skildringar »ur lifvet», hvilka den så väl behöft. Och så kom döden och gjorde slut på alltsammans.

A. U. BÅÅTH.

DEN NYRÖRELSE i svensk diktning, som stod upp under 1870-talets sista år och med sin oro och sitt larm fyllde hela det följande decenniet, berörde mindre poesien. Under det att främst ett konstnärligt geni som August Strindberg och bredvid honom andra verkställde den stora nydaningen och omstöpningen af den svenska prosan, under det dessa, sedan män som Almqvist och Sturzen-Becher ej längre funnos och den svenska prosadikten blifvit en allmänning, upptagen af medelmåttor och oförmågor, förde in nytt blod och nytt lif i språkets obundna former, såg det ut, som om versen skulle öfvergifvas och allt mera lämnas åt sitt öde. Det var, som om man fruktade eller föraktade denna form, på hvars rytmer de konventionella tankarna så ofta hade färdats och på hvars fötter de åskådningar, hvilka man bekämpade, alltjämt reste sig och trafvade vidare. Tidens, de nya idéernas

och de nya syftenas rätta dräkt, det var prosan med sin frihet från tvång, sin rikedom på ogenerade vändningar, sin naturlighet, folklighet och genomskinlighet, denna dräkt som aldrig lockade till efterbildning af gamla mönster, därför att dessa redan vid första anblicken föreföllo lika kuriösa och löjliga som årtionden gamla modeplanscher, som aldrig förledde till ceremoniell sirlighet och som aldrig besvärade andhämtningen. Högtidsdräkten med sin ängsliga korrekthet och med sina lysande dekorationer hängdes undan på spiken längst in i garderoben, och för den händelse man icke — som ju stundom hände — gick i skjortärmarna, valde man hvardagens enkla och anspråkslösa bonjour.

De diktare, hvilka emellertid trots allt ville på rim och meter förfäkta ett mer eller mindre modernt program, nådde heller ingen verklig rang. Det begynnande 80-talets Carl Snoilsky var med all sin aktningsvärda och tilltalande demokratism icke mäktig något egentligt patos, och det är icke utan att några af hans dikter från detta skede verka som dessa på sitt vis vackra, men icke i högre mening poetiska upprop till »bättre lottade», hvilka man stundom kan se på bokhandlarnas diskar. En älskvärd trubadur som Daniel Fallström bör säkert icke nämnas i detta sammanhang, och den »revolutionäre» poeten Edvard Fredins få dikter med modern anstrykning smaka ju onekligen mera af den uppskrufvade hänförelsen hos de sällskapliga soiré-

ernas poetiske deklamatör än af personlig lidelse och äro minst af allt nya — de verkliga förtjänster, af hvilka *Vår Daniels* skald kan berömma sig, ligga på andra områden, och han som de flesta unga svenskar har icke af socialt patos eller moralisk lidelse inspirerats till leken med rytmer och rim, utan af gräs och blommor och solnedgångar. Den som äfven på detta område mest röjde lejontassen var nog Strindberg själf, och mer än en af dikterna i hans kanske alltför förlöjligade samling tyda på att Lokes besjungare, därest han icke själf så djupt sett ned på, så barockt föraktat den form han för tillfället valt, nog också här skulle varit i stånd att hälla nytt vin på gamla flaskor — och kanske äfven förnya de sistnämda.

Att A. U. Bååths samma år som *Röda rummet* utgifna första samling *Dikter* emellertid faktiskt inleder ett nytt skede i den svenska versens historia, beror också icke på deras mer eller mindre öppet uttalade modernt sociala tendens. Helt säkert spåras i många af dikterna i den första volymen liksom också — ehuru i mindre grad — i de senare, aktningsvärda försök att — som författaren själf vackert säger —

> måla dagens ljusa lögner
> med färg som nattens, ärligt svart

och mer än en gång märker man, att skalden, han som andra af tidens diktande hjärnor, sysselsatts och rörts upp af den sociala frågan.

Och dock, det är snarare poetens vackra, svärmiska och någon gång en smula sentimentala medkänsla än världsförbättrarens fruktbara harm, som inspirerat de dikter Bååth skrifvit om lifvets och samhällets styfbarn, proletärerna, synderskorna och kärlekens barn, och långt snarare är det den estetiska drömmarnaturens svårmod inför tillvarons armod och fulhet än reformatorns förbittring inför det elände han tror sig kunna afskaffa, som utandas ur de Bååthska skildringarna »från gatan».

Utan att vara reformator, omstörtningsman eller tidens stora tunga, var A. U. Bååth den diktare som den gången behöfdes, och det är också lätt att i de litterära handlingarna från 80-talets begynnelse spåra den uppmärksamhet och den värme, hvaraf han möttes. Liksom Strindberg med *Röda rummet* knäckte sönder och sköt åt sidan samtidens små husbehofsprosatörer och med sina nervösa, blodfyllda och oroliga ord och satser kom deras hemslöjd att synas än mera kall och liflös, höjde sig i A. U. Bååth en poet med originella ord och egendomlig satsstruktur, en poet, i hvars dikter den tekniska traditionen nästan brutalt nedsättes och där allt lefde ett nytt och starkt lif, en skald, hvars poesi knuffade undan den af akademien uppmuntrade anemiskt hvithyllta, poröst genomskinliga och konventionella versen, liksom bondens barn knuffar omkull den unga stadsplantan. Liksom i *Röda rummet* var det i Bååths första diktsamlingar

vårens och det vaknande hafvets oförskräckta och frimodiga luft, som brusade genom sidorna, och liksom kapitlen i vår första moderna prosaskildring genomströmmades de Bååthska stroferna af nya, obekanta och eggande dofter, af lukt af jord och gata, af fräna utdunstningar af natur i stad och på land.

Framför allt utdunstningar af landets jord och mylla! Det är häri Bååths blifvande betydelse för den svenska litteraturen ligger — att han i den svenska dikten infört provinsen, liksom den i den danska prosan infördes af Schandorph, en författare, med hvilken Bååth säkert icke saknar beröringspunkter, breda och starka naturer med något af nederländska genremålare i sig, som de båda äro. Bååths skildringar af skånska typer och skånska landskap — och framför allt de senare — äro oöfverträffliga genom sitt öfverdådiga och självsäkra humör, och ingen som känner till stämningen och sederna i det gamla Skåne kan utan ett belåtet löje läsa dikter som *Vid sommarvärdshuset* med dess muntra och breda begynnelse:

Kring gamla gården nere vid sjön
för vinden. pilarne vagga.
Bland skuggande alm på halmbrunt tak
fladdrar en sliten flagga.

Frodigt gröna bak stengärdsgård
åkrarne samman flyta.
Mellan pilarne glänser sval
Sundets blankblå yta . . .

Som kraftig och bred målare af den skånska åkern, den skånska byn, det skånska fiskläget och den skånska bonden eller fiskaren är Bååth utan rival. I likhet med skedets impressionistiska artister — ständigt kommer man vid bedömandet af dessa års andliga produktion in på jämförelser mellan diktens och penselns män — älskar han den grofva oblandade färgklicken och har som de sin styrka i den pittoreska detaljen. Genom sin artistiska gråluftsstämning och sin måleriska kraft är t. ex. en dikt som *Nyårsafton på skånska slätten* ett verk af bestående värde:

Skymmande dimma våt öfver slätten hvilar,
röda grenar streta från kala pilar,
åkrarnes fåror ligga i disig väta,
gårdarne töcknigt skymta bak vallar räta.

Tystnad vida. Man hör, hur det sakta lackar
droppe på droppe från närmaste tak och stackar.
Klämtande borta i fjärran klockor ringa.
Ensamt och matt de hän öfver nejden klinga.

Mötas af klocksång ny från en annan kyrka.
Nu helt nära det tonar med större styrka.
Ringer i alla byar. I dimman draga
ut öfver bygden tonerna, starka, svaga.

Malmhårdt de dallra, milda de samman smälta.
Nu från närmaste torn de dofva välta,
dyka tunga ned uti ljudfull dimma,
vagga sig klara och lent öfver slätten simma.

Klockorna stanna. Tumlande ljuden domna,
tonande sakta hän de sista somna. —
Bräker ett får där ur stall, och säkra, raska,
hastande steg i vägens lera plaska.

Tystnad vida. Ett skott där vid gafveln brinner,
skenet längs med kalkade väggen rinner.
Skott på skott. Nu tändas högtidsljusen.
Helig afton. Det glimmar ur alla husen.

Knappast mindre fullfärdig och med samma stämning af friluftsmåleri och ögonblicksiakttagelse öfver sig är den redan i debutsamlingen förekommande dikten *Vinterstämning:*

Så tyst kan det vara i julens tid,
då snön ligger mjuk öfver frusen mark
och skiner på alla taken i byn,
på kyrkotorn och på prästgårdspark.

Men när det lackar hän emot kväll
och rutan en stund i strålar stått
och hälgmålsringningen stannat af
och ringaren ned ifrån tornet gått.

Då spörjes det lif. Kring kyrkotorn
det flaxar och kraxar ett snacksällt lag:
nog har man lof att ha glad sin kväll,
när rätt man haft sig en arbetsdag.

Från arla i morse, då snön låg röd,
man sträfvat för kallaste husmanskost.
Man snattat kring hus och gräft i snö
kring mark och by i bitande frost.

Från parken det svarar med samma fröjd.
Där har man sitt samvete lugnt också.
Det kraxar belåtet i kronorna rundt,
det knäcker i grenarne då och då.

Så blir det igen så juletyst.
Det väntas i kyrkglugg och prästgårdspark
på vikande vinter, på vår med mask
längs rykande fåror i solig mark.

Och ehuru det nya och moderna hos poeten också märktes i den icke obetydliga mängd tillfällighetsvers och s. k. fosterländska dikter, som ingingo i hans första volymer — flärdfria, enkelt hjärtliga och ärliga som de voro, utan den traditionella poetiska apparaten och utan de sedvanliga stora åthäfvorna — var det nog framför allt dessa bredt hållna situationsmålningar och landskap, som så hastigt gjorde A. U. Bååth kär för dem hvilka voro unga vid tiden omkring 1880, för dem som då hunnit tröttna på julbordspoeter och guldsnittspoesi. I själfva hans meters kärfhet, hans satsbyggnads nästan »isländska» stelhet, hela hans vers' ogenerade hvardagsdräkt låg också någonting som tilltalade dem som signaturdiktens ceremoniella och petiga sirlighet och miniatyr-almanackernas vattenklara och vattentunna poesi ingifvit afsmak och leda vid allt, som var skrifvet på olika långa rader. Han som så mästerligt tolkat *Nials saga* förmådde öfver sina omusikaliska och som på trots vårdslöst tillyxade strofer lägga ett drag af gamla isländska sagors kärfhet och stundom också af deras storhet och tragik. Med hvilket förträffligt anslag börjar t. ex. icke dikten *En ung konstnärs död:*

Genom den fällda, blå gardinen
lyser tvinande vinterdager.

**Hän i kammarens alla vinklar
dunkelt blånande sken sig drager.**

**Faller på färgmildt lysande taflor,
som i rummet väggarne kläda:
fram ur dunklet i stolta former
höga Eddogestalter träda.**

**Mumlar en gummas sjungande stämma
halfhögt psalmer i kammarn inne;
dofva de signade orden ljuda.
Sitter hon blek med sorg i sinne.**

**Ser ur bädden ett dödstrött hufvud,
blickarne inåtvända, klara,
som om det såge sällsamma syner,
hörde toner, underbara.**

**»Moder, ser du på väggens taflor!
Där har jag sökt att på väfven fästa
väldiga, blodfulla bilder af fordom,
allt hvad min ande har känt, det bästa...**

Och med sina korthuggna, fristående satser verkar afslutningen af denna dikt ej mindre starkt:

**»Fåfängt jag Tor sökt måla, då åter
han i handen sin hammare känner,
teckna, hur forsande gudakraften
hvarje en muskelfiber spänner.**

**Nu jag ser det — svarta hällar,
vräkta i virrvarr, sönderbrutna;
jättar, krumma i djupblå hålor,
hålla mot blixtarne händerna knutna.**

**Ofvan i fräsande ljus står guden,
lyfter till nästa slag sin hammar.**

Bräcka skall han väldiga pannor,
slå, så i dunkla klyftor det flammar.»

Magra händer på täcket famla,
däfna strålar i ögat sig samla.
En efter annan sin glans de mista,
tyna och slockna. Ögonen brista.

Att skalden i sin förkärlek för det kärfva och bistra icke sällan gick öfver alla gränser, så att den som läser hans skrofliga vers med deras en smula »luffande» rytmer, stundom ofrivilligt erinrar sig Livijns roliga satir i *Spader Dame* öfver »den höga nordiska kraften», var en sak för sig och som man den gången icke tog så allvarligt. Hufvudsaken var att här för första gången på mycket länge mötte en poet, som med hela sin varelse tillhörde verkligheten och helt stod på marken, en poet, som med rätt kunde skrifva som motto på en af sina diktsamlingar:

Hvar smekande syn, som förbi mig drog,
ur verkligheten sin värme tog.
Dess friska andedräkt jag kände,
och in i min själ den sig mäktigt brände.

Den författarpersonlighet, som röjer sig i den Bååthska dikten, är då långt mindre intressant eller egendomlig än denna själf ofta är förträfflig. En blodfull och stark natur, oppositionell och dristig i ungdomen, med åren betydligt mera flegmatisk och saktmodig, med en kraftfull människas beundran för det kraftfulla och en stor

och god mans medkänsla för de svaga och förtryckta, företer hans individualitet inga säregna skiftningar och lockar icke till analys. Naturligtvis har han haft sina nätter att genomvaka och sina legender att genomgå han som andra, och personliga och djupt gripande upplefvelser färga flera af dikterna i den samling, som efter tvänne år följde på debutboken, i hvilken författaren i ett och annat tycktes befunnit sig kvar på gamla ståndpunkter. Ett vemodsstänk och ett ljust löje tindra vackert i rader som dessa:

Och hade jag kvar en gnista
af utsläckt barnatro,
då skulle jag be Guds änglar
dig unga vyssa i ro.

Hvar gång under värmande täcket
du fryser och gråta vill
vid tanken, att just den samma
för lifvet du hörer till.

Hvar gång i den djupa natten
du känner i barm ett sting
vid tanken, att just den kärlek,
du lofvat, är ingenting.

Nu kan jag ej be till himlen —
men jag vet, att sparfvar små,
hur än de om vintern frysa,
om våren bygga ändå.

Mer än en gång berör skalden i vackert skälfvande ord stigmatiseringens mörka timmar och dessa stunder

när vid nattetid det sakta
i din hjärnes fibrer bränner
och för synder, färska, forna
helt som sjunken du dig känner . . .

Så t. ex. är en af dessa dikter *Ur portföljen* i samlingen af 1881 rent af förträfflig. Den nattliga visionens flammande sken och ängsliga klarhet äro mästerligt gifna i dessa båda vibrerande strofer:

När uti kvaf och nattlig stund
sommarens åska mullrande går
och bryter med ens din blida blund
och blixten sitt sken i din kammare slår,
då lycker du hårdt ihop dina ögonlock,
att blänkande flamman ej se — men du ser den ändock.

Den skär sig darrande, blek och blå
in i ditt ögas slutna rund;
det är som du såge täckelset gå
upp för andars värld en sekund.
Lyck ögonen till för darrande minnens flock
att ängslande syner ej se — du ser dem ändock.

Men eljes är ju denna poesi egentligen mera ursprunglig, robust och stadig på benen än egentligen vidtfamnande eller fördjupad och den författarpersonlighet, som den låter en lära känna, mera trygg och vederhäftig än egentligen lidelsefullt egenartad. Någon utveckling som poet har Bååth också näppeligen genomlupit. Med sin 1884 utgifna tredje samling *Vid allfarväg,* i hvilken hans konst öfvervunnit det mesta af sina

förra, alltför tydligt framträdande svagheter, står han färdig och afslutad för oss, och med den är också hans egentliga poettid förbi. Det ligger i allmänhet betydliga tidsmellanrum mellan hans senare följande dikthäften, och såväl dessa själfva som de berättande poemcyklar, hvilka han sedermera slår sig på och hvilka med sin omständlighet, sin tröghet, sin tyngd och sin brist på förnyelseförmåga sakna större betydelse, tyda på att vårens och diktandets tid är ute och ute den tid, då de hvita arken ständigt ligga framme på skaldens bord för att fyllas af vers och rim. Men har den flödande och omedelbara produktionens tid för A. U. Bååth som för så många andra af våra vid begynnelsen skaparglada och högröstade poeter varit föga långvarig, så strömmade solskenet i hans dikt och hafs- och slättdofterna i hans strofer desto ymnigare, medan våren blommade. Med sin ur ett godt och ungdomskäckt hjärta och ur en målares och en iakttagares vakna blick för smådraget och den pittoreska detaljen framsprungna samt med en bred och orädd hand nedskrifna poesi har han — det skall alltid erkännas — fört in aprils friskhet och blåst till en diktform, som den gången odlad bakom fönster och under glasrutor sällan sköt annat än bleka och sjukligt ömtåliga skott.

GEORG NORDENSVAN.

SÅ HÄR resonnerar en knarrig och missnöjd konstfilosof i en skiss af Georg Nordensvan:

— — — Så kommer här någon — en af de efterblifne förstås — och påstår, att hos konstnären skall det personligt kända, hvad det än må vara, det som spirar upp ur hans eget hjärta, det skall utgöra själen i det han skapar, och att det bästa sättet att följa med är att vårda det som är ens eget utan tanke på om det är nytt eller förnämt och subtilt och antingen det öfverensstämmer med denna dagens estetiska troslärор eller går stick i stäf mot dem — och att konstnären hellre bör slå sig ned i ödebygden och bygga sitt eget bo efter sitt eget hufvud än hyra sig in i ett gemensamhetspensionat, där allt är efter nutidens fordringar, till och med den luft som man där andas — —

Den kamp efter en självständig lifs- och konstuppfattning, den strid efter att i dikt och verklighet stå på egna fötter, efter att lära känna sitt eget väsens lag och efter att följa densamma, som ger sitt skimmer af oresonlig helhetssträfvan, af idealitet, som ej låter säga sig, sin stämning från

G. Nordensvan

Brand och *Mäster Olof*, predikareboken med den norske sogneprästens himmelsstormande och snöfjällssträfva lagiskhet och den svenske svärmarens och frondörens tårebikt med sin sårfeber och sin världssorg, åt det mesta af 80-talets litteratur, återspegla Georg Nordensvans böcker bättre än de flesta, och en liten analys öfver hans författarskap skall i sin mån ge en reflex af hela skedets glans af stjärnetindrande nätter, genomvakade på knä för nya altaren, genombäfvade af frågor och ängsligt sökande och upplysta af skimret från ett högt uppsåts vackra, klara och aldrig tynande låga. Den bok, hvarmed Georg Nordensvan egentligen debuterade — ty man kan gärna bortse från ett par tre band tidigare skriföfningar, som författaren med all säkerhet önskar om ej ogjorda, så otryckta — är från 1882 och bär den ståtliga och käcka titeln *I harnesk!* På titelbladet står ett hotfullt motto från Goncourt: *Si vous lisiez ce que je voulais faire*... Innehållet i volymen är följande.

Hjälten, Helge Rosenborg, är löjtnant och författare. Han är en älskvärd, vinnande och rikt begåfvad ung världsman. I bokens början träffar han händelsevis på en Mälarebåt en barndomsvänskap, en ung flicka, som varit det starkaste minnet från hans tämligen trista och ensamma gossår. Slumpen, som nu onekligen visar sig lika tillmötesgående som i romanerna från fru Carléns dagar, gör att den bleka, inbundna, intressanta unga damen befinner sig i

sällskap med några släktingar till hjälten, på hvilkas egendom Karsby denne tillbringat en del af sin barndom och hvilka han nu till sin öfverraskning stöter på efter många års skilsmässa. Anhild, väninnan, lefver nu på en granngård till Karsby hos sin morbror, en grå, knarrig och underlig gubbe, och dennes hushållerska — ett slätt hvardagligt, nedtryckande lif utan innehåll. Ett år härefter kommer Helge Rosenborg för att tillbringa sommaren på Karsby hos sina fränder. I ojämna, men ofta själfullt och modernt berättade kapitel skildras dels, hur barndomsböjelsen mellan Helge och Anhild blossar upp till skälfvande och röd låga under den aska, som långa års skilsmessa hunnit göra grå och sval, dels hur Helge strider sina strider mellan sitt större formade, modernare jag och sin tidigt förvärfvade 70-tals skepticism och lifströtthet, mellan de krafter, som kalla honom »i harnesk mot lögn och mörker och falskhet» och de röster, som ropa till honom: Hvad tjänar dock till slut allt jäktandet och bråket till? Är det icke bättre att fatta sitt parti som hela världen och lefva som den, i lugn och ro röka sin cigarr och dricka sin maraschin efter middagen, blundande med ögat för idiotismerna? Som han själf bekänner för en vän:

Jag har visserligen ibland funderat på att slå larm i lägret, — ty ser du, om jag släppte mig lös, blef jag en vänsterman, så mycket är säkert, fast du kanske inte tror det om hans majestäts trogne tjänare, — och då skulle

du se, huru yrvakna fysionomier med nattmössor på skulle titta ut ur alla hål, och hur man skulle svära öfver fridstöraren. Och när det var gjordt, skulle jag visst slänga larmtrumman i något dike och loma af under djup ånger öfver att jag ställt till ett sådant uppträde, när jag inte visste, *hvarför* jag störde det goda folket i dess söta sömn. Jag tycker inte om strid, jag blir nedslagen af första hätska ord, som riktas mot mig eller mina idéer. Därför uttalar jag sällan hvad jag känner, utan låter hellre folk tro, att jag ingenting bär under min vadderade vapenrock.

Det är denna olust att kläda skott i de stora lifsstriderna, denna motvilja för kravallernas ovadderade vapenrockar, som knäcka Helge Rosenborg. »Accordens Aand» förstör honom. Han tar afsked ur krigstjänsten — äfven i andlig mening. Efter att tum för tum gifvit vika och släppt efter blir han en toujour och korrekt herre, en världsman så otadlig som någon, hvilken aldrig vetat af ett ungdomsblod, som susat rödt mot drabbning eller längtat hett mot rymder. Han gifter sig med henne, som skulle gifvit honom sällheten och stödd mot hvilkens skuldra han skulle blickat hän mot de goda landen bortom horisonten, men ett äktenskap, som byggts på eftergifvenhet och borgerliga kompromisser, bär det onda fröet redan i sin upprinnelse. — »Lyckliga?» frågar i bokens slut en gäst i det eleganta Rosenborgska hemmet en annan och får till svar: »Åhja, så där — efter nutidens fordringar» . . . Med denna lilla förträffliga och gnisslande replik afslutas romanen.

Det märkliga med en sådan roman som *I harnesk*, ja, det mest intressanta med en författarpersonlighet som Georg Nordensvan i hans första skede är just, att de markera brytningen och korsningen mellan efterromantiken och den nya tiden, mellan 70-talet och 80-talet. En man som Helge Rosenborg, hur är han ej efterromantiker till blod och läggning! Förklaringen på hans andliga cession ligger just häri. Han är mindre robust, men också mindre stort anlagd än genombrottstidens soldater; i hans ådror ligger eteriseradt just det verkligt fina och goda hos den döende romantiken — denna litet världströtta lutning åt estetisk epikureism, åt spirituell, men föga djup skepticism och poetiskt dagdrifveri samt denna ömtåliga motvilja mot att dra på stridshandskarna och ställa sig i breschen, som man finner hos de bästa af signaturerna, hos Edvard Bäckström och väl äfven hos Carl Snoilsky. Han har alla dessa de estetiska drömmarnaturernas vackra och intagande egenskaper, men han äger äfven deras lyten, deras skygghet för den solskensbrinnande och konturstarka verkligheten, deras misstro mot det egna jagets möjligheter, deras rädsla att kasta sig på hufvudet ut i lifvet och låta hvirfveln ta sig, allt detta famlande veka, som med rädda och tårdränkta ögon biktar sig i Edvard Bäckströms *Elegier*. Georg Nordensvan, som är några år äldre än de flesta af sina kamrater, har säkert personligen känt allt detta. Född 1855, ingick han först vid

Karlbergs krigsskola men afbröt, efter att ett par år senare ha aflagt den teoretiska officersexamen, sina militära studier, närmast på grund af bröstsjukdom. Han ämnade nu bli målare och genomgick modellskolan i akademien vid Rödbodtorget, reste till Paris och studerade där, men liksom en annan svensk artist, V. v. Heidenstam, började han att alltmer »skönja världen genom tryckarsvärta». Då han hvarken ville eller kunde dela sig mellan tvenne gudars dyrkan, beslöt han att helt ägna sig åt skriftställarbanan samt antog 1883 kallelse att inträda som redaktionssekreterare i *Ny Illustrerad tidning*. En lefnadsbana, som begynner så, var helt visst till grunden olik den inbrytande nya tidens säkra och målmedvetna lynne, sådant detta speglar sig hos den mest typiske af det unga gardet, Gustaf af Geijerstam.

Men var nu god och observera — denne man, som till blod och hjärta är ej så litet släkt med efterromantiken, han är till hufvud och intelligens den nya tidens son. I romanen *I harnesk!* tecknas nog efterromantikerns öde med medkänsla, men med en medkänsla, kryddad med bitter ironi. Det är icke tiden som misskänner martyren, det är en svag, anemisk natur som förråder tiden. I en liten skiss i en af Nordensvans senare novellettsamlingar finnas några uttalanden af en själsfrände till Helge Rosenborg, i hvilka man kan spåra den missmodiga stämningen hos en människa, hvilken ännu icke ser

vägen klar framför sig och i hvilkens inre det ännu jäser:

Han själf? Ett ständigt vacklande, ständig ovisshet och oro, — bara luftslott. Aldrig något resultat, hvarken för världen — det gjorde då också mindre — eller för det egna medvetandet. Dugde han då till ingenting? Om han blott kunde vara glad! — — — Själf hade han ingen rätt att döma de andra (kamraterna), att se ned på dem. Låt vara, att de satte sitt jag i främsta rummet, — det låg dock lika mycken egoism under hans eget famlande. Nej, han beslöt att taga vara på sin tid, äfven han, att arbeta för dagspenning och låta fem vara jämt — tills vidare. Då kunde han åtminstone komma litet framåt, om än ej så högt som de, hvilka komma fram utan arbete.

Skuggspel! mumlade han. Ett skuggspel alltsammans.

Detta beslut att rycka på axlarna åt blodets oro och sinnets gyckelbilder för att ställa sig i ledet bland dem som kämpa för att — långsamt, tum för tum, eller hastigt, i ett språng — få fram sin personlighet i lif och konst predikas klart och genomtänkt såsom det enda nödvändiga i de två noveller, som hopställts under den gemensamma titeln *Lifsuppgifter* (1887). I den första af dessa — *Framgång* — se vi åter igen den estetiskt anlagde och mångsidigt begåfvade, som plottrar bort sig själf. Det förefaller som om Nordensvan här skadat tragiken i sorgspelet, som om han gjort sin hjälte — sit venia verbo! — en smula intresselös genom att först skildra honom som en ung man med moderna åskådningar och därefter låta honom utan vidare bli präst. Karaktären kommer här ibland icke riktigt att hänga

ihop. Antingen måste väl mannens moderna åsikter vara ren blague — och då intresserar han oss ej ett spår — eller blir han som själasörjare en vanlig tartuffe — men detta säger novellen icke. En estetiskt anlagd löjtnant, som blir innehållslös skeptiker och tom världsman — det tror man gärna; men en själsfrände till honom, som utan några vidare själsliga magsmärtor anlägger prästkaftanen — dylikt *vill* man ej tro. Pastorssjälens andliga dekadans har dessutom långt sannare och med mer passande lugn och jämn framställningskonst skildrats af Geijerstam i hans ungefär samtidigt utgifna roman *Pastor Hallin.* Att personligheten hos Nordensvan blef präst är något för hans själsutveckling tämligen oväsentligt, men det borde undvikits, ty läsaren rycker ofrivilligt till. Frånsedt detta är novellen emellertid en starkare accentuerad upprepning af ämnet i romanen *I harnesk.* I motsättning till den ryggradslösa hufvudpersonen tecknas hans broder såsom den lifsduglige framtidsmannen, han som hela lifvet sträfvar efter att stå på egna fötter och ej gifver efter en millimeter af sin personlighet. Den förre går under och blir en ynkedom för sig själf och andra, den senare växer och blir hvad han alltid varit — en man. Berättelsens program utvecklar denne senare i ett samtal om den nyss aflidne brodern:

Han hade den där olycksaliga förmågan att kunna lämpa sig efter andra, att kunna ställa sig behaglig — 'mjuka tjänare' mot alla människor. Hvad man varnade

oss för som barn var först och sist att lita på vår egen kraft, vårt eget mod, vår egen fasthet. Fram skulle han, om han så skulle förneka just det, som borde hållit honom uppe i kampen. Tror ni inte det tär på lifskraften, det där ständiga krypandet vi uppfostras till? Att inte våga bekänna sin tro, därför att det skulle hindra vår karrier — att bygga sitt lif på en grund, som man själf inte finner hållbar, tror ni inte, att det förkrymper karaktären? Man vill ha frid och ro, bevars, och så glider man in i de färdiga åsikterna, så ger man sig — några tum i sänder — man vet, att det är döden, men man gör det ändå — af feghet, slafsinne.

Den andra novellen i boken — *Sten* — är berättelsen om ett äktenskap mellan två människor, som älska hvarandra. Icke desto mindre håller det på att bli olyckligt — och hvarför? De ha icke lärt sig att stå för sig själfva, att vara sig själfva och ingenting annat — den moderna tidens stora och härliga egoism. De ha ej lärt sig att skapa denna stilla och eteriserade rymd omkring de egna jagen, denna förtunnade, stoftbefriade luft under vingarna, hvilken låter en se omvärlden med öfverlägsen och leende oberördhet, som visserligen låter en resignera från den öfverdrifna illusionen att man skall kunna omskapa världen, men icke afstå från att spänna sina egna krafter till det yttersta för att till slut ändå se något spira upp ur sitt lifs arbete. Först när de båda lärt sig detta — säger oss författaren — kunna de börja — igen med friskt mod och friska krafter. Då skall ingen slå omkull dem. »Då skall Sten utan att behöfva

sänka sitt hufvud kunna hoppas, att hans son skall nå längre än han.»

Det är kampen för den moderna lifsåskådningen, sådan denna gestaltar sig för människor, hvilka lida af efterromantikens svaga benbyggnad, som utgör temat i såväl romanen *I harnesk!* som i *Lifsuppgifter*. Samma motiv återfinnes i flera af novelletterna i Nordensvans många små skissamlingar. Det är också samma motiv som utgör den allvarliga kärnan i Figgenovellerna, och man ser det äfven i en af författarens sista, mest glänsande »små romaner», *Silkeskaninen* (1894).

* *
*

Konstnärligt sedt voro Georg Nordensvans första böcker nog si och så. Kompositionen i romanen *I harnesk* var nog så dålig.

Emellertid har redan denna ungdomsbok vackra och medryckande sidor och partier. Särskildt är det några taflor ur barndomslifvet som verka intuitivt starka, som när i uppvaknandets ögonblick, i dessa sekunder mellan dröm och vaka, ens själ söker tillbaka till halftförgätna upplefvelser och man ser allt ängsligt skarpt och klart under sina slutna ögonlock. Skildringen af barndomsårens lekkamrat, Anhild, den mörka, inbundna, elaka ungen, med sina svarta band i hatten och sin långa pilstaf, är förträfflig, och

man glömmer ej lätt denna underliga, svartögda, dolska och sammanbitna figur. Strödda öfverallt i boken finnas också situationer röjande den elegante genremålare, den impressionistiske ranggartist, Nordensvan sedan allt mera blifvit, och porträtt tecknade med en åtminstone för tiden enastående raskhet. Hur rolig är till exempel ej efterföljande bild af en gammal vivör i sin nervösa korthet och liflighet:

Nu var han död för två år sedan, stackars pappa, och hade lämnat föga efter sig annat än ett elegant hem, tre ordensstjärnor, ett par halftömda cigarrlådor, en mängd biljetter af olika färg och många par hvita handskar. Han hade varit liflig och gladlynt. Ledig hållning, fyra ringar på vänstra handen, spetsade mustascher, många små rynkor vid ögonen, tunnt grått hår, ett gnistrande nålshufvud i halsrosetten — häftiga nervösa rörelser, talet kort, framstött i små afklippta satser, mest handlande om roliga anekdoter, om teater, aktriser, viner och råhackad biff, om små skandaler ur stora världen, om min vän grefve A. eller min bror baron B.

Men jämte dylika stilistiskt glänsande partier finnas andra, där stilen med sina inströdda, likt krusiduller verkande roligheter ledsamt påminner om den äldre svenska novellistikens omständliga passgång eller pjåskiga, fruntimmersaktiga trippande — den litterära motsvarigheten till Fagerlins och Amalia Lindegrens konstbroderier. Den halft allegoriska naturskildringen till exempel! Dimman öfver sjön en sensommarkväll måste naturligtvis bli till älfvor, som dansa i den nor-

diska augustinatten o. s. v. Dylikt gammalt litterärt commune bonum, ärfdt från efterromantiken och H. C. Andersen, verkar dubbelt irriterande, då man dessemellan finner naturscenerier uppdragna med nästan strindbergsk fart och åskådlighet, men är intressant såsom visande en litterär brytningstid, och inom parentes sagdt finner man dylika föråldrade grannlåter äfven hos en sådan nyhetsman och revolutionär som Tavaststjerna i hans första roman.

Dessutom — allt detta förlegade, opersonliga skall man förgäfves söka efter i hans senare böcker. Redan den i många afseenden vackra skissboken *Skuggspel* (1884) är ett arbete af färdig och egenartad konst. Om någon, är Georg Nordensvan född stilist, och helt säkert är han en af dem, som för närvarande skrifva sitt språk bäst här hemma. Som skriftställare är han iakttagare, ögonblicksmålare, impressionist. Hufvudpersonen i debutromanen berättar om sin »olycksaliga» uppfattningsförmåga, som hakar sig fast vid alla dessa obetydligheter, hvilka spårlöst gå andra människor förbi, och det är denna beundransvärda gåfva att se, som gifvit den rikedom af detaljer, af blixtlikt återkastade stänk ur lifvet, som är den kanske största charmen i Georg Nordensvans böcker.

Han har ett på samma gång skarpt, vekt och intelligent öga. Hans penselföring är koncis men ändå mjuk, liksom Hugo Birgers på sin tid var det.

Och just detta, att han själf i så mycket stått på en äldre tids grund och varit med i elden flera år före kamraterna — till och med den till sitt idé-innehåll rebelliska boken *I harnesk* utkom ju året innan den litterära omstörtningen egentligen började — gör att hans författartemperament saknar detta kanske litet altför gåpåaraktiga, burdusa, detta af novus homo, som onekligen stundom i tingens begynnelse trängde fram hos kamraterna. Klarögd, spirituel, för all humbug ömtålig, så verkar denna älskvärda författarpersonlighet. Hvad som kanske brister i stor entusiasm och verklig blodfullhet ersättes af en sällsynt intelligens och kultur.

Allt det intagande och sympatiska hos denne skriftställare finnes samladt i hans mästerverk, Figgenovellerna, — utan fråga något af det bästa, som skrefs under 80-talet. Jag har sparat dem till sist för att lämna Georg Nordensvan i den pose, som höfves honom — såsom Figges andlige fader.

Till att börja med — en anmärkning. Figgehistorierna föreligga — egendomligt nog och föga hedrande för vår eljes så företagsamma förläggarvärld och läselystna publik — icke samlade, på svenska nämligen — på tyska finnas de i ett par upplagor. Ursprungligen tänkta som en samling fristående skisser, hopfogades de först till en större novell *Figge, en berättelse ur konstnärslifvet* (1885), tillökades så 1887 med kapitlet *Figge var kär en gång* (i samlingen *Lek*), samt 1890 med en

större fortsättningsnovell *Hvad Figge blef.* I Kalendern Nornan för 1898 kom slutligen som ett »frid och farväl!» epilogen *Figges yngste bror.*

Man måste komma ihåg denna novellernas egenskap att vara icke planmässigt och genomtänkt sammanfogade utan då och då, ofta med stora tidsafbrott, nedkastade bilder ur artistlifvet. Ty ni skall fåfängt söka efter någon fast hopbindande tråd mellan dessa vårdslöst på hvarandra slungade kapitel. Det uppriktigt sagdt ej sällan litet tråkiga, till konstruktion ledande, afrundande och utslätande konstgrepp, som alltför ofta dyrkats under namnet komposition och för hvilket estetiken i allmänhet haft en alltför vidskeplig respekt, har författaren här klokt gifvit på båten. Hvad skulle också dylikt här tjänat till? Det är nämligen här icke i första hand fråga om att på en romans skådebana ställa fram ett par tre människolif för publiken, att visa hur ur ett hjärtas fibrer och en hjärnas cellväfnad ett människoöde skjuter upp och når sin fullkomning för att ändtligen slås af förvissnandet, nej, långt snarare har författaren här velat gifva skuggspelet utåt, det myllrande lifvet af uppsåt, som knuffa hvarandra, och nya viljor, som stöta hvarandra med armbågarna, all denna lustiga lek af skuggor och dagrar i spirande växtlighet, som uppkommer, när en ny konstnärsgeneration med vegetativ frodighet skjuter upp ur mark, som länge legat i träde.

I själfva verket ge Figgenovellerna den yttre historien om den svenska konstens storartade

renässans i början af 80-talet. Figge är ej blott en artist från slutet af 70- och början af 80-talet, han är artisten, typen, representanten för en hel skaparglad och sorglös målargeneration. Det är därför också så orätt, när man gissat än på den ene, än på den andre, såsom modellen. Någon viss sådan har författaren aldrig haft — han har själf försäkrat mig det —, om också den, som är inne i tidens konstnärliga anekdotkrönika, nog känner igen en del af Figges klassiska och dråpliga repliker. Självfva Figge-typen tittar ju med klara och skrattande ögon fram ur ett ord från tidskiftet af en af de svenske parisarna: »Pappa har ingenting och jag har ingenting, men det gör ingenting».

Om nu Figge är den oreflekterade, muntre, solskenstokige renässansartisten, friluftsmålaren med våldsam glädje af att se glimtars och skuggors yra faunslek i gräs och löfhvalf, med en lust, som ständigt gnäggar efter att med stora, fabulösa penslar slänga rena, klara, oblandade färger ner på duken och där fånga all rymdens skimrande, darrande lif, är Svante Ulf, den andre hufvudpersonen i historierna, däremot knådad af helt olika lera.

Han är den exemplariske, flitige akademieleven, en korrekt och belefvad ung man, som förstår att dra nytta af sina bekantskaper, att slipa af sig själf efter omgifningen och hålla sig inom gränserna. En smul af uppkomling själf, har han mycket af dennes fåfänga och tål icke

alltför uppriktig kamratkritik — lika litet som rivaler i kärleksförhållanden. Men han är dock ingen humbug, och det är ett fint drag af författaren, att han ej fallit för den nära till hands liggande frestelsen att göra honom till en sådan. Vi känna medömkan med honom, vi förakta honom icke, vår indignation vänder sig i stället mot de förhållanden, som pressa ned mannen och fördärfva honom — det akademiska eländet, den bornerade uppfattning, som af konstnärerna här hemma gör byråkrater, uppstyltade herrar med klingande fraser i munnen och trekantiga hattar på hufvudet. Svante Ulf har mycken släktskap med en Helge Rosenborg; liksom denne är han en svag natur, oförmögen att i längden bevara en stark känsla, en djup passion, som varar för lifvet. Och det är egendomligt och gripande att se, hur denne konstnär, som i så mycket tillhör en äldre generation än Figges, en slätare, skyggare, å andra sidan sammanhänger med en yngre än den, med Per Hallströms bröstsjuka, självfbespeglande och sönderfrätta artister. Det verkar som om 80-talets konstnärssläkte hade ett tjockare, friskare, mer grubbelfritt och sydländskt blod än konstnärer någonsin förr eller senare haft här uppe.

Hvad skall man mera säga om dessa noveller, annat än att de äro förtjusande? Rent konstnärligt sedt äro väl icke alla deras sidor felfria — att t. ex. presentera en ung dam kort och godt så, att det var »en helt ung flicka med

rena drag och trohjärtade ögon», är föga litterärt, såvida icke — hvilket är det troliga — uttrycket är särskildt valdt för att framhålla, att hon var en ung flicka »comme tous les jours». Men å andra sidan, hvilka glänsande partier! En dialog, där samtalsspråket, artistslangen är så oöfverträffligt återgifven, att kommande filologer här skola finna en guldgrufva. Och den nervösa, för många kanske litet för mycket oroliga, zigzagaktiga stilen i författarens närmast föregående skisser har här dämpats ned och fått en chattering, mjuk och angenäm som ett luftigt tyg. Och slutligen — hvilken rikedom på fint och intelligent sagda saker om konst och konstförhållanden. Det lilla härom året tillagda kapitlet *Figges yngste bror*, hvilket försätter den gamle oförgätlige midt ibland oss själfva, innehåller i detta afseende en sprudlande och nog så träffande satir på vissa artistiska skrodörer och eftersägare, hvilka grassera i dessa yttersta dagar.

De bäska sarkasmer, som Georg Nordensvan här låter sin gamle »friskus» yttra om åtskilliga aktuela konstnärliga tecken och under i vädret kunna nog ha sin tillämpning också på vissa fenomen på den litterära horisonten. När Figge förargad utbrister, att »det var min lif annan rutsch i pojkarna förr i tiden», känner sig nog hans herre och mästare — och många med honom för öfrigt — böjd för att säga detsamma om en del af vår nutida unga litteratur. I ett litet fint estetiskt kåseri med titeln *Var modern!*

omtalade Georg Nordensvan för några år sedan sin leda vid det ovederhäftiga, själlösa och i grunden så originalitetsfattiga jäktande efter originalitet, som börjat utmärka ungdomen. Han har börjat känna sig bortkommen i denna täflan att till hvarje pris vara så chic och finfin som möjligt. Men icke kan det väl falla en så högt begåfvad artist som honom in att för egen del bekymra sig om dylika yttringar af naivitet och brist på verklig kultur. Och vidare, är det så farligt med allt detta, är det annat än på sin höjd några medelmåttor, som öfva denna parforcejakt efter »det förnäma och subtila» (som de kalla det)? Vår litteratur behöfver just nu lifsskildringar af en manlig, behärskad och sober talang som hans, och om den författare, som skapat Figge, som gjort en typ, hvilken kan sättas in i det icke alltför rikhaltiga galleri af i novell och roman verkligt lefvande människor vi äga här hemma, om han nu åter ville kasta ut en bok ibland oss, skulle luften säkert vara fylld af sympati.

ERNST AHLGREN.

AF DE FÖRFATTARE, hvilkas saga helt hänger samman med vår litteraturs pånyttfödelse och hvilkas verksamhet redan ligger afslutad, är det ingen, som så starkt fängslar ens tankar och ens vemod som Ernst Ahlgren. Få diktaröden kunna vara sällsammare eller mera gripande än hennes. I hennes personlighet samlar sig allt hvad den nya generationen ägde störst som syfte och varmast som åskådning, och i de af hennes böcker, där den fått sitt starkaste och mest äkta uttryck, fläktar med en betagande stämning af ungdom framtidssuset och löftessången, där flöda med vårens hela friskhet de nya, ur jorden frambrytande källorna och där hörs den första starka klangen af den goda metall, hvilken hackor och spadtag den gången bragte fram ur en grå och föraktad mull.

Och när vi tänka på det öde, som till slut blef hennes, kunna vi icke undgå en känsla af

Ernst Ahlgren.

den djupa melankoli vi erfara för hvar gång vi stå inför skådespelet af hur grymt åren stundom gäcka just de bästa och uppriktigaste löftena, af hur skoningslöst lifvet stundom bryter sönder just de starkaste och varmaste naturerna, tragedien om hur det just är de goda och svekfria viljorna, som först gå under. Men om Ernst Ahlgrens historia är det vanliga sorgespelet om besvikelsen, förefaller det också i mycket som dramen om den svenska diktarens öde. Efter alla de bref och enskilda uttalanden, hvilka hennes vänner gömma och af hvilka en del publicerats, kan det ej längre råda något tvifvel om att hvad som jämsides med en hejdlös och aldrig tillfredsställd personlig lyckotörst närmast dref henne att söka döden, det var en i grunden visserligen tämligen obefogad, men hysteriskt uppjäktad fruktan för just den reaktion, hvilken framkallats af samma tidningar och tidskrifter, som vid hennes själfmord angåfvo detta som en frukt af »den dåliga tidsandan»; på sitt vis hade dessa sålunda rätt.

I ett afskedsbref till en af sina närmaste personliga och litterära vänner skrifver hon om »orsaken, hvarför jag tycker jag icke kan lefva»:

Jag har länge, mycket länge känt mitt lif så tomt, att jag hällre önskade dö än lefva. Men så länge jag ännu trodde mig om en smula diktarbegåfning kunde jag hålla ut. Arbetet fyllde tomheten och jag trodde att jag framdeles, när jag samlat inflytande och anseende, skulle kunna vara mitt parti till mycken nytta, just genom min måttfullhet, och så genom den ihärdighet jag äger, så fort det gäller att arbeta på en förhoppning.

Det ständiga hackandet i pressen på de unga författarna och det allmänna missuppfattandet af hennes sista, ej helt lyckade roman *Fru Marianne*, hvilket yttrade sig i ett nedsättande beröm från den »konservativa» kritiken och i ett en smula öfverdrifvet klander från en del af den radikala beröfvade henne så, upprifven af sjukdom och lidanden och öfverdrifvet ömsint för offentliga uttalanden, all tro på sin begåfning och sin framtid, och i det ofvan citerade brefvet anger hon, hur utsikterna ställa sig för henne, när hon är »nykter och ser praktiskt på saken»:

Vill jag bli reaktionens besoldade författare och skrifva *mot* allt det min egen öfvertygelse och min egen natur pekar hän emot, då kan jag både få penningar och anseende: man skulle då begagna mig som motvikt mot Strindberg, dig och allt som hotar konventionalismen. Jag skulle då komma ur mina ekonomiska bekymmer, men jag skulle vara en förrädare mot allt som är mig kärt i bottnen af mitt hjärta, jag skulle vara föraktad af alla dem, till hvika jag känner mig dragen med alla min varelses innersta trådar. Jag skulle blöda ur dolkstyng, som vänner gifvit, därför att jag förklädt mig till fiende, jag skulle digna därunder och bli tvingad till själfmord. Vill jag däremot ställa mig öppet i ledet bland den konventionella moralens angripare skall jag där ingenting uträtta, emedan jag icke har hvarken hänsynslöshet eller kraft nog. Jag skulle vara nedgjord i en handvändning — utan betydande talang som jag är. Som frisinnad kvinna skall jag utstötas ur samhället, som fattig skribent skall jag bli strypt genom penningspörsmål. I trånga förhållanden kan jag icke uthärda. Jag skulle dag efter dag blott inse det tydligare, och där står jag åter vid den enda utvägen i själfmord. — Jag kan likaså gärna göra det nu...»

Så var det reaktionen själf, som dräpte henne, och när Ernst Ahlgren därför självmant gick ur tiden, var det som gömdes där en ödslig symbolik i sorgespelet, och jag tror att det då icke var många af hennes kvarlämnade vänner, hvilka ej i den första smärtan kände det som låg där nu en hel litteratur i sitt röda blod. Samhörighetskänslan med den bortgångna var så stark och så naturlig. Och liksom så ofta vid de förluster, som lifvet bringar oss, insåg man kanske först efteråt riktigt, huru mycket man i själfva verket förlorat. Den döda hade ej blott varit en stor modern berättartalang, hon hade också varit den trogna arbetskamraten med de fasta skuldrorna, som buro så tåligt och så villigt, den pålitliga vännen med de ärliga, oförställda ögonen och det varma, uppmuntrande handslaget. Med ordet »kamrat!» brukade hon börja brefven till dem hon höll af, och det kunde med sanning sägas på hennes döda mull, att hon själf varit en kamrat som få.

Under de få år, som Ernst Ahlgren hann verka i den moderna idéns och den nya diktens tjänst, saknades icke desto mindre alls ej försök från de fientliga fraktionernas sida att draga den som äfven de insågo högt begåfvade författarinnan öfver till sig. Ett dylikt framskymtade rätt tydligt i Svenska Akademiens 1888 företagna »prisbelöning» af boken *Folklif och småberättelser* eller åtminstone i den af Wirsén formulerade motiveringen, där den förträffliga novellsamlingen

med sin kärfva friluftskonst och sin friska och fullkomligt okonventionella blick försåtligt prisas för sin »sedliga halt». Ett dylikt afhördes bland annat också från de dåtida svenska, i alla andra spörsmål än sin specialfråga konservativa kvinnosakskvinnornas målsman, den bekanta utgifvarinnan af *Dagny*, en dam för hvars minne man kan hysa all respekt utan att likväl finna det hon haft anledning inlåta sig i litterära diskussioner; på denna författarinnas till den henne personligen obekantå Ernst Ahlgren i privat bref riktade och knappast just öfverdrifvet finkänsliga uppmaning att ej »låta sig indragas i den litterära vänstern» svarade denna med ett öppet och stolt: »Jag hör redan dit».

Hon hörde redan dit — hon hade gjort det redan från början. Den allvarliga sträfvan efter att vara sig själf i alla lifvets förhållanden, hvilken utgjorde skedets moraliska patos, brann som den innersta värmande och lysande elden i hennes väsen, och hvarje tum af hennes personlighet sådan den manifesterade sig i lif eller dikt präglades af självständighet och vederhäftighet.

Kampen för det personligt egenartades bevarande och utveckling, detta stående ämne inom tidens drama, roman och novell, har också hon behandlat — första gången i berättelsen *En realist* i debutsamlingen *Från Skåne.* Den rör sig om en ung flicka, Hildur Vides, begynnande kärlekshistoria med en ung författare af den »moderna realistiska skolan».

Redan har kärleken begynt spira upp mellan de unga och äfven hos henne ha dess lågor börjat brinna, när hon en dag lär känna hans innersta. Hon upptäcker, att det fins en naturlig och hemlig antiparti dem emellan som mellan tvännne fientliga världar. Ur djupet af hans själ slår ett kvalm henne i ansiktet, mot hvilket hennes egen sunda natur måste reagera. Hon tar modigt det smärtsamma steget att bryta förhållandet, ty hon förstår, att en förening med en man, som så djupt är henne olik, från hennes sida skulle innebära ett uppgifvande af det egna jaget och en andlig cession. I uppgörelsescenen omtalar hon själf öppenhjärtigt hvad som till den grad pinat och stött henne tillbaka i de af den nye författarens alster, som gifvit henne nyckeln till hans karaktär:

Om ni sagt detsamma, men friskt och rent, då skulle jag icke haft ett ord att anmärka, men det är någonting kvalmigt, äckligt i själfva framställningen, som åtminstone är *mig* vidrigt. Jag uppröres icke öfver hvad ni sagt, utan öfver sättet.

I Ernst Ahlgrens nästa bok, romanen *Pengar*, är motivet i grunden detsamma. Den bärande idén är här som i den tidigare novelletten nödvändigheten af en brytning mellan två naturer, hvilka sins emellan äro oförenliga som olja och vatten. Här bli vi vittne till hur omständigheterna låta den friska och högt syftande kvinnan ingå förbindelse med en henne i botten osympatisk man — och hur hon håller på att gå under i

äktenskapet. Redan känner hon de första tecknen till den annalkande andliga döden, när hon ändtligen rycker upp sig, inser hvad hon måste göra, bryter, går sin väg.

Den stora romanen *Fru Marianne* visar oss å nyo samma ämne. Marianne är den i grunden friska och lifsdugliga unga kvinnan, hvilken en förvänd uppfostran kollrat bort, smek och tillbedjan bortskämt, fadda romaner fördärfvat, så hon på sistone sitter där, utan att längre veta, hvem hon själf är, bortlockad och bortröfvad från verkligheten och sig själf. Boken skildrar, hur Marianne återfinner sig själf i föreningen med en man, hvilken hon älskar, men hvilken hennes i konventionalism och osund romantik begrafna natur finner för grof och för oslipad. En af mannens ungdomskamrater, en Ola-Hanssonslik själsfrände till »realisten» i skissen i *Från Skåne*, aflägger besök hos det unga paret och håller på att bli »vän i huset». Marianne kommer nu i tillfälle att välja mellan denne, en förfinad, men lifsomöjlig och trött njutningsmänniska, helt afpassad för hennes obestämda och sjukligt veka drömmerier om »hjälten», hennes af håglösa divanfantasier uppkomna trånad efter »idealet», samt den enkla, men sunda natur, med hvilken hon sedan lefver, hon kommer i tillfälle att göra valet mellan lifvet och drömmen om lifvet.

Långt ifrån att utgöra någon »den äktenskapliga trohetens apoteos», som välsinnade, men föga skarpsynta kritici ville få den till, är ro-

manen en bok om *valet.* Den är den som de förra skildringarna ett angrepp på halfheten — författarinnan har själf sagt det. »Att ge Börje (mannen) hälften och Pål (vännen) den andra hälften, det är för mig det osedliga. Om hon väljer den hon är gift med eller den andre, det gör mig detsamma, blott hon väljer och väljer helt.»

Samma helhetssträfvan och kamp för jagets okränkthet och växt återfinner man hos alla de kvinnogestalter, vid hvilka Ernst Ahlgren med förkärlek dröjer, i hennes småhistorier så väl som i hennes större noveller och i hennes skådespel.

Också genom Ernst Ahlgrens böcker genljuder så tidens stora kraf på helhet i personlighet och trohet mot jaget, också denna författarinna bjuder så spetsen mot allt hvad borgerliga eftergifter, konventionell moral och vedertaget kompromissande heter.

Men ägde äfven Ernst Ahlgren tidens moraliska patos som sträng på sin båge, var hon likväl alltför mycket verklig skaldinna för att som så många andra af skedets skriftställare och skriftställarinnor låta detta framträda i de teoretiska resonnemangerna och i de långrandiga debatterna öfver älsklingsproblemen. Om hon till sin syftning var ett den nya tidens barn så väl som någon af kamraterna och om andan i hennes böcker var densamma som i de öfriga 80-talsförfattarnas produktion, lät hon likväl aldrig så

som flera af dem förleda sig till att skrifva tes-litteratur i stället för att skapa litterära verk. »Jag skulle icke vilja taga i en så kallad fråga, om man så bjöd mig dèn på silfverfat» — skrifver hon själf, när just en af dessa kvinnliga kolleger företagit sig att behandla en af hennes böcker som ett »inlägg» i äktenskapsfrågan. — »Jag menar till exempel äktenskapsfrågan, sedlighetsfrågan, kvinnofrågan och hvad det allt heter. Så tro aldrig, att jag kommer med ett inlägg eller en lösning eller något af det slaget. Det lämnar jag åt andra. Nej, det enda jag har lust att strida emot, det är just det ensidiga teoretiserandet.»

Hon gör sig till kämpe mot det konventionella i lif och uppfattning, icke därför att frågorna i och för sig synnerligen intressera hennes föga dialektiskt anlagda natur, utan därför att hon afskyr kompromiss och halfhet så som man måste göra det, när man så som hon älskar lifvet självt. Och det största hos Ernst Ahlgren, det, hvarigenom hon för mig ståtligt och gripande representerar det vackraste och mest bestående i 80-talsförfattarnas sträfvan, det är hennes verkligt passionerade, man ville säga frenetiska kärlek till lifvet i alla dess former och uppenbarelser.

»Jag älskar lifvet — jag menar allt som lefver, andas och växer — jag älskar det med en intensitet som ni andra svårligen kunna göra er ett begrepp om» — skrifver hon till en af sina

litterära vänner, och det är denna våldsamma kärlek till allt som lifvets sol belyser, hvarur hennes diktning väller fram och som gör henne till en af den svenska prosaberättelsens mästare.

Det diktens område, där hennes begåfning får sitt bästa uttryck, blir också den rena folkliga lifsskildringens. Redan efter den korta tidsrymd, som hunnit förflyta, sedan hennes verksamhet klipptes af, kan man med säkerhet säga, att hvad som ännu starkast lefver af hvad hon skänkt oss och hvad som länge ännu skall lefva, det är hennes korthuggna, kärfva, utomordentligt effektfulla allmogehistorier. En roman som *Pengar* är ofta förtjusande genom den oförlikneliga friskhet och det originella och manhaftiga humör, hvarmed hjältinnan är skildrad, och en roman som *Fru Marianne* har genom sin fullkomligt religiösa och nästan sinnliga kärlek till lifvet, arbetet och hvardagen mäktiga och högpoetiska partier, men det stora antalet sidor att fylla lockar allt för ofta författarinnan till utflykter, som kunna vara angenäma, men i alla händelser äro onödiga, och till detaljer, som kunna vara välgjorda, men som icke desto mindre skymma. Skildringarna ur det lif hon väl i grunden bäst kände till — den skånska allmogens arbetstyngda, men icke alltid af släpet jordpressade tillvaro — äro däremot gjorda med ett fulländadt och afslutadt mästerskap.

Allt är i dessa historier iakttaget med en klar och humoristisk blick och utan alla anspråk

berättadt som det enkla naturliga och alldagliga det är. Det betecknande om också af uthusens och stallarnas fräna lukter doftande glosan och detaljen var författarinnan minst af allt rädd för, och hon ägde en impressionistisk målares förkärlek för den färgrika fläcken och det kraftiga penseldraget. Den starka, men aldrig kyliga hjärna och det varma, men sällan känslosamma hjärta som var Ernst Ahlgren, uppfattade förträffligt, att hur olik lifsuppfattningen kunde vara och hur främmande lyckobegreppen i de lägsta och mest obildade folkklasserna, alltid fanns där dock så mycket kvar af den lera, af hvilken vår Herre skapade Adam, att vi kunna kalla dem våra bröder, och öfver de ofta drastiska och grofkorniga berättelserna hvilar en stämning af varm medkänsla, som fyller sidorna med den — som Ernst Ahlgren en gång vackert uttryckt sig — »helt omedvetna, halft dolda poesi, som finnes i all verklighet.»

Själf fattade Ernst Ahlgren också allt mera den korta folklifsbilden som sin begåfnings rätta fält, och hade hon placerat allmogehistorietterna sist i debutboken, satte hon dem i sin nästa berättelsesamling främst. Med dem har också hon tagit sin stora del i det verk, som den nya litteraturens af den skarpsinniga kritiken för brist på »fosterländskhet» förebrådda författare utförde — kartläggandet af Sveriges land, skildrandet af Sveriges folk.

* * *

Som den tindrande frostkalla vinterhimlen öfver landets snöiga fält med deras röda lustiga husknutar och deras muntra människor ligger öfver Ernst Ahlgrens skildringar och personnager friskhetens, godlynthetens och arbetets luft.

Om man vill se efter hvad slags människor det är hon med förkärlek tecknar och hvilka ansikten som oftast synas i hennes böcker — som man så ofta måste göra det när man vill närma sig och blicka in i ögonen på författare, hvilka i sin litteratur sällan tillåta sig det lyriska utbrottet och för hvilkens diktning jagformen är främmande — skall man finna, att det är den friska och själssunda unga flickan, hvilkens pupiller stråla hälsa och hvilkens åtrå är att kasta sig ut i lifsbruset, med armarna sträckta mot den klara rymden och famnande all tillvaros härlighet, utan fruktan för skeppsbrottet och utan rädsla för stormarna.

Eller det är den mogna kvinnan, som funnit sitt lifs lycka och sin tillvaros harmoni, och som stolt afvisande allt världens tomma gyckel har ord så vackra som dessa om hemmets lugna och och medvetna caritas:

Det finns en känsla så sällsynt, att språket inte behöft skapa ett ord för den; den flammar inte upp vid första blick, den slocknar inte heller i en blink. Den växer upp af ett litet frö, näres af vissheten om en oinskränkt tillit — af tusen små värmeutstrålningar, af tusen små eftergifter. — Den växer som en planta och breder sig ut öfver ens lif — stor och skyddande, stark. — — Och

vid hvilken olycka, som hotar, hvilken missräkning, som gnager, flyr man in under den. Där är värme och trygghet. Och emot den blir allt annat smått.

Det är å ena sidan unga flickor som Hildur Wide (i *En realist*), Selma Berg (i *Pengar*), Siri (i enaktaren *I telefon*), å andra sidan är det gifta kvinnor som den fru Marianne, som återvunnit sig själf, eller som fru Ramberg (i den »dramatiska interiören» *Romeos Julia*). I hvarje fall är det de friska och exklusiva naturerna, människorna, som äro sig själfva och ingenting annat.

Den lilla novellen *En realist*, som öppnar författarinnans debutbok *Från Skåne*, öppnar också raden af dessa personskildringar. Litterärt sedt ej af något större värde, är den emellertid karaktäristisk, där den står som en slags själfpresentation i början af en hel författarverksamhet, och det är därför som den icke borde uteslutits ur den upplaga af Ernst Ahlgrens *Samlade berättelser*, som härom året utgafs. Bakom den silhuett af en ung flicka, hvilken på dessa sidor uppdrages, skymta vi Ernst Ahlgrens egen energiska profil; Ernst Ahlgren skjuter den lilla Hildur Vide framför sig som sin egen köttsliga dotter.

Hurdan är hon då, den unga damen, hur ser hon ut? Är hon en af dessa i kvinnornas litteratur så vanliga unga flickor, hvilka lika sköna som snillrika i samma mån uppväcka vår medkänsla, när de icke älskas efter förtjänst som när de icke utan hinder och motgångar få följa

sin konstnärliga, vetenskapliga eller än mer i det allmänna och blåa gående kallelse?

Ack, Hildur Vide är blott en vanlig ung flicka med ordinär begåfning och »vacker är hon icke, snarare motsatsen.» Skiljer hon sig intellektuellt från sina kamrater, så är det blott däri, att »hennes åsikter i allmänhet äro mycket djärfvare än deras» — som en naturlig följd af att hon läst »en hel del, äfven i filosofiska och naturvetenskapliga ämnen». Och dock är hon icke som de andra. Hennes själ är friskare, starkare och manligare än deras. Hon är sval som en daggig sommarmorgon, och öfver hela hennes lilla person hvilar en oberörd friskhet, som nästan inger den föreställningen att »dun och damm icke kunna fastna på henne som på andra människor.»

Det är samma kvinnokaraktär, som under namnet Selma Berg skildras i romanen *Pengar*. Men under det man i berättelsen *En realist* endast ser en situation ur hennes lif och en glimt af hennes ansikte, göres hon här till föremål för en genomförd skildring, som låter en komma henne tätt in på lifvet. *Pengar* är icke blott en hvad den monografiska karaktäristiken af Selma beträffar sällsynt vacker bok, den vibrerar af personligt lif, och på hvarje sida, framför allt i bokens förra hälft, tycka vi oss höra författarinnans egna andetag, allt från den stund då Selma Berg träder emot oss, öfvergjuten med ett skimmer af ungdom och vårlig friskhet:

Med händerna nedstuckna i fickorna på sin frånvuxna paletot, kom en ung flicka gående framåt gatan. Hon såg glad och hurtig ut; gången hade icke en stadsdams trippande behag, snarare en halfvuxen pojkes slängande fasoner. Med bekymmerslös min granskade hon himlens gråa skyar för att se, om det drog upp till regn igen.

Det är en sydsvensk släkting till Renée Mauperin hos Goncourterna, en tapper och stolt själ som hon, svärmisk och ridderlig, exalterad och barnslig, öm och hårdhändt, fantastisk och lillgammalt resonnerande, öfverfylld af underliga tankar och sällsamma, »opassande» infall, utomordentlig i fråga om att hitta på utvägar för »dem hon håller af» och oförliknelig, när det gäller att kasta omkring sig med sarkasmer mot dem hon icke älskar.

När vi följa en kvinnotyp som denna känna vi oss nära Ernst Ahlgrens egen ärliga, oförställda och svekfria karaktär, Ernst Ahlgrens eget manliga, starka och chevalereska hjärta. Och man undgår icke en känsla af beklämdhet och melankoli, när man tänker på hennes öde, när man tänker på, hur hälsans röda kinds och robusta skönhets, den friska blåstens och den stora humana kärlekens skaldinna förtärdes af ensamhetssorg och lyckobrist. Hvilken var då den organiska grunden till det öde, som blef hennes, hvad var det som slutligen satte knifven i hennes hand, undrar man. Helt säkert var det innerst den sällsamma dissonansen i hennes eget

väsen, hennes egen naturs underliga dubbelhet, den inre slitningen mellan lifvets och dödens makter, som i hennes dikt tyvärr endast ofullständigt finnes uttryckt.

Hon som hänfördt brukade prisa det »brokiga, mångfaldiga och starka lifvet» och som låtit det mesta hon gifvit oss blifva hymner till solskenet »vår Herres klara varma solsken», skulle annars säkert också, om hon haft det modet — hvilken fras för resten, om man har det modet, tappar man kanske pennan — att riktigt se in i ögonen på sig själf, ha skänkt oss sagorna om döden och nattens mörker, legenderna om dödskänslan och om skrämseln och lockelsen inför det obekanta. Ty lifsglädjen, det var blott den ena polen i Ernst Ahlgrens väsen, den andra — som omständigheterna skulle bringa till seger — det var dödsberusningen.

Osällhetens och den andliga sönderbristningens poesi har hon emellertid endast enstaka gånger gifvit, men då också med en till den grad vibrerande känsla, att man tycker sig stå inför rent personliga dokument och inför handlingar som tala och förklara. Och sammanställer man den nästan oerhörda mängd förtroenden ur sin själs strider och lidanden, hvilka Ernst Ahlgren i sin längtan efter förstående — »man har ingen glädje af att ligga och tänka på att man gått som en domino genom lifvet», skref hon själf — skänkte äfven henne ganska fjärrstående, med tonen och anden i berättelserna *Ur mörkret*, *För-*

brytarblod och *Lifsleda*, skall man finna sin förnimmelse till evidens bekräftad, och man skall så väl förstå, hvilka trådar det var som ledde till skådespelets tragiska upplösning.

Tag först den lilla skildringen *Ur mörkret*, skrifven under Ernst Ahlgrens sista år! Det är en liten med lugn förtviflan företagen uppgörelse med lifvet, sådant det blifvit henne beskärdt! Det är den återblick Selma Berg i *Pengar* kastar på sitt lif, sedan hon gått de vägar hvilka för henne visat sig som de riktiga och sedan hon sett, huru öfvermäktiga konventionerna äro och huru svaga vi själfva! Det är den manliga, stolta och allvarliga kvinnokaraktären, som lärt sig hur föga det tjänar att kämpa för egna mål, när de allmänna konventionerna dock värdesätta kvinnan efter helt andra mått:

Det fega, det falska, det småsinta... alla små lumpna egenskaper fann jag hos kvinnorna i så mycket högre grad än hos männen. Jag var icke blind för männens fel; men i själfva felen låg det som oftast något af karaktär; det var icke det utvattnade, blodlösa intet, som hos kvinnorna, hos männen gällde duglighet, arbetsförmåga, företagsamhet, sanningskärlek, hederlighet; för kvinnorna var allt detta ingenting jämfördt med detta enda: att aldrig synda mot konvenansen. Blef en man mindre hederlig för det han hade en eller annan liten erotisk synd på sitt samvete? Nej. Men för en kvinna var detta allt. Och skulden ligger inte hos männen — som man sagt — utan hos kvinnorna själfva, i deras feghet, deras brist på karaktär. — — — Att vara kvinna det är att vara en paria, som aldrig kan höja sig ur sin kast. Att jag är kvinna har varit mitt lifs förbannelse.

Det var den framför allt bland kvinnorna själfva härskande konventionella uppfattningen af det kvinliga, som i mycket bidrog att fördärfva lifvet för Ernst Ahlgren. »Blott det att jag skref i annan stil än Leas, var tillräckligt att sätta de myndigaste i min omgifning på krigsfot, hvad tro då att skrifva något så omoraliskt som *Pengar*» — yttrade hon en gång i bref. Det var den svenskt borgerliga fördomsfullheten som lät hennes egenskap af författarinna och författarinna i modern anda hindra henne att finna den hemmets och kärlekens lycka hon längtade efter och i varma ord prisat i sina böcker, den lycka, som hon med afund såg äfven de obetydligaste af sitt kön njuta af.

Ty i sin uppfattning af hemmet och kärleken såsom lifvets allt var hon så kvinna som någon och kanske mera. »Jag älskar familjelifvet, det är det sannaste, bästa i lifvet, men är man författare, får man resignera.» Med de tappra och energiska egenskaper, hvilka läto henne bli en karaktär som få, bet hon också hop tänderna, sköt med svårare inre ansträngningar än man anade, när man såg henne, alla drömmar och alla önskningar åt sidan och tog liksom den Hildur Vide hon skildrat i *En realist* till valspråk: »man skall icke prata, utan handla». Så smulade vidriga omständigheter så småningom sönder hennes vilja. Från fadern medärfd hypokondri, elakheter och nålstygn från de kretsar, bland hvilka vårt lands njugghet och kall-

sinne mot konstens företrädare tvingade henne att kvarstanna, svårt fysiskt lidande, obetänksamma eller oförstående recensioner öfver hennes böcker samt framför allt fruktan för fattigdom och ren nöd, detta för de flesta svenska skriftställare hägrande öde och som särskildt den nu som bäst började och pågående reaktionen ställde i närmaste perspektiv för hvar och en andligt skapande, allt detta förenade sig att nedslå hennes mod och framkalla ett alldeles oresonligt tvifvel på den egna talangen och de egna möjligheterna. Nu slog all den gamla hejdlösa romantiken och personliga lyckotörsten upp som röda lågor ur hennes inre, och huset störtade samman. För henne återstod intet annat än att beslutsamt säga farväl. I novellerna *Förbrytarblod* och *Lifsleda*, hennes konsts mästerverk, skildras med ord som lysa likt blod mot svart hur tanken på den akt, som förflyttar från lif till död, griper tag i en människa och hur hon sedan natt och dag ej längre ser något annat än *gärningen*. Hur personliga dessa noveller äro, det märker man lätt — äfven om man ej visste det af dokument — på berättelserna själfva, deras andedrag fulla af skräck och deras ord, som tyckas hafva dödens egen lysande blekhet.

Det är kanske just de lifsberusade, som lättast fascineras af dödstanken. De friska och lyckliga naturerna, hur skulle de kunna känna sina själar brinna för den starka och obundet pulserande verklighet, hvilken är det enda de

känna till och hur skulle de kunna bedåras af det blodfyllda och röda lif, hvilket är det enda, hvarmed de gjort bekantskap! Man är icke helt lycklig längre, när man reflekterar öfver »lifvet». Är det icke sjuklingen, som hetast älskar den blåa rymden och längtar man ej mest efter trädens och gräsets sus, när man måste dö? De starka lustkänslornas barn lida också mer än andra. De som finna himlen blåare än andra, finna också mörkret mera svart. Människorna med de starka känslorna, det är de som alltid svänga mellan ytterligheterna och som intet annat vilja veta af än just lifvet eller döden. Så har tanken på självmordet tidigt framkommit för Ernst Ahlgren, oupphörligt återkommit äfven under perioder, då hon kände sig som mest andligt frisk och så småningom för hennes inre syn antagit karaktären af ett öde, af något »utsedt» (som hon betecknar det i *Förbrytareblod*).

Så kom den dag, då det var på tid att ske. En illusion hade föregått och krossats — det är den, hvarom man kan läsa i *Ur mörkret* i dessa ord:

Men så kände jag en dag, att jag älskade. — — — Du vet, hvad jag var i hans händer. Han blottade min hjärna för att se hur den arbetade, han petade i mitt inre med sin dissekerknif, för att rikta sin människokunskap, och han sargade mitt hjärta — som ett okynnigt barn — bara därför att han såg det klappa. Och när det icke mer fanns en enda smärta, som jag kunde lida utan att dö, — kastade han mig bort. Inte därför att jag emot honom var dålig eller ond eller osannfärdig eller half eller

feg eller dubbel — ty jag var intet af allt detta! Utan endast därför att jag var kvinna. Inte en vän, bara en väninna!

Så fanns det då ingen anledning att lefva längre. Hon såg nu klart, att dagen var kommen till uppbrott. »Led är jag på lifvet, men ledsen är jag icke. Det hela är inte värdt mycket. Jag står så underligt främmande, utanför allting. Den som en gång stått verkligt ansikte mot ansikte med döden, lär sig visst aldrig att lefva mer. Det enda jag känner är likgiltighet. Jag har intet att vinna, jag hoppas på intet, intet, intet! Detta är icke Weltschmertz; jag tycker att lifvet är vackert. Men jag står utanför. Det rör mig inte. Jag är hundra år gammal. Och sol har jag aldrig haft. Men jag är nöjd. Jag är fri. Det var det jag ville. Nu har jag ingenting mer att sträfva efter. Jag kan inte få mer. Och så kan jag gå och lägga mig.»

Nyktert och utan begär att vara intressant berättar hon om saken för sina vänner och ordnar hvad hon har att ordna liksom man ordnar sina affärer när man skall företaga en långvarig resa. En energisk och duglig kritiker, som vid denna tid trädt upp och påpekat det verkligt stor ai hennes författarskap skulle måhända ännu, genom att väcka upp hennes tro på sig själf, för någon tid kunnat rädda henne — men där fanns ingen. Och beslutsamt och med hopbitna läppar som den energiska och tappra själ hon var anträder hon färden ut i det obekanta.

GUSTAF AF GEIJERSTAM.

I.

En ung man på ett par och tjugo år, kort till växten, kraftigt byggd, med breda och ej just stora, men hårda och senfulla händer. Hufvudet var väl formadt, pannan med de två nästan spetsiga knölarna skarpt markerad, nacken rak, liksom tvärt afhuggen. Näsan var stor, och de klara, genomträngande ögonen under de framskjutande ögonbrynen, de energiskt sammanslutna läpparna, jämte den korta hakan, gåfvo åt hela anletet uttrycket af okuflig viljekraft.

Så tecknas Kristian Grane, hjälten i den starkt självbiografiska titelnovellen i Geijerstams 1882 utgifna debutsamling *Gråkallt.* Det är också just så man föreställer sig den unge författaren, när han med själen fylld af harm öfver mänsklig lumpenhet och mänsklig dumhet och flammande af sanningselden skref sina första böcker — bekännelseböckerna, som debutverken alltid

bruka vara för varmblodiga begåfningar. Den lilla novellen handlar om hur olikheten i religiösa tänkesätt rifver itu två ungas kärlekslycka, förderfvar hela deras lif och breder däröfver den glädjelösa arbetsdagens gråkalla elände; den handlar också om den olyckssaliga slitningen mellan två generationer, som icke kunna förstå hvarandra, mellan fadern, ämbetsmannen, som stuckit sin ungdoms radikala åsikter i bakfickan och anlagt den stadgade medborgarens min af själfmedveten respektabilitet, och sonen, barn af en ny tid med annat blod i ådrorna, en svensk yngling från slutet af 70-talet med hufvudet fullt af Spencer och Ibsen. I ord, som stundom sorgset flämta till likt skimret från kaminglöden en enslig skymning, berättas här vidare, hur sanningens unge stridsman omsider får smaka på den pröfning, som ligger i att lefva andligen ensam. Genom indignationen mot den allmänna idiotismen, genom det öppna ögat och den skälfvande nerven för lifvets bottenlösa ve anger denna novell, som eljes är alltför diffus och okoncentrerad för att verka konstnärlig, liksom flere andra skisser i samlingen, tongångar, som oupphörligt skola komma igen i Geijerstams tidigare produktion för att spela för full orkester i Erik Grane.

Men hvad är grunden till hans hetsiga förbittring inför lifseländet? Svaret ger boken själf, och i och genom detta lär man känna ett annat vackert och äkta karaktärsdrag i det geijerstamska författarlynnet. Det är för att han ända till

Gustaf. af Geijerstam

djupet af sin själ så varmt älskar lifvet och människorna, som det smärtar och harmar honom att se, hur ovarsamt de själfva bära hand på sina öden. Han älskar därför att skildra de elända, vanlottade, af lifvet misshandlade, och kommer så in på allmogeberättelsen — det område, där han kanske skurit sina vackraste lagrar. I denna första karaktäristiska samling finns det så ett par små skildringar från folklifvet på Öland, det af författaren ofta behandlade Öland, i hvilka han bittert äkta tecknar fattigt folks lif i slit och släp, tyngd och börda, grått i grått, utan fest och blommor.

I *En idyll på landet* råkar man slutligen på en lustig historia, i hvilken författaren riktigt slagit sig lös och visat, hvilken förälskad dyrkare af lifvet och det gula solskenet han i botten är — det är komediernas, de skämtsamma folkberättelsernas och *Lyckliga människors* — gärna för mig — roande, men en smula banale och ointressante författare.

Betecknar Geijerstams nästa bok, samlingen *Strömoln* (1883) något framsteg? Vår käre, mer stridslystne än just artige litteraturgranskare C. D. af Wirsén skref på sin tid om densamma, att »det är ägnadt att förvåna, att ett dylikt arbete kunnat finna förläggare», och utan att vilja underteckna de mindre älskvärda orden kan man med doktorn tycka, att boken är obetydlig. Språket är visserligen här lifligare, men mindre personligt, mera flytande, men mindre konstnärligt

än i debutboken, och man får ej här detta intryck af den allvarliga blicken ur två djupt liggande ögon, som man har så gripande för sig, när man lägger ifrån sig det första lilla häftet. Författaren hade efter den första samlingens utgifvande fått plats i en tidning, och journalistisk rutin kom därför helt naturligt att trycka sin prägel äfven på hans rent skönlitterära skriftställeri. Geijerstam har ju alltid haft mest framgång, när han valt dystra eller hårda motiv, hvartill hans litet tunga och kärfva stil kan passa, men de en lättare och elegantare penna fordrande ämnen, som föreligga i *Strömoln*, har han, trots alla bemödanden, ej allestädes förmått gifva den riktiga dräkten. Och man märker blott alltför tydligt den mästare, i hvilkens fotspår han klifver. Det är Kielland, hvars hvassa och blixtrande stilett den svenske novellisten vill handtera. Stundom får historien också den riktiga epigrammatiska tillspetsningen, men oftare glider stridshandsken af, och man ser — icke de beniga och nervösa fingrarna hos satirens gallsprängde fäktmästare, utan en godhjärtad människas varma, breda, af hemligt medlidande med motståndaren skälfvande hand. Onekligen dyrbar i sin litet grofva komik och i sitt härliga gisslande af den typiske uppsaliensiske diktarynglingen är likväl novelletten om hr Hans Lodéns erfarenheter beträffande »den sanna kärleken» och hans samtal med sin älskade om

sina skulder, sin olycka att ej hafva tagit någon akademisk examen, sina små tillgångar, sin dåliga mage, sitt tvifvel om Kristi gudom och sin kallelse som skald.

Samma år utsände Geijerstam under titeln *Ur samtiden* en del litterära essayer, hvilka, i likhet med hans senare utkomna samling *Nya brytningar* (1894), utmärka sig genom den personliga känsla och gripenhet, hvarmed diktverken omtalas, och sin friska och hurtiga stilisering, men hans nästa, verkligt stora triumf, det arbete som gaf klara papper på att här fanns en eminent talang, var novellboken *Fattigt folk* (1884).

Här visar sig författaren först tydligt hafva nått den konstnärens dubbla mognad, som ligger i att veta hvad man vill och att kunna hvad man vill. Här finnes ej längre detta obestämda och sväfvande, detta af tidningsjargon, som trots allt det goda och äkta präglade icke få sidor i de första böckerna; en konstnärs allvar ger hög klang åt orden och tvingar oss att lyssna som vi lyssna till de verkliga berättarnas stämma. Att vara medveten om sin begränsning, se där rätta kännemärket på den mogne konstnären, och intet särtecknar mer debutanterna och medelmåttorna än deras hållningslöshet och brist på attityd, deras vacklande mellan motivens alfa och omega. Mycket hos Geijerstam gör honom till allmogens borne epiker. Först och främst hans eget breda och oslipade lynne, som låter honom bäst förstå eller mest sympatisera med primitiva känslor, enkla grundstämningar och osamman-

satta människor. Vidare hans stil. Om han också icke i samma grad som Aron lider af »ett tungt mål och en svår tunga», är hans språk dock alltför monotont och litet smidigt, för att icke hans moderna själshistorier gripande och starka i sin stämning, stundom likväl komma att lida af en någon gång tröttande entonighet. Förträffligt lämpar sig detta språk däremot att berätta allmogeöden och fattigmanstragedier, och som sträf, stundom bitter tolkare af skogstorpets och fiskarstugans hemliga sorgespel har han nått ett mästerskap, som ingen annan svensk folklifsskildrare — ej ens Strindberg — närmat sig. Dennes nervöst brinnande språk är just ej ägnadt att öka intresset för de marionetter han rycker af och an på sitt snöre — våra bönder likna säkert icke *I hafsbandets* författare däruti, att de äro salamandrar, som lefva i elden.

Därtill kommer, att Geijerstam mer än de flesta af våra skriftställare lefvat i långvarigt och intimt umgänge med landtbefolkningen och därigenom förvärfvat sig en enorm sakkännedom och ett djup i uppfattningen, som verkar fullkomligt öfvertygande. Stundom kan denna ojämförliga lärdom inverka menligt på konstverket, som t. ex. när författaren i novellen *Ute i skären* då och då glömmer sin uppgift som lifsskildrare för nöjet att utbreda sig i detaljerade beskrifningar öfver kustfolkets seder och bruk.

Men dylikt händer sällan, och ett godt exempel på, huru långt Geijerstam kan hinna, är den

hemska berättelsen *Förbrytare* (i dramatisk form 1894) i denna samling. Den står på höjden ej blott af allt hvad dess författare producerat utan öfver hufvud af hela den svenska novellistiken. Sällan eller aldrig i svensk litteratur har brottets psykologi gifvits med så obeveklig sanning som här, och dessa sidor, nyktra och kalla som en vintermorgon, gifva också läsaren en suggestiv förnimmelse af en tidig vintermorgons stickande skarpa dager. Scen följer på scen med obarmhärtig grymhet, liksom senare i författarens i än högre grad mästerliga novell *Fadermord* (i *Kronofogdens berättelser*, 1890), och man hinner ej hämta sig från den nästan andlösa spänningen, förr än allt är slut och ridån rullar ned efter denna kväljande dram om ett hustrumord. Det beprisade landtlifvets nattsidor afslöjas här af en hand, som ej darrar på manchetten. Vandrar man en sommarafton genom en idyllisk svensk landsbygd, anar man dunkelt den förfärande sanningen i prästens tankar i berättelsen:

Kristendomen hade ju härskat här i nära tusen år, och den hade, sades det, förmildrat sederna, fördrifvit vantron och gjort människorna bättre. Men när han någon gång i ensamheten tänkte härpå, syntes det kyrkoherden som om allt i grunden, med vissa modifikationer kanske, var detsamma som hvad gamla sägner berättade om förgångna släkten. Samma vilda natur lefde obruten och förstörande kvar, trots kyrkklockor, psalmsång och folkskolor, och i de ensliga röda stugorna, som så pittoreskt och fridfullt lyste fram mellan granar och björkar, utkäm-

pades månget sorgespel lika blodigt som när på teatern ridån går upp och åskådaren ser en hänsofven tid gå fram öfver scenens tiljor. — Hunger och kärlek — det var hela historien.

II.

På hösten 1885 utkom den uppseendeväckande uppsalaromanen *Erik Grane.* Den är stor och betydelsefull i flera afseenden. Som konstverk betraktad är den visserligen ej synnerligen tillfredsställande. Man märker, att de människor och förhållanden, som här skildras, ännu ligga diktaren alltför nära, äro alltför smärtsamt närvarande för hans inre syn, för att han skulle kunna vara mäktig det lugn och den öfverblick, som ofta fordras för att en estetisk produkt utan vank och lyte skall blifva till. Men den estetiska synpunkten är också den minst lämpliga vid granskandet af denna roman. En skälfvande hand har nedskrifvit denna bok, och rusig af biktens smärta och sällhet har den tanke varit, som koncipierat den. Häri, i dess egenskap af ärlig och manlig bekännelse, ligger också det framför allt gripande och stora i boken.

Natten till den dag, som leder in i ett nytt lifsskede, har kommit. Skalden har slutit sig inne i sitt rum för att under den tysta timmen framför sin arbetslampas ensamma sol företaga sin självuppgörelse och sitta till doms med sin döda ungdom och åren, som gått. Nattens tigande still-

het fläktar hans panna med sin höga tystnad och sitt oändliga svårmod. Minnen från ungdomsstridernas salighet och elände, minnen från stunder, då man velat dölja sig af skam inför lifssmutsen, frysande i lemmarna af den längtan efter varmt och aldrig sinande solljus, som orgiegenomvakade nätter föra med sig, minnen af de kval, som ignoranternas bottenlösa idiotism ge en, innan man lär sig att se den med ironikerns hänförelse, bränna på hans ögonlock likt tårar, som vilja fram, medan han samtidigt prisar det helande lifvet, som hjälpt honom ur ungdomsårens helvete och gjort att han nu kan minnas alltsammans som en hemsk dröm.

Erik Grane är den allvarliga och djupa boken om den studentgeneration, som lefde i Uppsala under 70-talets sista år och 80-talets första. Hjälten är typen för de bästa af denna generation, hvilka, befruktade och befriade af andar som Rydberg och Wikner, känt lusten att fråga och trånaden efter sanning och klarhet vakna inom sig. Erik Grane »bäres fram, längre och längre fram, som af en osynlig kraft. Ty det ligger en kraft bara i förmågan att kunna och vilja fråga. Och det ligger en glädje i denna kraft, en rik, outtömlig och förväntansfull glädje». Som motsättning till Erik Grane och hans vän Schultz, den känslige och veke Schultz, skildras en mängd komiska, sorglustiga och enbart sorgliga företeelser ur den värld af »jubelidioter», som af romanen att döma tyckes varit särdeles väl

representerad äfven i dåtidens Uppsala. Måhända har författaren syndat mot rättvisan, när han i denna nya bok, som vill omspänna så godt som hela lärdomsstaden, egentligen icke framdrager en enda representant för verkligt, besjäladt forskarnit, för den vetenskapens elitkår, som väl dock alltid haft fanbärare i Uppsala, lika väl som dumheten och hyckleriet ständigt där varit företrädda, och hänsynslös funno många författaren, men han var hänsynslös mot sig själf, som han var det mot andra, öfvertygad om ärlighetens rätt att visa sig naken. Och uppriktig sorg är det, och icke sårfeber, som talar i denna bittra klagan och anklagelse:

O, du den första ungdomens tvifvelsfyllda, sorgsna, oroliga tid! Jag önskar dig icke tillbaka. Jag har aldrig längtat åter till dig, och jag skall aldrig göra det. Ty jag tror ej, att den framtid som väntar oss, hvilka voro unga, när denna berättelse spelar — jag tror ej, att denna skall blifva så tung som denna ungdom . . . O, Uppsala, Uppsala. Hur många törstande begär efter vetande har du icke uttorkat! Hur mången käck, ungdomlig förhoppning har icke slagit sin vinge blodig af förtviflan öfver att hans bästa år till ingen nytta förnötts inom dina trånga murar! Hvem räknar dina offer, och hvem täljer den nöd, som tyst förtvinar, under det dina officiela sångare och skåltalare prisa lifvets vår och ljugande idissla sitt falska: Inga stormar i vårt hjärta bo.

Det är blott skada, att i en bok, där det finnes många dylika ställen, sorgsna och bittra som tårar, men varma också som de, det äfven skall finnas icke få sidor med banala och föga genomtänkta

skildringar af alldagligheter, och om dessa möjligen i sin mån bidraga till lokaltonen, förminska de likväl något bokens allvar och styrka. Det hämnar sig alltid när en diktare glömmer sina konstnärliga mål, och äfven som »handling» betraktad är den länge skarpslipade och blanka svärdsklingan att föredraga framför det oöfverlagda och besinningslösa »ordet». Väl hastigt gjord verkar också romanens afslutning. Hur blir nämligen finalen på Erik Granes pinos historia? Jo, sanningskämpen gör som Mowitz — flyr lärdomssätet och går in vid en mekanisk verkstad, hvarefter han gifter sig med ett yngre fruntimmer, som blir hans lifs fullkomning. Hör honom blott själf berätta:

Hon var inte alls litterär och inte vetenskaplig heller. Spencer hade hon visst aldrig hört talas om, och Brandes visste hon inte hvad det var. Men hon hade ett sådant klingande skratt och var så full med skoj och spektakel och hade ett par ögon, som lyste som lysmaskar under hennes tofviga lugg, och gult hängande hår hade hon och en midja som vek sig som ett spö, bara hon sprang. Jag tror att vi slogs först. — Och hvad hon talade bra, och sådana roliga tankar hon hade. *Det* trodde hon inte på och inte på *det* och inte på *det.* Det var dumheter som gammalt folk satte i oss som barn för att narra oss lyda.

Nej, jag skall icke citera mera, det vore synd mot det i alla händelser i stort sedt så gripande och allvarliga arbetet.

Man förstår ju också, hvad författaren menar. Från träldomens mulna år i Uppsala föres Erik Grane vid en älskad kvinnas arm ut - den starka,

böljande och brusande verkligheten, lycklig och tacksam mot lifvet, som kan såra hårdt men ock bringar läkedom åt såren. Det är blott den konstnärliga utformningen af idéen som, här liksom ej sällan hos Geijerstam, är litet hastig. Man skall onekligen vara en mycket framstående författare för att våga skrifva så banala sidor som de sista i *Erik Grane.* Ty om det — som Brandes säger — är ett mod att vara begåfvad, är det också kurage att låtsas som om man icke vore det.

Geijerstams nästa bok var novelettsamlingen *Tills vidare* (1887). Den innehöll förträffligt berättade historier, såsom *En smålänning* med sitt starka och goda humör och den alldeles utmärkta lilla skärgårdsstämningen *En ungdomsdag* med sitt friska saltskum, men i sin författares produktion var den blott en hvila på vägen, ett »tills vidare». Så kom på hösten samma år romanen *Pastor Hallin.* Jag tvekar ej att kalla denna ända till dess den nu nyligen åter utgafs i ny upplaga alldeles bortglömda bok ett af Geijerstams största tänkta och vackrast genomförda arbeten.

Dess ämne är omfattande och betydelsefullt — den handlar om de andligen ryggsvagas stora klass. Ernst Hallin har haft en tid af tvifvel, men tror sig hafva jagat dem på flykten, när vi i bokens början finna honom inbegripen i studier för sin teologiska examen, längtande, att allt snart skall vara öfver och han själf få lämna Uppsala

och resa hem till fädernesstaden, det lilla Gammelby. Han kommer hem, och under den tid, som förflyter, innan hans vigning till präst hinner ske, växa tviflen, och mer än en gång visar sig för honom tanken att bryta med hela sitt föregående lif, räta upp sig och afstå från en bana, hvilken han i dylika stunder icke kan annat än förakta. Men att tänka, att hela hans långa studietid skall hafva varit förgäfves, det tyckes honom för hårdt, och under omgifningens tryck, af rädsla att göra sina fattiga anförvanter sorg, ger han vika och låter biskopen viga sig. Under hans vistelse i hemmet har ett kärleksförhållande uppstått mellan honom och en barndomsbekant, Eva Bauman. Det präktigaste partiet i den för öfrigt allt igenom välskrifna skildringen visar, hur denna intelligenta och varmhjärtade unga flicka grips af förakt för en man nog lumpen att svika sin tro af hänsyn till omständigheter och hur hon spottar krymplingen i ansiktet. Ernst Hallins syster, Selma, är också hon en af dessa starka, lifsdugliga naturer, som små förhållanden och familjetyranniet så ofta tvinga att lefva ett fattigt och grått lif, tills de slutligen knäckas, och som aldrig få tillfälle att utveckla de krafter, hvilka de bära inom sig. Hur vackert skälfva icke dessa ord af Selma:

»Jag börjar bli gammal», fortfor hon med en nervös darrning på rösten. »Kanske skall jag dö som en gammal fröken, utan att hafva älskat, utan att hafva burit ett barn på mina armar, ett barn, som jag kan kalla mitt. Men

skall jag det, så vill jag åtminstone ha fått lära mig att arbeta och lefva mitt eget lif, att blifva så bra och så duglig, som jag kan drifva det till. Det blir illa nog ändå. Men här blir jag en dålig människa, om jag stannar.»

I en replik som denna lågar redan något af den Ellen-Keyska kvinnans patos.

Vid skildringen af Ernst Hallins öde möter man ej nu de ungdomligt starka ord författaren i ett dylikt fall skulle uttalat vid den tid, när han skref sin första bok. Han har blifvit äldre, han har sett mera, han förstår mera och kan därför också förlåta mera. En mognad iakttagelse röjer också teckningen af den lilla provinsstaden, hvilken i sin genre tillhör det bästa och gedignaste inom vår nyare litteratur, och hvilken redan förebådar »de svenska hemmens» blifvande diktare. Men hvad man vackrast minnes, när man lägger boken ifrån sig, det är dock Evas och Selmas gestalter, de båda unga kvinnorna med deras säkra och fasta skuldror, mera starka att bära lifvets börda än de tabessjuka och reflexionsfrätta männens axlar. Boken är som helhet en af dem, hvilka man ville att äfven de, som nu äro unga, skulle läsa.

III.

Samtidigt med att han gör mycken lycka med sina roliga och välgjorda, men litterärt mindre intressanta komedier, utsänder Geijerstam

efter hvarandra novellsamlingarna *Fattigt folk II* (1889) och *Kronofogdens berättelser* (1890). I dessa, liksom i de äldre folklifshistorierna, framställer författaren de människor, hvilkas sinnesart bildas af hafsvinden, som brusar in öfver skären, eller af stormblåsten, som susar i de stora skogarna. Men allt tydligare förnimmer man ödestragedien i skildringarna. De dunkla drifter, som skapa förbrytare, ensamhetens gåtor och ensittarnas elände bli allt oftare temat. Den underligt brusande musiken i tillvaron, lifvets mystik, ger åt sidorna sin mörka klang. Mildt och varmt omtalas nu döden som den bleke ängel, hvilken bär timglaset i sin hand och hvars öga bådar den eviga och sorgförskingrande natten.

I diktsamlingen *Satirer och drömmar* (1892) får det varma och finkänsliga hos Geijerstam, hvars betydelse som lyriker visserligen icke är stor, flerstädes ett vackert uttryck. Han blossar nog upp här och hvar, och i vers, vårdslöst tillskurna som på hån, visar han oss, att den unga och trotsiga förbittringen i *Gråkallt* icke ännu slocknat i årens kyla, men hvad som mest griper en i boken är dock vemodsdikterna och sorgdikterna. Hur sällsynt vacker i sin stilla och blida stämning är ej t. ex. *Resignation*, hvari han drömmer om framtiden:

— — — — — — — — — — — — — — —

På bordet lyser lampans lugna sken
och faller på min gosses bild framför mig.
Jag hör hans stämma, när han uppe re'n

hvar morgon kommer in och ler och stör mig.
Mitt öga faller än på hans porträtt,
och som jag ser därpå, det fuktas lätt.

Ty jag förstår, att också han en dag
med öppna ögon och med vaket sinne
skall stå och drömma vid en sarkofag
och fälla domen öfver fädrens minne.
Och kanske skall hans hjärta stå i brand
mer fritt och öppet för sitt fosterland.

Och dock, du lilla barn, när du blir stor,
då drömmer ingen mer vid sarkofager;
du slipper lefva på det hopp, som tror,
att skenet fostrar den, som det bedrager;
du lefver stark midt i den framtids dag,
som du var född att skåda — icke jag.

Och om, när jag ibland de döda bor,
de blad, jag här har skrifvit, skulle nå dig,
så tänk på mig som på en äldre bror,
som ensam, famlande, har sökt förstå dig,
en bror, som trycker i den tron din hand,
att du skall lyckas nå hans framtids land.

Uppfattningen af jorden som rymdens hopplösast förvirrade nystan, den psykologiska fördjupningen, den varma känslan, detta är det karaktäristiska för Geijerstams senare arbeten, hvilka här blott med största knapphändighet komma att vidröras. Medvetandet om att tillvaron och människohjärtat bjuda på olösliga gåtor, om också långt ifrån främmande för Geijerstam under hans första författartid — i flera t. ex. af hans tidigaste folkskildringar och äfven i annat af hans hand står mystiken som en dunkel skog

i bakgrunden — hade dock endast jämförelsevis sällan kommit till tydligt uttryck. När det litterära genombrottet hade skett, när man brutit sig ut ur efterromantikens förfallna, skumma och fåfängt ideligen hvitrappade borg, var han i likhet med kamraterna alltför bländad af den solhvassa dager, som strömmade öfver verklighetens torg och allmänna platser, för att han genast skulle få syn på de mer beskuggade gränderna och afkrokarna i staden, och liksom de var han alltför berusad af glädjen att ändtligen få skrifva om det »verkliga» lifvet, för att han genast i början på allvar skulle vilja tro på tillvaron af sfinxen med gåtorna.

Men många år hade man icke hållit på med att rita af typer ur världsvimlet, förr än man klart förstod, hvad man alltid, fast dunkelt, känt, att det dock finns ting i lifvet, som man ej fattar med händerna, utan med aningen, och att det ändå existerar, det där sällsamma, omatematiska plus, som gör att två gånger två ej blir fyra, utan fem eller tio. Men detta lärde man sig af lifvet och af de ensamma timmarna med sig själf, och när någon kritiker sökt göra troligt, att den förändring, som iakttagits öfver hela den realistiska linjen i Sverige, skulle innebära ett återvändande till gudar, som man stenat, i stället för en inre mer eller mindre målmedveten utveckling, är detta blott ett groft taskspeleri. Tro till äfventyrs 80-talets podagergnälliga kritici, att de varit behjälpliga härtill, kunna de vara förvissade, att

den skett väl deras bön förutan. Efterromantikens estetik är fortfarande mest lämplig för gymnasistföreningarna.

Jag har redan antydt, huru Geijerstam i sina allmogeberättelser blifvit allt större och djupare i det psykologiska; han börjar nu också få blick för de hemlighetsfulla slagskuggorna i den moderna tillvaron Prototypen för dessa senare, fördjupade lifsskildringar är den alltför litet uppmärksammade novellen *Lifvets missförstånd* i den för öfrigt skissartade och flyktiga samlingen *Stockholmsnoveller* (1892). Den berättar, hur en gift kvinna, som älskar sin make med den varma glöd, hvarmed en mogen kvinna håller af sina barns far, gripes af minnet af en död, hvilken varit hennes första kärlek. Denne andre bemäktigar sig henne så småningom tum för tum, sitter vid hennes sida, och hviskande i hennes öra låter han henne se lifvet, som flyter förbi, med en drömmandes glasartade och frånvarande blick. Hennes man, som med hela sin varelse hör lifvet till och som har den friskes oförmåga att förstå sjuklingen, fattar ett doft hat till den kvinna han en gång segerstolt på lyfta händer burit in i sitt hus. Hon tar gift, och vid hennes stelnande lik fattas han af den kramplika ångern öfver något, som aldrig kan försonas. Så slutar denna mörka tragedi, »där människor mörda hvarandra af oförstånd liksom barn, hvilka på lek lägga snaran om hvarandras hals». Och hvarför allt detta elände? Här liksom senare

svarar författaren: Jag vet det icke. Det är ödet —

det djupa öde, som bäfvar i vårt innerstas hemligaste gömma, detta tragiska öde, som de bästa ibland oss bära gömdt som en frätande mask och som ej visar sig, förrän det i det omedvetnas dunkel växt sig så starkt, att det tager makten, innan vår vilja hunnit vakna för att sätta sig till motvärn. Det slår ensamhetens dödande ring kring vår själ, som längtar efter förstående, och människorna, äfven de, hvilka älska oss, gå oss förbi, liksom fruktade de att genom en osynlig makt ryckas in i samma förbannelse.

Hvad annat skildrar Geijerstam i sin sista fas än lifvets missförstånd, det hopplösa irrandet i katakomberna, bittrare och upprördare först, som efter en nyss gjord upptäckt, mera stilla och varmare sedan? *Medusas hufvud* är historien om intelligensen, som fått ögat öppet för det fruktansvärdt meningslösa i tillvaron, om hur handlingens man, när han fått en alltför skarp lins framför blicken, upphört att handla och blir åskådare, om hur det börjar trycka mot maggropen och äcklet kommer. *Kampen om kärlek* berättar om de vilsegångna älskande, som famla i mörkret, om paren, som tappat bort hvarandra i leken. *Vilse i lifvet*, kanske i stämningen den största, våldsammaste och mest intensa bok han skrifvit, är ett enda starkt jämmerrop öfver omöjligheten att reda ut tillvarons hoptrasslade härfva. *Det yttersta skäret* talar om, hur ett missförstånd är nära att för alltid skilja två människor, som

höra hop, och samma motiv går åter igen i *Äktenskapets komedi* och i *Boken om lille-bror*, detta intima öppna bref till allmänheten, hvilket i mycket kan tjäna som förklarande dokument till Geijerstams senaste produktion. Och nu sist i *Kvinnomakt* talar diktaren åter gripande och allvarsfulla ord om det vanskliga i att beräkna, ställa och förklara ett människolif.

I de första af dessa djupt tänkta och oftast med vek och vacker och med en stämning af stor personlig älskvärdhet verkande, ehuru kanske icke alltid så konturfast konst skrifna böcker är känslan af lifvet som ett grymt mysterium genomgående; ofta stannar författaren till och med i undran framför fenomen, där man väl hellre skulle sett den enkla, förklarande analysen. Därute på de stora stråkvägarna brusar lifvet smutsande och fördärfvande förbi — låt oss därför sluta oss inne med våra kära och hålla lågan brinnande på härden. Kommer en pust af den förgiftade luften därute inom dörrarna, är faran nära. Så skildras då i de sista böckerna hemlifvet och familjelifvet. Aldrig i svensk litteratur har detta gjorts så själfullt vackert, som i dessa romaner, öfver hvilkas sidor det ligger en mild kakelugnsvärme och den dämpade stillhet, som endast ett hems tunga, allt buller utestängande draperier kunna åstadkomma. Drar passionen in och leker rymmare och fasttagare med äktafolket, händer det, att författaren ej har tuben med det enda dunkelröda till hands, hvilket

riktigt kan måla lidelsen. Men det stilla lifvet i hvardagslag, jämlöpande som väggurets tick-tack. är betagande återgifvet. Särskildt som skildrare af barn är Geijerstam ojämförlig. I dessa hans romaner finnas ej vackrare sidor än de, där barn tecknas. Jag skall ej tala om *Boken om lillebror*, men redan *Mina pojkar* är klassisk. En dam af mina bekanta berättade mig nyligen en anekdot, som är både rörande och belysande för dessa skildringars värde. Hennes unga söner hade fått *Mina pojkar* och lefvat sig in bland dess solglada taflor. När det så förra våren stod i tidningarna, att fru Gustaf af Geijerstam aflidit, kommo de små gråtande in till mor och berättade: »Mamma, nu är Olles och Svantes mamma död».

Geijerstam är i dag den af våra moderna författare, som har största möjligheten att blifva populär. Mer än någon samtida svensk skriftställare står han nu efter *Boken om lille-bror* den stora publiken nära och förstår att tala de ord, som tränga till de tusen hemmen. Det är då också ett stort ansvar han fått. Har han någon gång förut skrifvit saker, som blott velat underhålla menigheten, skall han nu höja den och förädla den. Litteraturvännen väntar sig mycket af honom, och skall han väl komma vårt hopp på skam, denne Gustaf af Geijerstam, som har ett så varmt hjärta, en så mjuk hand, ett så innerligt och djupt trängande öga?

IV.

Vackert synes mig Gustaf af Geijerstams utveckling representera den svenska lifsskildringens båda senaste skeden, 80-talets positivistiska, 90-talets en smula mystiskt färgade och från de aritmetiskt fastställda resultaten resignerande.

Gråkallt, det var 80-talets första år med dess skimmer af brådmogen känsla af lifvets elände och sorg, med dess stämning af grubbel och världssmärta, med dess pinande förnimmelse af tillvarons osälla slitningar mellan olika generationer och olika tankar, mellan fäder och söner och mellan hjärnor och hjärtan. Det var den ungdomliga, vidhjärtade — och omogna — boken, skrifven af en »tänkare, som kämpade för friare tankar, renare religion» och som harmen och sorgen gjort till skald.

Erik Grane därefter, det är det redan segersälla och om sin kraft medvetna 80-talet. »Nerskrifven i flygande hast under några lyckliga sommarveckor», är den icke blott en vemodig oeh sorgfylld uppgörelse med det förflutna, utan också ett steg taget i ny riktning. Diktad under en period, då författaren för första gången njöt »hvad man kallar lyckan», pekar den kraftigt på kärleken till lifvets friskhet och solsken såsom det, i hvilket räddningen för alla vilsegångna, trötta och betryckta finnes. — »Är det icke stort och rikt att lefva? Att känna hur lifvet bultar i hvar-

enda puls, hur det står rundt omkring en i hela naturen! Jag skulle vilja lefva med 8 lungor och 8 ögon, jag skulle vilja arbeta med 4 par händer ... Jag ville kunna sträcka så vidt och orka så mycket ...» Dessa Ernst Ahlgrens vackra ord i *Fru Marianne* om lifvets stora sunda fröjd att vara till, om tillvarons arbetsglädje och lyckan att veta sig göra sin insats för släktet, karaktärisera också det starka, hafsfriska lynnet och den djupögda och tillkämpade glädjen i en bok som *Erik Grane.* Men det fanns nog ännu där kvar något af den robusta människans en smula alltför glada och alltför självsäkra medvetande om hälsans och kraftens rikedom, och man undrade hur länge den skulle räcka denna poetens med Strindberg delade tro på att »den enda rena glädjen i lifvet, som består i en stark kropp och vissheten om existensmedlens tillräcklighet, skall ersätta alla griller om det där högre».

Så kommo den stora sorgens och besvikelsens år, och dagarna blefvo allt mera gråa och skumma, allt under det luften med en effekt utan like genomskars af rop på den glädje och den käckhet, hvilken man önskade i dikten, därför att man icke själf ägde den i lifvet. Och så ligger där en dag i fönsterna en ny bok af Geijerstam, *Medusas hufvud,* boken om fåvitskheten och onyttigheten i att lefva. Gorgonen har visat skalden sina förstelnade drag och sina onämnbara ögon, och hans hopp, hans glädje och hans kraft ha sjunkit till marken, förvandlats till stoft och

blifvit till intet. Som när man en vinterdag öppnar fönstret i sitt rum, har en pust af dödens sömn och förintelsen slagit honom i ansiktet. Medvetandet om den lifvets osällhet, som låter alla viljor krökas och alla blad isas, har kommit honom att med frågor på läppen stirra ut mot de liflösa och i kölden tindrande rymderna.

Men som när man länge stått och betraktat himlens jagande och försvinnande skyar och lysande och ironiska klarhet, vimlet där nere på gatorna synes en så smått och så obetydligt och de små mänskliga figuranternas kif och älskog och hat så lumpet och så ringa mot självfva rymden där ofvan, så har Gustaf af Geijerstam, liksom hela 90-talets litteratur, sedan han en gång tyckt sig se riktigt in i mysteriet, mist sin ungdoms lust för starka ord och öfverord vid skildringen af människoöden. Han har nästan börjat fatta dikten och romanen som ett bref eller rent personligt meddelande och ingenting har synts honom förmer än att i böcker skildra människor, fina och goda som han själf, och hvilka som han bära på känslan af lifvets mystik och storhet, på förnimmelsen af att vi gå på botten af en dalgång, men högt öfver oss slår rymden sin kupa med sus och gåtor, med oförklarligt solsken och gåtfullt dunkel . . .

Liksom man undrar om 80-talet i självfva verket i alla punkter är så underlägset det följande decenniet, så kan man också undra, om icke Gustaf af Geijerstam på de sista åren en

smula försummat den korthuggna, kärfva och bryska berättarkonst, hvilken låtit honom inom allmogehistorien skänka oss några stycken af vår litteraturs ytterst få verkligt naturalistiskt skrifna noveller. Man kan undra, om han icke för länge fortgått med jag-romanens visserligen med stora fördelar förenade, men aldrig i längden upprepning och monotoni undgående diktform, men på sitt vis vacker och gripande är ju denna lust att undvika skulptörens atelierensamhet och långsamma grubbel och beräkningar inför leran för att i stället gå emot oss och sträcka oss båda händerna. Rädd att förväxlas med artisten, som drömmer sitt verk på en museivägg, understryker han ständigt att hans arbete är ett ord, en människas öppna ord till en annan. »Dies ist kein Buch, was liegt an Büchern», säger han oss, och det är endast hjärtan med fibrerna väfda på samma sätt som hans eget, till hvilka han talar.

Kärleken till lifvet, det är den som, hvad man än kunnat invända mot den ej sällan framträdande bristen på logisk komposition och stilistisk klarhet och skärpa i hans böcker, likväl allt från debuten till det sista verket står lysande öfver deras sidor. Liksom jag aldrig personligenkan samtala med Gustaf af Geijerstam utan att erhålla en stark förnimmelse af hur hett och hängifvet denne man, hvilken med sina grå hår nästan förödmjukar en genom sin upp genom åren bevarade eld och hvilken ständigt låter en tänka på ordet om att den som

haft många sorger bevarar sin ungdom, hur hett och hängifvet han måtte älska allt det som gömmes under det nötta ordet »lifvet», allt detta, som spelar och stänker och brusar i ständig växling där ute på torgen och som växer fram, lyser, brinner och slocknar i våra hjärtan, allt tillvarons sus af solsken och skugga och lugnt eller upprördt blod, så gifva mig också hans böcker ständigt känslan att befinna mig inför en till ära för lifvets gudom brinnande, än ungdomligt käck, än vördnadsfullt eller vemodigt stilla, men alltid vacker och värmande tempellåga.

AXEL LUNDEGÅRD.

(I GRYNINGEN.)

AXEL LUNDEGÅRD, som under 80-talet uppträdde som den litterära vänsterns Hetsporr och genom polemiska och kritiska uppsatser och föredrag på ett käckt och sympatiskt sätt gjorde sig till målsman för mycket radikala åskådningar, är äfven författare till en — förefaller det mig — af 80-talets vackraste debutböcker. I högre grad än mycket af hvad den talangfulle, men en tid måhända en smula för produktive författaren sedermera lämnat, synes mig hans första, våren 1885 utgifna lilla novellsamling *I gryningen* intressant och tilltalande.

I sin nyckel- och uppgörelseroman *Röde prinsen, ett ungdomslif i stämningar*, skildrar Axel Lundegård hur det gick honom själf och hur det gick många, när de först trädde ut i lifvet för att efter all skolsalarnas instängdhet ändtligen få frisk luft i lungorna:

Han hade kommit till universitetet vid en tid, då all naturlig glädje tycktes död och entusiasmen slocknad; syret var förtärdt och det hjälpte icke att man blåste på kolen; det blef endast ett konstladt skimmer, som blossade upp och försvann.

Det fanns emellertid många, som blåste på. De hade också kommit till akademien uppfyllda af hvad deras fäder berättat och ville med våld och makt upplifva de gamla traditionerna.

Det blef icke annat än en grotesk parodi. Lifsglädjen var punschuppeldad skepsis och lefde sitt nervösa lif på ytan; under rufvade pessimism och nykterhet; entusiasmen var ihålig, ett ordens och frasernas sinnesrus, som slog ut i deklamation utan innehåll.

Det lefdes högt på minnena. Man hade sina festdagar hvarje termin, bleka reflexer af studentromantikens glansperiod; sången klingade än under Lundagårdens kronor, men det var något ihåligt i klangen, fast man icke låtsade sig höra det.

Max hörde det, och det skorrade i hans öron som en begrafningspsalm öfver svikna förväntningar — såpbubblor, som brustit.

Som ett såradt djur drog han sig tillbaka i ensamheten; och med samma förtviflans raseri, som han nyss kastat sig öfver skolböckerna, fördjupade han sig nu i metafysikens irrgångar.

I de i en litet kärf och summarisk stil hållna historier ur studentlifvet, hvilka inleda samlingen *I gryningen*, skildras dessa en ung mans första erfarenheter af lifvets smuts och tillvarons orenlighet skarpt, bittert och verkningsfullt. Som ett barn på aderton år kommer Robert Stenson till akademien, med höga förväntningar och utan baktankar, andlös af väntan att nu ändtligen

Axel Lundegård

komma in i den idealvärld, hvilken hans uppfostran och hans aldrig upplysta fantasi låtit honom se i studentlifvet. Och hvad är det han får se? Uppfattningens fördomsfullhet, känslans råhet, praktiska hufvudens tidiga och kalla inblick i samhällsmekanismen, allmän och fåfängt under fraserna och lögnerna dold förståndighet. Och Robert Stenson låser resolut in sina drömmar och illusioner bakom dubbla riglar och råkar ut för den förråingsprocess, som gör blicken hvass och kylig och hjärtat torrt och gammalt:

Alla bubblor, som man blåst upp för hans inbillning, brusto vid beröringen med verkligheten — den ena efter den andra. Ett par år famlade han då oroligt efter en fast hållpunkt för tanken och slutligen fann han en sådan i tviflet — — — Han höll sig icke med ett enda ideal. Och hade visst inga principer heller — annat än den att strängt nagelfara allt. Det var kanske just detta som gjort honom själf till en auktoritet. Hans alltid kalla och tviflande, någon gång satiriska småleende förfelade sällan att göra intryck. Detta visste han mycket väl af, och därför hade det må hända på sista tiden urartat och blifvit en smula stereotypt och jargonmässigt.

Dock, det är icke dessa studier ur det akademiska lifvet, hvaribland likväl befann sig den med en konstnärlig framställningsförmåga, som man den gången i Sverige öfverság, skrifna berättelsen *Ett lyckadt skämt*, behandlande ett par utfattiga bondestudenters eländiga, smutsiga och nästan hemskt torftiga tillvaro, som gifva samlingen dess förnämsta intresse. Det vackraste

och värdefullaste i boken är de båda kvinnoskildringarna *Uppgörelse* och *Lycka*, bilder ur den gifta kvinnans lif, hvilka utandas en sympati så varm för det goda och berättigade i den kvinnliga frigörelsekampen, som man icke träffar den hos någon annan af skedets manliga skriftställare och hvilka tydligt bära märke af att — såsom också framgår af den högintressanta bok Axel Lundegård ägnat åt minnet af Ernst Ahlgren — vara influerade af en kvinna, som genomgått och lidit.

Uppgörelse, det är historien om uppgörelsen mellan en gift kvinna och en ung man, hvilken som informator vistats i hennes hus. Doktorinnan är ej längre ung, men väl bibehållen. »Hon var mellan trettio och fyrtio år, hade varit tämligen vacker i ungdomen och var nästan ännu vackrare nu. Ett af dessa ansikten, öfver hvilka 'tidens tand' gått fram som en konstnärlig mejsel, ersättande ungdomens ofta själlösa friskhet med en prägel af individualitet och intelligens. Blek var hon, ögonen milda, ljusbruna, håret svart, benadt midt på hjässan, slätkammadt ner öfver tinningarne. Och så det där obeskrifliga uttrycket i hennes ansikte — som om hon ständigt gått med en bön på läpparne. Öfver hela hennes väsen låg för öfrigt något mildt, en fläkt af lidelselös ro.» Den unga teologstudenten, som läst Balzac och *Madame Bovary* och som tyckt sig märka, att kvinnorna i allmänhet icke motsvara den idealbild poemböckerna framvisa af dem, ut-

tyder den vänlighet hon visar honom som ett försök till närmande i erotiskt syfte, och med den ståndaktighet som tillkommer honom i egenskap af blifvande präst bekämpar han segerrikt den frestelse, hvilken han tycker sig se vinka och skratta i hennes ord och i hennes leenden, samt uppskjuter förbittrad till afresan det hån han vill slunga henne i ansiktet.

Då, när hon räcker honom handen till afsked och ger honom sin välönskan, svarar han med den förolämpning han under månader gått och burit på:

»Och jag önskar er» — sade han medan en blixt af elakhet ljungade fram ur hans grumligt blåa ögon — »att ni måtte lyckas bättre med nästa informator.»

Förträffligt och med vackra ord skildras nu det lilla uppträdet dem emellan och hur hon förkrossar honom med sitt förakt.

»Ni känner kvinnorna», — började hon, och hennes röst ljöd nästan oartikuleradt skarp — »ja naturligtvis! I lifvet har ni studerat dem — samhällets drägg, som ert råa ungkarlslif fört er tillsammans med — ni har känt igen dem hos Balzac, Flaubert och Zola — och efter dem dömer ni oss andra! — Haha! — Hvarken lynne eller ålder tages med i beräkningen — alla öfver samma kam — vi nordbor med vårt lugna blod och Messalinatypen med sina lidelser — — alla öfver en kam. Intet utrymme åt en karaktär eller en personlighet — kvinnan har ingen själ — — hon är det odlade djuret — bara kropp och sinnlighet!»

Hon höll upp ett ögonblick och drog djupt efter andan. Orden hade kommit med en öfvertygelse, som ryckt honom med. Han märkte, att detta icke var ett tillfälligt utbrott — denna harm, som nu fick luft, var icke ett stundens barn, dessa tankar hade hon tänkt förut — ofta, ofta.

»Ja, hon får inte vara annat» — fortfor hon. — »Heder, sanning — allt det där är för er — — kvinnan får endast vara sann till husbehof, så länge hon inte syndar mot konventionalismen — er gud. Likställighet, kamratskap, andlig sympati — kan aldrig komma i fråga! Artighet, smicker, lögn och fadda fraser — det är allt. Och det finns bara förolämpande misstankar å ena sidan och oftast skuggrädd försiktighet å den andra. Ert uppförande här är en illustration till systemet. Ah — det är uselt — uselt!»

Hon hade under talet eldat upp sig själf, och de sista orden utslungade hon med öfverväldigande lidelse. Nu blef hon så småningom lugn, blodet sjönk från kinderna och endast ögonens fuktiga glans förvarade ännu spåren af sinnesrörelsen.

Han stal sig till att se på henne, och hon mötte åter hans blick med sitt vanliga lidelsefria uttryck.

»Jag ville draga er till mig» — sade hon lugnt — — — »Ni trodde mig icke. Och hvarför? För det jag inte dyrkar samma gud som ni — för det jag inte tror på ett lif efter detta — eller på några eviga kval. Ah, visste ni bara, hur det att inte ha någon himmel att klänga hoppet fast vid gör lifvet här på jorden rikt och fritt! Hvarje handling går ut på att njuta det i fullaste mått — — man kastar icke bort sig då i ett ögonblick af berusning — ty den som lefvat sig till en sådan tro, har också erfarenhet nog för att veta, att den sinnliga njutningen icke är lifvets högsta — att den alltid gifvet följes af förslappning och äckel. — — Nej, man söker vara god och nyttig, man söker uträtta något — vare sig verksamhetskretsen är stor som banbrytarens eller liten som min, hvilken blott består i att fostra barnen starka och sunda, dugliga att uthärda lifvets kamp. — — Men i det stolta medvetandet att ändå

hafva uträttat något — att lämna efter sig ett minnesmärke öfver sitt lif — däri ligger enligt min åsikt en människas högsta lycka.»

Det lyste till i hans ögon — och, nu förstod han. Det var icke blott orden, utan också uttrycket i detta bleka, intelligenta ansikte som sade honom, att om de husliga sysslorna med sin minutiösa plikttrohet icke varit allt, så skulle hon ändå aldrig ha utfyllt sitt lif med en själlös, lumpen kurtis. Där, under den lugna ytan, rörde det sig en värld af tankar och idéer — och i detta själslif kunde han fått kasta en blick — hade han blott icke fläckat sitt samvete med denna smutsiga misstanke. — —

»Ni kunde ha vunnit min vänskap, men ni stöter mig tillbaka, ni kunde ha tagit med er min aktning — men ni slog mig i ansiktet med er misstanke. Nu har jag ingenting att ge er annat än mitt medlidande. Farväl!»

Han kände sig som en agad hund, brottslig, ödmjuk och usel. Som om han blifvit tryckt till jorden af en stark, hämmande hand och aldrig, aldrig skulle kunna resa sig upp igen. Med en stum bugning och en ångerfull, förstulen blick drog han sig tillbaka mot dörren.

Hon stod kvar och såg efter honom. Och med ens grep henne bitterheten, hennes blick gled med obeskrifligt hån öfver det päronformiga, finniga ansiktet och den osköna, smalaxlade gestalten.

»Stackars Josef» — utbrast hon med ett klingande, forceradt skratt. — »Stackars misslyckade Josef!»

Liksom *Uppgörelse* låter oss se ansiktet af en af de lifsdugliga, arbetskära och pliktmedvetna kvinnorna i de nya tankarnas ålder, ger oss bokens sista novell *Lycka* profilen af en af de kvinnor, som deras uppfostran brutit ner, verkligheten skadat med sina omilda och råa händer och som först när det är för sent förstå lifvet och sig själfva.

En kvinna, hvilkens tärda drag lidandet och sjukdomens smärtor linjerat med sina rispor, sitter vid fönstret i sitt rum och ser ut i trädgården. Och medan höstens himmel där ute står lysande och klar mellan träden och oktobers eftermiddagssol låter bladen, grenverket och den sin förgängelse bidande grönskan värmas upp och brinna i en sista uppflamning, tänker hon, hvars kropp döden redan märkt, tillbaka på sitt lif. Prisgifven allt sedan den stund hennes driftlif begynte vakna åt en konventionell, pietistisk och förslöande uppfostran, åt alla dessa tusen bojor och band, hvilka kufva och lamslå den kvinliga intelligensen, där den någon gång vågar sticka fram hufvudet, med förbundna ögon drifven in i ett äktenskap, hvars hemligheter hon icke fick ana, men som lockade henne med löften om den frihet, om hvilken hon under långa ledsamma år endast fått drömma, förd som ett ovetande och ofritt djur in i armarna på en åldring, hvars gamla och osköna lusta hon var dömd att tillfredsställa, har hela hennes lif, hon ser det nu i dessa bleka strålar, endast varit en enda pinsam och ändlös fångenskap. Så kom sjukdomen och häktade af hennes band, så kom lidandet och gaf henne skollof från hvardagarnas slit och lumperier och hvardagsnätternas motbjudande famntag. Grubblerierna under de ensamma timmarna och de högtidliga och stilla tankar, hvilka slutets och förintelsens närhet ingifver, förklara för henne allt hennes lidandes orsaker och all

hennes smärtas rötter. Hon är nöjd att få sluta och glad att få gå bort. Och under alla de marter hvilka lidandet räcker henne, prisar hon sig nu lycklig. Med ett matt och tillfredsställdt leende räcker hon pannan åt döden som åt en kyss.

Axel Lundegårds skildring är med sin knapphet och sina sträfva ord skrifven med en poets vekhet och långt bättre här än i många af de den gången populära författarinnornas indignationsdramer ser man för sig nyttan af den litteratur, som med sina frön till oro och split inom hemmen och familjerna dock väckte så många af dem som sofvo och bragte så många slöa tankar att reflektera öfver de frågor och de förhållanden, som ödelägga eller bringa välsignelse öfver männskornas lif. Man kommer att tänka på ett vackert ställe i ett bref af Ernst Ahlgren: »Äktenskapet är människolifvets dyrbaraste ädelsten, men emedan dess pris synes många för högt, har man lärt sig att efterbilda densamma med mindre ädla ämnen. — Nåväl, vi, den unga litteraturen, tro oss genom att vända alla ädelstenens sidor mot ljuset kunna upptäcka, om den är äkta eller ej, och om vi lyckas, skola vi skänka den vunna kunskapen åt våra barn.» Och det ligger en fin och vemodig poesi öfver de sista linjerna i denna historia om en kvinnas tragedi:

Lampskenet föll skarpt öfver hennes ansikte, hvarifrån sömnen förjagat hvarje spår af trötthet. Borta voro

alla tyngande tankar, hvarje förnimmelse, vare sig af glädje eller sorg. Det var som att aldrig ha funnits till, aldrig ha kämpat lifvets strid, aldrig ha lidit dess sorger.

Inga plågor, ingen otillfredsställd längtan — intet medvetande af en sjuklings oändligt långa natt. En evighet och en sekund — lika långa.

Timme skred efter timme, solen bebådades af en svag, dimmig morgongryning, som började strida med lampskenet. Och lifvet vaknade där ute.

Gråsparfvarna begynte med sitt hesa, omelodiska kvitter, och från gården hördes en rå karlstämma sjunga en slagdänga. Bandhunden tittade fram ur sitt bo, ännu med sömnen i ögonen, viftande med svansen åt ladugårdspigan, som gick att mjölka korna — —

Och solen steg allt högre och väckte alla varelser till lif — utom dem, som frosten härjat.

STELLA KLEVE.

En FRÄMLING, hvilken gaf sig till att studera den svenska 80-talslitteraturen, dess typer och individer, skulle säkert få egendomliga föreställningar om kvinnorna här uppe. Rik i många andra afseenden är nämligen denna litteratur hvad beträffar kvinnoskildringen enformig och fattig och hvad beträffar skildringen af kärlekslifvet färglös och blek, och endast mästaren Strindberg har här lämnat sidor, hvilka glöda och brinna. Förda på afvägar och bortkollrade af den vid denna tid våldsamt uppblossande »kvinnosaksrörelsen», yra och förblindade af rent saklig lidelse för »emancipationen», glömde de skrifvande bort att vid skildringen af kvinnorna begagna sig af den skarpa blick och det ihärdiga studium, om hvilkas nödvändighet den nya tidens män af pennan eljes oupphörligt brukade påminna hvarandra, och nästan ständigt blef novellen eller pjesen på detta område schematisk, schablon-

messig och torr. I häpenheten öfver att ha upptäckt att en kvinna också var en människa började man i böckerna skildra henne med något af en abstraktions väsenslösa torrhet, och man gaf henne något af ett filosofiskt begrepps upphöjdhet, öfverlägsenhet — och blodlöshet. Redan tidsskiftets store andlige fader utmärktes ju af en sällsam brist på uppfattning af det rent erotiska, redan Ibsen lider ju af en nästan fullständig brist på sinnlig glöd och saknad af den blick på förhållandet mellan kvinna och man, hvilken väl är den som ensamt är i stånd att tränga en smula till djupet, passionens — en storartad, men isig fantasi, en upprörd, men kylig inbillning är det ju som format de flesta af hans trolska, men overkliga och liksom ur en annan och mera infrusen värld än den verkliga hämtade kvinnogestalter. Och sällsamma kalla sagokvinnor är det också som den andre store norske kampskalden, Björnson, frammanat. Liksom Brand för Agnes är »lärare, vän och broder», så säger Svava i *En handske* om kärleken och äktenskapet: »Men är det då inte för vår utvecklings skull som vi gifta oss? Hvarför skulle vi då annars göra det?» Hvad skalderna förr i världen kallade kärlek och lidelse, det är icke utan att detta förefallit diktare som Ibsen och Björnson som endast »oanständighet» och »djuriskhet». Och härutinnan togo de flesta af deras lärjungar efter — endast att de upphöjde till teori, det där mästarne blott visat svaghet som människokännare. Hemligheten med

Mathilde Malling.

den dominerande och öfverlägsna ställning och den olympiska och kyliga atmosfär, som de nya författarna förlänade kvinnan ligger säkert däri, att under det man aldrig föll på den tanken att skildra mannen såsom »människa», frigjord från sitt köns skarpa och hårda egenskaper, fattade man däremot ofta kvinnans feminina genus såsom någonting rent oväsentligt och såsom någonting för henne i allt utom det rent sexuela betydelselöst. Så befriades kvinnan litet hvarstädes i böckerna från sitt köns karaktäristiska och dyrkansvärda svagheter och blefvo till amasoner och jaktjungfrur, kyliga, oberörda och rena, lidelsefria, förståndsklara och öfverlägsna. De blefvo alla just genom sin allmänna mänsklighet en smula »omänskliga» och kommo alla att likna hvarandra som olika afgjutningar af samma torso, och den som nu läser t. ex. »Bergtoras» eller fru Agrells dramatik skulle häpna öfver de aritmetiskt hårda och kantiga linjer, hvarmed kvinnofigurerna ofta ritades upp.

Vi äga ju tvänne författarinnor i hvilkas noveller tidens uppfattning af kvinnan återgifvits med större konstnärligt allvar och mera konstnärlig energi än hos de nämda dramskrifverskorna — fru Leffler och Ernst Ahlgren. Och likväl — ehuru så starka och goda konstnärsögon som deras naturligtvts förstodo att uppfatta tillräckligt af de tillfälliga detaljerna och nog af ögonblickets snabba och skälfvande lif i tillvarons skådespel för att kunna skänka taflorna sin karaktär-

istiska och egendomliga skönhet, innerst voro likväl alla de kvinnor, vid hvilka de i sina verk dröja med behag, af samma själ och af samma stoft. Den starka, sunda, cerebralt lagda kvinnonaturen med sitt känslolifs kyla och frusenhet, men också med sin tankes och sin aldrig skymda blicks klarhet, den stålfasta kvinnokaraktären, med sin vinterkalla och vinterfriska frihet från alla illusioner och alla drömmar och sitt allvars och sin öfverlägsenhets förakt för allt hvad kvinnligt maskspel och feminint diableri heter, det är denna typ — och endast den — af den moderna kvinnan, för hvilken fru Leffler visar den förkärlek, som röjer att hon är blod och kött af hennes eget. Och Ernst Ahlgrens kvinnor äro äfven de allvarliga, energiska och sega viljemänniskorna, de vederhäftiga och lifsdugliga arbeterskorna med de öppna oförställda ögonen och det hjärtliga, men kamratlika och manligt förtroliga handslaget och sakna äfven de leendet bakom masken, det fördolda och enigmatiska i ryckningen kring läpparna, allt det oförklarliga och gåtfulla, som förför och bedårar. Alla äro de representanter för ett enda hufvudspecies af lifshängifna hederliga, stolta och en smula manhaftiga svenska kvinnor.

Så år 1885 kom det en liten bok, som lät en tro, att en kvinnotyp af helt olika beskaffenhet nu höll på att litterärt manifestera sig och som också väckte en hel del uppmärksamhet. Det var *Berta Funcke* af pseudonymen »Stella Kleve».

— — — »Men, doktor, jag har ju alldeles icke sagt, att den är omöjlig — kvinnoemancipationen, jag bara säger, att det skulle förvåna mig, om en sådan sak någonsin ginge igenom».

»Men hvarför?»

»För det», hon såg honom rakt in i ögonen, »för det att kvinnorna aldrig skola upphöra att älska.»

»Nå, men — —»

»Ja, och då man älskar — då är man ju icke fri. Man offrar allt hvad man har — pengar, samhällsställning — allt — alltsammans.»

Detta lilla replikskifte mellan Berta Funcke och en manlig vän i ett af romanens sista kapitel anger också det djupaste och betydelsefullaste i boken. I en tid, då det torra resonerandet i erotiska frågor trängt bort alla tankar på kärlekens egentliga väsen af hemlighetsfull och gåtlik valfrändskap, i en tid då diskuterandet öfver kärleken drefvo de manliga och kvinnliga pedanterna att i sina tidningars och tidskrifters nya kärleksdomstolar uppställa den ena spetsfundiga och ofrivilligt lustiga definitionen af äktenskapet och eros-lågan efter den andra, uppträdde här en ung författarinna, som afstod från alla de prunkande och granna orden, en ungdomlig stämma som med ett litet skälfvande tonfall på rösten sade den enkla och tragiska sanningen, en martyr och förplågad, som med en smärtsam ryckning kring läpparna afgaf bekännelsen:

Je te dirai le grand mystère
l'amour n'est rien, l'amour est tout,
le monde sans cette chimère
est un conte à dormir debout

En vain mon coeur m'a dit: espère!
Voici venir la fin du jour.
Et j'aurai passer sur la terre.
n'ayant rien aimé que l'amour.

Den tjuguåriga författarinnan till *Berta Funcke* insåg långt bättre än flertalet af sina skrifvande systrar att kärleken ensamt är brödet, som kan mätta lifvets alla hungrande, men att det brödet också har giftet inbakadt i degen, som skall låta hvarje på förhand uppgjord teoretisk beräkning af ett samlif mellan en man och en kvinna slå fel och som skall gäcka alla än så skickligt och planmässigt gjorda kalkyler och öfverslag för ernåendet af harmoni och lyckliga dar och nätter för två, som älska eller tro sig. älska hvarandra. Med en den gången — under dessa år, då kampen för »kvinnans frigörelse» drog alla tankar och alla sinnen ins blaue — enastående djärfhet och uppriktighet skildras i Stella Kleves novell *Berta Funcke* samt de båda föijande *Pyrrhussegrar* och *Alice Brandt* kvinnor för hvilka lifvet på gammalt vis utgöres af kärleken och ingenting annat än kärleken, kvinnor, för hvilka kärleken på gammalt vis innebär tillvarons välsignelse, förbannelse och enda mening.

På gammalt vis — icke helt. Icke helt består dessa kvinnors lif i att på det gamla sättet »älska kärleken», icke helt äro dessa kvinnor barn af ett hett och starkt blod. Den moderna tillvaron och den förbannelse, som ligger i att redan i arfvet från far och mor äga blodets och

viljans trötthet och sjuklighet, ha skadat dem och fördärfvat det som skulle utgjort deras bästa och mest lyckobringande egenskaper, om allting varit som det bort. Det är balernas och promenadernas unga flickor med händerna tärda af att i maktlös och aldrig stillad åtrå pressas mot de egna brösten, det är de unga flickorna, som redan i födseln ha något förstördt och sönderbräckt i sitt inre, som äro trötta utan att ha lefvat och till äckel mätta på det lif, i hvars starka ström de aldrig kännt lyckan att simma, det är den rike mannens af en sällsam och obotlig sjukdom lidande döttrar, hvilkas kinder helt tidigt börja bli mullfärgade som septembers blad, hvilkas leende är blekt och smärtsamt och hvilka sedan som unga måste dö och ta afsked af det lif, som är alldeles för starkt och för bullrande för dem...

Litterärt synnerligen betydelsefulla äro väl icke dessa försök till monografier öfver den moderna, hetblodiga men kraftlösa och till hela organismen angripna unga flickan, då de icke fortsattes och aldrig blefvo annat än försök och ofullbordade croquiser. Af verkligt intresse för psykologen äga de nog också sina icke ringa rent litterära förtjänster. I *Berta Funcke* voro de små kapitlen skrifna i en afmätt och väl beräknad stil, som med all sin blekhet och tunnhet ofta verkade distingueradt förnäm som en ung blondins genomskinliga och sjukligt ömtåliga hy, och i den tre år senare följande mera omfångsrika *Alice Brandt*, där författarinnan tydligtvis i långt

högre grad släppt sig själf lös och hvars en smula fruntimmersaktiga och lösliga komposition och flödande pratsamhet redan påminna om fru Mallings senare icke öfverflödigt intressanta romaner och äfven eljes icke verka odeladt angenämt, finnas skildringar gjorda med medryckande berättarkonst och sidor fulla af verklig poesi. Hur vacker är t. ex. ej i den sistnämda boken slutkapitlets skildring af hur Alice sitter där med ensamhetskänslan ännu kvar i förtrolig tête-à-tête med den man hon älskar:

Hon såg hans ansikte intill sitt bröst — blekt i nattens bleka, skumma ljus — ögonlocken slutna och ett blidt, lyckligt leende omkring läpparne — han anade icke ens, att *hennes* ögon nu voro fulla af tårar. *Det* tänkte hon på, hon tänkte så många tunga tankar. Hur smärtsamt vanmäktig var dock icke all ömhet, när två människor, som så innerligt hade lefvat sig in i hvarandras lif, som hon och Georg, som kände hvarandra så intimt, som älskade hvarandra så högt — när de i ett sådant ögonblick kunde tänka och känna så milsvidt olika. Hon tänkte på att märkt eller obemärkt, obetydande eller tragiskt viktigt, skulle där för hvart älskande människopar alltid komma ett ögonblick, då den enes själ i hemlighet bygger upp skiljeskrankor mot den andres, då en af dem känner sig ensam om en smärta eller en fröjd, som han inte kan eller vill dela med den andre. De må anförtro hvarandra allt: hvar tanke, som födes i deras hjärna, hvart intryck, hvar känsla — det tjänar till intet; där kommer alltid en dag då den ene söker en blick i den andres ögon, han ej finner, då den ene säger något, som den andre ej förstår. Ty hvart band, som knytes, *måste* brista eller slappas, hvart förhållande, hur innerligt och älskogsvarmt det än är, måste en gång bli kyligt och tomt;

— från första stund två händer mötas kan det förutsägas, lika visst och säkert som om ett barn i dess födelsestund, att också det skall dö. Och medan människorna gå och komma i ens lif — ut och in, som främmande i ett värdshus — så lefver hvar och en af dem det bästa af sitt lif i ensamhet. Det djupaste i hvar tanke tänker hon ensam, det innersta och finaste i hvar känsla känner hon ensam, det svåraste i hvar kamp kämpar hon ensam. Hon *måste* vara ensam och *kan* inte vara sig själf nog — — — Så tänkte Alice sin trista tankekedja om- och omigen, — med en dröjande, bitter, smärtsamt rufvande tillfredsställelse genomgick hon den åter och åter, och för hvar gång blef det henne mer och mer smärtsamt klart, att detta — blott detta — denna förfärliga *ensamhet*, att den var lifvets stora grymma gåta och obarmhertigt tunga förbannelse.

Hon hade upphört att gråta och satt nu och stirrade ut i natten med tomma, torra ögon, som intet sågo, med ett sorgset, halft föraktligt, halft resigneradt leende. Hon tyckte, liksom hon stod så långt ifrån alltsammans, utanför lifvet, och hon ömmade sig sjukligt för sig själf och honom, som hon älskade, för hela världen, som hjälplös vred sig under ett obotligt, evigt ondt.

Men bredvid dylika vackert tänkta och vackert skrifna sidor förekomma andra — i synnerhet kanske i den första, ohöljdt Herman-Bang-imiterande lilla boken — som med sitt tydliga begär hos författarinnan att vara intressant, »raffinerad» och hypermodern verka icke så litet pretentiöst och löjligt. Stella Kleves ofta och direkt upprepade försäkringar om att hjältinnorna äro sjukligt förfinade och sjukligt ömtåliga låter en också undra om morbidezzan verkligen är så äkta eller om den blott är anlagd. Den senare hypotesen känner man sig ju också en

smula böjd för, när man tänker på de konventionella familjeläsnings-romaner, hvilka senare kommit att bära fru Mathilda Mallings namn på titelbladet och hvilka den unga Stella Kleve i tiden säkert djupt skulle föraktat. Men borgerligheten smyger sig ju så småningom öfver äfven de bästa, och äfven en så käck och oppositionelt anlagd ung dam som *Berta Funckes* och *Alice Brandts* författarinna kunde ju tröttna att så som vid de böckernas framträdande skedde öfverösas af de orimligaste och smaklösaste smädelser från förbittrade ointelligenta och icke öfverdrifvet finkänsliga publikationer och kvinnosaksorganer. En emancipationstidskrift som *Dagny* betecknade ju resolut »den ökända författarpsevdonymen» Stella Kleve såsom en »naturvidrig» och »osund» »företeelse af kvinlig förnedring» och hennes författarskap såsom helt enkelt »skamligt».

Utan att precis vara af något högre eller bestående litterärt värde, för litet lidelsefullt fördjupade i uppfattningen och för litet personligt självständiga eller allt för ojämna i stilen som de äro, böra Stella Kleves små noveller likväl hågkommas som den gången modiga handlingar, som den gången behöfliga protester mot kvinnosakskvinnornas teoririidande och hyperidealistiska fordringar på allt och alla, och utan att någonsin nå rangen af verklig konstnär eller verklig diktare bör man minnas Stella Kleve som den intelligenta och käcka unga författarinnan som den gången bättre än de flesta uppfattade det

för många tragiska och som glansen om en gud förintande i kärleken, som djupare än de flesta kände fattigdomen och eländet hos de kvinnor, till hvilkas knän och hjärtan kärleken aldrig nalkats, och som med mer skakande och uppriktiga ord än de flesta af våra skriftställarinnor skildrat hur — för att citera en poet —

— — — kärleken,
beledd och hånad af vår tid,
går stundom hämnande igen
och kräfver unga lif därvid.

OSCAR LEVERTIN SOM 80-TALIST

»MAN VORE BENÄGEN», skrifver Oscar Levertin 1883 à propos Gustaf af Geijerstams debut *Gråkallt*, »man vore benägen att skaka på hufvudet, att mumla för sig själf det gamla talesättet, att författaren förtalat sin tid, om icke så många andra af nutidens skildrare sett lif och samhälle i samma dager, om icke så många andra analyser öfver vår tids sjuka mänsklighet, de sorgfälligaste som de ytligaste, gifvit ett och samma resultat, att nutidens öfverciviliserade, nervsvaga människor först och främst behöfva järn. Det finnes så många sjukdomar, kroppsliga och andliga, som gå förhärjande och dödande som smittosamma farsoter öfver tidens motståndssvaga människor, det gifves så oändligt mycket sjukt och förkrympt, hur är det då möjligt, att en nutidsförfattare kan blifva annat än en läkare, hvilkens plikt det är att gå fram till sjuksängarna, oförskräckt sondera krämporna

Oscar Levertin

och söka finna hjälpmedlen. Trubadurernas tid är förgången, ångans och uppfinningarnes tidehvarf har icke råd att hafva en lyxlitteratur för dess egen skull. Alla de stora, sociala och mänskliga frågor, som förut i åratal sysselsatt de enstaka, de lärde, grubblarena, reformatorerna, rycka nu, som aldrig förut, människornas stora flertal in på lifvet, och har en författare högre mål än att flyktigt blifva genomögnad för att fördrifva en tråkig eftermiddagsstund, så har han intet annat val än att ställa sig bland andra arbetare och söka i sin mån vältra de Sisyfosblock framåt, som fördom och okunnighet lagt på mänsklighetens väg. Därför att det ligger där så många hejdande stenar, så många tröga, svårrörliga berg, som se ut, som de aldrig skulle kunna rubbas, tvingas ingenjörerna att underminera — och det kalla förnumstiga kritici, som ägna allt gammalt en blind fetischdyrkan, nihilism, lust att rifva ner idealen . . .»

Ingen förfäktade bättre än 80-talets Oscar Levertin den nya sociala diktens betydelse, ingen predikade den med mera varm idealism i känslan, mera ungdomligt jäsande harm i tanken, mera kvickhet och fart i språket, och af allt poeten skref under decenniet är det helt säkert hans i dessa års tidningar och tidskrifter spridda litterära kåserier som ännu i dag mest fängsla och intressera — dem nämligen, hvilka lyckats plocka rätt på desamma. Intet af de för öfrigt mycket fåtaliga genmälen gentemot den orättrå-

diga, af Wirsén och andra företrädda presskritiken, hvilka de unga författarna brydde sig om att lämna, är spirituellare och intet heller i botten mera allvarligt än Oscar Levertins *Litet svar på tal,* offentliggjordt i en af Geijerstam utgifven publikation 1886. Hvilket öfverlägset raljeri t. ex. i dessa rader, som bemöta den Wirsénska kritikens förebråelser mot samtidens litteratur för irreligiositet och »oehelighet»:

Först och främst är den nya riktningen ateistisk. Hör bara, sådant präktigt ord det där . . . a-te-ist-isk! Det klipper af en diskussion som ett slag med en ordförandeklubba, det slutar ett resonnemang, som igensmällandet af en dörr. Hvad rubriker ändock äro sköna att ha för folk, som icke ha några argumenter. Så räcker ett ord och en axelryckning till att uttömma så mycket — ensamma timmars själsstrider, sömnlösa nätters grubbel, alla de brytningar och all den oro, som i ett frågande sinne föregå den mödosamma upptäckten af en ny världsåskådnings Amerika. Och *en* benämning får räcka till för alla, och dock, huru olikartade äro icke de lifsåsikter, som inom den nya generationen omfattas. Där finnas troende, pessimister, positivister, materialister och framför allt kanske anhängare af den engelska evolutionsläran. Men det är ju likgiltigt; publiken fröjdar sig öfver att få komma fram med den gamla goda och obepröfvade etiketten: ateism, och det är ett ord, som än i dag verkar på många som rödt på tjurarna, om det också tyvärr i vår depraverade tid icke längre kan drifva folk att gripa till gatsten eller tutta på halm. Så kommer man då gladt framknogande på sin gamla nerdammade och trådnötta beskyllning och tillfogar som en själfständighetsyttring eller som något modernt uppfiffningsmedel kanske ett eller annat vänligt och kristligt adjektiv, såsom själlös eller krass.

Själlös, och det skall hvar indifferent, hvilkens religion består i att gå i julottan, prenumerera på *Vårt Land* och en gång om dagen höra sina barn rabbla upp bordsbön, hafva rätt att slunga i ansiktet på människor, hvilka nog svindlat många gånger, innan de först kände en tillkämpad öfvertygelses fasta mark under fötterna; krass, och det får hvar bokstafsslaf, som aldrig någonsin känt behofvet att pröfva egna vingar, rikta mot människor, som under beständigt och ödmjukt erkännande af sina misstag, genom beständig granskning söka ernå sin personlighets rikaste och ärligaste utveckling.

Med hvilken självdryg patenträtt på sanningen talas det icke här och hvar om fritänkeriet i de moderna böckerna! Låter det icke, som om det vore fråga om lättsinnigas snobbiga och puerila öfvermod. Och dock är det ju i grund och botten för de allra flesta något så fruktansvärdt djupt och allvarligt, detta, att frångå de läror, ens omgifning hyllar... Det är att allt framgent behöfva frukta för något kallt och främmande i ens käras blickar, att i sårbar öfverretning skönja en grämelsens eller det ovisa nitets gadd i de alldagligaste replikerna kring aftonlampan, att alltjämt behöfva bäfva för, att de tårar, som nyss aftorkats på ens moders kind, äro i sorg fälda just för en själf. Och man bryter det lag, som man växt upp i, osjälfviskt, utan att vänta några fördelar — ty hvilka skulle det vara? — man utsätter sig för reaktionens cerneringsförsök, för skandalsjukans hundra förgiftade tungor, blott därför att man — som Gjellerup så väl utlagt det i *Germannernas lærling* — innerligt tror sig veta, att alla de trenne ringarne, som Nathan talade om, äro efterlikningar af den fjärde och äkta, den fria tankens ring, med hvilket insegel ensamt det tusenåriga riket kan grundas...

Men å andra sidan, är det icke nästan sorglustigt, att man ännu i år, det nådens år 1886, på fullt allvar skall behöfva försvara sig mot ateismen som mot en nedsättande anklagelse. Står man då där isolerad med sitt

tvifvel? Har då tidens högsta bildning och vetenskap icke uppgifvit något votum i den eviga tvistefrågan? Åh jo, och det svaret är tydligt nog i Mills, Littrés, Hæchels och Moleschotts tidehvarf.

Ja, de där filosoferna, svarar då min välvillige antagonist, de hafva ju nu en gång fått rätt att säga, hvad de vilja. Men skönlitteraturen, aldrig

Men hvarför är det då, frågar jag med Stechetti, tillåtet att tvifla på gud i arbeten om 500 sidor med lärda noter och citat, men en sådan dödssynd att göra det i en novell. Hvar ligger skillnaden?

Ah, det ena är ju vetenskap i det andra bara lösligt och okynnigt framslungade påståenden.

Snälla herrn, hur vet herrn det? Eller säger ni det i egenskap af trosriddare, blott för att visa, att ni efterfrågar den gamla goda maximen: dömer icke, så . . .

Men, men, fortsätter ni indignerad, ett är, att med allvarets ord bekänna en ny åskådning, ett annat att med hån och förakt kränka stora mängdens religiösa känslor. Det kan väl aldrig i världen en liten minoritet hafva tillåtelse till.

Neej, den här gången är det något sant i hvad ni säger, men någon hel sanning är det icke Er sats gäller obestridt det praktiska samhällslifvet, umgänget människa och människa emellan. Tar någon sig till att under högmässan sjunga botpsalmer på melodier ur *Orpheus i underjorden*, förtjänar han visserligen den näpst lagen kräfver, och uppträder jag och bjuder på en liten dubbelrenad tankeställare å ett godtemplarsammanträde, bör jag icke beklaga mig öfver en något hårdhändt tillrättavisning. Men i teorin, där står sakerna annorlunda. Där får jag skrifva mot månggiftet också med risk att såra mormonernas religiösa känslor, har nästan plikt att trots många fromma själar uppträda mot profryttare, som resa i helbregdagörande svettdukar, och får så gärna, trots synagogorna, skämta med Moses' bristande blick för svinets gastronomiska världsmission. Ty i teorin där måste korkarna tagas bort från

florettspetsarna, om hela fäktningen skall gifva något resultat. Och där har också hvar och en rätt att välja vapen. Eller vore det icke orimligt, att därför att somliga bäst reda sig med deklamationernas stora pampar, andra och spädare händer icke skulle få anlita de ironiens och sarkasmens finslipade stiletter, som passa dem . . . Men hvarför just kräfva en så ålderdomlig moderation af en hop unga neofyter? Som man ropar i skogen får man svar — och nämn mig ett vapen mellan det brutalaste våld och den mest hysteriska känsloberusning, som religionerna skytt att använda.

Nej, sublimiteten och hånet äro likgamla. Samtidigt med att människan först kom på den stora tanken att lyfta sitt ansikte uppåt och gå sin lefnadsstig med blicken först på himlen, vaknade också den tanken, att man med sådan kroppsställning lätt kunde riskera att slinta och i ett dike spela en mindre etetisk figur. Det kan gömma sig så mycket fruktbärande kritik bak Thersites-manteln och den största häcklaren, världen känt, var dock den, på hvilkens graf det inristades: Han lärde det mänskliga snillet, att det borde vara fritt. Han försvarade Calas, Sirven, La Barre och Montbailli . . .»

Och hur vackert och korrekt på en gång förklarar icke den unge Levertin den senare — äfven hos honom själf en tid — så misskrediterade hvardagsskildringens och »gråvädersdiktens» uppgift i de afslutande raderna i samma uppsats:

»Ni vet, hvad man kan se mycket och olikartadt i en reflektionsspegel? Det är vårmiddagarna med solglans öfver husens grå väggar, lyktglas, som tindra, en luft, som är liksom impregnerad af glittrande ljusatomer, skimrande seldon, finborstade höga hattar och damernas mjuka, blonda hårflätor, hvilka ens fingrar längta efter att få smeka . . . Men det är också de tunga novemberkvällarna, då gaslågorna lysa förgråtna i hörnen, då den lytta tiggerskan

får ett mera pinande uttryck af svält och armod än eljest i sitt bleka ansikte, och lastens sminkade kinder skymta i den grå dimman. Och man blir så tungsint till mods, där man sitter i sin trefna, behagliga rumvärme och blickar ut i aftontöcknet. Men är det *spegelns* fel, att den icke alltid visar sol och glädtighet?

Litteraturen är människornas stora reflektionsspegel, den aftecknar hela det lefvande lifvet, de glada minerna som de sorgsna, men om väderleken är mulen, om det är åska i luften, är det icke spegeln man får anklaga, därför att dagern är grå och människornas hjässor tyckas böjda utaf ve.»

Mycket underlägsna dessa polemiska eller litterärt kåserande uppsatser från 80-talet hvilka med sitt genomlitterära, franskt tournerade, nervösa och på en gång flödande och rytmiskt sammanhållna språk, om de hopförts i volym, säkert än i dag skulle funnit läsare, är hans rent novellistiska skildringar. Berättelser och skisser sådana som de i *Från Revieran*, *Småmynt* (båda 1883) och *Konflikter* (1885) kunna knappast sägas tillhöra det mera betydande från tidsskiftet och hafva icke öfverleft detsamma. Det rent realistiska och med tidens allmänna litterära sträfvan sammanhörande i dessa böcker verkar ständigt andra hand, och aldrig käns från deras sidor den stora starka pusten från vida slätter, salta haf och tomter, som afbränts — på sätt som i flera af kamraternas verk. Stilen, som dock är dessa berättelsers så godt som enda förtjänst, är ständig för lös och fladdrande, för vaggande och ostadig på benen, och ehuru ofta »vacker» och »poetisk» i detaljer kan den icke komma en att

bortse från den brist på verklig och omedelbar iakttagelse och på verklig och oansträngd skildrargåfva, som nedtynger deras sidor och kapitel. Hur *skrifna* och i just icke uteslutande god mening *litterära* verka icke dessa en ung mans ord till en annan:

Käre Bäfve, låt mig få tala ut en gång. Jag har så länge, så länge önskat göra det . . . Svara mig, hur kan ni sitta så här dag ut och dag in och skrifva anföranden åt far, hjälpa honom att strida mot hvad ni själf anser för rätt . . . Nej, neka inte, ni står på samma grund som jag — det har jag märkt många gånger, märkt utaf miner, förflugna ord, *med hela den instinkt, som drifver en paria att sträcka ut handen mot en annan* . . . Glömmer ni då alldeles, att det är den enda, stora, oförlåtliga dödssynden här i världen att sabla ner det som man själf anser så heligt, att man kunde gifva sitt bästa blod för det?

Och icke är det just den moderna kärleksskildringens luft i denna lilla dialog mellan tvänne unga efter förklaringen:

— Min dyra flicka!
— Ja din egen, egen för all, all tid!
— Hedvig, hvad jag älskar dig!
— Signe dig för det! . . . Det var nu för väl att det blef afgjordt i dag. Jag har väntat så länge på det, Kurt, så länge.
— Jaha, den 19 november, du, lördagen den 19 november.
— Så gick då allt i uppfyllelse, och det blef det vanliga, ljufliga slutet på den gamla barndomshistorien.
— Fästmö och fästman, menar du?
— Nej, man och hustru!
— Älskade!

eller i detta den lyckligt älskandes utbrott:

Det finns rosor, vidunderligt doftande rosor och det i novembers regndagar, midt i den den grå filiströsa staden. Hören det, om i viljen eller icke, högvisa kälkborgare till fäder, hören det I kalkylerande, skinntorra mödrar, I pessimister med grå starren, I arma djäflar, som aldrig lärt känna annan kärlek än den köpta skökans. Det finns rosor. Jag har både i knapphål och hand, icke att räkna alla, som blomma i mitt bröst. Du erkefåniga, dumstolliga mänsklighet, du som rifver och bråkar, korsar dig och är snusförnuftig, det finns rosor du, om också icke din långa näsa känner deras vällukt, midt i novembers dusk, midt i den filiströsa staden finns det härligt doftande, röda rosor.

Hvilken poet och svärmare skymtar dock icke fram i rader som dessa! Allt från den stund Oscar Levertin först fattar pennan ser man i honom drömmaren och stämningsmänniskan som ihärdigt söker bli naturalistisk författare och modern människoskildrare. Liksom Flaubert i botten var en stor lyriker, som på grund af konstnärlig öfvertygelse med uppbjudandet af alla sina krafter tryckte ned all den heta och blossande eld, som brann i hans stora hjärta och som trots allt hans ängsliga bemödande att bortarbeta hvarje spår till personlig bekännelse dock röd och lysande står öfver allt hvad han skrifvit, så letade väl äfven Oscar Levertin bland allt annat han under långa år sträfvade efter också efter den stora lugna formen, efter den moderna romanens och novellens episka och stora objektivitet. Det lyckades honom aldrig. Hvad som ännu

lefver ett slags lif i hans böcker från 80-talet, det är de melodiösa, af en poet skrifna detaljerna, situationerna, stämnings- och Stockholms-milieuskildringarna. De mest representativa af skedets skrifvande uppfattade också Levertin som mannen, som skilde sig från de andra och som — måhända! — under sina kläder bar något af det kommande och efterträdande. »En sådan stil som Levertins nuvarande är odräglig», skref Ernst Ahlgren efter *Konflikter* och i ett bref till Levertin gör Anne Charlotte Leffler vid samma tid några uttalanden hvilka äro intressanta såsom på visst sätt betecknande ett förhistoriskt sammanträffande mellan 80- och 90-talen i vår litteratur: »Ni är det unga Sveriges lyriker, skrifver hon, och ni är mycket lycklig i återgifvande af erotiska, bra nog sensuelt färglagda känslostämningar. På detta område och i naturskildringar är ni verklig skald. Här och där märker man kanske för mycket bemödande att välja ovanliga ord — men en stor fördel har ni därmed nått — ni är aldrig banal. *Natt* tycker jag icke om som komposition — historien med fånarna är så hopgjord — men ni har där mer än på något annat ställe visat, att ni äfven har förmåga att silhouettera en typ — flickan där är förträffligt karaktäriserad, med få ord. Eljes har jag icke just något lefvande intryck af era människor. Den unga radikalen i *Konflikter* är allt en skuggbild, ni *berättar* visserligen, att han är radikal, men hur handlar han? Går på en pietistisk

julfest i ett barnhem och sitter och hör på psalmsången. Hur kan ni vilja inbilla oss något sådant? Och hvarför talade han icke själf, då han hörde de 'mätta' herrarna angripa, hvad han ansåg heligt? Det gör ett så underligt intryck, att han sedan blir så upprörd öfver Hedvigs naivitet i en alldeles liknande situation. Han går ju själf alltid undan, så fort det kan bli fråga om en sammandrabbning ... Emellertid, trots en eller annan invändning — hela er nya nya bok är mycket *väl skrifven*, man har hela tiden under läsningen den angenäma känslan, att det är en *konstnär*, icke en vanlig följetonist, man gifvit sig i händerna på. — — —»

»Radikalen», om hvilken fru Leffler talar och som hon, den nyktra, harmoniska och viljefasta stora författarinnan, icke rätt kan förstå sig på, det är den i Levertins noveller från 80-talet — liksom senare till exempel i den utsökta lilla novellen *Kalonymos* i *Rococonoveller* — ofta skildrade drömmaren med skyggheten, det brinnande hjärtat och tungsinnet, mannen med poetens eget röda och längtande blod i ådrorna och som därför hur ofullkomligt utmejslad han i berättelsen än kan vara likväl rent personligt intresserar och griper oss. Det är den romantiskt heta naturen, som med glöden i ett sinnesrus famnar tidens nya idéer, det är det stora flammande hjärtat, som genast vill råda bot på allt armod och all olycka och som därför också så grymt och obarmhertigt skall känna världens besvikelse, det är den lifs-

omöjlige, som aldrig kan lära sig att räkna med realiteter och tillvarons exakta och algebraiska tal, det är eldslågan, som vill flamma ända till stjärnorna, men som är dömd att brinna och förbrinna i sin egen eld: »Det var något af ren karbonari öfver honom, tyckte hans vänner. Och dock var hans sinne — som alla stora entusiasters — så känsligt som ett barns, så vekt som en trånsjuk kvinnas. Han älskade den syndiga, brokiga världen med ett hett temperaments hela glöd. Han kunde rusa sig af ett skratt, som han hört på gatan. Han kunde lefva vecktals på en blick, ägnad honom af en förbigående. Och dock när hans hjärta hviskade honom: store dåre, du älskar ju alla människor, var det som han med alla människor menade blott de fattige, sorgsna, tryckta, elända, de i mödosamt släp böjda, de i lidande åldrade, men som om alla andra för hans monomana ensidighet icke längre voro människor.»

Redan han är som Otto Imhoff, hjälten i *Lifvets fiender*, den återuppståndne romantiska drömmaren själf, hvilkens blods rebelliska och egenvilliga begär och hvilkens ådrors röda och törstande sång hjärnans klara tankar och viljans ärliga sträfvan aldrig helt kan besegra. För honom som för Otto Imhoff börjar tidens liberala arbete så småningom att synas allt mer smått och allt mer fattigt, han börjar allt mer sätta sig tillbaka till gångna lyckligare tider, då obekymrad, munter lust brann i människornas sinnen och då »själfva sorgen, när den fäste på en sin mörka

blick, förekom som ett barns, icke som en fullvuxens, i jämförelse med nutidsdagens gnagande förtviflan», och för båda börjar diktningen att allt mer blifva lik den gamla, som var drömmens och den längtande tankens. Den ensamma mannens dröm, den dröm, som är den moderna människans hetaste, fast aldrig tillfredsställda, drömmen om den hängifna blick, i hvilken man för hela lifvet kan smälta ned, drömmen om den hand, som gör ens vandring mot förintelsen ej längre ensam, drömmen om ressällskap genom den stora skymmande vinternatten, det är den som ger sin rytm af ett hemsjukt och längtande hjärta åt många sidor i novellen *Konflikter*, liksom helt åt *Lifvets fiender*, den novell, som är Levertins sista verk före hans personlighets starka och bländande genombrott i diktsamlingen *Legender och visor*.

Planlagd i början af 1888, till större delen skrifven 1889, samt fullbordad 1890 kan denna — Verner von Heidenstams tillägnade — novell betraktas som Oscar Levertins uppgörelse med sin ungdom och dess ideal. Det är historien om drömmarens tragedi i en nykter tid, historien om fantastens sorgespel bland nyktra människor. Det är också historien om den vid slutet af 80-talet inträffande allmänna reaktionens inverkan på de idealister, hvilka vid skedets begynnelse igångsatte nyrörelserna, liksom boken i allmänhet är historien om hur hårda tider dräpa den som icke är skapad för drabbningar och bataljer.

Otto Imhoff är ideologen med den nästan sensuella glöden, den evigt hemlöse med det af de gamla tidernas heta eld brinnande blodet, med hjärta, som vill älska allt och med armar, som vilja famna allt. Därför måste också hans lif blifva en enda ofruktbar själfförbränning, ty allt som för de andra, dagsstridernas klarsynta och ihärdiga hufvuden, var litet harm och litet axelryckning, något som kunde skrattas bort och glömmas, för honom fanatikern med fanatikerns oresonliga hänförelse och svarta humör och med fanatikerns lidelse och lyriska resonans, blir det aldrig lyktande grubbel och smärta och syra, som fräter längst in i själen. Så blir hans öde att förblöda och så drar honom allt närmare till sig huset af dödens flod, den långsamt rinnande, isklara Acheron:

Som diktverk är *Lifvets fiender* långt ifrån någon stark bok och lämnar ett godt exempel på hur en novell kan vara allt igenom fint, artistiskt, själfullt skrifven och ändå sakna all förmåga att bringa oss människor riktigt nära, att sända emot oss lifvets starka pust. Som helhet är romanen om hur Otto Imhoff förliser ute i rådimman svag, och alla dess ofta sällsynta vackra och tindrande detaljer och stämningsmålerier äga knappt mera eller starkare organiskt sammanhang än de olika pärlorna i ett pärlsnöre. Stilen är fortfarande mycket för vek och böljande och saknar i betänklig grad förmåga att ge skarpa linjer och fasta konturer. Men det står en vemodigt

vacker stämning af en solnedgångs bortdöende, af en kvällnings melankoliska afsked öfver boken, och berättelsens sista ord ljuda som ett högtidligt och stilla epitafium eller som begrafningsklockornas klang bland de gröna träden på en kyrkogård:

Därute öfver Humlegården darrade ännu pingstkvällens majlätta skymningsdager. Men för hvar minut blef luften mera grå, och solnedgångens färgflod rann bort i skymningen. Snart var det blott himmelns bård af purpur och orange där borta öfver Lilljansskogen, som ännu talade om yppigt lif och röda solar. Eljes var allt blekt och obestämdt, försvinnande i töcken, men bakom allt detta formlösa och grå skälfde vårnattens hela lönliga lif med safve, som steg, mark i grodd och svällande knoppar. Och våren själf — den spensliga unga flickan med de skygga ögonen och den blekröda munnen, som suttit på en trappa och bjudit ut liljekonvaljer — reste sig och försvann, och doften från hennes korg flöt som en hvit strimma genom natten.

Men öfver honom, som burit namnet Otto Imhoff, lade sig den stora vinternatten allt oblidkeligare. Hur omätligt långt var han icke redan från allt lefvande. Förmultningens skugga föll mörk öfver hans läppar, öfver de bleka händerna med sina meningslöst hoppressade fingrar, och blicken själf, som länge bevarat något af lifvets förnuft och glöd, stirrade nu tom och bruten mot allt det okända och svarta. Allt var förbi. Hade Otto Imhoff i själfva dödsminuten krampaktigt fattat tag i någon af lifvets tankar, en bild, ett minne af det han älskat mest, hade nu döden också beröfvat honom denna sista återstod af tillvarons rikedom — det är den sista obolen, som vi alla måste lämna Charon innan vi skuffas ut i det stora mörkret.

* * *

Medan Oscar Levertin skref *Lifvets fiender* förstod han redan klart, att den sociala samtidsdikten, som en gång hägrat också för honom, icke var det område, där han kunde känna sig hemma och där han kunde nå in till sig själf. Med boken om Otto Imhoff hade han själf frigjort sig från den feber, hvari världsförbättraren i *Lifvets fiender* brann upp. Om jag vore författare, säger Otto Imhoff på en sida i *Lifvets fiender*, skulle jag skrifva om de båda knutpunkterna i hvart människolif och aldrig tröttna att skildra kärleken och döden. »Jag skulle tala om kärleken så länge jag kunde, om dess ofattliga rikedom, dess outgrundliga blandning, där gemensamt jubel sjuder som vinskum och gemensam smärta bildar bottensats ... Och blefve jag riktigt gammal eller olycklig, skulle jag tala om döden, om den slutliga smärtan och den slutliga trösten för oss alla ... Genien med den lyfta och genien med den sänkta facklan ... hvad kan dikten utom dem bjuda på annat än grå prosa?»

Han har här förutsagt sin egen utvecklingsgång. Den epokbildande diktsamlingen *Legender och visor* (1891), som står vid portalen till 90-talets skede af sång och strömmande lyrik, visar oss »Otto Imhoff» resignerande från lyckliggörarraseriet. Dikter af Levertin i alldeles samma anda som de i denna samling finnas väl i olika publikationer redan så långt tillbaka som åren 1885 och 1886, och några af dem i boken själf äro till och med skrifna under 80-talet, men

det var under det skede af poetens lif, åren 1890 och 1891, då han hopplöst bröstsjuk väntade döden och drömde om lifvet i Davos och på andra ställen i utlandet eller hemma, som hans form och han själf mognade och hufvudparten af den lyrik skrefs, som i lifskänslans skälfvande innerlighet, i dödsångestens nödrop från korsfästelsens träd, i kärlekstrånadens flämtande glöd, i skymningsmelankoliens självberusning, i formens svårmodiga och moderna gammaldagsstämning står — och säkert också länge skall stå — ensam i vår nyare litteratur. Att på minsta vis analysera eller värdesätta dessa subtila, med något af smekningen af en mjuk hand eller en fuktig blick verkande verser eller Levertins följande diktning ligger ju utanför dessa kåseriers uppgift, men låt mig dock påminna, i hvilken grad Levertin såväl såsom versifikatör som prosaist är betydelsefull för vår renässanslitteraturs andra skede. Låt vara att man hos poeten stundom kan uppleta en eller annan strof, en eller annan versrad, som för mycket verka experiment, låt vara att man hos prosatören icke sällan kan finna en eller annan en smula betänklig språklig vågsamhet, en eller annan lätt påvisad och lätt rättad logisk inadvertens, detta bör ju icke låta oss glömma, att han såsom kanske ingen annan af våra poeter är svenska språkets *grand magicien* och såsom kanske ingen annan af våra prosaförfattare är den rent litterära typen, poeten, som berusar sig med ord liksom kvinnor med smycken,

skalden, hvilken öfver hufvud knappast intresserar sig synnerligen för lif och människor, annorlunda än reflekterade i konsten. »Han har», skref en framstående kritiker redan under 80-talet, »han har en förmåga att måla med ord, hvilken särskildt i vår litteratur, där dylikt hör till sällsyntheterna, är något att taga vara på. Och det hån, med hvilket man sökt att bemöta denna hans sträfvan, är så mycket mer oberättigadt, som bevisföringen ofta varit något betänklig. Man sammanför några ovanliga ordställningar eller satsbyggnader, hvilka man ogeneradt tar ifrån olika sidor. Dessa satser ställer man bredvid hvarandra, och då de äro totalt ryckta ur sitt sammanhang, göra de naturligtvis tillsammans en effekt, som icke kan återfinnas i boken. Men allmänheten läser icke boken, och så får kritiken rätt. Och det vet kritiken. Det är emellertid ett dåligt sätt, fast det är gammalt, och det borde man komma öfverens om.»

Det är ännu en sak man ville påpeka rörande Levertin. Hvad som kanske i främsta rummet gör Levertins diktning, oafsedt om den utgöres af verser, essayer eller noveller, kär för många — som ju naturligtvis icke därför behöfva underskrifva hvarje mening han uttalat eller förneka att till exempel poeten nog mången gång skenat i väg med kritikern — det är den känsla den ständigt ger en af att man här står på fast mark, att man här befinner sig inför en författare, hvilken ehuru utan minsta anstrykning af

dogmatism likväl tillhör deras icke värst stora antal, hvilka aldrig skulle kunna svika den tro och den åskådning, som blifvit deras. Låt vara, att lifsåskådningarna i allmänhet tyckas utgöra det billigaste i dessa dyra tider och att litet hvar numera tyckes bestå sig med sådana, i fråga om dylika varor är dock lyckligtvis ännu icke det moderna jämlikhetssystemet genomfördt, och en personlighet med Oscar Levertins i botten så strängt och föraktfullt filosofiska anläggning är säkert något bland poeternas lätta släkte ytterligt sällsynt. Hur klart låter en icke till exempel hans sista, äfven i formen i stort sedt så monumentala och storstilade samling *Dikter* känna hans fasta intellektuela ryggrad!

Många vårar ha gått med sin grodd, sin längtan och sin blåa himmel, och många vintrar ha kommit med sin snö, sitt tungsinne och sitt mörker. Monikas hemlöse son med det oroliga hjärtat och den heta och såriga pannan har ännu icke funnit den hvila, som är lyckliga naturer beskärd. Ännu alltjämt är hans blod febervarmt i honom, och ännu alltjämt kan hans längtan skälfva lika ängsladt mot natten och drömma lika förtvifladt i skymningen.

Men det är blott i de allt mer sällan återkommande svaghetsstunderna, när gamla sår gå upp där invärtes och när gamla illusioner stiga upp i tanken, som drömmens bländverk längre lockar honom. Som på en väg, hvilken man alltför länge gått för att längre tro, att den leder

till bebodda platser och människoboningar, har han fått sitt öga förtroget med den ändlösa hedens perspektiv och de stora viddernas linier, och med årens visdom och vinterskymningen har också kommit det slags lugn, som är förblödningens och den förgråtna blickens. Den vackra röda kaskaden, som i *Legender och visor* spiang i höjden med ett dödssårs heta och bubblande stråle, frusar ej längre lika sjudande och trotsigt, och den tanke, som där irrade mellan död och lif, mellan njutning och törntagg, som den vilsna insekten mellan väggarna i ett rum, som en feberfantasi mellan sjuksängens baldakiner, den har nu stirrat sig till lugn inför det obevekliga och till köld inför det nödvändiga.

En lugn förtviflan, en undergifvenhet med hjärtat npp under armhålan! Dystert mumlar versen om Nifelhems mjältsjuka männer och kvinnor, och faller tungt och doft som regntidens mulna vattendroppar, som den mörka timmens svåra tankar, om drömmare och grubblare, hvilka tröttnat på att låta sina tankar i ångest flaxa som skrämda fåglar mellan burens galler. En stormig solnedgångs mörka och slitna färger märka oförglömligt de sällsamt kärfva och hoppressade raderna i *Dykaren*, och hur hör man ej bruset af slocknandets tunga vingar, hur hvilar ej något af den stora förintelsens ödslighet, något af den stora nattens grandiosa melankoli, öfver stroferna i *Vandraren*:

Dödssöfda, stilla parkerna
härjande hösten rönt.

— — — — — — — — —

Se hur de flyga årena
skugglikt med svaleflykt . . .

Med en känsla spänd ända till bristning lik den mogna vindrufvan besjunger diktaren njutningen i att från majestätet och glansen stiga ned till dalen och ensamheten, den längtan, som från gulddiademet drifver till gråterskans grofva hufvudduk, upphörandets lycka och slutets vällust . . . Eller sjunger han i dikter med en egendomlig fjälluftens munterhet i versen, en dionysisk lätthet på foten, en eterns och den starka luftens glädje om de öfver all hvardagens bekymmer och futtighet och kärlek och hat liggande rikena, där luften är kall och genomskinlig och där tänkaren i isspeglarna ser sig själf djupt in i ögonen . . .

Oscar Levertin är poeten, hvilken den moderna tanken beröfvat hvarje spår af den tro och de illusioner, på hvilka människorna förr i världen lefde, han är den hemsjuka, längtande känslan, som böjt sig inför nödvändigheten och insikten om alltings fåvitskhet, och öfver det mesta hvad han numera skrifver står den klara, af intet blodsvall fördunklade tanken lysande och vägledande som vinterns stjärngnistrande himmel öfver snöfälten.

Bland 80-talets författare fanns det tre brinnande blod, tre gammalromantiska hjärtan. Det

första det var Ernst Ahlgren och henne dräpte hennes inres sjukdom, detta onda i hennes själ, hvilket förstorade för henne lifvets vanskligheter och lät henne se världen i det svarta ljus, från hvilket självmordet förefaller som den enda räddningen. Det andra, det var en skånsk poet och drömmare, och det var väl med honom som Oscar Levertin från början företedde den största likheten. Med Ola Hansson delade Oscar Levertin egenskapen att i en nysträfvandets och nybyggandets tid vara ättling af den dunkla glöden och son af drömmarnas romantik. Liksom hos den veka böljande Slättens poet med hans obestämda drömmeri, hans håglösa svårmod och hans konturlösa fantasteri brinner redan tidigt innerst hos Oscar Levertin en leda och ett djupt missmod vid samtidens armod och gråhet och en längtan och en het trånad mot andra och hans hjärta mer närsläktade tider. Den ensamma känslans och drömmens sällsamt och främmandeaktigt klingande tal ge också Levertins sidor så godt som från början en vek och långsamt modulerande rytm, ett musikaliskt instruments än lättjefullt dröjande gång, än passionerade och heta flykt, och endast motvilligt lånar sig hans språk åt att skildra samtida händelser, hvardagslifvets enkla och breda ström. Men hur starkt röjer sig ej inom kort skilnaden mellan dessa båda mediterande vandrare genom det praktiskas och de yttre sträfvandenas värld! Medan Ola Hansson efter sin första ungdoms vackra böcker

snart dukar under för hugskott, kvinnliga nycker och infall, ett barnsligt humörs alla ojämnheter och brutaliteter, och icke nöjer sig med sin poesis intima och egendomligt inredda kapell utan också måste lägga sig till med en liten privat hemfilosofi och en liten privat bekvämlighetsreligion att praktisera i skumrasket, vill Oscar Levertin ödmjukt låta sin dröm knäfalla inför den stora tomhet, som synes honom såsom det enda vissa.

Det är stort och det är vackert, och dock!

Resignationen från alla drömmar och all tro, känslan af ständig närvaro inför förintelsens stora skumögda gudinna, dödens smala hand på pannan och lamande grepp på armen, allt detta har säkert också stulit mycket af kraften från hans eget skaplynne. Han kan säkert ej längre riktigt helt låta lifvet fatta sig och föra sig hän och han har säkert ej längre mycket kvar af det dådlustiga och starka humör, som låter poeten skapa nya brokiga världar och blåsa verklighetens friska luft in i blodet på människor, dem hans egen tanke bildat. Det ligger som en allmän, trött och en smula föraktfull scepticism — enligt min uppfattning är det denna som föranledt talet om saknad af »lifsåskådning» — öfver det mesta af hvad Levertin numera producerar och ofta, till exempel i den mera som ett vackert och skimrande bijouteri än just som blodfullt lif verkande *Magistrarna i Österås*, ser man människorna i hans böcker liksom långt på afstånd och skilda från oss af en genomskinlig.

men ansiktenas fulla lif en smula utplånande rymd. En lärjunge till Renan är han i mycket en själsfrände till vår tids mest fascinerande litterära njutningsmänniska och intelektuella finsmakare och sceptiker, Anatole France, alla vingskjutna själslifs och alla trötta inbillningars ojämförlige diktare, men liksom Anatole France med all sin andliga nobless och personliga obrutenhet väl är den mästare, hvilken mest förfört och fördärfvat den franska ungdomen — ty hvilken liten idélös parisisk idégycklare och cerebralt skrattsjuk blagueur räknar icke honom som sin »grand frère»? — så kan man väl äfven i Sverige drömma om uppkomsten af en litteratur af helt annat slag, än den af Levertin representerade, en dikt, som är stark och lidelsefull, men likväl enkel och utan all morbidezza, en af hafspusten genomströmmad och af lifvets breda rygg buren verklighetskonst, och så kan man väl äfven här — liksom många i Frankrike — drömma om uppträdandet af en ny stor »professeur d'énergie». Men med sin skimrande och doftande, än som ett fyrverkeri gnistrande, än som en skymningsmelankoli melodiösa och veka prosa och än med sina många fullkomligt bedårande verser, af hvilka man älskar flera med något af den rent sinnliga tjusning med hvilken man älskar en kvinna, vill man i grunden knappast ha honom annorlunda än han är, och man håller af den vackra gest, hvarmed han afvisar alla de illusioner, af hvilka poeterna eljest bruka väfva sina

dikter, och hvarmed han offrar alla de små gudomligheter och helgon, hvilkas bistånd skaldernas släkte eljes gärna anropar för sina dikter och sagor. Och i flera punkter har nog han, som med sitt brännande och heta känslolif väl djupare än de flesta känt konflikten mellan oändlighetsbegäret och den naturvetenskapliga lifsbetraktelsens lära om materien som det enda varande, fått en vidare och fördomsfriare blick på fenomenen än den mera harmoniska och lugna naturer kunna äga, och det förefaller mig som Oscar Levertin i många afseenden numera kan betraktas som en förfinad och förandligad målsman för det stora och väsentliga i 80-talets rörelser, läran att vi skola låta oss nöja med den värld, hvari vi blifvit satta och öfver eller utom hvilken vi aldrig skola nå. Den scepticism, som är Levertins, har en tår i ögat, och det synes mig, som om han både som poet och personlighet borde vara kär för alla dem, hvilka tro, att den varma känslan trots allt en gång utan strider skulle låta sig förenas med den illusionslösa, nyktra och om den allmänna förintelsens styggelse medvetna tanken.

OLA HANSSON.

ETT SÄLLSAMT land det skånska där nere och sällsamma de människor som växa upp ur dess jord!

Mer kanske än någon annan af Sveriges provinser är Skåne ett land för sig, och hvem har vistats en tid där nere och icke fört med sig upp egenartade och oförglömliga intryck! Det är slätten med sina horisonter, sina stora linjer och sin hvilande ro, som ger sin stämning och sin rytm åt hela landskapet. Vi ha ju andra slätter! Upplandsslätten, som ligger där trist och död under snön eller förbränd och torr under solljuset, kan föra med sig en fläkt af hedenhös, och öfver dess vida plan kan ännu susa en sång om afgudatempel och offerkällor. Östgötaslätten, klassiskt förnäm och böljande under sädesfälten, kan ännu låta en tänka på vildt och rödt flammande medeltidshistorier, hemska skymningslegender om kungamord och klosterrof, förvirrade

sägner, ur hvilka det stiger ett vimmel och ett sorl af ängslade ansikten, rykande kärbloss och dödsskrin och hvilkas melankoliska och underliga sång liknar vindens pipande i halft igenfallna slottsgångar. Helt annorlunda verkar Skåneslätten. Med sin genomodlade och feta mark, sina skogsdungar och för vinden svagt klingande bokar och sina jaktparker kan den förefalla främlingen som en katolsk kyrkofurstes jordagods, orubbadt och orördt kvar sedan århundraden. Och vandrar man en senhöstkväll genom de ensamma byarna och går ut på de fuktigt röda och drypande fälten, där horisonten slocknar och blir borta i dimman och där man blott ser en eller annan ännu skonad pilvall streta med grenarna mot luften, väntar man att när som helst höra Angelus tona genom rymden och kalla alla verkdagströtta till hvila. I sin på en gång oändligt gamla och oändligt moderna stämning verkar Skåne som vissa af de belgiska målarnes landskap, katolskt innerliga och troende och modernt trötta och förgrämda. Och det är nog icke endast en tillfällighet, att de moderna skånska poeterna nästan samtliga låta sin dikt få samma sammansatta och kuriösa drag af helgondyrkande och andaktshet glöd, blossande sensualism och obotligt svårmod som just så många af de nutida belgarne.

Ola Hansson, det är hela det skånska landet, omsatt i poetiskt drömmeri, och för Skånes senare, i hjärtlågorna hvarandra sällsamt liknande

Ola Hansson.

diktare, för dessa sorgset sensualistiska, ömtåliga och under världskylan frysande grubblare, hvilkas drag vi skymta, när vi läsa Emil Kléens, Axel Wallengrens och — för att nämna den sist uppträdde — Wilhelm Ekelunds verser och sidor, står han också som ärad och obestridd mästare.

Slå upp Ola Hanssons 1884 utkomna *Dikter* eller ännu hellre den året därpå följande samlingen *Notturno*, en af vår nya litteraturs mest personliga och egenartade diktböcker! Hela Slätten ligger i dessa oskulpturala och all relief saknande verser, denna rytmiskt böljande, trefvande och i en vek obestämd sångton fallande prosa.

Sommarnattens
daggigt svala dunkel
ligger öfver allt som en mattblå slöja.
Öfver allt,
som lyste hvasst
och glödde hett,
öfver allt som stack och skar . . .
Och tystnaden böljar
fram genom sommarnatten
i ymniga dyningar . . .
Men, liksom i nattluften
dröjer en pinsam skälfning
af dagens hetta
och dagens larm,
något som våndas och vrider sig,
som skorrar så smärtsamt
som ett falskt ackord,
som kvider så hjälplöst
som ett sjukt barn, —
så sitter i mitt väsens

**innersta gömslen,
i det hudlösa köttets nervnät,
som en aldrig domnande oro,
lifsångestens ryckande
hullingtäckta tagg.**

Amiels ord om att landskapet är ett själstillstånd skulle aldrig kunna exemplifieras bättre än genom Ola Hanssons personlighet. Med en tröttande, men egendomlig och karaktärsfull entonighet speglar hans bästa och värdefullaste diktning Slätten, denna skånska slätt, som han visserligen aldrig tillnärmelsevis målat så fast och godt som Bååth, men hvars skymnings melodiösa konturlöshet och dimfina beslöjning och hvars natts spöklika månsken och magiska, om noveller af E. T. A. Hoffmann påminnande, på en gång hemska och groteska beskuggning och skygga drömlif hans verk desto bättre illustrera. Nattens dunkla lif, bladens och örternas omedvetna åtrå, vegetationens medvetslösa önskningar, de stilla vattenytornas drömmerier, knoppbristningens och blomningens lycka och vällust, det är detta hans första poesi reflekterar och det är detta som går igen ännu i det sista han lämnat oss, de i München 1900—1901 skrifna visorna och stämningsbilderna, som utgöra sista afdelningen i hans nyss utgifna *Dikter på vers och prosa från hemma och ute.*

Ola Hansson har försökt sig som människoskildrare, och hans lärjunge och en smula exalterade profet Stanislaus Przybyszewski utger ho-

nom för en sann människohjärtats Jack uppskärare — närmast då med tanke på novellettsamlingarna *Sensitiva amorosa* och *Parias.* Hvad Ola Hansson som skildrare af lifsöden själf vill vara, därom behöfver man icke sväfva i någon okunnighet, så ihärdigt som poeten vid alla upptänkliga tillfällen berättat oss det. I den enquête af uttalanden om den tyska litteraturens framtid, som Carl Grottewitz under början af 90-talet verkställde och utgaf, yttrar Ola Hansson bland annat: »Diktaren är en individualiserad sensibilitet, och hans fina nerver gripa, i likhet med de oändligt långa hårfina känselspröten på en del insekter, ut öfver det som är förnimbart genom de yttre sinnena, och tränga trefvande och skälfvande in på det omedvetna närvarande, det medvetna kommande själslifvets hemlighetsfulla område. Att göra det omedvetna medvetet — detta är kännemärket på den äkte skalden. Sterilitetsperioder bestå alltid i en förhårdning af sensibilitetsnerverna. En dylik förhårdning var det t. ex., som nyligen visade sig i den objektiva naturalismen.» Det är en slags inre, subjektiv naturalism, en slags själens och det omedvetnas fysiologi Ola Hansson vill ge. För honom ställer sig saken ungefär så här, med ovanlig och för mästaren själf okänd klarhet på följande sätt uttryckt af Przybyszewski:

»Den man, som hittills i romanen beundrats som hjälte eller afskytts som skurk, har alltid varit blott en fiktion. Hans tankar, hans handlingar voro en följd af medvetna,

på förhand klargjorda motiv. Han gjorde sig själf ansvarig för sina handlingar och blef af andra ställd till ansvar. Det *verkliga* lifvet är dock en ändlös rad af *omedvetet* mognade viljeakter, som en dag komma till verkställighet, utan att medvetandet är i stånd att hindra det. Det är genombrottet af dunkla drifter, drifter, som tillintetgöra alla moraliska åskådningssätt, det är en ständig följd af vulkaniska utbrott, Jakobs eviga kamp med ängeln, det är en ständig revolt af eldkärnan, som vill spränga den tunna skorpan af inlärd konventionalism, af de tallösa formerna för att skola och icke-skola. Människan är icke midtpunkten eller den drifvande kraften, hon är en lekboll i brutala marters händer, marter som vi ej känna. Mannens viljeakter äro klargjorda långt innan de blifva medvetna, och hans medvetande, hans hjärna är öfver hufvud taget blott till för att protokollföra, att något sker. Fiktionens lif är godtyckligt. Allt som sker kunde också ske på tusen andra sätt, ty det som sker är afhängigt af viljans fingerade makt. Det *verkliga* lifvet däremot är *nödvändigt*, oföränderligt som stjärnans bana. För allt, som sker, finnes blott en enda, nödvändig möjlighet, ty det verkliga lifvets vilja är icke orsak, utan följd af millioner orsaker.

Detta är den tankegång, på hvilken historiettsamlingarna *Sensitiva amorosa* och *Parias* äro baserade. Redan mot denna kan naturligtvis en hel del invändas, och det är frågan om, huruvida Ola Hansson icke gör sig skyldig till just det samma hvarför han flerfaldiga gånger förebrått den »objektiva» naturalismen — att på ett allt för groft och populariseradt sätt skatta åt teorierna om dispositionernas absolut afgörande betydelse. För öfrigt — man går gärna in på alltsammans, man medger gärna den hufvudsakliga riktigheten af allt detta, som väl för resten icke varit okändt

förut, men man tviflar på, att en ny konst skall kunna byggas upp på dylika resonemang. Låt vara att det mesta af våra ord, termer och föreställningar rörande det inre lifvet äro bildliga och i grunden föga lyckade, låt vara att mycket eller kanske allt af våra konventioner på detta område endast äro talesätt och fiktioner — men hur skall man då bära sig åt för att framställa själslifvet naket och hur skall man bete sig för att visa drifterna afklädda? Läser man Ola Hanssons själsanatomiska grubblerier i *Parias* eller Przybyszewskis i trilogien *Homo sapiens*, får man i stället för ödestragikens tröghet och lagbundenhetens stränghet ofta intrycket af en fullständigt godtyckligt opererande fantasi, som ej ens har styrka eller glöd nog att icke förefalla som kapris, och den som en stund följt de oändligt tröttsamma resonnemangen och utredningarna i deras skildringar, som komma en att tänka på en E. T. A. Hoffmann, som glömt att vara genial, längtar ofrivilligt tillbaka till en Turgeniefs eller en Flauberts konstnärliga och som en pust från de gamles tragedi verkande determinism.

Som framställare af människoöden är i själfva verket författaren till *Sensitiva amorosa* och *Parias* svag. Ingenting har här relief, ingenting ses här mot en bakgrund som i den konstnärliga naturalism vi älska och som Ola Hansson roat sig med att bland annat kalla staffagekonst. I själfva verket är Ola Hansson också här — framför allt i den ojämförligt mest betydande *Sensitiva amo-*

rosa — ingenting annat än poet och drömmare. Med sitt sorgsna, melodiösa och förfinadt klingande språk skall *Sensitiva amorosa* alltid ihågkommas såsom lyriska poem af en skald, hvilken midt i en utåtspejande och verklysten tid var en lyssnare på sig själf och ett instrument med ensam och intim klang. Hur karaktäristiskt är icke redan begynnelsebrefvet i den lilla boken: »Jag har nu icke mer än ett enda intresse kvar: att studera och njuta könet. Alla de rottrådar, medels hvilka mitt väsen grott samman med lifvet och genom hvilka det sugit sig näring ur detta, ha en efter annan förtorkat och skrumpit ihop, alla utom en enda, och denna enda har vuxit sig stor och mättat sig med saft, borrat sig ner och bredt sig ut, och den är nu ett nät af fina förgreningar, hvilket ensamt gifver mig fäste i lifvet. Alla andra organ i mitt väsen ha, småningom och ett efter annat, upphört att verka, kanalerna, som ledde blodet från lifvets hjärta in i deras kärl, ha stoppats, de ha paralyserats och krympt in till döda rudimenta — alla utom ett enda, genom hvilket jag studerar och njuter könet och som fått en ytterlig differentiering i sin byggnad och blifvit som en bräcklig mekanism med mikroskopiskt små och spindelväfsfina hjul och kuggar. Jag har gjort detta studium och denna njutning till en läcker konst, och jag har icke annat mål eller intresse här i lifvet än att drifva denna konst till dess fulländning. För människor som mig kommer alltid, förr eller se-

nare, en tidpunkt då man är trött på alla verkliga förbindelser med kvinnor. Det finns i alla sådana förbindelser, hur de så annars än må vara, så mycket banalt och smärtsamt; jag har fått mer än nog af detta och njuter nu kvinnorna på afstånd, i studiet af dem och inom mig själf, och på detta sätt kan jag lösa ut allt det triviala, som innebor i könsförhållandena, samt njuta den rena musten utan osmakliga tillsatser . . .»

»Ser du, där växer i det moderna samhällets öfverkultiverade jordmån en underlig och sällsam ört, som heter *Sensitiva amorosa.* Dess kronblads ådror äro fyllda af morbida oljor, dess doft har en sjuklig sötma och dess kolorit är dämpad som dagern i ett sjukrum med nedrullade gardiner och skär som en döende aftonrodnad.» — Med dessa ord har Ola Hansson själf karaktäriserat sin vackraste och mest exquisa lilla bok, den utan jämförelse mest distinguerade bok, som skrefs under 80-talet. En sorgsen och njutningsfylld melankoli ligger bredd öfver dess sidor likt rosors tunga och söta dofter, och liksom jasminers döfvande ångor tränger vid läsningen emot en poetens egen beklämmande känsla af lifvet såsom »ett vågskvalp midt i det stora mörkret» och poetens egen dofva känsla af underkastelse inför ödets stora och dunkelt stirrande öga: Hvad tjänar det till att söka bygga upp ett lif, då vi behärskas af makter, som vi icke känna, och då vi icke veta mera om vårt lönliga känslolif än de grodd och knoppar, som nu svälla och spira här rundt omkring

oss, veta hur deras celler danas? Hvad tjänar det till att äflas och bråka, när ödet dock vältrar sig fram öfver människorna som då åskbyarne gå lågt en mörk natt och regnet öser och blixtarne tända hvarandra och bli en enda? Så låt oss då hellre sitta stilla i lifvet och se oss omkring med stora skrämda sorgsna ögon efter någon, som vi kunna sluta oss intill, riktigt tätt och varmt intill, och som kan få källådrorna i vårt väsens djup att flöda . . .

Också som novellist är så Ola Hansson — om man frånser hans med ett — förefaller det mig — en smula ansträngdt drastiskt humör skrifna berättelser ur studentlifvet eller de rent realistiskt hållna lifsskildringarna, af hvilka några, t. ex. *Fru Ester Bruce*, förefalla nästan alltigenom ledsamma och ointressanta — poeten med Skåneslättens drömmeri och veka svårmod i själen. Det bästa och mest personligt vibrerande han skrifvit är så ingenting annat än drömmerier öfver hemslätten som öfver en älskad text, öfver allt lyser här igenom den gamla katolska bygden med dess längtan till ro och undergifvenhet, och öfverallt darrar här ett katolskt hjärtas hela melankoli och leda vid en samtid, som surrar af maskiner och som vill förklara allt, och skälfver en tanke, som skulle vilja slå sig till ro i den feodala jordens och de sinnligt och hängifvet glödande kyrkfönstrens tider.

* *
*

Den på en gång moderna och gamla människan, människan med det våldsamt utvecklade instinktslifvet och med den trötta och hemsjuka tanken, hennes stämningar och drömmerier, har ingen i svensk litteratur framställt som Ola Hansson. Redan i sina första böcker var han det trötta och hängsjuka barnet, som icke kan ryckas med af lifvet och lekarna och som helst vill sitta i sin smyg och drömma i skymningen. Hvarför — kan man då fråga — har icke denne man, som så stack af från kamraterna och som var så led vid dem och deras, egentligen haft någon betydelse som nej-sägare och litterär oppositionsman? Själf har Ola Hansson härför skyllt en slags allmän och systematiserad förföljelse äfven från gamla vänners sida, hvilka han i erkänsla härför särskildt i den eljes stort tänkta och ofta gripande boken *Resan hem* skildrat med en satirisk blick och med elakhet, som ordet *litenhet* närmast torde karaktärisera. Orsaken torde väl snarare ligga i de skrikande och brutala motsatserna i hans egen personlighet och den stundom fullständiga brist på lugn i ögat och logik i tanken, som oupphörligt frapperar en vid läsningen af hans kritiskt-polemiska uppsatser. Någon respekt för sanningen har han aldrig haft och i detta hänseende är det upplysande, att i den för öfrigt ofta vackert skrifna broschyren *Materialismen i skönlitteraturen* se honom förklara, hurusom skalden, äfven om han personligen är öfvertygad om t. ex. den mekaniska världsåskådningens sanning,

måste uppoffra denna i och för yrket, och såsom förment skadlig för detta, eller hans utveckling (i en uppsats i *Samtiden* härom året) af sin för andra onekligen en smula allt för fördomsfritt verkande »omvändelse» till katolicismen: hur allt blodet i hans kropp och alla drömmarna i hans hjärna med omotståndlig kraft drefvo tillbaka till hans förfäders allmänneliga kyrka, hvars konfessioner han visserligen icke kunde dela, men som han dock ensam drömde kunde skänka honom inseglet på, att kampen efter mileun nu var afslutad och vunnen den strid efter hemkänslan i tillvaron, hvari för honom hela lifvet bestått.

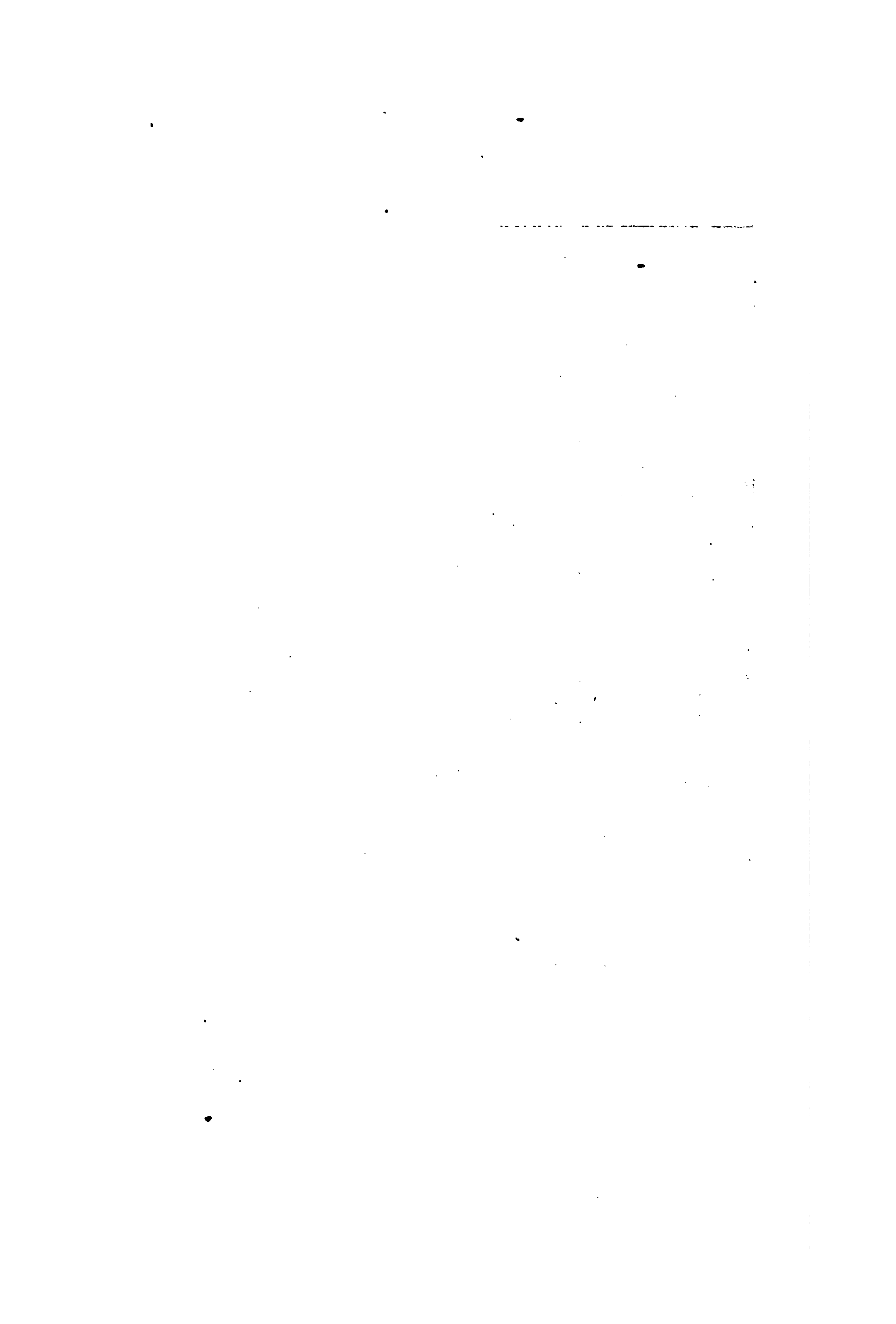
Dylika resonnemang röja mera romantikerns behof af en tro *quia absurdum*, än den moderne tänkarens på en gång stolta och ödmjuka resignation. Men ehuru man kunde önskat, att Ola Hansson bättre förstått, att man kan älska konsten och likväl böja sig inför tanken, har man dock alla anledningar att hålla af mycket, ofantligt mycket, af hvad han skrifvit och önska hans bästa saker långt mera kända och lästa än förhållandet blifvit. Han är ju dock en poet och en drömmare med ett fint lynne, ett vekt och fuktigt öga, ett musikaliskt, sällsynt skärpt och ut i det okändas beslöjade blåa rymder lyssnande öra. De resultat, till hvilka hans meditationer föra honom, äro oss tämligen likgiltiga, men det är hans sidors stämning af ensligt och medvetslöst drömmeri, som griper oss. Flera af hans sidor i *Sensitiva amorosa*, *Resan hem* eller *Vägen till*

lifvet ställa honom som skald bredvid vårt lands första. Ingen har som han skrifvit det omedvetna själslifvets poesi, som han skildrat, hur högtidskänslan bemäktigar sig oss en morgon, gör våra ögon fuktiga och kommer våra tankar att drömma svårmodigt och musikaliskt entonigt, ingen har sagt så många vackra och sällsamt tindrande ord som han om själens stora ögonblick af fest och helgdag, af uppvaknande och njutningsfylld väntan. Och ehuru hans uppträdande icke varit så uppmärksammadt som det förtjänat, var det likväl han, som under år, då det upprörda skummet stänkte högt, lärde oss att lyssna till de oändliga melodierna, och han, som under tider, då världsförbättrarkampen lågade, lärde oss att bygga ensamma kapell, dit vi kunde ty i svåra timmar.

TOR HEDBERG

AF DE SVENSKA 80-talisterna var Tor Hedberg en af dem som ehuru utan att uppträda oppositionelt mot kamraterna redan från första stund minst gåfve intryck af predikare och som redan från begynnelsen mest verkade att arbeta med rent psykologiskt-konstnärliga syften för ögonen. Det nordiska 80-talet, detta af moraliskt patos genombrusade skede, hade ju många lagstiftare, hvilka sökte att på koppartaflor inrista den nya tidens tio Guds bud, många profeter, som ropade på torgen och många biktfäder att rannsaka hjärtan och njurar. Moralister funnos i öfverflöd, och unga lärare, som uttydde skrifterna. Den typiske poeten, det är Kristian Grane i Geijerstams *Gråkallt*, tänkaren, som kämpade för friare tankar, renare religion och som denna sträfvan gjorde till skald. Men om det vimlade af moraliska apostlar och — det är ju självfskrifvet — i än högre grad af moraliska vinkelpre-

dikanter, befunno sig de, som arbetade med endast litterära mål i sikte i mycket fåtaligare trupp. Ända från den i det kampens året 1884 utgifna debutboken *Högre uppgifter* med sina undersökningar af samtida öden till de förra våren offentliggjorda dramerna om Antonius och Giorgione med sina ämnen från så långt bort liggande dagar har emellertid Tor Hedberg framstått som en trägen målsman för en mer dämpad och intim litteratur, som en outtröttlig arbetare för *l'art en silence*.

Han är den svenska snövinterns tungsinte poet och psykolog.

I täta flockar duggar snön, kvällningen faller tjock, och det blir skumt där ute på vägarna. Alla linjer, som stått ängsligt skarpa och klara i soldagern, bli i aftonskuggan mjuka och lena eller slätas helt ut. Från fönstersmygen, där diktaren sitter, njutande kvällens och det fallande mörkrets drömmeri, kan han snart knappt skönja mer än ett obestämdt, hvitt, sakta skälfvande töcken. Fantasien eggas att tränga genom slöjorna, tanken tvingas att söka djupen, handen får lust att gripa den penna, som skildrar gåtorna och innanmätets legender. Och innan kort börjar det skymta och röra sig inne i de hvita molnen. Poeten nedskrifver själf sina intryck på papperet: »För mig är det hvita ingenting kallt och stelt, det är tvärtom så varmt. För mig är det nästan som om jag såg alla de andra

färgerna i det hvita... Först ser det så enformigt ut, så lätt, så jämnt, så enahanda, men så upptäcker du så småningom färgen i allt detta hvita, färger så fina och flyktiga, att de tyckas försvinna, så snart du får syn på dem, och så upptäcker du linjer och konturer så mjuka och vackra, att det kännes som en smekning för blicken att följa dem, och så ser du upp på trädet öfver dig, och då är det, som om du såge en hel saga, byggd af flingor, och så faller det en flinga på din hand, och då du betraktar den, så är själfva flingan en saga.»

Tor Hedberg blir de frusna flingornas diktare. Öfver allt det bästa och mest personligt vibrerande han skrifvit faller just Nordens tvinande vinterdager, just vinterdagens tungsinne, inåtvändhet, grubbel. De människor han helst älskar att skildra, det blir obotligt svårmodiga varelser, ohjälpliga melankolici, inbundna barn af den svarta torfvan, ättlingar af Caliban, hvilka uppfångat en stråle från Ariels ljusrymder, stackars vilsegångna som icke förstå sitt eget bästa, utan klösa den hand, som velat föra dem åter till den rätta vägen. Hans stil blir präglad af nordbons kärfhet och knapphet — hvarför de många orden som blott tjäna att förströ tankarna? Så får också denne författare, hvilken ihärdigt studerat begripandets konst, den stora mildhet i blicken, som kallas humor och som gör honom till en af vår nyare litteraturs finaste humorister.

I.

Motivet i *Högre uppgifter*, Tor Hedbergs första berättelse, hör icke till de mera ovanliga. Det är en historia »comme tous les jours», en historia om hur ungdomsillusioner krossas, ideal dammas ner och morgonrodnadens röda skimmer förbytes till en arbetslampas triviala och sparsamma ljus. En ung flicka, dotter till en skådespelare och en aktris, framlefver sin barndom i en prästgård på landet, i en omgifning, som måste kännas som stål i hennes nervösa teaterblod, så trött på hvardag, så längtande efter hvad man i unga år kallar »lifvet», festens färg och glans, äfventyrsprinsen med plymen i hatten. Sedan kommer hon till sin morbror, en en smula invecklad garfvare, och råkar in i en kärlekshistoria med denne. Men garfvaren är ingen riddare, och af kärleken blir endast ynkedom — liksom allt »hvad sedan hände». Allt detta, som en gång stått som »högre uppgifter» för henne, kärleken, konsten, moderskapet, allt sammans sviker henne. Hon ingår äktenskap med en man, som hon alltmera måste förakta, och hela hennes återstående lif blir endast en lång andlig dödskamp.

Utan att vara berättad med något synnerligen starkt humör eller med någon synnerligen utpräglad originalitet var novellen intressant och

fängslande såsom ett ganska lyckligt försök inom den objektiva, ur rent litterära synpunkter framgångna lifsskildringen. Vid sin framkomst väckte den också mycken uppmärksamhet inom litterära kretsar, och man undrade på denne unge författare, som så oförskräckt grep sig an med att på ett utrymme af ej fullt 200 sidor rannsaka hjärtan och njurar på en hel serie medmänniskor. En dylik dristighet kunde ju icke annat än båda godt för framtiden, och det fanns till och med de, som utropade Tor Hedberg som den svenska prosadiktningens blifvande återlösare.

Året efter *Högre uppgifter* kom romanen *Johannes Karr.* Denna deskriptiva skildring af en uppkomling och hans fröjder och lidanden under vägen från armod till rikedom var en psykologisk analys af långt större värde än den första boken med dess stundom alltför framträdande osäkerhet. Den vanlottades mörka afund inför de soliga leendena och de klingande skratten hos lyckliga människor, den tillbakasattes hatfyllda åtrå att trampa ner och spotta på dem, som stå öfver honom, hans dofva medvetande om att tillhöra en annan ras än de där uppe, hans ständigt rufvande känsla af vanskaplighet, allt detta som förbittrar honom och gör honom hårdare för hvar dag, hans oförmåga att njuta, när lyckan ändtligen kommit, och det underliga, men dock så logiska öde, som gör att den ende han älskat i lifvet, sonen, han som skulle ersätta honom för hans egen dunkla och glädjefattiga existens, gent

emot fadern visar samma sträfva kallsinne, som denne visat för hela världen, allt detta framställdes här med stor trovärdighet och sanning. Hvad som en smula tryckte ner intresset, var den åtminstone för svenska böcker ovanligt lugna berättelsetonen, som då och då gaf en en obestämd känsla af olust och likgiltighet — det var som hade författaren själf varit tämligen indifferent och ointresserad inför det lifsöde han skildrade. Tor Hedberg har alltid haft en viss motvilja — och säkert också svårighet — att riktigt gifva sig hän, och man har aldrig i hans volymer fått denna lust att liksom klappa en personnage på axeln med ett igenkännande »Se här ha vi ändtligen er själf, käre mästare!», hvilken så ofta griper en vid studiet af verk från mer hetblodiga pennor. Det är någonting dämpadt, som kan verka som köld, innan man blifvit van därvid. Det är vinterpoeten, som röjer sig. I *Johannes Karr* var därtill ämnet sådant, att det föga lockade till de mer personligt darrande stråkdrag, hvilka Tor Hedberg dock visat sig mäktig.

Detta var däremot i hög grad fallet med hans andra arbete, *Judas, en passionshistoria.* Jag bekänner min svaghet för denna bok. För mig har Tor Hedberg alltsen jag för första gången läste denna själfulla och djupsinniga bok stått som den gamle Iskariots poet och förklarare. Intet af hans senare verk, icke ens hans nyaste versifierade skådespel, för hvilka han — och med rätta — fått ett så varmt erkännande, kan i mitt

tycke ställas vid sidan af *Judas* (allra minst om man tänker på den dramatiserade omarbetningen). Aldrig har ett ämne legat så nära Tor Hedbergs hjärta som det tragiska och nattfärgade om Gethsemanes kyssare och förrädare, och aldrig har han skrifvit så utsökta och poetiska sidor, som när han skref hans gåtfulla saga. Motivet har ju också så sysselsatt författaren, att han flera år efter romanen utformade det till ett drama (som dock till större delen var fullbordadt långt före det år — 1895 — då det publicerades). I detta senare hafva romanens karaktärer noggrannare utmejslats, ansiktena fått skarpare konturer och konflikterna ytterligare preciserats, men allt väsentligt är detsamma.

Idén i boken är gripen och fasthållen med stark hand. I den 1887 utgifna samlingen *Skizzer och berättelser* finnes en liten novell *Långfredag*, hvari Tor Hedberg själf angifver den tankegång, ur hvilken *Judas* vuxit fram. Det är en stackars febersjuk, som ropar i sin yrsel:

Judas, säger jag. Ni är Judas, jag är Judas, vi äro alla Judas. Har ni aldrig älskat något — öfver allt annat, med allt det bästa af er själf — och har ni dock icke förrådt det? Jo — ni har gjort det — någon gång — i era hemliga tankar, i djupet af ert hjärta — om ej i öppen dag. — Ni har gjort det — och jag — och alla! — Har ni aldrig gifvit en Judaskyss? — Jo, den bränner på era läppar — på era som på mina! Och ändå har ni fördömt och förbannat honom — en tusenårig förbannelse, det är ett brott, större än hans, ty han hade dock älskat en

gång. Man skall icke förbanna den som är olycklig — man skall — förlåta! — — — —.

Minns du ditt uppvaknandes timme? Den högtidliga stund, då det medvetna lifvets lekar med såpbubblor, blommor och granna insekter funno sitt slut och ögat såg mot horisonten, längtande i oro, sökande i bäfvan och fröjd. Ditt sinne grät och log, din blick skimrade utan att se, och i kvalfylld njutning anade du närvaron af något outsägligt. Men åren föllo som dammkorn mot vägen, lifvet blef dammigt och grått och känslan af vinskummande fest och eterklar luft blef borta. Facklorna ha redan slocknat. Träden susa ej längre några hemligheter. Vattnet i din källa återspeglar nu blott det alldagliga.

Men vid denna tid, när örat för längesedan tröttnat att lyssna till röster ur dunklet, och det lif, som brusar på torgen, åter gripit fast i ens kläder, komma vi en gång upp på förklaringens berg. Allt det gamla och nötta, som vidlådt oss under arbetsveckan, allt detta, som sysselsatt sinnet under de långa jämnstrukna hvardagarna, hvardagsskratten och hvardagsgråten, arbetet under förmiddagens bleka timmar och det lugna pratet vid kvällsbrasan, allt detta blir oss så främmande. Vi höra från fjärran åter de röster kalla, hvilka en gång ropat till oss under de första ungdomsåren. De närma sig alltmera. Ett öfversinnligt ljus. öfverskyggar oss. Plötsligt stå vi ansikte mot ansikte med det som vi veta

är det högsta i lifvet. Det lägger sin hand om vårt hjärta, och nu äro vi icke mer vi.

Sådan är Judas' historia... Medan han ännu var ett barn, väckte honom profetiorna, de gamles flammande ord, och om nätterna såg han syner. Allt annat blef honom nu förhatligt, och han gick ut i öknen, drömmande att där få lefva fram sitt lif, som Elias, i den stora ensamheten. Men en dag känner han hungern — det är verkligheten, som sträcker sin arm efter flyktingen för att åter suga honom till sig. Inom kort svalla hvardagslifvets smutsiga vätskor ånyo omkring honom. Han blir själf en svart bölja i det mörktfärgade vattnet. Och han lär sig att älska detta lif, som består i att stänka högre och brusa högre än alla andra Han är lifvets starke och trotsige kämpe. Men hemligt förborgad och ängsligt gömd, ligger dock i hans hjärta strålen. Och den vaknar en dag och slår högt, och hans hjärta skälfver. Han står på förklaringsberget. Han ser Jesus.

Skall han kväfva strålen eller låta den slå mot höjden, för att själf förbrinna i dess låga? Detta blir för honom den stora slitningen.

Vi stå här inför det problem, som så starkt sysselsatte den nordiska renässanslitteraturen — problemet om troheten mot sig själf, det förnämsta af de sträfva bud, hvilka Ibsens, epokens sinaitiske lagstiftare, inristade på sina taflor och hvilkas öfverträdare hans gammaltestamentliga profetharm bestraffade och hånade. Hos de flesta

af tidens författare var affällingen och öfverträdaren mannen, som ingen misskund förtjänade, och nästan ständigt fattades affallet som grof falhet eller kompromissböjelse.

Tor Hedberg ger en helt annorlunda smärtfylld och vemodig förklaring öfver hur en man blir förrädare mot sig själf. Hans formning af problemet innebär en fördjupning.

Hans verk är helt igenom skrifvet med det bittra medvetandet närvarande för tanken att människan dock till sist är knådad af en smuts, hvilken instinktivt drar sig tillbaka för det själiska och som skriker på att fullt och uteslutande få lefva sitt eget lif. Det gamla djupsinniga mysteriet om trätan mellan kropp och själ går här igen. För den stackars Judas kan det icke bli tal om att föra detta nya han erfarit med sig tillbaka i hvardagslifvet. I det moment, då timmermannens son tager hans hjärta, tillhör han med hela sin naturs glöd och ensidighet verkligheten, det materiella lifvet, och i kraft af samma sitt blods våldsamma »enten — eller» vill han, när det stora undret vederfarits honom, liksom en hund griper ett kastadt ben och springer sin väg, helt omfamna sin kärlek och draga den med sig till ensamheten. Den stora öknens enslighet, där Jesus första gången lagt sin svala hand på hans panna, smälter för honom samman med mästaren själf. I den stora stillheten vid Jesu sida hade han tyckt sig se världen och människorna, allt det som han förr tillhörde, för-

svinna i ett oändligt fjärran, allt detta bli till stoftkorn och intet. Men Jesus visar mildt tillbaka hans otåliga och svartsjuka åtrå och tar honom med sig ned från de stora höjderna. Från toppen af berget och fjällspetsens svalka och ro finner sig Judas förflyttad till vimlet vid dess fot. Här har Jesus ej längre den bakgrund af majestät och ensamhet, mot hvilken Judas älskat honom, och hans kärlek slår följdriktigt om till hat, samtidigt som de forna skådeplatserna för hans materiella och jordbundna tillvaro väcka till lif den gamla människan inom honom. Och dock — minnet hindrar honom att återvända till det förra lifvet — och hans hat fördubblas. Slitningen i hans inre blir olidlig. Oemotståndligt som man drifves att slunga ifrån sig den orm, hvilken suger ens blod, drifver Judas att begå mordet på sin kärlek, att »döda sin tanke».

Det är nu miraklet inträffar. När Judas fäst förrädarkyssen vid Mästarens kläder, möter honom Jesu allt förstående och allt förlåtande öga, och han sänker sin blick i hans så djupt som aldrig förr. I detta ögonblick försiggår den stora omhvälfningen inom Judas. Hans dunkla och dofva lidelser brista samman, och Jesu egen milda och gränslösa kärlek fyller honom, kärleken till människan, djuret, blomman, dammkornet, alltet. Dualismen i hans väsen finns ej längre, senapskornet har genomsyrat degen. Han kan nu med den stora friden i hjärtat gå att verka i sin mästares tjänst.

En människokännares stora, milda och medkännande blick på tingen präglar tankegången i *Judas*. Lika djupsinnigt som verkets idéinnehåll är, lika värdig är nästan alltigenom dess konst. Flera af de uppträdande äro uthuggna med beundransvärd plastisk förmåga. I enkel, sublim höghet aftecknar sig Kristusgestalten mot bokens sidor. Ett rent nordiskt svårmod lyser på hans hvita panna — af alla andra framställningar i konst liknar väl denne Jesus mest Albert Edelfelts karelske herde. Så stort som här har han aldrig framställts i svensk prosadikt.

Klar och distinkt står också raden af hans lärjungar för oss — Petrus, den friske och starke, som aldrig tärts af grubbelsjuka och reflexion, han för hvilken allting synes så enkelt och så lätt och som utan svårighet kan beställa om sitt hus på samma gång han är uppfylld af Marias son; Andreas, den trötte, vacklande och gråtsjuke, som är sorgsen under de lyckliga dagarna och behöfver döden och bedröfvelsen framför ögonen för att växa stark och modig; Tomas, barnsligheten i en mans skepnad, med ett barns och en kvinnas lust att plåga blott för att minuten efter så mycket ifrigare få smeka och trösta; Johannes, hvilken »älskar Mästaren kanske mer än de andra och likväl mindre, ty det är sin kärlek till honom han älskar, icke så mycket honom själf».

För teckningen af Judas själf slutligen har Tor Hedberg samlat all den glöd och allt det

patos han förut blekare och svagare inlagt i en Johannes Karr och andra. Judas är den förtrampade, som en gång burit hufvudet högt, den en gång väckte, hvars lågor lifvet förgripit sig på och kväft, mannen med de bleka och sammanpressade läpparna, det förhårdnade och bleka ansiktet, men som likväl — fast dunkelt och omedvetet — blott längtar efter ett öga för hans att dö i, en famn där han kan få gråta ut allt sin tillvaros elände. Hela Tor Hedbergs egen författarindividualitets nordiska bundenhet och vekhet, reservation och ömhetstrånad, har här stort och äkta återspeglats. Det är hans mest personliga skapelse, hans mest af lif och smärta skälfvande frambringelse. Det är »en son af många tårar».

Stora partier af boken äro också helt enkelt mästerliga. Hur ädelt med sina stora, tunga, sakta och epilogiskt fallande ord verkar ej till exempel i andra delens begynnelse skildringen af hur hösten drager in öfver landet:

Öfver Judalandet gick hösten fram. I Galiléen frossade den af sommarens hela öfverflöd, växlande i förstörelse och mognande; den mejade ner den sista resten af ängarnes blommor och lade fälten i dunkelgul prakt, löfvade af de gröna dungarne och kom drufvorna att glöda, gjorde frukträdens grenar tunga och fyllde skördefolkets korgar; under de heta dagarne gledo molnens skuggor öfver Genezareths blåa yta och öfver bergens skiftande sluttningar, på kvällarne, då solen sjönk, glödde de höga spetsarne som af en inre eld, men under nätterna svepte en kall vind fram öfver höjderna, kastade sig ner i dalarne, hven genom klyftorna, ruskade på de små

byarne och beströdde sin väg med tusenden af fällda blad.

Då folket om morgonen gick ut till skörd, brände solen deras kinder, och de gladdes åt att det var höst, mognadens och löuens gyllene tid, men om de vaknade under natten och hörde vindens klagande låt där ute i mörkret, lade sig det medvetandet tungt öfver deras sinnen, att det var höst, förintelsens och slocknandets skumma tid, årets afton.

Men i Judéens hårda nejder visste man icke så mycket af hösten; där låg slätten i sin oföränderliga gråa dager, och där höjde sig Jerusalem i sin skimrande prakt, sin kalla, ofruktbara skönhet, som det växlande året gled maktlös förbi...

För hvarje gång man genomläser dessa sidor om hösten i Juda och om den bethaniska Marias höstliga och blida längtan efter lycka, älskar man dem mera. Vemodigt vacker är också skildringen af hur dödsaningen griper Mästaren, hur slutets och offrets vällust sakta rusar honom, medan lärjungarna tysta och med sällsam, lyckoblandad gråt i strupen sluta sig samman i en känsla af afsked, högtid, i hvarje minut hoppressad evighet.

Och öfver allt detta, öfver alla bokens skildringar af människor och händelser, ligger en underlig stämning af melankoli och ensamhet. Skymningens milda drömmeri och tillkämpade lugn, kvällens mäktiga, halft utplånade linjer — öfver ord, som stora blänka fram och slockna i dunklet.

II.

Under de närmast följande åren utger Tor Hedberg den redan omnämnda samlingen *Skizzer och berättelser*, innehållande framför allt en af den mystiska tonen i *Judas* färgad novell *En kamp med döden* med ett ämne, som författaren ungefär samtidigt tog upp i det på Dramatiska teatern 1886 uppförda, alltför utdragna och alltför tunga (otryckta) skådespelet *En lifsfråga:* hur den fixa idén om en nära förestående död kan fascinera en man och föra honom till branten af afgrunden; samt romanen *På Torpa gård* (1888). Den senare, måhända Tor Hedbergs tekniskt oklanderligast genomförda lifsskildring, är en äktenskapshistoria, där hufvudrollerna spelas af författarens vanliga kärfva och ordknappe man och hängifna och längtande kvinna. I sättet att skildra, hur ett samlif förirrar sig in på törnestigarna, sönderslites och slutligen — här med en egendomlig idé som förut begagnats af Turgenief i hans novell *Kärlek efter döden:* först efter hustruns bortgång — når harmoni, har denna bok anknytningspunkter med Geijerstams nyare giftasromaner.

I likhet med den 1889 utgifna samlingen *Noveller och skizzer* ger emellertid detta arbete rätt föga nytt.

Ändtligen 1890 kommer *Ett eldprof*, Tor Hedbergs ojämförligt märkligaste arbete efter *Judas*.

Liksom *Judas* behandlar *Ett eldprof* en människas förpinande och hetsande jakt efter harmoni med sig själf, hennes förtviflade ansträngningar att upplösa dissonanserna inom det egna jaget. Boken rör sig om en man, nej, om en hel generation, som sönderslites af ett af lifvets djupaste missförhållanden, »den strid mellan känsla och tanke, eller man kan också säga mellan medvetenhet och omedvenhet, som söndersliter människan från det hon födes till sin död», och som förgäfves kämpar efter att hinna målet »det stora målet, som skymtar så långt i fjärran, föreningen, sammansmältandet af dessa båda motsatser».

Medan *Judas* är berättelsen om hur känslan, det omedvetna, dödar tanken, det medvetna, utspelas i *Ett eldprof* den motsatta tragedien.

Henrik Wilde, hufvudpersonen i boken, är ett öfverhettadt förståndssekels typiske son. Liksom hans far, doktor Wilde, representerar den generation, hvilken vann berömmelsen genom bravaderna på de bekanta studentmötena med deras punschdrickning och platoniska hat mot tyrannerna, exempelvis i Polen, samt på sistone genom sin till legender blifna »fosterlandskärlek» och »ädla världsåskådning», generationen med sin trots idealiteten så utprägladt praktiska läggning, är sonen representanten för 80-talets hjärnmänniska, sådan hon var då tidsskiftet begynte

lida mot sitt slut och tröttheten började komma. Modern är ett trängtande, modlöst och betryckt stackars barn, med ett gränslöst svärmeri och en gränslös lust att uppoffra sig, och det är af denna veka och trånande natur, så nära i släkt med Niels Lyhnes mor, som Henrik ärft all den hjälplösa idealism, som flyter i hans blod, all denna obotliga känslighet, som så ofta träffas just hos cerebrala människor och som till öfverflöd fanns hos det nedbrytande släkte, hvars snillrikaste svenske skald nog icke utan orsak med komiskt patos klagade öfver sitt »otidsenliga, gammalmodiga hjärtelände».

Hans barndom är den stillsamma och sjukligt känslofyllda, som genomlefves af ensamma barn, barn med gamlas ansikten. Hans lekar äro tysta och tankfulla. Hans skratt bullra icke. Hans ansikte får tidigt ett gammalt vemod. Han blir moderns beskyddande och förtroliga kamrat, lika mycket som hennes son. Han blir den som resonnerar med hennes tanke, lika mycket som den som samtalar med hennes hjärta. Han är hennes blod, hennes stolthet och hennes lif.

Skildringen af detta moders och sons ömsesidiga förhållande till hvarandra är gjord med mycken finhet och upptar bokens kanske vackraste sidor. Tor Hedbergs konst når en sällsamt spröd och vemodig poesi i till exempel denna bild ur modersskapets första tid:

Sedan luften blifvit varm, satt hon helst ute med barnet; det fanns i trädgården ett litet afskildt hörn, en

tät berså, där blommande syrener bildade gröna väggar, medan en krets af björkar slogo ett genomskinligt hvalf öfver dem. Här kunde hon sitta i timmar utan annan sysselsättning än att vagga den lille, fläkta bort insekterna från hans ansikte, betrakta den halföppna munnen och de slutna ögonen, de små knutna händerna, på hvilka solen stundom glindrade genom löfverket, och då gled tiden så omärkligt förbi, medan fåglarna sjöngo framför henne, och hennes sinne uppfattade de tusen skilda ljuden från lifvet omkring, liksom det aflägsna sorlet från en klar källa, som rann någonstädes i fjärran, utan att grumlas, utan att sina, ständigt lika klar och ymnig.

Det hände en gång, att en bofink, djärf genom hennes orörlighet, kom och slog sig ned på hennes skuldra. Hon kände den lätta beröringen af fötter som en smekning genom klädningslifvet, och hon satt alldeles stilla, vågade knappast andas, medan hennes hjärta började klappa häftigt. Då fågeln flugit, brast hon plötsligt i gråt, utan att själf veta hvarför — kanske därför att hon var så lycklig. Minnet af denna händelse lefde sedan länge kvar hos henne som något af det bästa hon erfarit och blef för henne som en sinnebild af hela denna tid med dess tysta, mildt leende hågkomster.

Henrik Wilde växer upp till en ung varmhjärtad och svärmisk ideolog, hvilken med hela sin kraft vill arbeta för det stora målet, människoandens utveckling till allt större styrka och rikedom och skönhet, och hvilken som det svåraste hindret i vägen för målet anser kristendomen med dess förvirring af begreppen, med dess kraf på att människan skall älska alla, äfven sina fiender, med dess paradoxala bud, som aldrig åtlydas och endast tjäna till att uppamma osanning och sveksinne hos individen. Nej det är på en

annan väg som målet skall hinnas, på förståendets. Den nya religionens budord skall icke lyda: älska dina ovänner, — utan: älska dina vänner och sök att förstå dina ovänner, att du ej må hata dem! På det sättet skall den en gång upphöra den eviga striden mellan människors barn, och detta förstående, som spirat upp ur kärleken till själfva det oändliga lifvet, skall omskapa och skänka nytt friskt blod äfven åt alla personliga känslor.

Den som förstår en annan människa, förstår, hvarför hon blifvit den människa hon är, med de tankarne, känslorna, drifterna, den kan icke längre betrakta henne som en fiende, han förlorar sin egoistiska vilja och kraft att behandla henne så.

Så talar och så docerar denne unge man för en ung dam, hvilken han lärt känna på en badort och i hvilken han snart förälskar sig. Filosofen glömmer sin filosofi, den nya religionens förkunnare sina dogmer, och snart äro hans vackra teorier om förståendet som om de aldrig varit. Han brinner på kärleksbålet, och elden biter honom lika obevekligt som den, hvilken aldrig sökt att förstå, utan endast hatat och älskat. Den unga damen kan nämligen icke bli rätt klok på sin riddare. Filosofer kunna vara roliga nog att lyssna på, men hvad skall ett ungt kvinnohjärta för öfrigt använda dem till? Så kär en filosof kan vara att höra, så odräglig är han som älskare att se, skref redan fru Nordenflycht, hvilken kände till saken.

Den unga vackert tecknade flickan försöker nog af idel olust att såra och i öfvermått af vänlighet att älska sin filosof tillbaka, trots hans abstrakta väsende och trots hans alltför stora andliga öfverlägsenhet, hvilken på henne måste verka deprimerande. Men så en afton begår Henrik den dumheten att begagna sig af ett tillfälligt svaghetstillstånd hos henne för att öfverrumpla henne med sina förklaringar, och nu reser sig hennes stolthet. När hon så blir bekant med en ung man, hvilken icke är något annat än en ung man, liksom hon icke är något annan än en ung flicka, frigör sig hennes natur, så begifven på lifvets lek, helt och hållet från förbindelsen med Henrik och hängifver sig fullständigt åt den nye.

Henrik Wildes lifsåskådning har icke bestått »eldprofvet». Hans religions korthus har sjunkit samman under stormen. Hans klara vackra tanke har fördunklats under blodets uppror. Men den slagne reser sig, och det varmaste i boken blir just skildringen af återupprättelsen efter fallet. Den unge ideologen, hvilken på de sidor, som berätta sjäfva kärlekshistorien, någon gång kunnat förefalla en smula ledsam i sin blodlöshet, får glans omkring sig, när han efter nederlaget rätar på sig för att fortsätta det lif och bygga vidare på den sträfvan, som korsats af två klarblå ögon och en blond fläta. På den visionära väg, hvilken är egen för Tor Hedbergs grubblare, ser han blixtlikt skarpt och tydligt orsaken till sin

och sina likars skeppsbrott i lifvet. Han uttrycker det så, att det är hemkänslan i lifvet han mistat. Under den oerhörda omhvälfning, som försiggått i de kultiverade människornas tankelif, under det blicken trängt allt vidare bort och allt djupare ned och under det själfva lifvets begrepp blifvit ett annat, har känslolifvet och driftlifvet icke kunnat följa med utan stannat kvar på barbariska åldrar stadium. Nya andar ha födts i gamla kroppar, och nytt vin blifvit hälldt på gamla flaskor. Grunden till alla slitningar i vårt andliga lif, banden, som hålla oss kvar, när vi lyfta vingarna till flykt, ha vi att söka här.

Så tänker Henrik Wilde i en stund af klarsyn efter allt det töcken och alla de skymmande dunster, som lagt sig för hans ögon under passionens upprördhet. Och förlåtande och själf ödmjuk, med stärkt vilja och klara tankar, går han nya öden till mötes.

Hvad utförandet beträffar är romanen *Ett eldprof* en smula ojämnt skrifven, och den har ej öfver sig samma stora och obrutna stämning som *Judas*. Där finnas partier af en fin och själfull poesi — afsnittet om mor och son i bokens begynnelse har ju redan omnämnts. En sällsynt glans ligger öfver rader som dessa om en vision i skogsensamheten: »Medan hans ögon följde de späda bladens vaggande för vinden och det glindrande spelet af sol och skugga, föll det öfver honom en glömska af sig själf, i hvilken han hade som en förnimmelse af lifvets tysta, hem-

lighetsfulla krafter. Hans ögon slöto sig. Var det vindens sus, eller var det ett sorl af otaliga röster från denna värld af otaliga lif, som var trädet öfver hans hufvud? Hans tanke kände sig mäktig att frigöra sig från sin begränsning för att pejla okända djup, och berusad af sin egen kraft, drömde den om att kunna fatta det ofattliga, vore det blott i en blixtsnabb aning — att genom lifvets tallösa former tränga in till den eviga kraftens hemlighet. Han förnam som bruset af en flammande eld — var det skapelsens gåtfulla mummel — det närmade sig honom, var öfver honom, men så svindlade hans tanke, slagen med skräck öfver sin egen förmätenhet; som i en feberyrsel kände han sig lösryckt från sig själf, fattad af en hvirfvel, döfvad af ett dån, bländad af en blixt, och han vaknade upp till verkligheten, genombäfvad af förintelsens ångest». — Förträfflig är också skildringen af själfva brytningen mellan de båda, då en känsla af vanmakt och frågande sorg stiger ned så väl öfver honom, som älskar, som öfver henne, som så gärna ville ge allt hvad hennes stackars motsträfviga hjärta förmår skänka, en pinande undran öfver »det gåtfulla öde, som frammanar känslor och dödar dem, bygger upp en lycka och grusar den, obevekligt, så höjdt öfver oss, att vår vanmakt kallar det grymt, följande samma okända lagar, hvilka gifva oss själfva lif och död.» De uppträdande afteckna sina profiler klart mot sidorna: den unge drömmaren själf.

Agnes, hans älskade, den veka, trohjärtade och blåögda nordiska flickan, Kristian Bode, en kusin till Henrik, en af de många »trætte mænd», hvilka nu allt mera börja hålla sitt intåg i realisternas böcker, och hvilken här tyckes spela ungefär samma roll som tiggaren Abbas i Judasboken — att liksom räcka »hjälten» ett folieradt glas att spegla sitt eget eventuella öde i — och flera andra. Men ett och annat finnes nog att anmärka. Författaren har bland annat företagit sig att i två omständliga kapitel berätta en komisk historia om en naiv radikal skollärare, hvilken tyckes ha rätt föga med skildringen i öfrigt att skaffa. Den deskriptivt psykologiska metoden förefaller ej heller alldeles oklanderligt begagnad. Det stöter en smula när författaren låter en fin och riktig anmärkning åtfölja en icke så litet förnumstigt verkande allmän sentens. Exempel på dylikt hittas flerstädes:

I hennes närvaro (moderns) kunde han något ögonblick erfara glömskans lycka. Just därför att den icke fordrade att få gifva något, var hennes medkänsla så välgörande för honom: *kärlekens begär att gifva, att visa och bevisa sig, är kärlekens egoism.*

Men alla dylika, i det hela dock föga vägande anmärkningar glömmer man ju gärna inför bokens djupsinnighet och rikedom på vemodigt vackra skildringar och med ett egendomligt svårmod fallande ord.

Det 1892 utgifna, originella, men knappast fullt lyckade tankedramat *En tvekamp*, afhandlar delvis samma fråga som *Ett eldprof*, och på samma sätt som den tidigare romanen visar detta skådespel, hur grymt det obetvingliga och alla teorier gäckande lifvet far fram med våra lifsåskådningars korthus; idéens utformning lämnar emellertid här en del öfrigt att önska, och det ej synnerligen klara dramat bär allt för många spår att stamma från en novellist.

Båda dessa verk äro emellertid en ideologs, en grubblares tungsinta och resonnerande dikter om sekelslutets andliga strider, om dissonanserna inom den moderna intelligensen.

III.

När man läste böcker som *Judas* och *Ett eldprof* var det en grubblares, en tungsint drömmares profil, som man såg skymta mellan sidorna. I författarens novelletter och i hans komedier visar sig emellertid hans temperament ljusare och lättare.

I Tor Hedbergs förut omnämnda båda berättelsesamlingar samt — och ännu mer — i tvänne senare *Nya berättelser och skizzer* (1892) och *Farbror Agathon med flera noveller* (1894) hittas en

hel följd små historier, präglade af en fin, lugn, en smula torr humor. Man kan till en början vara böjd för att underskatta dessa humoristiska novelletter, till utseendet så obetydliga, berättade som de äro utan buller och utan de patenterade svenska »humoristernas» vanliga ansträngningar att framkalla *le gros rire* — och måhända har man också i allmänhet gjort det. Flere af dem äro emellertid alldeles ypperliga och i hög grad oförtjänta att glömmas bort.

Den själsstämning, ur hvilken dessa berättelser framgått, är den lyckliga upptäcktsstämning, hvilken Tor Hedberg själf flerstädes tecknat, den stämning, då man tycker sig göra upptäckter öfverallt, då världen är som ny och ännu ungdomligt lockande, full af innehåll och spänning, den stämning då världsbetraktarens och människokännarens vanliga leda vid skådebanorna och deras komedianter försvinner och han känner med sig ett nytt och ungt intresse för dessa tusen bagateller, af hvilka lifvet består. Ett förstående och stillsamt löje ligger öfver de förträffliga novellerna *Farbror Agathon* om den gamle violonisten, som förälskade sig i sin unga nièce och gick i sjön, när han begrep det ändlöst komiska i sin passion, *Tröst i nöden*, berättelsen om en ryktbar skåltalare, hvilken fåfängan narrade att hålla tal äfven vid det tillfälle, då han om någonsin borde gråtit, hans älskades bröllop med en annan, eller *Ur en porträttmålares anteckningar*, där bland annat en »ny-

idealists» begär att vara intressant och posera skildras på ett oerhördt lustigt sätt.

Helt säkert ligger det också en del omedelbar, och icke blott tillreflekterad, komisk verve i Tor Hedbergs lynne. De som känna honom veta, att denne allvarlige man med den betänksamma, litet stela minen kan förbytas till en rolig skämtare. Och man erinrar sig, att han har faderns, Frans Hedbergs, oförbränneliga lustspelshumör att brås på och att han som bröder räknar icke blott en tungsint reflekterande landskapsmålare, utan äfven en skämtsam och godlynt dramatisk faiseur.

Ett mera uppskattadt uttryck har denna sida af Tor Hedbergs lynne fått i hans lustspel *Nattrocken* (1893), *Guld och gröna skogar* (1895) och *Kärlekens krokvägar* (1899), nutidskomedier af hvilka *Guld och gröna skogar* står högst. Genom sin behärskadt enkla och verkligt dramatiska byggnad, sin kvicka, lustiga dialog, sin förträffliga med något af klassicitet verkande karaktäristik af en gammal vinglare och sitt originella, i grunden rätt allvarliga motiv tillhör detta — dess värre icke tryckta — stycke det bästa inom vår nyare dramatik.

* *
*

När Verner von Heidenstam under 80-talets sista år polemiskt började predika en en smula

hysterisk lifsglädje och i sitt kanske en smula väl skramlande litterära manifest *Renässans* till de svenska författarna riktade den bekanta anmaningen om »ett lite mera gladt uttryck», var Tor Hedberg den bland våra diktare, som upptog repliken. Klart och enkelt ehuru med en rädsla att falla in i polemisk ton, hvilken förmådde honom att före sitt genmäle med en kanske en smula opåkallad »poetisk» apparat, påvisade han i svarbroschyren *Glädje!*, att nutidsmänniskans och nutidsdiktarens sorgkänsla hvilar på vetskapen om det sociala eländet och att den äkta lifsglädjen först då kan infinna sig, när det stora förbättrarverket en gång är fullbordadt.

Att det blef Tor Hedberg, som upptog den slungade »handsken», var också lika lämpligt som naturligt. Med det lugn och den brist på ungdomlig onykterhet, som städse utmärkt honom, insåg han bättre än någon hvar frågans kärnpunkt var att finna, och han, som aldrig gjort sig skyldig till litterär ensidighet och litterära förlöpningar, kunde ju ej heller känna något slags behof af frontförändring eller nya signaler.

När man läser Tor Hedbergs senaste arbeten, de dramatiska dikterna *Gerhard Grim* (1897) och *Giorgione och Antonios frestelse* (1901) kan någon dylik litterär »frontförändring» i själfva verket svårligen upptäckas. Tor Hedbergs författarskap synes mig beteckna raka linjen. Han, som midt

under bråket och kravallerna under 80-talet skref vemodiga och stillsamma böcker om lifvets styfbarn och tankens strider och utan betänkligheter den ena gången grep motivet ur österlandets religionshistoria och den andra ur det samtida lifvet är — förefaller det mig — i allt väsentligt samma diktarpersonlighet, som nu fängslas af den lidelsefulle tänkarens och konstnärens dramer. Och bläddrar man i den värdefulla ehuru måhända här och där bland all den originella och egendomligt nya 90-talslyriken med något af gammal tradition och kända tonskalor verkande samling *Dikter* han 1895 utgaf, skall man finna världsbetraktarens lugn, ideologens vemodiga, men aldrig upprördt skälfvande drömmeri, gifva den dess distinguerade och harmoniska karaktär.

Han har emellertid alltmera nått till den starka och manliga konst, hvilken han från början eftersträfvat. Han har framför allt öfverraskat oss med att röja sig som en versifikatör af mycket hög rang. Ehuru hans dikter aldrig bäras af den stora lyrikens vingslag och aldrig med eldslågans eller vattenstrålens skönhet höja sig mot rymden, böra några af dem just genom sin medvetna och välberäknade konst ständigt finna läsare. Bättre än Tor Hedberg i *Giorgione* har knappast någon svensk behandlat blankversen. — Som prosaförfattare gjorde han för en del år sedan några experiment i en slags dyster och ödslig sagostil, experiment, som han emellertid sedermera icke fullföljt.

Tor Hedberg, hvilken i sin författarverksamhet alltid tyckes haft till valspråk de ord han i *En tvekamp* låter en af sina personager yttra, att »de största händelserna äro icke de, som synas, det är de, som försiggå i våra tankar» kommer antagligt nog att med sin filosofiska och lugnt experimenterande läggning aldrig njuta af någon större popularitet, men alla de som hålla af en klar tanke och en diskret och medveten konst skola städse finna hans — på de sista åren allt för sparsamt flödande — produktion sympatisk och intressant.

INNEHÅLL.

NOTER TILL 80-TALETS LITTERÄRA HISTORIA.

PROFILER OCH BÖCKER.

Stockholm 1902. Iduns Kungl. Hofboktryckeri.

